

**UJEDINJENE
NACIJE**

Međunarodni sud za krivično gonjenje
osoba odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše
Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br. IT-98-29/1-A
Datum: 12. novembar 2009.
Original: engleski

PRED ŽALBENIM VIJEĆEM

U sastavu: sudija Fausto Pocar, predsjedavajući
sudija Mehmet Güney
sudija Liu Daqun
sudija Andréia Vaz
sudija Theodor Meron

Sekretar: g. John Hocking

Presuda od: 12. novembra 2009.

TUŽILAC

protiv

DRAGOMIRA MILOŠEVIĆA

JAVNO

PRESUDA

Tužilaštvo:

g. Paul Rogers

Obrana:

g. Branislav Tapušковиć
gđa Branislava Isailović

SADRŽAJ

I. UVOD	1
A. KONTEKST.....	1
1. Žalbe	3
(a) Žalba tužilaštva	3
(b) Miloševićeva žalba.....	3
II. STANDARD PREISPITIVANJA.....	5
III. NAVODNI PROPUST DA SE UTVRDE OSNOVNI ELEMENTI KRIVIČNIH DJELA (MILOŠEVIĆEVA PRVA ŽALBENA OSNOVA).....	9
A. PRELIMINARNA PITANJA	9
1. Standard dokazivanja van razumne sumnje.....	9
2. Primjenjivost Dopunskih protokola	11
B. KRIVIČNO DJELO TERORISANJA	12
1. Argumenti strana u postupku.....	12
2. Analiza	14
(a) Elementi krivičnog djela	14
(b) Utvrđivanje postojanja zahtijevane <i>mens rea</i>	16
(c) Kumulativne osuđujuće presude	17
3. Zaključak.....	18
C. DJELA USMJERENA PROTIV CIVILNOG STANOVNIŠTVA.....	18
1. Definicija "civilnog stanovništva"	19
(a) Argumenti strana u postupku	19
(b) Analiza	20
(i) Pojam "civilno stanovništvo"	21
(ii) "Civilno stanovništvo" i "civilna područja"	22
(iii) Pojedinačne žrtve kao civili.....	23
(iv) Pretpostavka civilnog statusa.....	24
(c) Zaključak.....	25
2. Indicije u prilog zaključku da su napadi SRK-a bili usmjereni protiv civilnog stanovništva.....	25
(a) Opšta pitanja.....	25
(i) Argumenti strana u postupku.....	25
(ii) Analiza.....	26
(b) Sredstva i metodi korišteni tokom napada	28
(c) Poštovanje ili pokušaj poštovanja zakona ratovanja	28
(d) Otpor koji je pružen napadaču u relevantnom periodu	29
(i) Argumenti strana u postupku.....	29
(ii) Analiza.....	32
(e) Status i broj žrtava napada koje je izvršio SRK	33
(i) Argumenti strana u postupku.....	33
(ii) Analiza.....	36
(f) Diskriminatorni karakter napada SRK-a.....	37
(g) Zaključak.....	38
D. ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI	38
1. Veza između djela počinioca i napada.....	38
2. Ubistvo i nehumana djela.....	39
E. ZAKLJUČAK	40

IV. ZAKLJUČCI KOJI SE NAVODNO NE ZASNIVAJU NA DOKAZIMA (MILOŠEVIĆEVA DRUGA ŽALBENA OSNOVA)	41
A. ARGUMENTI STRANA U POSTUPKU.....	41
B. ANALIZA	42
V. NAVODNI PROPUST DA SE UZMU U OBZIR UKUPNI DOKAZI (MILOŠEVIĆEVA TREĆA ŽALBENA OSNOVA)	45
A. ARGUMENTI STRANA U POSTUPKU.....	45
B. ANALIZA	45
VI. NAVODNE GREŠKE U VEZI SA ZAKLJUČCIMA PRETRESNOG VIJEĆA O CIVILNOM STATUSU TRAMVAJA I OPSADI SARAJEVA (MILOŠEVIĆEVA ČETVRTA ŽALBENA OSNOVA).....	47
A. CIVILNI STATUS TRAMVAJA.....	47
1. Argumenti strana u postupku.....	47
2. Analiza.....	47
B. CIVILNI STATUS ŽRTAVA	48
C. OPSADA.....	49
1. Argumenti strana u postupku.....	49
2. Analiza.....	49
D. MILOŠEVIĆEVA ODGOVORNOST ZA VRIJEME NJEGOVOG ODSUSTVA IZ SARAJEVA.....	51
E. ZAKLJUČAK	51
VII. NAVODNE ČINJENIČNE GREŠKE U VEZI SA CIVILNIM STATUSOM ODREĐENIH DIJELOVA SARAJEVA (MILOŠEVIĆEVA ŠESTA ŽALBENA OSNOVA).....	52
A. ARGUMENTI STRANA U POSTUPKU.....	52
B. ANALIZA	53
VIII. NAVODNE GREŠKE U VEZI SA ZAKLJUČCIMA DA SU IZA KONKRETNIH SLUČAJEVA OTVARANJA SNAJPERSKJE VATRE STAJALI PRIPADNICI SRK-A (MILOŠEVIĆEVA SEDMA ŽALBENA OSNOVA).....	56
A. INCIDENT OD 14. MAJA 1995.	56
1. Argumenti strana u postupku.....	56
2. Analiza.....	57
B. INCIDENTI VEZANI ZA TRAMVAJE.....	59
1. Argumenti strana u postupku.....	59
2. Analiza.....	60
C. INCIDENT OD 18. NOVEMBRA 1994.	63
1. Mjesto ispaljenja.....	63
(a) Argumenti strana u postupku	63
(b) Analiza	65
2. Mjesto gdje su se žrtve nalazile u trenutku kad su pogođene.....	66
(a) Argumenti strana u postupku	66
(b) Analiza	67
3. Pravac hica.....	68
(a) Argumenti strana u postupku	68
(b) Analiza	71
D. INCIDENTI NA SEDRENIKU	74
1. Argumenti strana u postupku.....	74
2. Analiza.....	75
E. INCIDENT OD 24. OKTOBRA 1994.	76

1. Argumenti strana u postupku	76
2. Analiza	77
F. ZAKLJUČAK	79
IX. NAVODNE GREŠKE U VEZI SA ZAKLJUČCIMA DA SU IZA KONKRETNIH INCIDENATA MINOBACAČKOG GRANATIRANJA STAJALI PRIPADNICI SRK-A (MILOŠEVIĆEVA OSMA ŽALBENA OSNOVA).....	80
A. INCIDENT 8. NOVEMBRA 1994.	80
1. Argumenti strana u postupku	80
2. Analiza	81
3. Zaključak.....	83
B. INCIDENT OD 22. DECEMBRA 1994.....	83
1. Argumenti strana u postupku	83
2. Analiza	87
3. Zaključak.....	89
C. INCIDENT OD 28. AVGUSTA 1995.....	89
D. ZAKLJUČAK.....	89
X. NAVODNE GREŠKE U VEZI S ZAKLJUČCIMA O AVIONSKIM BOMBAMA (MILOŠEVIĆEVA DEVETA, DESETA I JEDANAESTA ŽALBENA OSNOVA)	90
A. ARGUMENTI STRANA U POSTUPKU.....	90
B. ANALIZA	95
1. Navod da je ABiH posjedovao avionske bombe	95
2. Incident 28. juna 1995. (granatiranje zgrade Televizije)	96
3. Korištenje avionskih bombi u eksplozijama između 7. aprila i 23. avgusta 1995. godine....	98
C. ZAKLJUČAK.....	101
XI. NAVODNE GREŠKE U VEZI SA ZAKLJUČCIMA DA JE MILOŠEVIĆ NAREDIO GRANATIRANJE I SNAJPERSKO DJELOVANJE PO CIVILIMA (MILOŠEVIĆEVA DVANAESTA ŽALBENA OSNOVA)	102
A. VIDOVI KRIVIČNE ODGOVORNOSTI	102
1. Argumenti strana u postupku	102
2. Analiza	103
(a) Naređivanje i planiranje kampanje.....	104
(b) Incidenti granatiranja	106
(c) Incidenti snajperskog djelovanja	107
(d) Odgovornost po članu 7(3) Statuta	109
3. Zaključak.....	111
B. MILOŠEVIĆEVA ODGOVORNOST ZA INCIDENTE TOKOM NJEGOVOG ODSUSTVA IZ SARAJEVA ...	111
1. Argumenti strana u postupku	111
2. Analiza	113
C. ZAKLJUČAK.....	116
XII. ODMJERAVANJE KAZNE.....	117
A. STANDARD PREISPITIVANJA U POGLEDU ODMJERAVANJA KAZNE	117
B. MILOŠEVIĆEVA PETA ŽALBENA OSNOVA	118
1. Argumenti strana u postupku	118
2. Analiza	119
(a) Navodno dvostruko uračunavanje kako u elemente krivičnog djela tako i kao otežavajuće okolnosti.....	119
(b) Dvostruko uračunavanje: prilikom ocjene težine zločina i prilikom ocjene otežavajućih okolnosti.....	121
3. Zaključak.....	122

C. ŽALBA TUŽILAŠTVA.....	123
1. Olakšavajuće okolnosti	124
(a) Argumenti tužilaštva	124
(b) Analiza	124
2. Težina zločina i Miloševićeva uloga.....	126
(a) Argumenti strana u postupku	126
(b) Analiza	127
3. Zaključak.....	130
D. EFEKT ZAKLJUČAKA ŽALBENOG VIJEĆA.....	131
1. Vid odgovornosti	131
2. Konkretni incidenti	132
3. Dvostruko uračunavanje	132
4. Zaključak.....	132
XIII. DISPOZITIV	134
XIV. DJELIMIČNO SUPROTNO MIŠLJENJE LIUA DAQUNA	136
A. "KRIVIČNO DJELO TERORISANJA"	136
1. Nadležnost.....	136
2. Nacionalna praksa.....	137
3. <i>Opinio juris</i>	139
4. Zaključak.....	140
B. ELEMENTI TERORISANJA	140
1. <i>Actus reus</i>	141
2. <i>Mens rea</i>	142
3. Nepostojanje uslova nastupanja posljedice.....	142
C. NOVI PRISTUP KRIVIČNOM DJELU TERORISANJA.....	143
D. NAREĐIVANJE: DVOSTRUKO URAČUNAVANJE ELEMENATA KRIVIČNOG DJELA	146
E. ODMJERAVANJE KAZNE	146
XV. DODATAK A – ISTORIJAT POSTUPKA	148
A. PRETRESNI POSTUPAK	148
B. ŽALBENI POSTUPAK.....	149
1. Najave žalbi	149
2. Sastav Žalbenog vijeća	149
3. Žalbeni podnesci	149
(a) Žalba tužilaštva	149
(b) Miloševićeva žalba.....	150
4. Privremeno puštanje na slobodu	150
5. Odluke na osnovu pravila 115 Pravilnika.....	151
6. Druge predžalbene odluke	151
(a) Pristup materijalu u ovom predmetu od strane optuženih u drugim predmetima pred Međunarodnim sudom	151
7. Objelodanjivanje.....	152
8. Statusne konferencije	152
9. Žalbeni pretres	152
XVI. DODATAK B – GLOSAR	154
A. SUDSKA PRAKSA	154
1. Međunarodni sud	154
2. MKSR	158
B. SPISAK KORIŠTENIH IZRAZA I SKRAĆENICA.....	160

I. UVOD

1. Žalbeno vijeće Međunarodnog suda za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine (dalje u tekstu: Žalbeno vijeće, odnosno Međunarodni sud) rješava po žalbama tužilaštva¹ i odbrane Dragomira Miloševića (dalje u tekstu: Milošević)² na presudu Pretresnog vijeća III (dalje u tekstu: Pretresno vijeće) od 12. decembra 2007. u predmetu *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-T (dalje u tekstu: Prvostepena presuda).

A. Kontekst

2. Milošević je rođen 4. februara 1942. u selu Murgaš, opština Ub, u Srbiji.³ On je bio oficir Jugoslovenske narodne armije (dalje u tekstu: JNA), a nakon proglašenja republike bosanskih Srba (kasnije nazvane "Republika Srpska") postao je oficir novoformirane Vojske Republike Srpske (dalje u tekstu: VRS). Od 6. jula 1993. ili od približno tog datuma Milošević je bio načelnik štaba i zamjenik komandanta Sarajevsko-romanijskog korpusa VRS-a (dalje u tekstu: SRK), čiji je komandant bio general Stanislav Galić (dalje u tekstu: Galić). Dana 10. avgusta 1994. ili približno tog datuma Milošević je postao komandant SRK-a i na tom položaju je ostao do 21. novembra 1995. ili približno tog datuma (dalje u tekstu: period na koji se odnosi Optužnica).⁴

3. Događaji na koje se odnose ove žalbe vezani su za opsadu Sarajeva. Tužilaštvo je Miloševića optužilo za terorisanje, kao kršenje zakona ili običaja ratovanja (tačka 1 Optužnice); ubistvo, zločin protiv čovječnosti (tačke 2 i 5 Optužnice); nehumana djela, zločin protiv čovječnosti (tačke 3 i 6 Optužnice); i protivpravne napade na civile, kao kršenje zakona ili običaja ratovanja (tačke 4 i 7 Optužnice).⁵ On je za ta krivična djela optužen i na osnovu člana 7(1) (za planiranje i

¹ Najava žalbe tužilaštva, 31. decembar 2007.; Žalbeni podnesak tužilaštva, 30. januar 2008. (dalje u tekstu, pod zajedničkim nazivom: Žalba tužilaštva).

² Najava žalbe odbrane na Prvostepenu presudu, original na francuskom zaveden 11. januara 2008. (povjerljivo); prijevod na engleski zaveden 16. januara 2008.; javna redigovana verzija na francuskom zavedena 11. maja 2009.; prijevod javne redigovane verzije na engleski zaveden 20. oktobra 2009. (dalje u tekstu, zajedno: Najava žalbe odbrane); Žalbeni podnesak odbrane, s povjerljivim dodacima A i B i javnim dodacima C i D, original na francuskom zaveden 14. avgusta 2008. (povjerljivo); prijevod na engleski zaveden 11. septembra 2008.; javna redigovana verzija na francuskom zavedena 11. maja 2009.; prijevod javne redigovane verzije na engleski zaveden 1. oktobra 2009. (dalje u tekstu, zajedno: Žalbeni podnesak odbrane) (dalje u tekstu, pod zajedničkim nazivom: Miloševićeva žalba).

³ V. *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-T, Tužiočev katalog činjenica o kojima su se tužilac i odbrana složili, s Dodatkom A, 28. februar 2007. (dalje u tekstu: usaglašene činjenice), Dodatak A, par. 1. Pretresno vijeće je spisak usaglašenih činjenica uvrstilo u spis 10. aprila 2007. (*Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-T, Odluka po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno i tužiočevom katalogu činjenica o kojima su se strane u postupku složile, s protivnim mišljenjem sudije Harhoffa, 10. april 2007., str. 12).

⁴ Prvostepena presuda, par. 2.

⁵ *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-PT, Izmijenjena optužnica, 18. decembar 2006. (dalje u tekstu: Optužnica), par. 22-25.

naređivanje, kao i pomaganje i podržavanje planiranja, pripreme i/ili izvršenja) i prema članu 7(3) Statuta (za zločine njegovih podređenih za koje je znao ili je bilo razloga da zna, a nije preduzeo razumne i nužne mjere da ih spriječi ili kazni).⁶

4. Pretresno vijeće je zaključilo da su pripadnici SRK-a pod Miloševićevom komandom odgovorni za neprestano snajpersko djelovanje i granatiranje Sarajeva u periodu na koji se odnosi Optužnica, što je dovelo do pogibije i teškog ranjavanja brojnih civila.⁷ Ono je konstatovalo da je civilno stanovništvo tokom čitave opsade bilo izloženo uslovima koji su izazivali izuzetan strah i nesigurnost, što je, zajedno s nemogućnošću napuštanja grada, ostavilo "duboke i neizbrisive duševne ožiljke kod stanovništva u cjelini".⁸ Pretresno vijeće je zaključilo da je, u tim okolnostima, svaki incident snajperskog djelovanja i granatiranja za koji je odgovornost pripisana SRK-u izvršen hotimično, s namjerom terorisanja civilnog stanovništva Sarajeva.⁹ Ono je konstatovalo da se ta djela mogu okvalifikovati i kao protivpravni napadi na civile i civilno stanovništvo prema članu 3 Statuta Međunarodnog suda (dalje u tekstu: Statut).¹⁰ Pored toga, Pretresno vijeće je zaključilo da je vojna kampanja SRK-a u Sarajevu predstavljala "klasičnu ilustraciju organizovanog napada velikih razmjera, to jest, rasprostranjenog i sistematskog napada", koji je konstitutivni element zločina protiv čovječnosti.¹¹

5. Pretresno vijeće je takođe zaključilo da su Miloševićeva naređenja da se gađaju civili u Sarajevu činila dio strategije kontinuiranog nastavljanja snajperskog djelovanja i granatiranja civila, koje je započeto pod Galićevom komandom. Ono se uvjerilo da je on te napade planirao i naredio s namjerom širenja terora među stanovništvom.¹² Shodno tome, Pretresno vijeće je Miloševića proglasilo krivim na osnovu člana 7(1) Statuta za krivična djela terorisanja (tačka 1), ubistva (tačke 2 i 5) i nehumanih djela (tačke 3 i 6).¹³ S obzirom na osuđujuću presudu izrečenu po tački 1, Pretresno vijeće je odbacilo optužbe za protivpravne napade na civile iz tačaka 4 i 7 kao nedopustivo kumulativne na temelju toga što su elementi krivičnog djela protivpravnog napada na civile u cijelosti obuhvaćeni krivičnim djelom terorisanja.¹⁴ Pretresno vijeće je izreklo jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 33 godine.¹⁵

⁶ Optužnica, par. 19-21.

⁷ Prvostepena presuda, par. 905.

⁸ Prvostepena presuda, par. 910.

⁹ Prvostepena presuda, par. 910-913.

¹⁰ Prvostepena presuda, par. 953.

¹¹ Prvostepena presuda, par. 928.

¹² Prvostepena presuda, par. 978.

¹³ Prvostepena presuda, par. 1006.

¹⁴ Prvostepena presuda, par. 981, 1007.

¹⁵ Prvostepena presuda, par. 1008.

1. Žalbe

(a) Žalba tužilaštva

6. Tužilaštvo iznosi samo jednu žalbenu osnovu, u okviru koje navodi da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je izreklo kaznu koja je očigledno neprimjerena s obzirom na težinu zločina za koje je Miloševiću izrečena osuđujuća presuda¹⁶ i njegovu ulogu u tim zločinima.¹⁷ Tužilaštvo traži doživotnu kaznu, koju smatra opravdanom bez obzira na eventualne olakšavajuće okolnosti relevantne u ovom predmetu, posebno s obzirom na to da je Galiću u žalbenom postupku izrečena kazna doživotnog zatvora.¹⁸

7. Milošević u svom odgovoru tvrdi da činjenice na kojima se temelje osuđujuće presude koje su mu izrečene nisu dokazane van razumne sumnje, zbog čega su pitanja vezana za odmjeravanje kazne bespredmetna.¹⁹ Alternativno, on insistira na tome da treba uvažiti sve relevantne olakšavajuće okolnosti koje je Pretresno vijeće uzelo u obzir.²⁰

(b) Miloševićeva žalba

8. Milošević traži oslobađanje od svih optužbi.²¹ On iznosi dvanaest žalbenih osnova. Kao prvo, on tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo u vezi s krivičnim djelom terorisanja i u vezi s ubistvom i nehumanim djelima kao zločinima protiv čovječnosti, da je prekršilo pretpostavku nevinosti i da nije van razumne sumnje utvrdilo osnovne elemente krivičnih djela za koja je osuđen.²² Milošević nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće prekršilo pravilo 89 Pravilnika o postupku i dokazima (dalje u tekstu: Pravilnik) tako što je donijelo zaključke koji se ne temelje na dokazima iz spisa predmeta i što nije uzelo u obzir ukupne dokaze.²³ Milošević navodi da je Pretresno vijeće pogrešno formulisalo i primijenilo pravo u vezi s civilnim statusom tramvaja gađanih u incidentima snajperskog djelovanja, definicijom "opsade" i pitanjem njegove odbrane alibijem.²⁴ Pored toga, on osporava činjenične zaključke Pretresnog vijeća da su određeni dijelovi

¹⁶ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 5-21.

¹⁷ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 22-31.

¹⁸ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 32-43. V. takođe Replika tužilaštva, 12. avgust 2008., par. 2-3.

¹⁹ Podnesak odbrane kao respondenta, s Dodatkom 1, original na francuskom zaveden 6. avgusta 2008.; prijevod na engleski zaveden 13. avgusta 2008. (dalje u tekstu: Odgovor odbrane), par. 5.

²⁰ Odgovor odbrane, par. 6.

²¹ Žalbeni podnesak odbrane, str. 94.

²² Žalbeni podnesak odbrane, par. 6-145 (1. osnova).

²³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 146-150 (2. i 3. osnova).

²⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 151-157 (4. osnova). Žalbeno vijeće napominje da Milošević u okviru druge podosnove svoje četvrte žalbene osnove osporava civilni status Derviše Selmanović i žrtava granatiranja tržnice Markale 28. avgusta 1995. Žalbeno vijeće će Miloševićeve tvrdnje u vezi s tim pitanjem razmotriti prilikom analize s tim povezanih argumenata u okviru Miloševićeve prve i sedme žalbene osnove.

Sarajeva bili "civilne zone";²⁵ da iza konkretnih incidenata snajperskog djelovanja²⁶ ili minobacačkog granatiranja stoji SRK;²⁷ kao i zaključke u vezi s posjedovanjem, korištenjem i mjestom ispaljenja avionskih bombi.²⁸ Milošević nadalje osporava zaključke Pretresnog vijeća da je on naredio snajpersko djelovanje i granatiranje civila.²⁹ Naposljetku, u vezi s pitanjem odmjerenosti kazne, Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je elemente krivičnih djela uzelo u obzir kao otežavajuće faktore.³⁰

9. Tužilaštvo odgovara da Miloševiću žalbu treba odbaciti u cijelosti.³¹

10. Žalbeno vijeće napominje da je Miloševićeva replika³² podnesena dan nakon isteka roka predviđenog pravilom 113 Pravilnika. Milošević nije iznio nikakvu argumentaciju kako bi pokazao valjan razlog za kašnjenje. Međutim, uzimajući u obzir (i) da to kasno podnošenje nije dovelo ni do kakvog prekida u odvijanju žalbenog postupka; (ii) da je u interesu pravde da se Miloševiću omogući da replicira na Odgovor tužilaštva; i (iii) da tužilaštvo nije uložilo prigovor u vezi s kašnjenjem u podnošenju Replike odbrane, Žalbeno vijeće smatra da je primjereno da iskoristi svoje diskreciono pravo i prihvati Repliku odbrane kao valjano podnesenu.³³

11. Žalbeno vijeće je 21. jula 2009. saslušalo usmenu argumentaciju strana u postupku u vezi sa Žalbama. Pošto je razmotrilo pismenu i usmenu argumentaciju Miloševića i tužilaštva, Žalbeno vijeće ovim donosi presudu. Prilikom razmatranja žalbenih osnova, Žalbeno vijeće se neće nužno pridržavati redoslijeda kojim su ih strane u postupku iznijele, nego će ih, kad to bude primjereno, organizovati po temama.

²⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 167-169 (6. osnova).

²⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 170-234 (7. osnova).

²⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 235-287 (8. osnova).

²⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 288-317 (9., 10. i 11. osnova).

²⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 318 (12. osnova).

³⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 158 (5. osnova). Žalbeno vijeće napominje da Milošević u svojoj Najavi žalbe upućuje na dvije odluke Pretresnog vijeća, od 20. jula 2007., odnosno 23. jula 2007. (Najava žalbe odbrane, par. 12-15 (pododjeljak naslovljen "Pogrešne odluke donesene u toku postupka")). Bez dalje razrade tog pitanja, Milošević u svom Žalbenom podnesku naprosto traži da ih Žalbeno vijeće poništi (Žalbeni podnesak odbrane, str. 94). Budući da Žalbeno vijeće nije uočilo nijedan relevantan argument u vezi s tim odlukama u okviru bilo koje od njegovih žalbenih osnova, ono neće razmatrati Miloševićev zahtjev.

³¹ Odgovor tužilaštva, 23. septembar 2008. (povjerljivo), par. 13. Ako nije precizirano drugačije, Žalbeno vijeće će upućivati na javnu redigovanu verziju "Odgovora tužilaštva" (Obavještenje o promjeni statusa javne redigovane verzije Odgovora tužilaštva podnesenog 7. oktobra 2008. i podnošenje nove javne redigovane verzije, 15. maj 2009.).

³² Replika odbrane na podnesak respondenta, original na francuskom podnesen 9. oktobra 2008. (povjerljivo); prijevod na engleski podnesen 15. oktobra 2008.; javna redigovana verzija podnesena 19. marta 2009. na francuskom; prijevod na engleski podnesen 15. aprila 2009. (dalje u tekstu, pod zajedničkim nazivom: Replika odbrane).

³³ Upor. pravilo 127(A)(ii) Pravilnika.

II. STANDARD PREISPITIVANJA

12. U žalbenom postupku, strane svoju argumentaciju moraju ograničiti na greške u primjeni prava koje obesnažuju odluku pretresnog vijeća i na greške u utvrđivanju činjeničnog stanja zbog kojih je došlo do neostvarenja pravde. Ti kriteriji su definisani u članu 25 Statuta i čvrsto su ustanovljeni u praksi kako Međunarodnog suda, tako i Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (dalje u tekstu: MKSR).³⁴ Žalbeno vijeće će u izuzetnim slučajevima saslušati i žalbe u kojima strana u postupku pokreće neko pravno pitanje koje ne bi dovelo do obesnaženja prvostepene presude, ali je od opšteg značaja za praksu Međunarodnog suda.³⁵ U članu 25 Statuta takođe se navodi da Žalbeno vijeće može odluke pretresnih vijeća potvrditi, poništiti ili preinačiti.

13. Strana u postupku koja navodi da je došlo do greške u primjeni prava mora navesti o kojoj je grešci riječ, iznijeti argumente u prilog svojoj tvrdnji i objasniti kako ta greška obesnažuje odluku. Ako nema izgleda da će navod o grešci u primjeni prava promijeniti ishod odluke, on se može odbaciti na toj osnovi. Međutim, čak i kad su argumenti strane nedovoljni da potkrijepe tvrdnju o postojanju greške, Žalbeno vijeće može i na osnovu drugih razloga zaključiti da postoji greška u primjeni prava.³⁶ Svaki žalilac koji iznosi tvrdnju o grešci u primjeni prava zbog nedostatka obrazloženog mišljenja mora precizno identifikovati konkretna pitanja, činjenične zaključke ili argumente za koje tvrdi da je pretresno vijeće propustilo da ih razmotri i objasniti zbog čega taj propust obesnažuje odluku.³⁷

14. Žalbeno vijeće preispituje pravne zaključke pretresnog vijeća kako bi utvrdilo da li su oni ispravni.³⁸ Ako utvrdi da je u prvostepenoj presudi došlo do greške u primjeni prava zbog toga što je primjenjen pogrešan pravni standard, Žalbeno vijeće će formulisati ispravan pravni standard i u

³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 8; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 7; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 6; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 9; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 11.

³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 8; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 7; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 7; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 12.

³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 9; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 8. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Muvunyi*, par. 9, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 12.

³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 9; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 7; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 9.

³⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 8.

skladu s njim preispitati relevantne činjenične zaključke pretresnog vijeća.³⁹ Žalbeno vijeće pritom ne samo da ispravlja grešku u primjeni prava, nego po potrebi primjenjuje ispravan pravni standard na dokaze iz spisa prvostepenog postupka i utvrđuje da li se i samo van razumne sumnje uvjerilo u pogledu činjeničnog zaključka koji žalilac osporava, i tek ga potom potvrđuje u žalbenom postupku.⁴⁰ Žalbeno vijeće neće preispitati cijeli spis prvostepenog postupka *de novo*. Ono će u principu razmotriti samo dokaze na koje pretresno vijeće upućuje u tekstu presude ili u pratećim fusnotama, dokaze iz spisa prvostepenog postupka na koje u svojim žalbama upućuju strane u postupku, kao i, prema potrebi, dodatne dokaze prihvaćene u spis u žalbenom postupku.⁴¹

15. Prilikom razmatranja navoda o greškama u utvrđivanju činjeničnog stanja, Žalbeno vijeće primjenjuje kriterij razumnog presuđivanja. Načelno, preispitujući zaključke pretresnog vijeća, Žalbeno vijeće će ih zamijeniti svojima samo ako nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da donese prvobitnu odluku.⁴² Prilikom ocjenjivanja da li je neki zaključak pretresnog vijeća takav da do njega ne bi mogao doći nijedan razuman presuditelj o činjenicama, Žalbeno vijeće "neće olako zadirati u činjenične zaključke pretresnog vijeća".⁴³ Nadalje, Žalbeno vijeće će odluku pretresnog vijeća poništiti samo ako je napravljena greška u utvrđivanju činjeničnog stanja koja je dovela do neostvarenja pravde.⁴⁴

16. Žalbeno vijeće podsjeća da ima inherentno diskreciono ovlaštenje da odredi koje tvrdnje strana u postupku zaslužuju obrazloženo mišljenje u pismenoj formi i da bez detaljnog obrazloženja može odbaciti argumente koji su očigledno neutemeljeni.⁴⁵ Naravno, zadatak Žalbenog vijeća ne može se efektivno i efikasno ostvariti bez usredsređenog doprinosa strana u postupku. Da bi Žalbeno vijeće ocijenilo argumente strane u žalbenom postupku, od te strane se očekuje da svoju tezu izloži jasno, logično i iscrpno. Isto tako, tvrdnje strana koje su nerazumljive, protivrječne,

³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 9; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 9; Drugostepena presuda u predmetu *Karera*, par. 9.

⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 9.

⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 9; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 8.

⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 9; Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Muvunyi*, par. 10.

⁴³ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 13; v. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 30.

⁴⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 10.

nejasne ili koje imaju neke druge formalne i očigledne nedostatke Žalbeno vijeće može da odbaci kao neutemeljene, bez detaljnog obrazloženja.⁴⁶

17. Žalbeno veće podsjeća da je, primjenjujući ova osnovna načela, utvrdilo izvjestan broj kategorija argumenata u žalbenom postupku koji sadrže nedostatke i koji se mogu odbaciti.⁴⁷ Konkretno, Žalbeno vijeće će bez detaljne analize odbaciti (i) argumente u kojima se ne preciziraju osporavani činjenični zaključci, u kojima se iskrivljeno prikazuju činjenični zaključci ili dokazi, ili u kojima se zanemaruju drugi relevantni činjenični zaključci; (ii) neargumentovane tvrdnje da pretresno vijeće očigledno nije uzelo u obzir relevantne dokaze, pri čemu se ne pokazuje da na osnovu tih dokaza nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da dođe do zaključka do kojeg je došlo pretresno vijeće; (iii) prigovore na činjenične zaključke na kojima se ne temelji osuđujuća presuda i očigledno irelevantne argumente, koji idu u prilog osporavanom zaključku ili se ne kose s njim; (iv) argumente da se pretresno vijeće oslonilo, odnosno da se nije oslonilo na neki dokaz, bez objašnjenja zašto je, s obzirom na druge dokaze, osuđujuća presuda neutemeljena; (v) argumente koji se protive zdravom razumu; (vi) prigovore na činjenične zaključke kada njihova relevantnost nije jasna ili kada je žalilac nije objasnio; (vii) puko ponavljanje argumenata koji nisu prihvaćeni u prvostepenom postupku, pri čemu se ne pokazuje da njihovo odbacivanje od strane Pretresnog vijeća predstavlja grešku koja opravdava intervenciju Žalbenog vijeća; (viii) navode zasnovane na materijalu koji nije uvršten u spis predmeta; (ix) neargumentovane tvrdnje koje nisu potkrijepljene nikakvim dokazima, nerazrađene tvrdnje, propust da se navede o kojoj je grešci riječ; i (x) neargumentovane tvrdnje da pretresno vijeće nije pridalo dovoljnu težinu dokazima ili da nije protumačilo dokaze na određeni način.⁴⁸

18. Naposljetku, ako Žalbeno vijeće zaključi da u nekoj žalbenoj osnovi, koja je predstavljena kao da se tiče navoda o grešci u primjeni prava, nije jasno formulisan pravni prigovor, nego se u suštini osporavaju činjenični zaključci pretresnog vijeća, u smislu načina na koji je ocijenilo

⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Karera*, par. 12.

⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 13-14 i reference koje su tamo navedene; Drugostepena presuda u predmetu *Karera*, par. 12.

⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 17.

⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 17-27; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 14-21; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 18-24; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 17-31; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 256-313.

dokaze, ono će ili analizirati te navode kako bi ocijenilo razumnost osporenih zaključka ili će uputiti na relevantnu analizu u okviru druge žalbene osnove.⁴⁹

⁴⁹ Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 252, 269.

III. NAVODNI PROPUST DA SE UTVRDE OSNOVNI ELEMENTI KRIVIČNIH DJELA (MILOŠEVIĆEVA PRVA ŽALBENA OSNOVA)

19. Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo jer nije van razumne sumnje utvrdilo njegovu krivicu za krivična djela za koja mu je izrečena osuđujuća presuda, konkretno, za terorisanje, ubistvo i nehumana djela.⁵⁰ On tvrdi da je Pretresno vijeće na taj način "prekršilo pravne norme" vezane za ta krivična djela, kao i pretpostavku nevinosti.⁵¹ Konkretno, Milošević tvrdi da, dok se i za *actus reus* krivičnog djela terorisanja i opšti uslov za zločine protiv čovječnosti zahtjevaju djela "usmjerena protiv civilnog stanovništva",⁵² Pretresno vijeće nije van razumne sumnje utvrdilo da su napadi SRK-a zaista bili usmjereni protiv civila.⁵³ Po njegovom mišljenju, ta greška obesnažuje zaključke Pretresnog vijeća u vezi s terorisanjem (tačka 1 Optužnice) i svim zločinima protiv čovječnosti (tačke 2, 3, 5 i 6 Optužnice).⁵⁴ Milošević nadalje tvrdi da Pretresno vijeće nije van razumne sumnje utvrdilo postojanje *mens rea* krivičnog djela terorisanja, kao ni uzročno-posljedične veze koja se zahtijeva za ubistvo i nehumana djela kao zločine protiv čovječnosti.⁵⁵ Nakon nekoliko preliminarnih napomena, Žalbeno veće će razmotriti Miloševićeve prigovore u vezi s elementima krivičnog djela terorisanja i zatim prijeći na analizu ostalih argumenata iznesenih u okviru ove žalbene osnove.

A. Preliminarna pitanja

1. Standard dokazivanja van razumne sumnje

20. U cijeloj žalbi, a posebno u okviru ove osnove, Milošević tvrdi da se određeni zaključci nisu mogli donijeti van razumne sumnje.⁵⁶ Žalbeno vijeće podsjeća da ovaj standard dokazivanja "iziskuje da se instanca koja utvrđuje činjenice uveri da nema nikakvog drugog razumnog objašnjenja osim krivice optuženog".⁵⁷ Žalbeno vijeće takođe ističe da "razuman presuditelj o činjenicama, da bi optuženog proglasio krivim po nekom navodnom zločinu, mora da zaključi da je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo sve činjenice koje su pravno relevantne za elemente tog

⁵⁰ Najava žalbe odbrane, par. 6; Žalbeni podnesak odbrane, str. 2, par. 10, 24, 161. Za pravne zaključke relevantne za ova krivična djela, v. Prvostepena presuda, par. 869-888 i 914-938. Žalbeno vijeće, radi dosljednosti, slijedi pristup Pretresnog vijeća i za predmetno krivično djelo koristi naziv "terorisanje", ali napominje da je njegov primjereni naziv krivično djelo "akata nasilja ili prijetnji nasiljem čiji je glavni cilj terorisanje civilnog stanovništva". V. Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102-104, gdje se raspravlja o elementima tog krivičnog djela.

⁵¹ Najava žalbe odbrane, par. 5; Žalbeni podnesak odbrane, str. 2.

⁵² Žalbeni podnesak odbrane, par. 18-19.

⁵³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 22, 24; Replika odbrane, par. 8.

⁵⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 22.

⁵⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 130-142.

⁵⁶ Žalbeni podnesak odbrane, str. 2, gdje se upućuje na Najavu žalbe odbrane, par. 5-6; Žalbeni podnesak odbrane, par. 162.

zločina".⁵⁸ Prema tome, ne moraju sve činjenice iz prvostepene presude biti dokazane van razumne sumnje, već samo one na kojima se temelji osuđujuća presuda ili presuda o kazni.⁵⁹ Žalbeno vijeće takođe podsjeća da, u principu, standard preispitivanja u žalbenom postupku, odnosno pitanje da li "nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao izvesti zaključak o krivici van razumne sumnje dopušta da se u žalbenom postupku određeni zaključak potvrdi i kada su se na glavnom pretresu mogli izvući i drugi zaključci saglasni sa krivicom".⁶⁰ Međutim, kada se neka činjenica koja je pravno relevantna za osuđujuću presudu ili presudu o kazni dokazuje izvođenjem zaključka iz posrednih dokaza, takav zaključak se ne može potvrditi u žalbenom postupku ako se iz tih dokaza mogao izvesti i neki drugi razumni zaključak koji govori u prilog nepostojanju te činjenice, budući da to mora da bude jedini razumni zaključak.⁶¹

21. U ovom predmetu, Pretresno vijeće se eksplicitno pozvalo na načelo definisano u članu 21(3) Statuta da se optuženi smatra nevinim dok mu se ne dokaže krivica.⁶² Ono je takođe ispravno preciziralo da se, da bi se izrekla osuđujuća presuda, svaki element krivičnog djela i vid odgovornosti, kao i sve činjenice koje su neophodne za osuđujuću presudu moraju dokazati van razumne sumnje.⁶³ Što se tiče posrednih dokaza, Pretresno vijeće je konstatovalo da svaki zaključak izveden iz takvih dokaza "mora da bude *jedini* mogući razumni zaključak".⁶⁴ Pošto je formulisalo standard, Pretresno vijeće je izričito navelo da su zaključci u Presudi donijeti na temelju dokazivanja van razumne sumnje.⁶⁵ Žalbeno vijeće stoga odbacuje Miloševićevu opštu tvrdnju da Pretresno vijeće nije primijenilo primjeren standard dokazivanja. Međutim, ono napominje da to

⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 220; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 61.

⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 55; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 601; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 109. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23:

Žalbeno vijeće podsjeća da svaki optuženi na osnovu člana 23 Statuta i pravila 98ter(C) Pravidnika ima pravo da mu se predoči obrazloženo mišljenje. Međutim, ovaj uslov se odnosi na presudu pretresnog vijeća; pretresno vijeće nije obavezno da obrazlaže svoje zaključke u vezi sa svim argumentima iznesenim na glavnom pretresu. Žalbeno vijeće podsjeća na to da je stvar diskrecione ocjene Pretresnog vijeća koje će pravne argumente razmotriti. Što se tiče zaključaka o činjenicama, pretresno vijeće je dužno da izvede samo one zaključke o činjenicama koji su od suštinske važnosti za utvrđivanje krivice po određenoj tački optužnice. Nije nužno osvrutati se na svaki iskaz svjedoka ili svaki dokaz u sudskom spisu. [...] (fusnote izostavljene).

⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 174-175. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 217, gdje se podsjeća da "presudilac o činjenicama treba da iznese obrazloženo mišljenje na osnovu ukupno izvedenih dokaza i bez primenjivanja standarda 'van razumne sumnje' postepenim pristupom".

⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 305, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 288.

⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 458. Žalbeno vijeće podsjeća da je, u takvim slučajevima, "pred Žalben[im] vijeće[m] [...] pitanje da li je Pretresno vijeće razumno postupilo kada je isključilo ili nije uzelo u obzir mogućnost izvođenja drugačijih zaključaka koji bi ga naveli na zaključak da neko obilježje djela nije dokazano" (Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 219). V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Karera*, par. 34.

⁶² Prvostepena presuda, par. 8.

⁶³ Prvostepena presuda, par. 8.

⁶⁴ Prvostepena presuda, par. 8.

⁶⁵ Prvostepena presuda, par. 8.

Miloševića u principu ne sprečava da iznosi navode o pogrešnoj primjeni prava u vezi s konkretnim činjeničnim zaključcima.⁶⁶

22. Žalbeno vijeće takođe primjećuje da Pretresno vijeće u nekoliko slučajeva koristi zbunjujuće formulacije koje bi se mogle shvatiti kao prebacivanje tereta dokazivanja na odbranu, od koje se očekuje da opovrgne tezu tužilaštva. U pomenutim slučajevima Pretresno vijeće je konstatovalo da "nijedan dokaz ne upućuje na to" da se moglo doći do zaključka suprotnog onom do kojeg je ono došlo.⁶⁷ Žalbeno vijeće smatra da takve formulacije navode na pogrešan trag i ističe da se od Pretresnog vijeća traži ne samo da primjeni odgovarajući standard, nego i da ga ispravno formuliše. Ipak, Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće zapravo htjelo da kaže da je dokazima na koje se oslonilo u svakom od tih slučajeva otklonjena svaka razumna sumnja, uz napomenu da će konkretni prigovori strana biti analizirani dalje u tekstu.

2. Primjenjivost Dopunskih protokola

23. Žalbeno vijeće konstatuje da Pretresno vijeće nije utvrdilo karakter oružanog sukoba na koji se odnosi Optužnica.⁶⁸ Budući da Optužnica tereti Miloševića prema članu 51(2) Dopunskog protokola I i, alternativno, prema članu 13(2) Dopunskog protokola II, Prvostepena presuda se poziva na oba Protokola, ne precizirajući pritom koji je od njih primjenjiv na predmetni sukob. Iako Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće trebalo da donese jasan zaključak o karakteru oružanog sukoba, odnosno primjenjivosti Dopunskih protokola,⁶⁹ ono zaključuje da je pozivanje na relevantne odredbe oba Dopunska protokola dopustivo budući da one čine dio međunarodnog običajnog prava i odnose se i na međunarodne i na unutrašnje oružane sukobe.⁷⁰ Žalbeno vijeće takođe konstatuje da se Pretresno vijeće pozvalo na Dopunski protokol I, posebno prilikom definisanja pojma "civilni".⁷¹ S tim u vezi, ono podsjeća da je definicija civila iz člana 50 Dopunskog protokola I primjenjiva i na krivična djela iz člana 3 i na krivična djela iz člana 5 Statuta⁷² i zaključuje da je, pod uslovom da je neposredno učešće u neprijateljstvima uzeto u obzir na odgovarajući način,⁷³ primjena te definicije u ovom predmetu primjerena.⁷⁴ Pored toga, Žalbeno

⁶⁶ V. takođe dolje, Odjeljak III.C.2.(e), par. 88 i dalje.

⁶⁷ Npr., Prvostepena presuda, par. 250, 266, 276, 289, 310, 324, 341, 354, 364, 393.

⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 870-872.

⁶⁹ Upor. Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 22-25.

⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 86-87.

⁷¹ Prvostepena presuda, par. 921-924.

⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 299, 302.

⁷³ V. dolje, Odjeljak III.C.1.(b)(iii), par. 57-58.

⁷⁴ Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 187, gdje je Žalbeno vijeće zaključilo da je, budući da Pretresno vijeće nije donijelo zaključak o karakteru oružanog sukoba (i stoga nije ograničilo primjenjivost međunarodnog humanitarnog prava), bilo nužno da se razmotri da li su navodne žrtve ratnih zločina, iako nisu aktivno

vijeće napominje da je Dopunski protokol I bio uključen u Propise o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ.⁷⁵

B. Krivično djelo terorisanja

1. Argumenti strana u postupku

24. Milošević osporava zaključke Pretresnog vijeća o elementima krivičnog djela terorisanja. Pozivajući se na načela koja je Žalbeno vijeće izložilo u predmetu *Galić*, on tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo tako što je pomiješalo *actus reus* i *mens rea* tog krivičnog djela.⁷⁶

25. Konkretno, Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo kada nije navelo indicije na osnovu kojih se može izvesti zaključak o postojanju posebne namjere širenja terora, a to su, konkretno, karakter civilnih aktivnosti koje su uzete za cilj napada, te način, vrijeme i trajanje napada.⁷⁷ Polazeći od teze da su sve aktivnosti SRK-a bile opravdane, a time i zakonite vojne akcije,⁷⁸ Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo jer nije van razumne sumnje utvrdilo da je širenje terora bilo osnovni cilj napada.⁷⁹

26. Milošević takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo (i) tako što je dozvolilo da se dokazi o stvarnom terorisanju kojem je bilo izloženo civilno stanovništvo prihvate kao potkrepa postojanja namjere širenja terora⁸⁰ i (ii) tako što je neselektivne napade uzelo u obzir kao dokaz o postojanju posebne namjere, dok oni mogu da posluže samo kao indicija o postojanju jednog od elemenata *actus reusa* krivičnog djela terorisanja.⁸¹ S druge strane, Milošević tvrdi da se zaključak o postojanju *mens rea* može izvesti, na primjer, iz napada "koji nema nikakvu očiglednu vojnu svrhu"⁸² ili, kao što je smatralo Pretresno vijeće u ovom predmetu, napada za vrijeme prekida vatre, dugotrajnih napada na civile i napada za vrijeme opsade grada.⁸³

učestvovala u neprijateljstvima, mogle po nekoj drugoj osnovi predstavljati zakonit cilj, na primjer, tako što su bile borci ili tako što su povrede zadobile uslijed srazmjernog napada.

⁷⁵ Usaglašene činjenice, par. 24.

⁷⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 15-18, 130-140, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 100-104, 140.

⁷⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 134; v. takođe Žalbeni podnesak odbrane, par. 132, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 104, 107.

⁷⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 133.

⁷⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 134; v. takođe Žalbeni podnesak odbrane, par. 131, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 104.

⁸⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 136, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 880.

⁸¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 137, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 881.

⁸² Žalbeni podnesak odbrane, par. 132.

⁸³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 138, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 881.

27. Kad je riječ o elementima krivičnog djela terorisanja, Milošević tvrdi da je njime obuhvaćeno krivično djelo protivpravnih napada na civile s posebnom namjerom širenja terora među civilima ili među civilnim stanovništvom u cjelini.⁸⁴

28. Tužilaštvo odgovara da je razuman zaključak Pretresnog vijeća da je osnovni cilj napada bio širenje terora među civilnim stanovništvom.⁸⁵ Kao prvo, ono tvrdi da je Miloševićev argument o vojnoj opravdanosti neodrživ jer su napadi bili usmjereni protiv civilnog stanovništva.⁸⁶ Kao drugo, ono primjećuje da Pretresno vijeće jeste navelo i uzelo u obzir indicije postojanja namjere širenja terora i tvrdi da Milošević nije pokazao da je Pretresno vijeće primijenilo pogrešan pravni standard ni da su njegovi činjenični zaključci pogrešni.⁸⁷ Kao treće, ono tvrdi da stvarno terorisanje, premda ne čini dio fizičkog elementa tog krivičnog djela, predstavlja legitiman faktor za utvrđivanje postojanja njegovog mentalnog elementa.⁸⁸ Tužilaštvo nadalje tvrdi da ne postoji pravilo koje bi spriječilo Pretresno vijeće da neselektivni karakter napada uzme u obzir prilikom utvrđivanja kako *actus reusa*, tako i *mens rea* krivičnog djela terorisanja⁸⁹ i da Milošević nije pokazao na koji način je Pretresno vijeće pogriješilo kada se prilikom utvrđivanja postojanja tražene namjere oslonilo na zaključak da je Sarajevo bilo pod opsadom ili da su napadi vršeni za vrijeme prekida vatre.⁹⁰

29. Što se tiče elemenata krivičnog djela terorisanja, tužilaštvo tvrdi da se, za razliku od krivičnog djela protivpravnih napada na civile, za to krivično djelo ne traži dokaz o napadu koji ima za posljedicu smrt ili teške povrede tijela ili zdravlja civila. Po mišljenju tužilaštva, u prilog toj tvrdnji govori i činjenica da se krivično djelo terorisanja može počinuti i samim prijetnjama nasiljem.⁹¹ U skladu s tim, ono tvrdi da se krivično djelo terorisanja sastoji od sljedećih elemenata: "prvo, djela nasilja ili prijetnji nasiljem; drugo, direktne ili indirektne namjere činjenja tih djela nasilja ili prijetnji nasiljem; i, treće, posebne namjere širenja terora među civilnim stanovništvom".⁹² Što se tiče karaktera djela nasilja i prijetnji nasiljem, tužilaštvo tvrdi da ona, da bi se ispunili uslovi za nadležnost Međunarodnog suda, "moraju biti takva da mogu da izazovu [ekstremni] strah kod stanovništva".⁹³

⁸⁴ AT. 80.

⁸⁵ Odgovor tužilaštva, par. 62.

⁸⁶ Odgovor tužilaštva, par. 63, gdje se upućuje na Odgovor tužilaštva, par. 16 i dalje.

⁸⁷ Odgovor tužilaštva, par. 64, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 881.

⁸⁸ Odgovor tužilaštva, par. 65.

⁸⁹ Odgovor tužilaštva, par. 66.

⁹⁰ Odgovor tužilaštva, par. 67.

⁹¹ Odgovor tužilaštva, par. 53, 55.

⁹² AT. 106.

⁹³ AT. 108, gdje se upućuje na *Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule*, predmet br. IT-94-1-AR72, Odluku po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995. (dalje u tekstu: Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*).

2. Analiza

30. U Drugostepenoj presudi u predmetu *Galić* Žalbena vijeće je konstatovalo da je "zabrana terorisanja civilnog stanovništva, ugrađena u član 51, stav 2 Dopunskog protokola I i član 13, stav 2 Dopunskog protokola II, bila dio međunarodnog običajnog prava od trenutka kada je uvrštena u te međunarodne ugovore".⁹⁴ Takođe većina je smatrala da je, "prema međunarodnom običajnom pravu, u vrijeme počinjenja krivičnih djela [o kojima je bila riječ u tom predmetu] kršenje zabrane terorisanja civilnog stanovništva povlačilo individualnu krivičnu odgovornost",⁹⁵ pri čemu su ta krivična djela počinjena prije onih za koja je Miloševiću izrečena osuđujuća presuda. Budući da u žalbenom postupku u ovom predmetu strane nisu pokretale pitanje nadležnosti, Žalbena vijeće, većinom glasova, uz protivno mišljenje sudije Liua, zaključuje da nema razloga da odstupi od svojih ranijih zaključaka, na koje je podsjetilo gore u tekstu.

(a) Elementi krivičnog djela

31. Definišući krivično djelo terorisanja Pretresno vijeće je zaključilo da se ono, pored elemenata koji su zajednički krivičnim djelima iz člana 3 Statuta, sastoji od sljedećih posebnih elemenata:

1. Djela nasilja [ili prijetnje nasiljem] usmjerena protiv civilnog stanovništva ili civilnih osoba koje ne učestvuju direktno u neprijateljstvima, koja uzrokuju smrt ili teške povrede tijela ili zdravlja među civilnim stanovništvom;
2. Počinilac je hotimično učinio civilno stanovništvo ili civilne osobe koje ne učestvuju direktno u neprijateljstvima predmetom tih djela nasilja;
3. Gorenavedeno krivično djelo počinjeno je s osnovnim ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom.⁹⁶

32. Žalbena vijeće podsjeća da je Žalbena vijeće u predmetu *Galić*, pozivajući se na član 49(1) Dopunskog protokola I, zaključilo da krivično djelo terorisanja može uključivati i napade ili prijetnje napadima protiv civilnog stanovništva.⁹⁷ Ono nije ograničilo moguće posljedice takvih napada na smrt ili teške povrede žrtava.⁹⁸ Naime, ono se usredsredilo na to da ocijeni da li se navodi po kojima rješava mogu okvalifikovati kao krivično djelo terorisanja po međunarodnom običajnom pravu.

⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 86.

⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 86.

⁹⁶ Prvostepena presuda, par. 875; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 133; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 100, 101.

⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102.

⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102.

33. Žalbeno vijeće zaključuje da je Pretresno vijeće pogrešno protumačilo jurisprudenciju iz predmeta *Galić* kada je konstatovalo da je "stvarno uzrokovanje smrti ili teških povreda tijela ili zdravlja obavezni element krivičnog djela terorisanja"⁹⁹ i da je time napravilo grešku u primjeni prava. Uzrokovanje smrti ili teških povreda tijela ili zdravlja predstavlja samo jedan od mogućih vidova počinjenja krivičnog djela terorisanja i stoga nije element tog krivičnog djela *per se*. Međutim, ono što se zahtijeva da bi predmetno krivično djelo potpadalo pod nadležnost ovog Međunarodnog suda jeste da su žrtve pretrpjele teške posljedice izazvane djelima nasilja ili prijetnjama nasiljem;¹⁰⁰ takve teške posljedice uključuju, ali nisu ograničene na, smrt ili teške povrede tijela ili zdravlja. U skladu s tim, budući da je Pretresno vijeće u ovom predmetu utvrdilo da su svi incidenti za koje se odgovornost pripisuje SRK-u predstavljali protivpravne napade na civile i da su, prema tome, prouzrokovali smrt ili teške povrede tijela ili zdravlja civila,¹⁰¹ prag težine koji se zahtijeva za krivično djelo terorisanja je, što se tiče tih incidenata, dosegnut. Iako karakter djela nasilja ili prijetnji nasiljem koji čine konstitutivni element krivičnog djela terorisanja može da varira,¹⁰² Žalbeno vijeće se uvjerilo da je *actus reus* krivičnog djela terorisanja u ovom predmetu dokazan i smatra da nije potrebno da se dalje bavi tim pitanjem.

34. Što se tiče tvrdnje tužilaštva da se za krivično djelo terorisanja ne zahtijeva nastupanje posljedice pod uslovom da su djela nasilja ili prijetnje nasiljem u osnovi tog krivičnog djela takva djela da "mogu da šire teror",¹⁰³ Žalbeno vijeće napominje da se iz *travaux préparatoires* uz Dopunski protokol I vidi da je među delegacijama bilo pokušaja da se u tekst zabrane ugrađene u član 51(2) tog Protokola uvrsti formulacija "djela koja mogu da šire teror".¹⁰⁴ Međutim, ti prijedlozi nisu našli mjesto u konačnom tekstu odredbe.¹⁰⁵ Pored toga, Žalbeno vijeće je mišljenja da

⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 876, 880.

¹⁰⁰ Kao što je Žalbeno vijeće zaključilo u paragrafu 94 Odluke o nadležnosti u predmetu *Tadić*, da bi neko kažnjivo ponašanje spadalo pod djelokrug člana 3 Statuta, moraju biti ispunjena sljedeća četiri uslova:

"(i) kršenje mora da predstavlja povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava;

(ii) pravilo mora biti običajne prirode, ili, ako pripada pravu koje je bazirano na sporazumu, moraju biti ispunjeni zahtevani uslovi [...];

(iii) kršenje mora biti 'teško', što znači da mora predstavljati povredu pravila koje štiti važne vrednosti, i ta povreda mora uključiti teške posledice po žrtvu. Tako, na primer, činjenica da je borac naprosto prisvojio veknu hleba u okupiranom selu ne bi predstavljala 'teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava' iako bi se moglo posmatrati kao prekršaj osnovnih principa postavljenih u članu 46, paragraf 1, Haških odredbi (i odgovarajućih pravila međunarodnog običajnog prava) po kome se 'privatna imovina mora poštovati' od strane bilo koje vojske koja je okupirala neprijateljsku teritoriju;

(iv) povreda pravila mora zahtevati, po običajnom pravu ili po pravu baziranom na sporazumu, individualnu krivičnu odgovornost osobe koja je prekršila to pravilo."

¹⁰¹ Prvostepena presuda, par. 911-913, 953.

¹⁰² Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102.

¹⁰³ AT. 122-123.

¹⁰⁴ *Travaux Préparatoires*, sv. III, CDDH/III/38, str. 203, CDDH/III/51, str. 206; sv. XIV, CDDH/III/SR. 8, str. 60, 64.

¹⁰⁵ Komisija kojoj je povjereno razmatranje nacрта člana 51 iznijela je sljedeće mišljenje u vezi sa zabranom širenja terora: "Zabrana 'akata nasilja ili prijetnji nasiljem' čiji je prvenstveni cilj terorisanje' odnosi se na namjerno ponašanje usmjereno upravo na ulijevanje straha kao takvog, a ne na strah koji zaraćena strana nije namjeravala izazvati i koji je

definicija *actus reusa* krivičnog djela terorisanja koju je predložilo tužilaštvo, konkretno, formulacija "djela koja mogu da šire teror", ne podrazumijeva nužno nastupanje teških posljedica po civilno stanovništvo i, stoga, sama po sebi ne čini kršenje te zabrane dovoljno teškim da bi ono postalo ratni zločin u nadležnosti Međunarodnog suda.

35. Žalbeno vijeće nadalje podsjeća da je u Drugostepenoj presudi u predmetu *Galić* razjašnjeno da, dok su "velika trauma i psihička povreda komponenta [...] akata nasilja ili prijetnji nasiljem", "stvarno terorisanje civilnog stanovništva nije obilježje bića predmetnog krivičnog djela".¹⁰⁶ Međutim, valja napomenuti da dokazi o stvarnom terorisanju mogu da doprinesu utvrđivanju drugih elemenata krivičnog djela terorisanja.¹⁰⁷ Pretresno vijeće je u ovom predmetu zaključilo da su incidenti imali psihološki uticaj na stanovništvo Sarajeva.¹⁰⁸ S obzirom na okolnosti predmeta, takav psihološki uticaj takođe zadovoljava zahtijevani prag težine.¹⁰⁹

36. Shodno tome, Žalbeno vijeće zaključuje da pravna greška Pretresnog vijeća u vezi s elementom *actus reusom* krivičnog djela terorisanja nije uticala na analizu dokaza u predmetu i konačne zaključke o krivici.

(b) Utvrđivanje postojanja zahtijevane *mens rea*

37. Žalbeno vijeće konstatuje da se *mens rea* krivičnog djela terorisanja sastoji od namjere da se civilno stanovništvo ili civilne osobe koje ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima uzmu za cilj djela nasilja ili prijetnji nasiljem, kao i od posebne namjere širenja terora među civilnim stanovništvom.¹¹⁰ Širenje terora mora da bude *osnovni* cilj djela nasilja ili prijetnji nasiljem, ali ne mora da bude jedini.¹¹¹ U Drugostepenoj presudi u predmetu *Galić* konstatuje se da se zaključak o postojanju takve namjere može izvesti iz "karaktera, načina, vremena i trajanja" djela ili prijetnji.¹¹² Međutim, to nije konačni spisak faktora koji se obavezno moraju uzeti u obzir, nego ukazuje na neke od faktora koji se *mogu* uzeti u obzir u zavisnosti od okolnosti predmeta. Suprotno Miloševićевой tvrdnji, Pretresno vijeće u ovom predmetu jeste eksplicitno navelo i uzelo u obzir te

naprosto sporedan učinak ratnih dejstava koja imaju neki drugi prvenstveni cilj i koja su u drugim aspektima zakonita." (Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 103, gdje se poziva na *Travaux préparatoires*, sv. XIV, CDDH/215/Freq., str. 274).

¹⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102, 104.

¹⁰⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 107.

¹⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 740-746, 910.

¹⁰⁹ V. gore, par. 33. V. takođe usmenu argumentaciju tužilaštva u vezi s ovim pitanjem (AT. 118).

¹¹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 104.

¹¹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 104.

¹¹² Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 104.

faktore.¹¹³ Pored toga, Žalbeno vijeće odbacuje Miloševićev argument da Pretresno vijeće nije moglo uzeti u obzir dokaze relevantne za *actus reus* krivičnog djela prilikom utvrđivanja postojanja *mens rea*. S tim u vezi, Žalbeno vijeće zaključuje da su i stvarno terorisanje i neselektivni karakter napada faktori za koje je bilo razumno da ih Pretresno vijeće uzme u obzir prilikom utvrđivanja postojanja posebne namjere optuženog u ovom predmetu.

38. Što se tiče Miloševićevog navoda da Pretresno vijeće nije van razumne sumnje utvrdilo da je širenje terora bilo osnovni cilj napada, Žalbeno vijeće primjećuje da on taj navod nije potkrijepio nikakvim konkretnim argumentima. Pretresno vijeće je, naime, svoje relevantne zaključke zasnovalo na činjenicama koje je utvrdilo van razumne sumnje, kao što su (i) činjenica da je SRK odgovoran za snajpersko djelovanje i granatiranje koje je prouzrokovalo smrt ili teške povrede civilnog stanovništva pogođenih područja; (ii) činjenica da je granatiranje bilo ili direktno usmjereno protiv civilnog stanovništva i objekata (minobacačka vatra) ili vršeno na neselektivan način, između ostalog tako što je SRK koristio "krajnje neprecizno i neselektivno oružje" kao što je modifikovana avionska bomba; (iii) činjenica da sama uloga snajperista podrazumijeva smišljeno ispaljivanje hitaca s namjerom da se ubije ili rani žrtva; i (iv) činjenica da je kampanja granatiranja i snajperskog djelovanja po civilnom stanovništvu koju je vršila vojska pod Miloševićevom komandom trajala više od 14 mjeseci.¹¹⁴ Žalbeno vijeće ne vidi nikakvu grešku u pristupu Pretresnog vijeća, pri čemu će o konkretnim Miloševićevim prigovorima u vezi s dokazima na kojima se oni zasnivaju biti riječi dolje u tekstu.

(c) Kumulativne osuđujuće presude

39. U svjetlu gore navedenih zaključaka Žalbenog vijeća vezanih za grešku Pretresnog vijeća u definisanju *actus reusa* krivičnog djela terorisanja, Žalbeno vijeće smatra da je nužno da pruži smjernice u vezi s mjerodavnim pravom relevantnim za kumulativne osuđujuće presude za krivično djelo terorisanja i krivično djelo protivpravnih napada na civile. Žalbeno vijeće ovdje podsjeća na dvodjelni test definisan u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*¹¹⁵ i ističe da analiza treba da bude usredređena na pravne elemente svakog krivičnog djela, a ne na ponašanje optuženog u osnovi djela.¹¹⁶ Kad je riječ o krivičnom djelu protivpravnih napada na civile, Žalbeno vijeće podsjeća da se za njega traži dokaz o uzrokovanju smrti ili teških povreda tijela ili zdravlja što, kao što je objašnjeno u paragrafu 33 gore u tekstu, nije *per se* element krivičnog djela terorisanja. Za krivično djelo terorisanja se pak traži dokaz o namjeri širenja terora među civilnim stanovništvom, što nije

¹¹³ Prvostepena presuda, par. 881.

¹¹⁴ Prvostepena presuda, par. 905-913.

¹¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 412-413.

element krivičnog djela protivpravnih napada na civile. Shodno tome, Žalbeno vijeće zaključuje da svako od tih krivičnih djela sadrži element koji zahtijeva dokazivanje neke činjenice koje se ne traži za drugo krivično djelo, zbog čega su kumulativne osuđujuće presude dopustive. Prema tome, suprotni zaključak Pretresnog vijeća je pogrešan.

40. Pošto je razjasnilo mjerodavno pravo, Žalbeno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije uložilo žalbu u vezi s pitanjem kumulativnih osuđujućih presuda.¹¹⁷ Shodno tome, Žalbeno vijeće se neće dalje baviti tim pitanjem.

3. Zaključak

41. U svjetlu gore navedenog, Žalbeno vijeće odbacuje ovu žalbenu podosnovu, uz protivno mišljenje sudije Liua Daquna u vezi s nadležnošću Međunarodnog suda za krivično djelo terorisanja i elementima tog krivičnog djela.

C. Djela usmjerena protiv civilnog stanovništva

42. I osuđujuća presuda koja je Miloševiću izrečena za krivično djelo terorisanja i ona koja mu je izrečena za zločine protiv čovječnosti (ubistvo i nehumana djela) temelje se na uzimanju civilnog stanovništva za cilj napada.¹¹⁸ Milošević konstatuje da protivpravna djela nasilja za koja mu je pripisana odgovornost čini kampanja granatiranja i snajperskog djelovanja usmjerena protiv civila.¹¹⁹ On tvrdi da Pretresno vijeće nije van razumne sumnje utvrdilo da su napadi SRK-a bili usmjereni protiv civila, odnosno da su žrtve tih napada bile civili.¹²⁰ Žalbeno vijeće će najprije razmotriti Miloševićeve prigovore u vezi s definicijom civilnog stanovništva i načinom na koji je utvrđeno njegovo postojanje, uključujući pitanje prisustva vojske i tereta dokazivanja. Ono će zatim razmotriti Miloševićeve argumente o faktorima koje treba uzeti u obzir da bi se utvrdilo da li je neki napad bio usmjeren protiv civila. Na kraju, Žalbeno vijeće će razmotriti Miloševićeve argumente o činjeničnim zaključcima vezanim za konkretne incidente.¹²¹

¹¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 356.

¹¹⁷ Iako tužilaštvo tvrdi da krivična djela terorisanja sadrže različite materijalne elemente u odnosu na krivično djelo protivpravnih napada na civile (AT. 106-109), ono nije uložilo žalbu na zaključke Pretresnog vijeća u vezi s kumulacijom osuđujućih presuda za ta dva krivična djela. Milošević se, s druge strane, izgleda slaže s pogrešnim pristupom Pretresnog vijeća kako u vezi s elementima krivičnog djela terorisanja tako i u vezi s pitanjem kumulacije (AT. 127).

¹¹⁸ Prvostepena presuda, par. 875, 882, 921-924.

¹¹⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 23.

¹²⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 22, 24.

¹²¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 24, gdje se upućuje na Najavu žalbe odbrane, par. 11.

1. Definicija "civilnog stanovništva"(a) Argumenti strana u postupku

43. Milošević navodi da je Pretresno vijeće pogriješilo tako što nije konkretno izložilo pravo koje je primijenilo kako bi utvrdilo da li je stanovništvo određenih dijelova Sarajeva imalo civilni status.¹²² Ističući da teret dokazivanja da je neka osoba civil snosi tužilaštvo,¹²³ Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo kada nije navelo da pretpostavka civilnog statusa osobe, ugrađena u član 50(1) Dopunskog protokola I, nije primjenjiva u slučaju kad se protiv pripadnika oružanih snaga vodi krivični postupak.¹²⁴

44. Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u pogledu faktora koje je uzelo u obzir prilikom utvrđivanja civilnog statusa stanovništva i područja. Prema njegovoj tvrdnji, bez obzira na odredbu iz člana 50(3) Dopunskog protokola I, da bi se utvrdilo da li stanovništvo zadržava svoj civilni status, mora se uzeti u obzir broj vojnika prisutnih među tim stanovništvom.¹²⁵ On tvrdi da prisustvo ograničenog broja civila "na borbenim područjima s mnoštvom vojnih ciljeva" ne bi smjelo lišiti to područje njegovog vojnog statusa.¹²⁶ Milošević nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo kad nije uzelo u obzir vojni karakter ciljeva u borbenim zonama, posebno dijelove Sarajeva na meti napada SRK-a koji su bili pod kontrolom ABiH.¹²⁷ On ponavlja da je na tužilaštvu da dokaže da se neki objekt ne koristi kako bi se doprinijelo vojnoj akciji.¹²⁸

45. Tužilaštvo odgovara da prisustvo vojnika ABiH ili vojnih objekata na određenom području ne čini to područje vojnom zonom i ne lišava nužno stanovništvo njegovog civilnog karaktera.¹²⁹ Načelo razlikovanja nalaže da napadi moraju biti usmjereni samo protiv vojnih ciljeva, dok su napadi usmjereni protiv civila ili neselektivni napadi zabranjeni. Prihvatajući činjenicu da postoji mogućnost legitimnih civilnih gubitaka, tužilaštvo ističe da oni ne smiju biti nesrazmjerni stvarnoj i neposrednoj vojnoj prednosti za koju se predviđa da će se ostvariti napadom.¹³⁰

¹²² Žalbeni podnesak odbrane, par. 27. U tom kontekstu, Milošević upućuje na član 4(A)(1) Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949. (dalje u tekstu: Treća ženevska konvencija); član 50, stav 2, Dopunskog protokola I; Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 114 (Žalbeni podnesak odbrane, par. 28, 29).

¹²³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 30, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 111.

¹²⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 30.

¹²⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 31, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 115.

¹²⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 31, gdje se upućuje na član 50(3) Dopunskog protokola I (fusnota izostavljena iz citiranog odlomka); AT. 48-51, 54-58, 60-62, 64.

¹²⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 32, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 342, 379, 480, 896-903; član 52(2) Dopunskog protokola I i par. 2020-2022 Komentara MKCK-a uz Dopunske protokole.

¹²⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 32.

¹²⁹ Odgovor tužilaštva, par. 23, 31, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 50.

¹³⁰ Odgovor tužilaštva, par. 23, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 190, članove 48, 51(2), 51(4), 52(2) Dopunskog protokola I i član 13(2) Dopunskog protokola II.

46. Tužilaštvo takođe odgovara da je pogrešno tvrditi da je cijelo borbeno područje vojni cilj.¹³¹ Po njegovom mišljenju, legitimnim vojnim ciljevima mogla bi se smatrati samo ograničena područja, na primjer, uski pojasevi ili strateški važne tačke, kao što su brda ili planinski prijevoji, a ne "cijeli dijelovi grada", kao što sugerše Milošević.¹³² Shodno tome, Miloševićev argument da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo kada nije ocijenilo karakter, lokaciju, namjenu ili upotrebu nekih objekata zasniva se, prema tvrdnji tužilaštva, na pogrešnoj pretpostavci da se određeni dijelovi Sarajeva mogu okarakterisati kao "vojna zona".¹³³

47. Što se tiče definicije civilnog stanovništva, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće slijedilo praksu Međunarodnog suda i da je ispravno formulisalo relevantno pravo.¹³⁴ Naposljetku, tužilaštvo odgovara da Milošević nije pokazao da je Pretresno vijeće presumiralo civilni karakter osoba i objekata.¹³⁵ S tim u vezi, tužilaštvo tvrdi da je konstatacija Pretresnog vijeća da će se, u slučaju sumnje, neka osoba smatrati civilom naprosto afirmacija kriterija kojim pripadnici oružanih snaga treba da se rukovode prilikom izbora ciljeva.¹³⁶

(b) Analiza

48. Žalbeno vijeće na početku napominje da je određen broj Miloševićevih argumenata razmotren u prvostepenom postupku, konkretno, argument da su borbene zone i sve što se nalazilo u blizini linija sukoba bili legitimni vojni ciljevi i da djela nasilja nisu bila usmjerena protiv civilnog stanovništva kao takvog, odnosno protiv civilnih lica i objekata, kao i da nisu bila neselektivnog karaktera.¹³⁷ Žalbeno vijeće ovdje podsjeća da postupak po žalbi nije preispitivanje odluke pretresnog vijeća *de novo*. Stoga će razmotriti samo one tvrdnje kojima se nastoji pokazati da je Pretresno vijeće napravilo neku konkretnu grešku u primjeni prava ili utvrđivanju činjeničnog stanja koja obesnažuje odluku ili da je na nerazuman način odvagnulo relevantne i irelevantne faktore.¹³⁸

¹³¹ Odgovor tužilaštva, par. 24, gdje se poziva na član 51(5)(a) Dopunskog protokola I.

¹³² Odgovor tužilaštva, par. 25.

¹³³ Odgovor tužilaštva, par. 25-26.

¹³⁴ Odgovor tužilaštva, par. 27-31.

¹³⁵ Odgovor tužilaštva, par. 32.

¹³⁶ Odgovor tužilaštva, par. 32.

¹³⁷ V., na primjer, Prvostepena presuda, par. 199, gdje se upućuje na *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-T, Završni pretresni podnesak odbrane (shodno pravilu 86(b)), s javnim Dodatkom A, 19. oktobar 2007. (povjerljivo) (dalje u tekstu: Završni podnesak odbrane), par. 38, i Prvostepena presuda, par. 890, gdje se upućuje na Završni podnesak odbrane, str. 80.

¹³⁸ V. gore, Odjeljak II, par. 17(vii). V. takođe *Tužilac protiv Jadranka Prlića i drugih*, predmet br. IT-04-74-AR73.14, Odluka po interlokutornoj žalbi na odluku Pretresnog vijeća o predočavanju dokumenata tužioca tokom unakrsnog ispitivanja svjedoka odbrane, 26. februar 2009., par. 16; *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, predmet br. IT-00-39-AR73.2, Odluka po Krajišnikovoj žalbi na odluku Pretresnog vijeća kojom se odbija zahtjev odbrane za donošenje

49. Pretresno vijeće je zaključilo da se, da bi se izrekla osuđujuća presuda za krivično djelo terorisanja, mora dokazati da su djela u osnovi počinjena s osnovnim ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom.¹³⁹ U skladu s razjašnjenjem u vezi s elementima krivičnog djela terorisanja koje je Žalbeno vijeće dalo gore u tekstu,¹⁴⁰ Žalbeno vijeće se uvjerilo da je za sva krivična djela za koja je Miloševiću izrečena osuđujuća presuda, tj. za krivično djelo terorisanja i relevantne zločine protiv čovječnosti, nužno da se dokaže da su djela nasilja (napadi) bila usmjerena protiv civilnog stanovništva.

(i) Pojam "civilno stanovništvo"

50. U okviru diskusije o opštem uslovu za zločine protiv čovječnosti, Pretresno vijeće je dalo jasnu definiciju pojma "civilno stanovništvo", zasnovanu na ustaljenoj praksi Međunarodnog suda i članu 50(2) Dopunskog protokola I.¹⁴¹ Iako Pretresno vijeće taj pojam nije eksplicitno definisalo u vezi s krivičnim djelom terorisanja, Žalbeno vijeće podsjeća da definicija civila sadržana u članu 50 Dopunskog protokola I važi i za krivična djela iz člana 3 i za ona iz člana 5 Statuta.¹⁴² Pretresno vijeće je u svojoj diskusiji zaključilo da se pojam "civilno stanovništvo" generalno odnosi na stanovništvo koje je *pretežno* civilno¹⁴³ i konstatovalo da je "[u] vezi sa svakom pojedinom tačkom Optužnice nužno [...] utvrditi da li je stanovništvo bilo civilno ili ne".¹⁴⁴ Pretresno vijeće je nadalje konstatovalo da civilni status stanovništva "može da se promijeni zbog kretanja civila i boraca".¹⁴⁵

51. Žalbeno vijeće nije utvrdilo nikakvu grešku u definiciji koju je Pretresno vijeće dalo civilnom stanovništvu, koja se podudara s definicijom iz člana 50 Dopunskog protokola I. Miloševićev argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kad nije formulisalo relevantno pravo u vezi s civilnim stanovništvom se, u skladu s tim, odbacuje.

odluke da sudija Canivell ne može dalje postupati u ovom predmetu, 15. septembar 2006., par. 9; *Tužilac protiv Zdravka Tolimira i drugih*, predmet br. IT-04-80-AR73.1, Odluka po interlokutornoj žalbi Radivoja Miletića na odluku Pretresnog vijeća o spajanju postupaka, 27. januar 2006., par. 6.

¹³⁹ Prvostepena presuda, par. 882, 953.

¹⁴⁰ V. gore, Odjeljak III.B.2, par. 32-35.

¹⁴¹ Prvostepena presuda, par. 921-924.

¹⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 299, 302. Član 50 Dopunskog protokola I glasi kako slijedi:

1. Civil je svako lice koje ne pripada jednoj od kategorija lica navedenih u članu 4.A(1), (2), (3) i (6) III. konvencije i u članu 43. ovog protokola. U slučaju sumnje da li je neko lice civil, to lice će se smatrati za civila.
2. Pod civilnim stanovništvom podrazumijevaju se sva lica koja su civilni.
3. Prisustvo među civilnim stanovništvom lica koja nisu obuhvaćena definicijom civila ne lišava stanovništvo njegovog civilnog karaktera.

¹⁴³ Prvostepena presuda, par. 922, gdje se upućuje na član 50(2) Dopunskog protokola I; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 50; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 144.

¹⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 889.

¹⁴⁵ Prvostepena presuda, par. 894.

(ii) "Civilno stanovništvo" i "civilna područja"

52. Milošević tvrdi da je Vijeće generalno pogriješilo u pogledu faktora koje je uzelo u obzir prilikom utvrđivanja civilnog statusa stanovništva, u suštini tako što nije zaključilo da su čitava područja, a posebno dijelovi Sarajeva pod kontrolom ABiH, predstavljali vojne zone u kojima se svaki cilj mogao zakonito uzeti za metu napada.¹⁴⁶

53. Žalbeno vijeće podsjeća da je čvrsto uvriježeno da načelo razlikovanja obavezuje zaraćene strane da u svakom trenutku razlikuju "civilno stanovništvo od boraca, civilne od vojnih ciljeva, te shodno tome svoje napade usmjerava[ju] samo na vojne ciljeve".¹⁴⁷ U međunarodnom običajnom pravu postoji apsolutna zabrana uzimanja civila za metu napada,¹⁴⁸ što obuhvata i neselektivne napade.¹⁴⁹ Kao što je konstatovano u Drugostepenoj presudi u predmetu *Galić*

[...] stav 2 člana 51 Dopunskog protokola I [je] odredba koja je "potpuno [...] jasna u pogledu toga da civili i civilno stanovništvo kao takvo ne bi smjeli biti predmetom napada", da to načelo ne predviđa "nikakve iznimke", a ponajmanje "dopušta odstupanje od ovog pravila pozivanjem na vojnu nuždu". [S]tav 2 člana 51 "izvire iz temeljnog načela međunarodnog prava, načela razlikovanja, koje obavezuje zaraćene strane da u svakom trenutku prave razliku između civilnog stanovništva i boraca, kao i između civilnih objekata i vojnih ciljeva, te da u skladu s tim svoje operacije usmjeravaju samo protiv vojnih ciljeva".¹⁵⁰

54. Ne zahtijeva se da se za konkretna područja ili zone odredi da li su civilnog ili vojnog karaktera. Naime, razlika se mora praviti između civilnog stanovništva i boraca, odnosno između civilnih i vojnih ciljeva. Takva razlika se mora praviti u zavisnosti od okolnosti slučaja. Pored toga, s obzirom na obavezu boraca da razlikuju vojne ciljeve i da svoje napade usmjeravaju isključivo na njih, Žalbeno vijeće smatra da je neuvjerljiv Miloševićev argument u vezi sa udjelom civila prisutnih na područjima "s mnoštvom vojnih ciljeva"¹⁵¹. Milošević zapravo čak ni ne pokušava da tvrdi da su civilne žrtve u Sarajevu predstavljale srazmjerne gubitke u legitimnim vojnim napadima koje je izvršio SRK. Opšta tvrdnja da su napadi bili legitimni zato što su navodno bili usmjereni protiv "vojnih zona" širom grada je neodrživa.

¹⁴⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 31-32.

¹⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 190.

¹⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 190, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 109.

¹⁴⁹ Primjera radi, Žalbeno vijeće podsjeća na član 51(5)(a) Dopunskog protokola I koji je, iako se uglavnom odnosi na slučajeve tepih-bomardovanja i slična vojna dejstva (Komentar MKCK-a uz Dopunske protokole, par. 1979-1981) a ne na produženu kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja u situacijama kao što je opsada, nesumnjivo instruktivan u pogledu pristupa koji su zaraćene strane dužne primjenjivati prilikom utvrđivanja vojnih ciljeva i djelovanja po tim ciljevima.

¹⁵⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 191, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 44-45 (fusnote izostavljene).

¹⁵¹ V. gore, Odjeljak III.C.1.(a), par. 44.

55. Žalbeno vijeće je svjesno činjenice da neke od formulacija upotrijebljenih u paragrafima 896-904 Prvostepene presude mogu djelovati zbunjujuće i navesti na zaključak da je Pretresno vijeće zapravo prihvatilo Miloševićev pristup definisanja statusa "područja". Međutim, prema shvatanju Žalbenog vijeća, ta je terminologija u Prvostepenoj presudi usvojena samo za potrebe razmatranja Miloševićevih argumenata, dok je stvarna namjera Pretresnog vijeća bila da utvrdi civilni status *stanovništva* koje je uzeto za metu napada u konkretnim incidentima.¹⁵²

56. Pretresno vijeće je u ovom predmetu ispravno utvrdilo da je stanovništvo određenih urbanih područja unutar linija sukoba zadržalo civilni status.¹⁵³ Pored toga, Pretresno vijeće je izvršilo analizu karaktera cilja i modaliteta napada od slučaja do slučaja kako bi za svaki pojedini incident utvrdilo da li je civilno stanovništvo kao takvo, odnosno da li su civilne osobe protivpravno uzete za metu napada. Kad je to bio slučaj, po definiciji je bilo nemoguće da takve mete budu legitiman vojni cilj. Argumenti koje je iznio Milošević ne pokazuju da je Pretresno vijeće s tim u vezi napravilo ikakvu grešku.

(iii) Pojedinačne žrtve kao civili

57. U ovom predmetu, optuženi se za krivično djelo terorisanja tereti po članu 3 Statuta, i to u skladu s članom 51(2) Dopunskog protokola I i, alternativno, u skladu s članom 13(2) Dopunskog protokola II, odnosno međunarodnog običajnog prava.¹⁵⁴ Žalbeno vijeće podsjeća na to da, shodno članu 51(3) Dopunskog protokola I, zaštita od napada koju civilnim osobama daje član 51(2) Dopunskog protokola I ne važi u slučaju i za vrijeme njihovog direktnog učešća u neprijateljstvima. U skladu s tim, da bi utvrdilo da je optuženi počinio krivična djela terorisanja i protivpravnih napada na civile, Pretresno vijeće je moralo van razumne sumnje utvrditi da su žrtve pojedinačnih zločina bile civili i da nisu direktno učestvovali u neprijateljstvima.¹⁵⁵ Pretresno vijeće je u okviru svoje diskusije o definiciji protivpravnih napada na civile ispravno primijenilo to pravno načelo i zaključilo da konkretni incidenti granatiranja i snajperskog djelovanja koje je okvalifikovalo kao krivično djelo terorisanja *a fortiori* predstavljaju protivpravne napade na civile i civilno stanovništvo.¹⁵⁶ Nadalje, prema shvatanju Žalbenog vijeća, Pretresno vijeće se uvjerilo da su žrtve

¹⁵² V. takođe dolje, Odjeljak VII.B, par. 139 i dalje. Žalbeno vijeće nadalje konstatuje da Odjeljak III.A.3.(a) Prvostepene presude, u kojem je Pretresno vijeće iznijelo svoju ocjenu dokaza, nosi naslov "Civilni status stanovništva".

¹⁵³ Prvostepena presuda, par. 894-899.

¹⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 873. V. takođe Optužnica, par. 28.

¹⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 172, 187; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 100. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 47, 48, 132-133.

¹⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 944-947, 953, 875, 882.

svakog incidenta za koji je utvrđeno da predstavlja krivično djelo terorisanja bile civili koji nisu neposredno učestvovali u neprijateljstvima.¹⁵⁷

58. Što se tiče statusa žrtava krivičnih djela iz člana 5 Statuta, Žalbeno vijeće podsjeća da se "[n]ičim u tekstu člana 5 Statuta, ni u pravnim izvorima na koje se Žalbeno veće ranije pozvalo, ne traži [...] da pojedinačne žrtve zločina protiv čovečnosti budu civili".¹⁵⁸ Uprkos tome, Žalbeno vijeće napominje da civilni status žrtava ostaje relevantan za potrebe opšteg uslova iz uvodnog dela člana 5 Statuta kao jedan od faktora koji se mora ocijeniti kako bi se utvrdilo da li je civilno stanovništvo bilo primarni cilj napada.¹⁵⁹ Pored toga, "činjenica da stanovništvo navedeno u uvodnom delu člana 5 Statuta mora da bude 'civilno' ne podrazumeva da je ono isključivo sastavljeno od civila".¹⁶⁰ Prema tome, civilni status žrtava i udio civila u nekom stanovništvu predstavljaju faktore koji su relevantni da bi se ispunio opšti uslov da napad mora biti usmjeren protiv "civilnog stanovništva", ali se kao element zločina protiv čovječnosti ne traži da pojedinačne žrtve zločina u osnovi budu "civili".¹⁶¹

59. U svjetlu gore navedenog, Milošević nije pokazao da je Pretresno vijeće primijenilo pogrešan pravni kriterij prilikom utvrđivanja civilnog statusa žrtava.

(iv) Pretpostavka civilnog statusa

60. Žalbeno vijeće podsjeća da, kada se "radi o krivičnoj odgovornosti [...], teret dokazivanja da li je dotična osoba civil počiva na optužbi".¹⁶² U ovom predmetu Milošević izgleda tvrdi da je Pretresno vijeće obrnulo taj teret dokazivanja kada je konstatovalo da osobe u pogledu čijeg statusa postoji sumnja "treba smatrati civilima te ih, dakle, ne napadati dok ne postanu dostupne nove informacije".¹⁶³ Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće tu konstataciju iznijelo u vezi s članom 50(1) Dopunskog protokola I i pripadajućim Komentarom, u okviru diskusije o pravilima međunarodnog humanitarnog prava kojima je uređeno ratovanje i izbor ciljeva od strane vojnih starješina. Ono ni na koji način nije sugerisalo da tužilaštvo ne snosi teret dokazivanja. Osim toga,

¹⁵⁷ Žalbeno vijeće konstatuje da se u zaključcima Pretresnog vijeća vezanim za konkretne incidente govori samo o civilnom statusu žrtava, a ne i o njihovom neučešću u neprijateljstvima. Međutim, s obzirom na činjenicu da je Pretresno vijeće izričito navelo da, u slučaju neposrednog učešća u neprijateljstvima, civili gube zaštitu iz člana 51 Dopunskog protokola (Prvostepena presuda, par. 947), Žalbeno vijeće smatra da se Pretresno vijeće u stvari uvjerilo da su zadovoljena oba kriterija.

¹⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 307.

¹⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 30-31; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 307-308; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 91-92.

¹⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 31.

¹⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 32.

¹⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 48, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 111.

¹⁶³ Prvostepena presuda, par. 946, gdje se upućuje na Komentar MKCK-a, par. 1920.

Pretno vijeće je preciziralo da se, da bi se utvrdilo postojanje *mens rea* za krivično djelo protivpravnih napada na civile (a time i krivičnog djela terorisanja), mora pokazati da je počinitelj bio svjestan ili da je trebao biti svjestan civilnog statusa napadnutih osoba. Ono je zaključilo da, u slučajevima u kojima postoji sumnja, tužilaštvo mora da pokaže da u datim okolnostima razumna osoba nije mogla smatrati da je lice na koje je izvršila napad bilo borac.¹⁶⁴ Shodno tome, Žalbeno vijeće ne vidi nikakvu pravnu grešku u propustu Pretnog vijeća da u paragrafu 946 Prvostepene presude precizira da pretpostavka civilnog statusa nije primjenjiva u krivičnim postupcima. Miloševićeva argumentacija u vezi s tim pitanjem se odbacuje.

(c) Zaključak

61. U svjetlu gore navedenog, Žalbeno vijeće odbacuje ovu žalbenu podnosnu, koja se odnosi na pravna načela koja je Pretno vijeće izložilo prilikom donošenja ocjene o tome da li je stanovništvo Sarajeva zadržalo svoj civilni status tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.

2. Indicije u prilog zaključku da su napadi SRK-a bili usmjereni protiv civilnog stanovništva

(a) Opšta pitanja

(i) Argumenti strana u postupku

62. Milošević tvrdi da Pretno vijeće nije "jasno formulisalo indicije na osnovu kojih se može ocijeniti da li je neki napad bio usmjeren protiv civilnog stanovništva ili nije" i da, prema tome, nije van razumne sumnje utvrdilo da su napadi bili usmjereni protiv civilnog stanovništva.¹⁶⁵ On tvrdi da se Pretno vijeće trebalo rukovoditi faktorima izloženim u Drugostepenoj presudi u predmetu *Galić*, o kojima će biti riječi dolje u tekstu.¹⁶⁶

63. Prije iznošenja konkretnih argumenata, Milošević, kao prvo, navodi da je Pretno vijeće zanemarilo njegove argumente i dokaze u prilog zaključku da vojna dejstva SRK-a nisu bila usmjerena protiv civilnog stanovništva.¹⁶⁷ Kao drugo, Milošević tvrdi da je Pretno vijeće pogrešno primijenilo pravo tako što je izokrenulo smisao njegovih argumenata i što je

¹⁶⁴ Prvostepena presuda, par. 952.

¹⁶⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 34; Replika odbrane, par. 8.

¹⁶⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 33, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 132, gdje se pak upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 91, i Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 106.

¹⁶⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 34.

"konstatovalo da ga vojna dejstva ABiH ne mogu osloboditi odgovornosti".¹⁶⁸ Kao treće, Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće "potpuno ignorisalo" određene dokaze.¹⁶⁹

64. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće pažljivo ocijenilo sve dokaze i na primjeren način zaključilo da je SRK izvršio napade protiv civilnog stanovništva.¹⁷⁰ Pretresno vijeće je, tvrdi tužilaštvo, izvršilo analizu svakog navodnog snajperskog incidenta i incidenta granatiranja i van razumne sumnje utvrdilo da su napadi SRK-a u Sarajevu bili usmjereni protiv civilnog stanovništva.¹⁷¹ Tužilaštvo stoga tvrdi da je Pretresno vijeće ispravno izložilo i primijenilo mjerodavno pravo i da su njegovi zaključci razumni i utemeljeni na dokazima.¹⁷²

65. Tužilaštvo tvrdi da Milošević nije identifikovao nijedan konkretan argument koji je Pretresno vijeće navodno ignorisalo, kao i da je Pretresno vijeće dalo detaljnu ocjenu svih relevantnih argumenata.¹⁷³ Ono nadalje tvrdi da je Milošević pogrešno protumačio Prvostepenu presudu, u kojoj se ne poriče da se vojna dejstva ABiH mogu uzeti u obzir prilikom utvrđivanja predmeta napada SRK-a, ali se iznosi zaključak da akcije ABiH nisu u dovoljnoj mjeri povezane s Miloševićevom krivičnom odgovornošću.¹⁷⁴ Naposljetku, tužilaštvo tvrdi da Milošević nije naveo na koje se konkretne incidente snajperskog djelovanja odnosno granatiranja odnose dokazi na koje on upućuje niti je pokazao zbog čega su nerazumni zaključci Pretresnog vijeća da su napadi SRK-a bili usmjereni protiv civilnog stanovništva.¹⁷⁵

(ii) Analiza

66. Žalbena vijeće podsjeća da se

[n]amera da se gađaju civili može [...] dokazati donošenjem zaključaka na osnovu direktnih ili indirektnih dokaza. Ne postoji uslov da se namerava napad na neke *konkretne* civile, već je zabranjeno da se kao predmet napada uzme civilno stanovništvo kao takvo, kao i pojedinačni civili. Utvrđivanje da li su gađani civili vrši se putem analize u datom predmetu, na temelju niza faktora, uključujući sredstva i metode korišćene tokom napada, razdaljinu između žrtava i izvora vatre, borbena dejstva koja su tada bila u toku i mesto incidenta, postojanje vojnih dejstava ili objekata u blizini mesta incidenta, status žrtava i njihov izgled, kao i prirodu zločina počinjenih tokom napada.¹⁷⁶

¹⁶⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 34.

¹⁶⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 35.

¹⁷⁰ Odgovor tužilaštva, par. 18.

¹⁷¹ Odgovor tužilaštva, par. 33, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, Odjeljak I.E. i par. 905-913, 924, 953.

¹⁷² Odgovor tužilaštva, par. 33, 35.

¹⁷³ Odgovor tužilaštva, par. 34.

¹⁷⁴ Odgovor tužilaštva, par. 36.

¹⁷⁵ Odgovor tužilaštva, par. 37.

¹⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 271 (fusnote izostavljene), gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, fusnote 707, 709 i par. 132-133, i Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 438. Žalbena vijeće nadalje napominje da su među drugim relevantnim faktorima i pitanje u kojoj se mjeri napadačka sila pridržavala ili je pokušala da se pridržava mjera predostrožnosti propisanih ratnim pravom, kao i neselektivni karakter

Ono nadalje podsjeća da "neselektivnost napada može da ukazuje na činjenicu da je napad zaista bio usmeren protiv civilnog stanovništva".¹⁷⁷

67. Žalbeno vijeće ističe da taj spisak faktora koje treba uzeti u obzir prilikom takvog utvrđivanja predstavlja niz kriterija – koji nije konačan – koji se moraju ocijeniti od slučaja do slučaja. Shodno tome, Miloševićeva neutemeljena tvrdnja da Pretresno vijeće nije razmotrilo jedan konkretan faktor sa tog spiska nije sama po sebi dovoljna da se dokaže da je došlo do greške u primjeni prava.

68. Žalbeno vijeće se slaže da se Pretresno vijeće nije bavilo svakim faktorom zasebno onako kako su oni izloženi u Žalbenom podnesku odbrane. Iako bi možda bilo poželjno da je Pretresno vijeće navelo koje je konkretne faktore smatralo relevantnim za predmet i na koje se konkretne dokaze oslonilo da bi utvrdilo svaki od tih faktora, Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće dokaze koji su relevantni za svaki od tih faktora razmotrilo u svojoj iscrpnoj analizi u Odjeljku II.E Prvostepene presude.¹⁷⁸ Shodno tome, Milošević nije pokazao da je rezonovanje Pretresnog vijeća u cijelosti manjkavo.

69. Što se tiče Miloševićevog drugog opšteg argumenta, Žalbeno vijeće podsjeća da je, pravno gledano, zabrana napada na civile apsolutna i da "[j]edna strana u sukobu ne može tvrditi da su njene obaveze smanjene ili nepostojeće samo zato što druga strana ne poštuje sve svoje obaveze".¹⁷⁹ Pretresno vijeće se u čitavoj Prvostepenoj presudi dosljedno pridržavalo tih temeljnih načela. Budući da nije pokazano da je u vezi s tim pristupom napravljena neka greška, ta Miloševićeva tvrdnja se mora odbaciti.

70. Naposljetku, što se tiče Miloševićevog trećeg opšteg navoda da je Pretresno vijeće zanemarilo njegove argumente i "potpuno ignorisalo" određene dokaze u prvostepenom postupku,¹⁸⁰ Žalbeno vijeće ima u vidu da on nije naveo relevantne paragrafe Prvostepene presude i dokaze koji su, po njegovom mišljenju, zanemareni. Ono tu tvrdnju stoga mora odbaciti.¹⁸¹

korištenog oružja (Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 132; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 91, Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 106).

¹⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 275, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 132 i fusnote 101, 706.

¹⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 192-799.

¹⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 270, gdje se upućuje na Komentar MKCK-a uz Dopunske protokole, par. 47 i dalje. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 268, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Strugar*, par. 275.

¹⁸⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 34-35.

¹⁸¹ V. gore, Odjeljak II, par. 16, 17(ix), 17(x).

71. Žalbeno vijeće će sada razmotriti argumente strana u postupku vezane za svaki od pet faktora za koje Milošević tvrdi da su relevantni.

(b) Sredstva i metodi korišteni tokom napada

72. Milošević najprije upućuje na dokaze o kapacitetima SRK-a, napominjući da u njegovom sastavu ni u jednom trenutku nije bilo više od 18.000 vojnika¹⁸² i da je zbog manjkave opreme imao ograničene tehničke mogućnosti ratovanja.¹⁸³ Milošević tvrdi da se iz toga može izvesti razuman zaključak da napadi koje je izvršio SRK nisu bili usmjereni protiv civilnog stanovništva.¹⁸⁴

73. Tužilaštvo konstatuje da je Pretresno vijeće razmotrilo takve dokaze.¹⁸⁵ Ono tvrdi da Milošević nije pokazao na koji način je Pretresno vijeće pogriješilo u ocjeni dokaza relevantnih za to pitanje ni na koji način ti dokazi pokazuju da napadi SRK-a nisu bili usmjereni protiv civila.¹⁸⁶

74. Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće bilo na odgovarajući način obaviješteno o slabosti snaga SRK-a u odnosu na ABiH.¹⁸⁷ Stoga se mora pretpostaviti da je ono tu činjenicu uzelo u obzir prilikom donošenja svojih zaključaka. Osim toga, iz Miloševićeve argumentacije ne slijedi nužno zaključak koji on sugerise u vezi s ovim pitanjem, pošto činjenica da su snage SRK-a možda bile slabije od snaga ABiH nije relevantna za zaključak o tome da li su napadi SRK-a bili usmjereni protiv civilnog stanovništva. Shodno tome, ovaj argument se odbacuje.

(c) Poštovanje ili pokušaj poštovanja zakona ratovanja

75. Milošević tvrdi da je "pozvao" svoje vojnike da "djeluju samo po vojnim ciljevima, kada je to bilo nužno za zaštitu njihovih života i porodica".¹⁸⁸ On tvrdi da su se njegovi vojnici pridržavali tih uputstava. On nadalje tvrdi da je upozorio svoje vojnike da preduzmu nužne mjere opreza ako znaju da bi među vojnim ciljevima na teritoriji pod kontrolom ABiH moglo biti civila i da su Ženevske konvencije stajale na panou u štabu SRK-a.¹⁸⁹

76. Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće razmotrilo taj argument i da se nije uvjerilo da to na bilo koji način dovodi u razumnu sumnju Miloševićevu krivicu.¹⁹⁰ Ono dodaje da Milošević

¹⁸² Žalbeni podnesak odbrane, par. 36-37.

¹⁸³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 39; AT. 46-47.

¹⁸⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 35.

¹⁸⁵ Odgovor tužilaštva, par. 38, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 66-110.

¹⁸⁶ Odgovor tužilaštva, par. 38.

¹⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 66-110.

¹⁸⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 41.

¹⁸⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 41.

¹⁹⁰ Odgovor tužilaštva, par. 39, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 837-840 i 965-966.

naprosto ponavlja argumente koje je iznio u prvostepenom postupku i da nije pokazao da je napravljena ikakva greška.¹⁹¹

77. Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće izričito navelo da "nije zanemarilo dokaze da je optuženi, u određenim prilikama, izdavao uputstva svojim vojnicima da se pridržavaju Ženevskih konvencija i da ne otvaraju vatru na civile".¹⁹² Bez obzira na to, ono je, na osnovu ukupnih dokaza, zaključilo da je kampanja granatiranja i snajperskog djelovanja imala "plan, dosljednost i obrazac postupanja koji se jedino može objasniti na osnovu postojanja sistema koji je karakterisalo čvrsto rukovođenje i komandovanje".¹⁹³ Žalbeno vijeće će Miloševićeve argumente relevantne za ovaj zaključak razmotriti u okviru analize njegove pete i dvanaeste žalbene osnove.

(d) Otpor koji je pružen napadaču u relevantnom periodu

(i) Argumenti strana u postupku

78. Milošević tvrdi da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir činjenicu da je SRK pružao otpor ofanzivama ABiH i ističe da su pripadnici ABiH bili razmješteni na položaje po cijelom Sarajevu.¹⁹⁴ S tim u vezi, on pokreće pet konkretnih pitanja.

79. Kao prvo, Milošević konstatuje da je ABiH bila brojčano znatno jača od SRK-a¹⁹⁵ i da su se zajedno s njom borili HVO, bosanski MUP i jedinice "El Mudžahedin".¹⁹⁶ Osim toga, on tvrdi da je ABiH raspolagala velikim količinama naoružanja, između ostalog avionskim bombama, kao i da je imala mogućnost proizvodnje i popravke svih vrsta oružja i municije. Prema Miloševićevoj tvrdnji, ABiH je u vojnim dejstvima koristila oružje koje je prethodno stavljeno pod kontrolu UNPROFOR-a, nabavljala je oružje uprkos embargu i dobivala podršku, opremu i pomoć u obuci od Sjedinjenih Država.¹⁹⁷

80. Kao drugo, Milošević tvrdi da su se u raznim dijelovima Sarajeva nalazili objekti "koji su po svojoj prirodi ili svom smještaju efektivno doprinosili vojnim akcijama ABiH":¹⁹⁸ iz Hrasnice, Sokolović-Kolonije i sa Igmana, kao i iz njihove okoline, djelovalo se minobacačima, tamo se proizvodilo oružje i ABiH je koristila glavne putne pravce koji prolaze kroz ta područja;¹⁹⁹ tunel

¹⁹¹ Odgovor tužilaštva, par. 39.

¹⁹² Prvostepena presuda, par. 966.

¹⁹³ Prvostepena presuda, par. 966.

¹⁹⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 42-43.

¹⁹⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 44.

¹⁹⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 45-47.

¹⁹⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 48-49.

¹⁹⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 50 (naglasak izostavljen); AT. 48-51, 54-58, 60-62, 64.

¹⁹⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 51-57.

Dobrinja-Butmir je korišten za prevoženje ljudstva i naoružanja ABiH;²⁰⁰ na Dobrinji, Mojmilu, Alipašinom Polju i Vojničkom Polju bili su razmješteni snajperisti i artiljerija, a vojnici su tamo i stanovali;²⁰¹ na Stupu i Stupskoj petlji je držano naoružanje;²⁰² pripadnici ABiH su zauzeli položaje na brdima oko Sarajeva, konkretno, na Sokolju, Briješkom brdu, Žuči, Humu, Velešićima i Pofalićima;²⁰³ ABiH je djelovala iz teškog naoružanja iz zgrade PTT-a i zgrade RTV-a;²⁰⁴ vojnici i naoružanje su djelovali iz naselja Pavle Goranin i kasarne "Viktor Bubanj";²⁰⁵ na Marindvoru i mostu Vrbanja, ABiH je kao borbene položaje koristila zgradu Skupštine, zgradu "UNIS-a", hotel "Holiday Inn", zgradu Vlade, Prirodno-matematički fakultet i bivšu kasarnu "Maršal Tito";²⁰⁶ obje zaraćene strane su imale kontrolu nad određenim dijelovima Jevrejskog groblja;²⁰⁷ ABiH je imala borbene položaje na Bistriku, Trebeviću, Debelom brdu, Čolinoj kapi i Brajkovcu;²⁰⁸ vojnici su djelovali sa Sedrenika, gdje je bilo i vojnih ciljeva;²⁰⁹ a na području Koševa ABiH je imala borbene položaje u zgradama koje su u miru služile za smještaj civila.²¹⁰

81. Kao treće, Milošević ističe da je ABiH strateški razmještala minobacače među civile kako bi otežala odmazdu.²¹¹

82. Kao četvrto, Milošević daje detaljan hronološki prikaz akcija ABiH kako bi pokazao da se sukob između dvije protivničke vojske odvijao u kontinuitetu, iako se intenzitet mijenjao.²¹² U drugoj polovini 1994. ABiH je stalno kršila sporazum o demilitarizovanoj zoni.²¹³ Milošević navodi da se u izvještaju koji je UNPROFOR podnio tadašnjem generalnom sekretaru UN-a Kofiju Annanu pominju samo napadi SRK-a.²¹⁴ U narednim mjesecima, prema Miloševićevim riječima, borbe su se nastavile u "uobičajenim borbenim zonama".²¹⁵ On napominje da su se u aprilu 1995. borbe intenzivirale i da je u junu ABiH pokrenula ofanzivu velikih razmjera.²¹⁶ Nakon vazdušnih

²⁰⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 58-59.

²⁰¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 60-62.

²⁰² Žalbeni podnesak odbrane, par. 63-64.

²⁰³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 65-67.

²⁰⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 68.

²⁰⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 69.

²⁰⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 70.

²⁰⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 71.

²⁰⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 72-74.

²⁰⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 75-77.

²¹⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 78-80.

²¹¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 81.

²¹² Žalbeni podnesak odbrane, par. 82-98.

²¹³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 84.

²¹⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 85.

²¹⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 86.

²¹⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 87.

udara NATO-a na teritoriju pod kontrolom SRK-a, ABiH je pokrenula vojne akcije usklađene s akcijama UNPROFOR-a, koje su se nastavile sve do kapitulacije SRK-a u septembru 1995.²¹⁷

83. Naposljetku, Milošević tvrdi da su napadi ABiH izazvali velika stradanja na teritoriji pod kontrolom SRK-a.²¹⁸

84. Tužilaštvo uopšteno odgovara da Milošević naprosto ponavlja argumente koje je iznio u prvostepenom postupku.²¹⁹ Ono tvrdi (i) da se Milošević nije osvrnuo na dokaze na koje se oslonilo Pretresno vijeće; (ii) da nije pokazao zašto nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da dođe do zaključaka do kojih je došlo Pretresno vijeće; i (iii) da nije pokazao na koji način navodna greška Pretresnog vijeća obesnažuje osuđujuće presude koje su mu izrečene.²²⁰ Tužilaštvo takođe tvrdi da Milošević nije pokazao da su u konkretnim incidenatima snajperskog djelovanja i granatiranja za metu napada uzeti vojni ciljevi.²²¹ Tužilaštvo se redom osvrnulo na svaku od Miloševićevih konkretnih tvrdnji.

85. Kao prvo, tužilaštvo napominje da je Pretresno vijeće razmotrilo dokaze o jedinicama i opremi obje sukobljene strane i odbacilo Miloševićeve argumente da je bosanska policija činila dio ABiH i da je ABiH posjedovala avionske bombe.²²² Kao drugo, tužilaštvo navodi da Milošević naprosto ponavlja argumente koje je iznio u prvostepenom postupku da su zbog prisustva vojnih ciljeva neki dijelovi Sarajeva predstavljali legitimne mete i tvrdi da taj argument nije dovoljan da obesnaži zaključak Pretresnog vijeća da su napadi SRK-a bili usmjereni protiv civila.²²³ Kao treće, tužilaštvo tvrdi da Pretresno vijeće jeste razmotrilo dokaze o premještanju oružja ABiH po cijelom gradu.²²⁴ Tužilaštvo nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće za svaki incident ispitalo da li je u blizini bilo legitimnih meta i da Milošević nije pokazao da je ono pritom napravilo bilo kakvu grešku.²²⁵ Kao četvrto, tužilaštvo tvrdi da Milošević nije pokazao na koji način dokazi o vojnim dejstvima ABiH u toku 1994. i 1995. pokazuju da Pretresno vijeće nije postupilo razumno kada je zaključilo da je SRK svoje napade usmjerio protiv civilnog stanovništva.²²⁶ Naposljetku, tužilaštvo primjećuje da je Pretresno vijeće ispravno smatralo da Miloševićev navod da su napadi ABiH izazvali

²¹⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 98.

²¹⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 99.

²¹⁹ Odgovor tužilaštva, par. 40.

²²⁰ Odgovor tužilaštva, par. 41.

²²¹ Odgovor tužilaštva, par. 46.

²²² Odgovor tužilaštva, par. 41, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 66-110, 188-190, 103-108.

²²³ Odgovor tužilaštva, par. 42.

²²⁴ Odgovor tužilaštva, par. 43, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 583.

²²⁵ Odgovor tužilaštva, par. 43.

²²⁶ Odgovor tužilaštva, par. 44.

stradanja na teritoriji pod kontrolom SRK-a nije relevantan da bi se utvrdilo da li su napadi SRK-a bili usmjereni protiv civilnog stanovništva.²²⁷

(ii) Analiza

86. Žalbeno vijeće zaključuje da je Pretresno vijeće posvetilo dovoljnu pažnju tvrdnjama koje je Milošević iznio u prvostepenom postupku u vezi s brojnim stanjem snaga ABiH u odnosu na snage SRK-a,²²⁸ vojnim ciljevima u Sarajevu,²²⁹ miješanjem pripadnika ABiH s civilima,²³⁰ promjenjivim intenzitetom sukoba²³¹ i činjenicom da su vojna dejstava ABiH izazivala stradanja.²³² Žalbeno vijeće nadalje podsjeća da je ono već odbacilo Miloševićevu opštu tvrdnju da su zbog prisustva vojnih ciljeva unutar linija sukoba svi dijelovi Sarajeva pod kontrolom ABiH postali legitimni ciljevi.²³³ Osim toga, Milošević nije naveo na koje se konkretne incidente granatiranja odnosno snajperskog djelovanja koje je Pretresno vijeće analiziralo odnose dokazi o vojnim ciljevima na teritoriji pod kontrolom ABiH, a nije pokazao ni na koji način je Pretresno vijeće pogriješilo u ocjeni dokaza.²³⁴

87. Što se tiče Miloševićeve konkretne tvrdnje da su se snage MUP-a BiH borile zajedno s ABiH,²³⁵ Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće zaključilo da "[d]okazi ne potkrepljuju zaključak da je redovna policija bila sastavni dio snaga ABiH a ne idu ni u prilog zaključku da je redovna policija pružala pomoć u borbenim operacijama tokom ofanziva ABiH".²³⁶ Međutim, Žalbeno vijeće takođe napominje da je svjedok Karavelić u svom iskazu rekao da su, u skladu s dogovorom komandanta Generalštaba i ministra unutrašnjih poslova, jedinice lokalne policije ponekad angažovane u određenim borbenim akcijama.²³⁷ Na suđenju je takođe predočeno više naređenja Vahida Karavelića i Fikreta Prevljaka kojima se jedinicama ABiH nalaže da izvode akcije u sadejstvu sa snagama MUP-a.²³⁸ S obzirom na te dokaze, Žalbeno vijeće zaključuje da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo jer na osnovu toga nijedan razumni presuditelj o

²²⁷ Odgovor tužilaštva, par. 45.

²²⁸ Prvostepena presuda, par. 66-110.

²²⁹ Prvostepena presuda, par. 889-904.

²³⁰ Prvostepena presuda, par. 892-893.

²³¹ V., generalno, Prvostepena presuda, par. 46-65, 141-173.

²³² Prvostepena presuda, par. 798.

²³³ V. gore, Odjeljak III.C.1.(b)(ii). V. takođe dolje, Odjeljak VII.B., par. 139 i dalje.

²³⁴ Žalbeno vijeće napominje da Milošević u tri navrata govori o pojedinačnim vojnim ciljevima: tunelu Dobrinja-Butmir (Žalbeni podnesak odbrane, par. 58-59), zgradi PTT-a/RTV-a (Žalbeni podnesak odbrane, par. 68) i bolnici Koševo (Žalbeni podnesak odbrane, par. 78). Međutim, čak ni u tim slučajevima, on ne upućuje na neki konkretni incident granatiranja niti objašnjava zašto je Pretresno vijeće trebalo da prida veću težinu postojanju tih vojnih ciljeva prilikom donošenja zaključka da je za metu napada uzeto civilno stanovništvo.

²³⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 45; AT. 44-46.

²³⁶ Prvostepena presuda, par. 190.

²³⁷ Prvostepena presuda, par. 188, gdje se upućuje na iskaz Vahida Karavelića, 28. mart 2007., T. 4159.

²³⁸ Dokazni predmeti br. D61; D62, str. 1; D143; D190, str. 1, 3, 6; D417, str. 2; D426, str. 2; D282, str. 2.

činjenicama ne bi mogao da zaključi da snage MUP-a nisu pružale pomoć pripadnicima ABiH u izvođenju borbenih operacija. S druge strane, dokazi iz spisa ne govore u prilog Miloševiću tvrdnji da je "MUP bio *stalno* angažovan u vojnim akcijama i na pružanju podrške vojnim operacijama".²³⁹ Oni takođe ne govore u prilog Miloševićovom argumentu da je MUP činio dio snaga ABiH.²⁴⁰ Dokazi jasno pokazuju da se saradnji s jedinicama lokalne policije po pitanju borbenih akcija pristupalo po potrebi, pri čemu su te jedinice ostajale pod kontrolom Ministarstva unutrašnjih poslova BiH.²⁴¹ U svjetlu gore navedenog, i s obzirom na to da je Pretresno vijeće ispravno izvršilo analizu modaliteta i ciljeva napada od slučaja do slučaja kako bi za svaki pojedini incident utvrdilo da li je civilno stanovništvo uzeto za metu napada, odbacuje se Milošević argument da je Pretresno vijeće prilikom utvrđivanja statusa stanovništva Sarajeva trebalo da uzme u obzir "puni sastav" policijskih snaga.²⁴²

(e) Status i broj žrtava napada koje je izvršio SRK

(i) Argumenti strana u postupku

88. Milošević tvrdi da Pretresno vijeće nije van razumne sumnje utvrdilo broj žrtava napada SRK-a i njihov civilni status. U skladu s tim, on tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo kada je zaključilo da je snajpersko djelovanje i granatiranje imalo za posljedicu smrt ili teške povrede civila.²⁴³

89. Kao prvo, Milošević navodi da izvještaji bosanske policije ne pokazuju da postoji uzročno-posljedična veza između napada SRK-a i navodnih žrtava ni da su te žrtve imale civilni status,²⁴⁴ i da se u relevantnom izvještaju vještaka za demografiju ne pravi razlika između žrtava prema teritoriji na kojoj su pogođene.²⁴⁵ Milošević tvrdi da činjenica da je u dijelu Sarajeva koji je bio pod kontrolom ABiH u određenim prilikama bilo lica koja su ranjena ili poginula od snajperske vatre i granata ABiH dovodi u razumnu sumnju zaključak Pretresnog vijeća da je napade protiv civila vršio prvenstveno SRK.²⁴⁶ Da bi potkrijepio tu tvrdnju, Milošević se poziva na dokaze da su jedinice ABiH gađale stadion "Zetra"; dnevnik jednog oficira UN-a koji je 1995. bio razmješten u Sarajevo; izvještaje predstavnika međunarodne zajednice; i iskaze svjedoka, posebno svjedoka

²³⁹ AT. 45 (naglasak dodat).

²⁴⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 45.

²⁴¹ Dokazni predmet br. P492, str. 14-15; Vahid Karavelić, 28. mart 2007., T. 4159.

²⁴² AT. 45-46. Žalbeno vijeće nadalje napominje da nijedan dokaz na koji Milošević upućuje ne potkrepljuje njegov navod da su se HVO i jedinice "El Mudžahedin" borile zajedno s ABiH-om.

²⁴³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 100, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 794 i 796.

²⁴⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 101, gdje se upućuje na dokazne predmete br. P602 i P637.

²⁴⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 101, gdje se upućuje na iskaz svjedoka W-132, 2. maj 2007., T. 5526-5534.

²⁴⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 102-104.

Harlanda i svjedoka Nicolaija.²⁴⁷ Milošević tvrdi da je razumno pretresno vijeće trebalo da zaključi da je u dijelovima Sarajeva pod kontrolom ABiH bilo lica koja su ranjena ili poginula uslijed snajperskog djelovanja i granatiranja od strane ABiH. Po njegovom mišljenju, Pretresno je vijeće je to trebalo da uzme kao faktor prilikom ocjenjivanja da li su napadi SRK-a bili usmjereni protiv civilnog stanovništva.²⁴⁸

90. Kao drugo, Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo tako što nije utvrdilo da između žrtava i napada SRK-a postoji "uzročno-posljedična veza".²⁴⁹ S tim u vezi, on napominje da je istrage istovremeno vršilo više organizacija i da istražni sudija nije bio "sistematski" prisutan kad bi stigla policija; da vojni posmatrači Ujedinjenih nacija nisu imali odgovarajući pristup mrtvačnicama i bolnicama; da je UNPROFOR navodno raščistio mjesto jednog incidenta prije dolaska policije; da su nevladine organizacije intervenisale na mjestima incidenata; da izvještaji lokalne policije, koja je prva izlazila na lice mjesta, nikada nisu predloženi za uvrštavanje u spis; da su mjesta incidenata raščišćavana i tijela uklanjana prije dolaska pripadnika Centra službi bezbjednosti; i da istražni timovi nisu fotografisali navodne žrtve ili tragove krvi niti uzimali uzorke biološkog materijala.²⁵⁰ U skladu s tim, Milošević tvrdi da nije moguće van razumne sumnje utvrditi da je za navodne pogibije odgovoran SRK.²⁵¹

91. Kao treće, Milošević tvrdi da Pretresno vijeće nije van razumne sumnje utvrdilo civilni status žrtava. On sugerije da se UNPROFOR prilikom utvrđivanja statusa žrtava služio informacijama pribavljenim od ABiH kojoj je, kao jednoj od strana u sukobu, bilo u interesu da žrtve prikaže kao civile.²⁵² Osim toga, konfuzija koja je tada vladala u vezi s tim ko jeste a ko nije pripadnik oružanih snaga bila je dovoljno velika da može da dovede u razumnu sumnju civilni status žrtava koji je Pretresno vijeće prihvatilo.²⁵³ Milošević navodi da "ne postoje dokazi koji [...] mogu biti osnova" za zaključke o civilnom statusu jednog broja žrtava, konkretno, Jasmine Tabaković, Alme Ćutune, Hajrudina Hamidića, Sabine Šabanić, Afeze Karačić, Alije Holjana, Alme Mulaosmanović, Azema Agovića, Alena Gičevića, Tarika Žunića i Adnana Kasapovića.²⁵⁴ On takođe osporava nekoliko zaključaka Pretresnog vijeća, uključujući zaključke vezane za

²⁴⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 105-112.

²⁴⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 115; AT., str. 67-71.

²⁴⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 116; Replika odbrane, par. 8.

²⁵⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 116-121.

²⁵¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 122.

²⁵² Žalbeni podnesak odbrane, par. 125.

²⁵³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 123-126.

²⁵⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 128, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 250, 266 (Milošević govori o Almi Ćutini ali, prema shvatanju Žalbenog vijeća, zapravo misli na Almu Ćutunu), 276, 289, 308, 322, 378, 393.

granatiranje tržnice Markale 28. avgusta 1995., u pogledu broja žrtava i njihovog civilnog statusa,²⁵⁵ kao i u pogledu prihvatanja dokaza iz raznih izvora od strane Pretresnog vijeća.²⁵⁶

92. Tužilaštvo na početku odgovara da je Pretresno vijeće van razumne sumnje utvrdilo broj i status žrtava svakog od navodnih napada SRK-a. Ono tvrdi da se Milošević usredsredio na rezime zaključaka Pretresnog vijeća²⁵⁷ i da ponavlja argumente koji su razmotreni u Prvostepenoj presudi.²⁵⁸ Tužilaštvo napominje da je Milošević prigovore u vezi s pouzdanošću izvještaja bosanske policije i svjedočenja vještaka na suđenju iznio u prvostepenom postupku i da naprosto ponavlja svoje argumente ne pokazujući pritom na koji način je Pretresno vijeće pogriješilo.²⁵⁹ Isto tako, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće razmotrilo navode da iza nekih incidenata snajperskog djelovanja i granatiranja stoji ABiH. Po njegovom mišljenju, Milošević nije komentarisao dokaze koje je Pretresno vijeće navelo kao osnovu za svoje zaključke, tako da nije pokazao da su zaključci Pretresnog vijeća nerazumni.²⁶⁰

93. Kao drugo, tužilaštvo primjećuje da Miloševićevi argumenti u vezi s uzročno-posljedičnom vezom predstavljaju navod o greškama u utvrđivanju činjeničnog stanja i tvrdi da ih treba odbaciti jer su već razmotreni u prvostepenom postupku. Milošević upućuje samo na dokaze generalno i pritom ne pokazuje da su konkretni dokazi na koje se Pretresno vijeće oslonilo nezadovoljavajući.²⁶¹ Tužilaštvo napominje da je Pretresno vijeće zaključilo da je bilo "propusta u nekim procedurama koje su primjenjivali istražni timovi policije BiH", ali da se uvjerilo da su njihovi izvještaji u principu pouzdani.²⁶² Tužilaštvo nadalje sugerije da je Milošević na iskrivljen način prikazao zaključke Pretresnog vijeća u vezi s iskazom Fikrete Pačariz i da je naprosto ponovio argumente u vezi s brojem žrtava incidenta na tržnici Markale koje je iznio u prvostepenom postupku.²⁶³

94. Kao treće, tužilaštvo odgovara da je zaključak koji je Pretresno vijeće donijelo u vezi sa statusom žrtava napada SRK-a razuman i utemeljen na dokazima.²⁶⁴ Tužilaštvo napominje da je za

²⁵⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 128, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 443, 493, 507, 532, 538, 551, 560, 619, 620, 639, 651 i 668. Žalbeno vijeće napominje da Milošević tvrdi da ne postoje dokazi koji govore u prilog zaključcima Pretresnog vijeća o broju i civilnom statusu žrtava iznesenim u paragrafu 620 Presude. Međutim, paragraf 620 Prvostepene presude ne sadrži takve zaključke. Budući da je Miloševićovo upućivanje na Prvostepenu presudu pogrešno, Žalbeno vijeće odbacuje njegov argument bez detaljnog razmatranja.

²⁵⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 128, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 630 i 721.

²⁵⁷ Odgovor tužilaštva, par. 47, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 794 i 796.

²⁵⁸ Odgovor tužilaštva, par. 47-48.

²⁵⁹ Odgovor tužilaštva, par. 47, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 174-191, 739.

²⁶⁰ Odgovor tužilaštva, par. 48.

²⁶¹ Odgovor tužilaštva, par. 49.

²⁶² Odgovor tužilaštva, par. 50, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 189.

²⁶³ Odgovor tužilaštva, par. 51, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 639, 697.

²⁶⁴ Odgovor tužilaštva, par. 52.

actus reus krivičnog djela terorisanja i za opšti uslov za zločine protiv čovječnosti Pretresnog vijeće moralo samo utvrditi da li su napadi SRK-a ili prijetnje napadima bili usmjereni protiv civilnog stanovništva.²⁶⁵ Ono napominje da je Pretresno vijeće išlo i korak dalje od onoga što je u strogom smislu nužno tako što je zaključilo da je svaki od incidenata snajperskog djelovanja i granatiranja imao za posljedicu smrt ili teške povrede civila. Tužilaštvo daje pregled zaključaka Pretresnog vijeća u vezi s pojedinačnim žrtvama, kao i dokaza na koje se Pretresno vijeće oslonilo.²⁶⁶ Ono tvrdi da je Milošević te dokaze ignorisao i da tvrdnju koju je iznio u okviru ove osnove treba odbaciti.²⁶⁷ Tužilaštvo nadalje tvrdi da Milošević nije pokazao na koji način je Pretresno vijeće pogriješilo u pogledu izvještaja UNPROFOR-a o civilnom statusu žrtava, sastava ABiH, te izgleda i odjeće vojnika ABiH.²⁶⁸

(ii) Analiza

95. Kao preliminarni zaključak, Žalbena vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće posvetilo dovoljno pažnje nizu pitanja koja je Milošević iznio u okviru ove žalbene podosnove, konkretno, vjerodostojnosti policijskih izvještaja i svjedočenja vještaka;²⁶⁹ navodima da je iza nekih od incidenata snajperskog djelovanja i granatiranja stajala ABiH;²⁷⁰ navodnim propustima u istragama koje su proveli organi BiH;²⁷¹ i navodu da su pripadnici ABiH koji nisu nosili uniforme bili pomiješani s neborcima.²⁷² Milošević nije pokazao na koji je način Pretresno vijeće pogriješilo u svojoj ocjeni. Iz tog razloga, Žalbena vijeće neće u vezi s tim razmatrati njegove prigovore koji se tiču postojanja "uzročno-posljedične veze" između žrtava i napada SRK-a.

96. Što se tiče Miloševićevog opšteg argumenta da Pretresno vijeće nije van razumne sumnje utvrdilo broj ljudi koji su bili žrtve napada SRK-a i njihov civilni status, Žalbena vijeće ponavlja da je za opšti uslov za zločine protiv čovječnosti Pretresno vijeće moralo utvrditi samo da su napadi SRK-a ili prijetnje napadima bili *usmjereni* protiv civilnog stanovništva. Nije bilo nužno da za svaki pojedini zločin, u ovom slučaju ubistvo i nehumana djela, utvrdi da su sve žrtve bili civili.²⁷³ Međutim, Žalbena vijeće ima u vidu da je Miloševiću izrečena i osuđujuća presuda za naređivanje djela terorisanja civilnog stanovništva putem ubijanja i nanošenja povreda civilima. U skladu s tim, i kao što je objašnjeno gore u tekstu, Pretresno vijeće je moralo za svaki od incidenata granatiranja

²⁶⁵ Odgovor tužilaštva, par. 52-56.

²⁶⁶ Odgovor tužilaštva, par. 56-57.

²⁶⁷ Odgovor tužilaštva, par. 58.

²⁶⁸ Odgovor tužilaštva, par. 59-60.

²⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 174-191.

²⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 237-243 i 433-438.

²⁷¹ Prvostepena presuda, par. 189.

²⁷² Prvostepena presuda, par. 892-904.

²⁷³ V. gore, Odjeljak III.C.1.(b)(iii), par. 58.

ili snajperskog djelovanja na temelju kojih je Miloševiću izrečena osuđujuća presuda za krivično djelo terorisanja donijeti zaključak u vezi s civilnim statusom žrtava i njihovim neučešćem u neprijateljstvima.²⁷⁴

97. Međutim, Žalbeno vijeće napominje da Milošević prilikom osporavanja civilnog statusa određenog broja žrtava snajperskog djelovanja i granatiranja naprosto tvrdi da ne postoje dokazi koji bi bili osnova za zaključke Pretresnog vijeća.²⁷⁵ On se ne osvrće ni na jedan dokaz koji je Pretresno vijeće razmotrilo i ne ukazuje na dokaze koji pokazuju da su relevantni zaključci iz Prvostepene presude pogrešni. Takve neargumentovane tvrdnje nisu dovoljne da bi se ispunila obaveza dokazivanja u žalbenom postupku i stoga ih treba odbaciti bez razmatranja.²⁷⁶ U skladu s tim, Žalbeno vijeće odbacuje bez detaljnog razmatranja Miloševićeve prigovore u vezi s paragrafima 250, 266, 276, 289, 308, 322, 378, 393, 443, 493, 507, 532, 538, 551, 560, 619, 639, 651 i 668 Prvostepene presude. Pored toga, u svjetlu svojih zaključaka iznesenih u Odjeljku XI.B.2 dolje u tekstu, Žalbeno vijeće smatra da su, za potrebe ove presude, argumenti u vezi sa statusom žrtava granatiranja tržnice Markale bespredmetni.

98. Dakle, jedini navod koji ostaje da se razmotri jeste Miloševićeva tvrdnja da je Pretresno vijeće prihvatilo kao dokazano mišljenje svjedokinje Pačariz o uzroku smrti njenog muža, iako je ona bila svjedok o činjenicama.²⁷⁷ Međutim, Žalbeno vijeće napominje da se konačni zaključak Pretresnog vijeća u vezi s granatiranjem ulice Bunički potok 1. jula 1995. zapravo odnosi na 13 civila koji su povrijeđeni u eksploziji.²⁷⁸ Pretresno vijeće Miloševiću nije pripisalo odgovornost za smrt Durana Pačariza. Shodno tome, Žalbeno vijeće smatra da se Miloševićeva tvrdnja odnosi na činjenični zaključak na kojem se ne temelji ni njegova osuđujuća presuda ni presuda o kazni i stoga njegov argument odbacuje bez daljeg razmatranja.²⁷⁹

(f) Diskriminatorni karakter napada SRK-a

99. Naposljetku, Milošević tvrdi da su napadi koje je SRK izvršio pod njegovom komandom bili "vojna dejstva ograničena na vojne objekte".²⁸⁰ On stoga tvrdi da Pretresno vijeće nije van

²⁷⁴ V. gore, Odjeljak III.C.1.(b)(iii), par. 57.

²⁷⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 128.

²⁷⁶ V. gore, Odjeljak II, par. 17.

²⁷⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 128, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 630.

²⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 639.

²⁷⁹ V. gore, Odjeljak II, par. 17(iii).

²⁸⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 129.

razumne sumnje utvrdilo da su civili bili "potencijalne žrtve" i da su napadi bili neselektivnog karaktera.²⁸¹

100. Tužilaštvo tvrdi da je Miloševićev argument "neargumentovana tvrdnja" i da on nije pokazao kako je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su napadi bili usmjereni protiv civilnog stanovništva.²⁸²

101. Žalbeno vijeće smatra da Milošević ničim nije potkrijepio svoju tvrdnju da su napadi koje je SRK izvršio pod njegovom komandom bili "vojna dejstva ograničena na vojne objekte".²⁸³ Žalbeno vijeće nije moglo da utvrdi koji konkretan činjenični zaključak Pretresnog vijeća Milošević osporava budući da on upućuje samo na svoju analizu dokaza iz spisa predmeta.²⁸⁴ S tim u vezi, Žalbeno vijeće podsjeća da se, ako žalilac nastoji da svojom ocjenom dokaza naprosto zamijeni ocjenu Pretresnog vijeća i pritom ne pokušava da pokaže da je napravljena neka konkretna greška, njegova tvrdnja treba odbaciti bez razmatranja.²⁸⁵ Stoga se Miloševićev argument odbacuje bez daljeg razmatranja.

(g) Zaključak

102. U svjetlu gore navedenog, Žalbeno vijeće odbacuje ovu žalbenu podosnovu u cijelosti.

D. Zločini protiv čovječnosti

1. Veza između djela počinioca i napada

103. Milošević osporava zaključak Pretresnog vijeća iz paragrafa 920 da je dokazano da postoji zahtijevana veza između njegovih djela i napada izvršenih protiv civila.²⁸⁶ Iako Milošević smatra da je Pretresno vijeće ispravno formulisalo pravni kriterij,²⁸⁷ on tvrdi da ono nije postupilo razumno kada je zaključilo da u ovom predmetu postoji zahtijevana veza, budući da nije utvrdilo da su napadi o kojima je riječ bili usmjereni protiv civila.²⁸⁸

²⁸¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 129.

²⁸² Odgovor tužilaštva, par. 61.

²⁸³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 129.

²⁸⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 129, gdje se upućuje na par. 42-99 Žalbenog podneska odbrane. V. takođe *id.*, par. 35.

²⁸⁵ V. gore, Odjeljak II, par. 17 (iv).

²⁸⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 141-142.

²⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 918-919.

²⁸⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 142.

104. Tužilaštvo tvrdi da je taj argument neodrživ jer Milošević nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su napadi SRK-a bili usmjereni protiv civilnog stanovništva.²⁸⁹

105. Žalbena vijeće podsjeća da ono nije utvrdilo nikakvu grešku u pristupu koji je Pretresno vijeće primijenilo kako bi utvrdilo da li su napadi SRK-a bili usmjereni protiv civila.²⁹⁰ Žalbena vijeće prima k znanju Miloševiću tvrdnju da postoji razumna sumnja u pogledu postajanja veze između njega i SRK-a, ali ne vidi da je Pretresno vijeće na osnovu toga napravilo neku konkretnu grešku. U okviru ove žalbene podosnove Milošević naprosto ponavlja svoje ranije argumente o tome da nije utvrđeno da su izvršeni napadi bili usmjereni protiv civila.

2. Ubistvo i nehumana djela

106. Milošević tvrdi da Pretresno vijeće nije utvrdilo postojanje konstitutivnih materijalnih elemenata krivičnih djela ubistva i nehumanih djela pošto nije van razumne sumnje utvrdilo da između smrti ili teških povreda žrtava u konkretnim incidentima i napada koje je izvršio SRK postoji uzročno-posljedična veza.²⁹¹ Milošević nadalje tvrdi da Pretresno vijeće nije utvrdilo da je SRK posjedovao namjeru da nanese te povrede.²⁹²

107. U svom odgovoru, tužilaštvo ponavlja zaključke Pretresnog vijeća da su napadi SRK-a doveli do stradanja civila koje, budući da je bilo namjeravana posljedica, govori u prilog osuđujućoj presudi koja je Miloševiću izrečena za ubistva i nehumana djela kao zločine protiv čovječnosti.²⁹³

108. Žalbena vijeće podsjeća da je Pretresno vijeće ispravno definisalo elemente krivičnog djela ubistva kako slijedi:

Da bi se dokazalo krivično djelo ubistva, mora se pokazati da je nastupila smrt žrtve i da je njena smrt izazvana nekom radnjom ili propustom. Da bi se ispunio uslov *mens rea* za ubistvo, dodatno se traži postojanje radnje ili propusta, počinjenih s namjerom da se žrtva liši života (*animus necandi*) ili da joj se nanese teška tjelesna povreda, za koju je počinilac razumno znao da može da dovede do smrti.²⁹⁴

Pretresno vijeće je dalo i sljedeću definiciju elemenata krivičnog djela drugih nehumanih djela:

²⁸⁹ Odgovor tužilaštva, par. 68-70.

²⁹⁰ V. gore, Odjeljak III.C.2.

²⁹¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 144-145.

²⁹² Žalbeni podnesak odbrane, par. 145.

²⁹³ Odgovor tužilaštva, par. 70.

²⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 931 (fusnote izostavljene), gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 147-149; Drugostepenu presudu u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 261.

(i) došlo je do radnje ili propusta težine slične težini drugih djela nabrojanih u članu 5; (ii) tom radnjom ili propustom nanosena je teška duševna ili tjelesna patnja ili povreda, ili ona predstavlja težak napad na ljudsko dostojanstvo; i (iii) radnja ili propust su počinjeni namjerno.²⁹⁵

109. Prema shvatanju Žalbenog vijeća, Milošević ne osporava definiciju elemenata krivičnih djela ubistva i nehumanih djela koju je dalo Pretresno vijeće. Što se tiče navodnih grešaka u utvrđivanju činjeničnog stanja, Žalbeno vijeće napominje da Milošević potkrepljujući svoju tvrdnju često upućuje na druge dijelove Žalbenog podneska odbrane, konkretno, na žalbene osnove od sedme do jedanaeste.²⁹⁶ Žalbeno vijeće će stoga sve navode o činjeničnim greškama u vezi s postojanjem uzročno-posljedične veze između smrti ili teških povreda žrtava i napada koje je izvršio SRK, kao i u vezi s postojanjem relevantne namjere SRK-a, razmotriti ako i kada oni budu na primjeren način izneseni u okviru Miloševićevih kasnijih žalbenih osnova.

E. Zaključak

110. Iz gore navedenih razloga, Miloševićeva prva žalbena osnova odbacuje se u cijelosti. O Miloševićevim prigovorima u vezi s paragrafima 138, 139 i 751 Prvostepene presude iznesenim u okviru ove žalbene osnove biće riječi u kontekstu treće podosnove njegove četvrte žalbene osnove dolje u tekstu.²⁹⁷

²⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 934 (fusnote izostavljene).

²⁹⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 144, 145, gdje se upućuje na par. 170-317 Žalbenog podneska odbrane.

²⁹⁷ V. dolje, Odjeljak VI.C.2.

IV. ZAKLJUČCI KOJI SE NAVODNO NE ZASNIVAJU NA DOKAZIMA (MILOŠEVIĆEVA DRUGA ŽALBENA OSNOVA)

A. Argumenti strana u postupku

111. U okviru svoje druge žalbene osnove Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je određene činjenice utvrdilo oslanjajući se na dokaze koji nisu prihvaćeni u postupku, čime je prekršilo odredbe pravila 89 Pravilnika. Shodno tome, on traži da Žalbena vijeće ne uzme u obzir zaključke na koje je to uticalo.²⁹⁸ Da bi ilustrovao ovaj opšti navod, Milošević iznosi tri konkretna argumenta, koji će biti razmotreni svaki posebno.

112. Kao prvo, Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada se oslonilo na dokazni predmet br. D362 kako bi utvrdilo kakva je bila vidljivost na dane kada su se dogodili sljedeći incidenti snajperskog djelovanja: otvaranje snajperske vatre na Almu Ćutunu 8. oktobra 1994., otvaranje snajperske vatre na Adnana Kasapovića 24. oktobra 1994. i otvaranje snajperske vatre na Azema Agovića i Alena Gičevića 3. marta 1995.²⁹⁹ Konkretno, Milošević tvrdi da dokazni predmet br. D362 ne sadrži nikakve podatke o vidljivosti i da su podaci na koje se Pretresno vijeće oslonilo zapravo pribavljeni od tužilaštva i, kao takvi, ne čine dio dokaza.³⁰⁰ Kao drugo, Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je svrha opsade Sarajeva bila da se vlada BiH prisili na kapitulaciju jer se, po njegovom mišljenju, takav zaključak ne zasniva na dokazima.³⁰¹ Naposljetku, on tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u paragrafima 910, 993 i 1001 Prvostepene presude tako što je dalo "sopstveni iskaz o psihološkim posljedicama vojnih dejstava po civilno stanovništvo".³⁰² On tvrdi da se psihološko stanje civilnog stanovništva nije moglo ocijeniti bez angažovanja vještaka za psihologiju.³⁰³

113. Tužilaštvo odgovora da dokazni predmet br. D362 sadrži podatke o vidljivosti u metrima, koji su izloženi u koloni naslovljenoj "VSBY (M)". Ono stoga tvrdi da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada se oslonilo na taj dokazni predmet kako bi zaključilo da je u tri incidenta na koje se odnose Miloševićevi prigovori vidljivost bila dovoljno dobra da bi snajperista mogao da raspozna žrtve.³⁰⁴ Tužilaštvo nadalje tvrdi da je Milošević taj argument već iznio u prvostepenom postupku i

²⁹⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 146-149.

²⁹⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 146, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 265, 323 i 396; Replika odbrane, par. 9.

³⁰⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 146, gdje se upućuje na iskaz Ivana Stamenova, 22. avgust 2007., T. 9064, 9067.

³⁰¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 147, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 751; Replika odbrane, par. 9.

³⁰² Žalbeni podnesak odbrane, par. 148.

³⁰³ Replika odbrane, par. 9.

³⁰⁴ Odgovor tužilaštva, par. 73.

da ga je Pretresno vijeće implicitno odbacilo.³⁰⁵ Kao drugo, tužilaštvo tvrdi da je zaključak Pretresnog vijeća o svrsi opsade Sarajeva nebitan za osuđujuću presudu izrečenu Miloševiću i, stoga, irelevantan.³⁰⁶ Bez obzira na to, tužilaštvo tvrdi da taj zaključak jeste zasnovan na dokazima, kao što su oni koji su razmotreni u paragrafu 753 Prvostepene presude.³⁰⁷ Naposljetku, što se tiče psihološkog uticaja vojnih dejstava na civilno stanovništvo, tužilaštvo upućuje na Odjeljak II.E.7.(c) Prvostepene presude, gdje je Pretresno vijeće razmotrilo dokaze na koje se oslonilo prilikom donošenja svog zaključka. Tužilaštvo tvrdi da Miloševićovo upućivanje na paragrafe 910, 993³⁰⁸ i 1001 Prvostepene presude pokazuje da on ne uvažava činjenicu da je Pretresno vijeće ranije navelo da prilikom donošenja zaključaka o njegovoj odgovornosti neće ponavljati dokaze koji su već izneseni *in extenso*.³⁰⁹

B. Analiza

114. Žalbena vijeće konstatuje da prva stranica dokaznog predmeta br. D362 sadrži legendu s objašnjenjem skraćenica koje se koriste u daljem tekstu izvještaja NATO-a o meteorološkim uslovima u Sarajevu u periodu od 8. oktobra 1994. do 28. avgusta 1995. Međutim, u toj legendi se ne objašnjava značenje skraćenice "VSBY (M)" iz naslova osme kolone tog izvještaja. Kad se od svjedoka Stamenova, na čiji se iskaz Milošević poziva, tražilo da prokomentariše tu činjenicu, on nije mogao da potvrdi da skraćenica "VSBY (M)" označava vidljivost u metrima.³¹⁰ Prema tome, Pretresnom vijeću je na to skrenuta pažnja i Žalbena vijeće mora da pretpostavi da je ono s dužnom pažnjom razmotrilo pitanje da li dokazni predmet br. D362 zaista sadrži podatke o vidljivosti prije nego što je odbacilo Miloševićevu suprotnu tvrdnju.³¹¹ Žalbena vijeće podsjeća da se odluke pretresnih vijeća o pitanjima vezanim za ocjenu dokaza moraju uvažavati i da će Žalbena vijeće takve odluke poništiti samo ako se može pokazati da je došlo do zloupotrebe relevantnih diskrecionih ovlaštenja.³¹² S obzirom na okolnosti ovog predmeta, Žalbena vijeće smatra da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada je zaključilo da skraćenica "VSBY (M)", u kontekstu ovog dokaznog predmeta,³¹³ označava vidljivost u metrima. Shodno tome, ono nije pogriješilo kada se

³⁰⁵ Odgovor tužilaštva, par. 73.

³⁰⁶ Odgovor tužilaštva, par. 74.

³⁰⁷ Odgovor tužilaštva, par. 74, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 753, fusnota 2675.

³⁰⁸ Iako tužilaštvo upućuje na paragraf 992 Prvostepene presude, Žalbena vijeće pretpostavlja da tužilaštvo zapravo misli na paragraf 993, na koji je uputio Milošević.

³⁰⁹ Odgovor tužilaštva, par. 75.

³¹⁰ Ivan Stamenov, 22. avgust 2007., T. 9067.

³¹¹ Prvostepena presuda, par. 265, 323, 396.

³¹² Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 39.

³¹³ Žalbena vijeće napominje da dokazni predmet br. D362 sadrži i podatke o tome kakvo je tih dana bilo stanje u pogledu smjera i brzine vjetrova, naoblake, kiše i magle.

oslonilo na te podatke prilikom donošenja relevantnih zaključaka o vidljivosti u vezi sa incidentima snajperskog djelovanja od 8. oktobra 1994., 24. oktobra 1994. i 3. marta 1995.

115. Žalbeno vijeće će Miloševićev argument u vezi sa svrhom opsade Sarajeva razmotriti u okviru analize njegove četvrte žalbene osnove.³¹⁴

116. Naposljetku, Žalbeno vijeće podsjeća da je Pretresno vijeće donijelo sljedeće zaključke o psihološkim posljedicama napada po civilno stanovništvo Sarajeva:

910. Civilno stanovništvo nije bilo samo izgledno i nije mu bila samo uskraćena mogućnost da tokom četrnaest mjeseci napusti grad, nego je u tom periodu takođe bilo izloženo uslovima koji su neizbježno izazivali izuzetan strah i stvarali nesigurnost, putem neprestanog snajperskog djelovanja i granatiranja grada. Nemogućnost bijega iz ove klopke užasa na ikakav duži period neizbježno je kod stanovništva pod opsadom oslabilo volju za pružanje otpora i, što je još gore, ostavilo je duboke i neizbrisive duševne ožiljke kod stanovništva u cjelini. [...]

993. Dokazi takođe pokazuju da je SRK uspio u širenju terora koji je namjeravao da izazove. Patnje civilnog stanovništva izazvane tim terorom jesu element krivičnog djela nehumanih djela i relevantne su za ocjenu težine krivičnih djela. Kao što su opisali mnogi svjedoci, u Sarajevu nije bilo nijednog bezbjednog mjesta; čovjek je mogao da pogine ili bude ranjen bilo gdje i u bilo kom trenutku. [...]

1001. Pored toga, optuženi je na sarajevskom ratištu uveo i redovno koristio vrlo neprecizno oružje velike razorne moći: modifikovane avionske bombe. Na osnovu dokaza je sasvim jasno da se unutar SRK-a znalo za neselektivni karakter ovog oružja. Modifikovanim avionskim bombama mogli su se gađati samo neki opšti prostorni ciljevi, tako da je bilo nemoguće predvidjeti gdje će takvi projektili pasti. Svaki put kad bi bila lansirana modifikovana avionska bomba, optuženi se igrao životima civila u Sarajevu. Psihološku učinak tih bombi bio je ogroman. [...]

Žalbeno vijeće nadalje napominje da su te psihološke posljedice napada jedan od elemenata na kojima počiva osuđujuća presuda koja je Miloševiću izrečena za krivično djelo terorisanja prema članu 3 Statuta.³¹⁵

117. Milošević nije pokazao da, na osnovu dokaza na koje se upućuje u čitavoj Prvostepenoj presudi, nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da dođe do gore pomenutih zaključaka. Žalbeno vijeće je u više navrata iznosilo stav da je svrha svjedočenja vještaka pružanje specijalističkog znanja koje presuditelju o činjenicama može pomoći da razumije dokaze koji su mu predloženi.³¹⁶ Milošević ničim nije potkrijepio svoju tvrdnju da je u okolnostima ovog predmeta bilo nužno da Pretresno vijeće posegne za takvim specijalističkim znanjem. S tim u vezi, Žalbeno vijeće podsjeća da su Pretresnom vijeću predloženi dokazi da su, bez obzira na promjenjivi intenzitet sukoba, civili bili neprestano izloženi granatiranju i snajperskom djelovanju.³¹⁷ Konkretno, Žalbeno

³¹⁴ V. dolje, Odjeljak VI.C.2, par. 133.

³¹⁵ V. gore, Odjeljak III.B.2.(a), par. 35. Upor. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102. V. Prvostepena presuda, par. 740-746, 910.

³¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana*, par. 198; Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 303.

³¹⁷ Prvostepena presuda, par. 195-197 i dokazi na koje se u njima upućuje.

vijeće ima u vidu Odjeljak II.E.7(c) Prvostepene presude, gdje je Pretresno vijeće razmotrilo veliku količinu dokaza iz kojih se vidi kakav su psihološki uticaj granatiranje i snajpersko djelovanje imali na civilno stanovništvo.³¹⁸ U iskazima svjedoka, naglasak je u brojnim prilikama stavljan na danak koji je u psihološkom smislu uzimao život u Sarajevu u periodu na koji se odnosi Optužnica.³¹⁹ Na primjer, svjedokinja W-107 je izjavila da su se njene kćerke često iz potrage za vodom ili drvima za ogrjev vraćale s odjećom "uneređen[om] [...] zbog straha koji su trpjele".³²⁰ Svjedok Nakaš, koji je bio ljekar u Državnoj bolnici, sjećao se da je vrlo često broj pacijenata koji su dolazili zbog "duševnih poremećaja" bio veći od broja onih s fizičkim povredama.³²¹ Drugi svjedoci su u svojim svjedočenjima govorili o izuzetnom strahu koji su trpjeli sve vrijeme rata i o trajnim psihičkim posljedicama koje još uvijek osjećaju.³²² Žalbeno vijeće takođe konstatuje da je Pretresno vijeće u okviru rasprave o Miloševićovoj odgovornosti izričito navelo da ne namjerava ponavljati dokaze na koje se u velikoj mjeri oslonilo na drugim mjestima u Prvostepenoj presudi.³²³ Uzimajući u obzir Prvostepenu presudu u cjelini, Žalbeno vijeće zaključuje da Milošević nije pokazao da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao van razumne sumnje doći do zaključaka koji su izneseni u paragrafima 910, 993 i 1001 Prvostepene presude.

118. Iz razloga iznesenih gore u tekstu, Miloševića druga žalbena osnova se odbacuje, pri čemu će zaključak Žalbenog vijeća u vezi sa opsadom Sarajeva biti iznesen u okviru analize Miloševićeve četvrte žalbene osnove.³²⁴

³¹⁸ Prvostepena presuda, par. 740-746 i dokazi na koje se u njima upućuje.

³¹⁹ Prvostepena presuda, par. 291, 294, 328, 499, 546 i 725-733.

³²⁰ Svjedokinja W-107, dokazni predmet br. D116 (zapečaćeno), str. 5.

³²¹ Bakir Nakaš, 29. januar 2007., T. 1101-1102.

³²² Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1658-1659; Ismet Alić, br. P640, str. 9; Anđa Gotovac, br. P522, str. 2; Derviša Selmanović, br. P170, str. 3; Fikreta Pačariz, br. P643, str. 10; Sabina Šabanić, br. P154, str. 2; svjedokinja W-107, br. D116 (zapečaćeno), str. 5.

³²³ Prvostepena presuda, par. 868.

³²⁴ V. dolje, Odjeljak VI.C.2, par. 133.

V. NAVODNI PROPUST DA SE UZMU U OBZIR UKUPNI DOKAZI (MILOŠEVIĆEVA TREĆA ŽALBENA OSNOVA)

A. Argumenti strana u postupku

119. Milošević tvrdi da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir ukupne dokaze i, konkretno, da je "gotovo potpuno" ignorisalo dokaze o vojnim dejstvima ABiH.³²⁵

120. Tužilaštvo odgovara da Pretresno vijeće, prije donošenja zaključaka, jeste uzelo u obzir sve dokaze.³²⁶ Što se tiče ponašanja ABiH, tužilaštvo konkretno skreće pažnju na niz primjera gdje je Pretresno vijeće uzelo u obzir dokaze o njenim aktivnostima,³²⁷ kao i na analizu izvora vatre koju je Pretresno vijeće izvršilo za svaki od incidenata granatiranja i snajperskog djelovanja.³²⁸

B. Analiza

121. Žalbeno vijeće zaključuje da Milošević ničim nije potkrijepio svoj argument da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir sve dokaze uvrštene u spis.³²⁹ Nadalje, on nije tačno naveo koje činjenične zaključke osporava niti je na bilo koji način obrazložio kako bi vojna dejstva ABiH mogla da utiču na zaključke Pretresnog vijeća u vezi s konkretnim incidentima granatiranja i snajperskog djelovanja. Shodno tome, njegova neargumentovana tvrdnja da je Pretresno vijeće "gotovo potpuno ignorisalo" određene dokaze nije dovoljna da zadovolji standard preispitivanja u žalbenom postupku.³³⁰

122. Uz to, Žalbeno vijeće napominje da je Miloševićeva tvrdnja da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir dokaze o vojnim dejstvima ABiH evidentno netačna. Pretresno vijeće je u paragrafima 780-788 Prvostepene presude detaljno analiziralo dokaze vezane za napade koje je ABiH izvršila u Sarajevu i njegovoj okolini u periodu na koji se odnosi Optužnica. Ono je eksplicitno odbacilo Miloševićevu tvrdnju da ga ta vojna dejstva oslobađaju odgovornosti.³³¹ Milošević nije pokazao da je ocjena dokaza koju je Pretresno vijeće dalo u vezi s tim pitanjem pogrešna.

³²⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 150; Replika odbrane, par. 10.

³²⁶ Odgovor tužilaštva, par. 77.

³²⁷ Odgovor tužilaštva, par. 78, fusnota 243.

³²⁸ Odgovor tužilaštva, par. 78, fusnota 244.

³²⁹ V. Žalbeni podnesak odbrane, par. 150, gdje se upućuje na Žalbeni podnesak odbrane, par. 42-99.

³³⁰ Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 224.

³³¹ Prvostepena presuda, par. 780-788; v. takođe *id.*, par. 169-173.

123. Žalbeno vijeće neće razmatrati Miloševićevu nepreciznu tvrdnju da Pretresno vijeće "[u] cijeloj Presudi" nije uzimalo u obzir ukupne dokaze.³³² Žalbeno vijeće ponavlja da, osim u slučaju da strana u postupku može da pokaže da je neki konkretni dokaz potpuno zanemaren, treba poći od pretpostavke da je pretresno vijeće ocijenilo sve dokaze koji su mu predloženi.³³³ U skladu s tim, Miloševićev argument se odbacuje kao neargumentovana tvrdnja da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir relevantne dokaze, pri čemu nije pokazano zašto nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao doći do istog zaključka do kojeg je došlo Pretresno vijeće.³³⁴

124. U svjetlu gore navedenog, Miloševićeva treća žalbena osnova se odbacuje.

³³² Žalbeni podnesak odbrane, str. 50.

³³³ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 224; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23. I Pretresno vijeće u ovom predmetu je konkretno navelo da je "uzelo u obzir cjelokupan spis predmeta i ocijenilo sve izvedene dokaze, te im pridalo primjerenu težinu" i istaklo da "to što se neki dokazni predmet ne pominje u [Prvostepenoj] [p]resudi ne znači da on nije bio uzet u obzir" (Prvostepena presuda, par. 9).

³³⁴ V. gore, Odjeljak II, par. 17(ii).

**VI. NAVODNE GREŠKE U VEZI SA ZAKLJUČCIMA PRETRESNOG
VIJEĆA O CIVILNOM STATUSU TRAMVAJA I OPSADI SARAJEVA
(MILOŠEVIĆEVA ČETVRTA ŽALBENA OSNOVA)**

A. Civilni status tramvaja

1. Argumenti strana u postupku

125. U okviru prve žalbene podosnove Milošević osporava zaključak Pretresnog vijeća da prisustvo jednog ili dvojice vojnika u tramvaju ne mijenja njegov civilni status.³³⁵ On tvrdi da i prisustvo jednog jedinog vojnika može da pretvori tramvaj u vojni cilj, pod uslovom da se tramvaj koristi u vojne svrhe.³³⁶ U skladu s tim, on tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je tramvaje definisalo *in abstracto* kao civilni cilj, zanemarujući pritom činjenicu da su njima prevoženi vojnici.³³⁷

126. Tužilaštvo odgovara da je, suprotno Miloševićevoj tvrdnji, Pretresno vijeće zaključilo *in concreto* da su tramvaji u Sarajevu imali civilni status. Ono tvrdi da je Pretresno vijeće uzelo u obzir da civilni status nekog objekta može da se promijeni kada on po svojoj upotrebi efikasno doprinosi vojnoj akciji i da je ispravno zaključilo da činjenica da su se nekim tramvajem vozili jedan ili dva vojnika nije taj tramvaj pretvorila u vojni cilj.³³⁸

2. Analiza

127. Žalbeno vijeće podsjeća da je članom 52(2) Dopunskog protokola I uz Ženevske konvencije predviđeno da su,

[š]to se tiče objekata, vojni [...] ciljevi ograničeni na one objekte koji po svojoj prirodi, po svome smještaju, po svojoj namjeni ili po svojoj upotrebi efikasno doprinose vojnoj akciji i čije potpuno ili djelimično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija donosi u datim okolnostima očitu vojnu prednost.

128. Žalbeno vijeće je zauzelo stav da prisustvo pojedinačnih boraca među napadnutim stanovništvom ne mijenja nužno pravnu kvalifikaciju civilnog stanovništva i, po analogiji, civilnih objekata.³³⁹ U ovom predmetu, Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće razmotrilo dokaze

³³⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 151, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 224.

³³⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 151.

³³⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 152.

³³⁸ Odgovor tužilaštva, par. 81, gdje se upućuje na član 52 Dopunskog protokola I.

³³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 136. Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 419, gdje se zaključuje da su napadi na relevantne civilne objekte predstavljali protivpravne napade na civilne objekte zbog toga što su izvršeni bez informacija da se ti objekti koriste u vojne svrhe.

koji pokazuju da tramvaji nisu korišteni za prijevoz ljudstva ili vojne opreme.³⁴⁰ Svjedok Van der Weijden je u svom svjedočenju rekao (i) da tramvaj nije pogodan za vojnu upotrebu ili za prijevoz vojnih lica; (ii) da nije bilo razloga da se tramvaj identifikuje kao prijetnja, a putnici u njemu kao borci; i (iii) da su snajperisti morali znati da tramvaje koriste samo civili.³⁴¹ Nadalje, Pretresno vijeće je detaljno razmotrilo značaj tramvajeva za civilno stanovništvo Sarajeva i njihovu opštu upotrebu u gradu.³⁴² Pored toga, Pretresno vijeće je za svaki snajperski incident vezan za tramvaje eksplicitno razmotrilo da li je u vrijeme tih incidenata u vozilima ili njihovoj blizini bilo vojnih lica.³⁴³ Što se tiče snajperskih incidenata od 8. oktobra 1994.,³⁴⁴ 21. novembra 1994.,³⁴⁵ 23. novembra 1994.³⁴⁶ i 3. marta 1995.,³⁴⁷ dokazi jasno pokazuju da niti je u tramvajima bilo vojnika niti je u njihovoj neposrednoj blizini bilo vojnih dejstava ili objekata. Kad je riječ o snajperskom incidentu od 27. februara 1995., dokazi o prisustvu vojnika u tramvaju koji su predloženi Pretresnom vijeću su protivrječni. Svjedokinja W-118 je u svom iskazu rekla da je vidjela jednog vojnika ABiH,³⁴⁸ dok je svjedok Mulaosmanović izjavio da nije bilo nijednog vojnog lica.³⁴⁹ Uprkos toj nedosljednosti, Miloševićeva tvrdnja da prisustvo jednog vojnika pretvara tramvaj u vojni cilj jer se on koristi za prijevoz vojske je neodrživa. Shodno tome, Milošević nije pokazao da je Pretresno vijeće s tim u vezi napravilo ikakvu grešku u primjeni prava ili utvrđivanju činjeničnog stanja.

B. Civilni status žrtava

129. U okviru druge žalbene podosnove Milošević osporava civilni status Derviše Selmanović i žrtava granatiranja tržnice Markale 28. avgusta 1995.³⁵⁰ Miloševićeva tvrdnje u vezi s tim pitanjem

³⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 218, gdje se upućuje na Avdu Vatrića, P647, str. 8.

³⁴¹ Prvostepena presuda, par. 219, gdje se upućuje na iskaz Patricka van der Weijdena, 29. mart 2007., T. 4284-4285; P514, str. 21, 27, 30, 34, 38.

³⁴² Prvostepena presuda, par. 214, 218-220, 223-224, 251-324.

³⁴³ Prvostepena presuda, par. 254 (u vezi s otvaranjem snajperske vatre na Almu Ćutunu 8. oktobra 1994.); par. 267 (u vezi s otvaranjem snajperske vatre na Hajrudina Hamidića 21. novembra 1994.); par. 278 (u vezi s otvaranjem snajperske vatre na Afezu Karačić i Sabinu Šabanić 23. novembra 1994.); par. 297 (u vezi s otvaranjem snajperske vatre na Senada Kešmera, Almu Mulaosmanović i Aliju Holjana 27. februara 1995.); par. 313 (u vezi s otvaranjem snajperske vatre na Azema Agovića i Alena Gičevića 3. marta 1995.).

³⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 254, gdje se upućuje na W-35, 22. januar 2007., T. 827-828 (djelimično zatvorena sjednica); W-35, 23. januar 2007., T. 847-848; W-28, 22. februar 2007., T. 2752; P92 (zapečaćeno), str. 3.

³⁴⁵ Prvostepena presuda, par. 267, gdje se upućuje na W-54, 6. februar 2007., T. 1695 (djelimično zatvorena sjednica).

³⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 278, gdje se upućuje na: iskaz Afeza Karačića, 29. januar 2007., T. 1185; Huso Palo, P162, str. 2; Sabina Šabanić, P154, str. 2; dokazni predmet br. P115, str. 2.

³⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 313, gdje se upućuje na Slavicu Livnjak, 23. januar 2007., T. 877-878; dokazni predmet br. P95, str. 3.

³⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 297, gdje se upućuje na W-118, 6. februar 2007., T. 1623, dokazni predmet br. P175 (povjerljivo), str. 2.

³⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 297, gdje se upućuje na iskaz Alme Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1656.

³⁵⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 153.

Žalbeno vijeće razmatra prilikom analize argumenata u okviru Miloševićeve prve i sedme žalbene osnove koji su s njim povezani.³⁵¹

C. Opsada

1. Argumenti strana u postupku

130. U okviru svoje treće žalbene podosnove Milošević osporava upotrebu pojma "opsada" u paragrafu 751 Prvostepene presude tvrdeći da je definicija koju je Pretresno vijeće dalo u vezi s tim protivrječna. On nadalje tvrdi da je zaključak da je Sarajevo bilo pod "opsadom" iznesen bez pozivanja na bilo koji pravni izvor i bez objašnjenja pravnih posljedica koje on povlači.³⁵² Pored toga, u okviru svoje prve žalbene osnove Milošević navodi da je Pretresno vijeće u paragrafu 138 Prvostepene presude napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je zaključilo da je "većinu [...] planina [oko Sarajeva] kontrolisao SRK".³⁵³ U skladu s tim, on osporava zaključke iz paragrafa 139 i 751 Prvostepene presude tvrdeći da to nisu jedini razumno mogući zaključci. On sugeriše da je moguć i zaključak da je "u nekim dijelovima Sarajeva dominirala jedna, a u nekim druga sukobljena strana", što, prema njegovoj tvrdnji, govori protiv njegove krivice.³⁵⁴

131. Tužilaštvo tvrdi da Milošević nije pokazao na koji način njegov argument o definiciji opsade utiče na presudu.³⁵⁵ Prema tvrdnji tužilaštva, zaključak Pretresnog vijeća o tom pitanju je činjenični a ne pravni zaključak i zasniva se na činjenici da je stanovništvu "bilo uskraćeno pravo da slobodno napusti grad".³⁵⁶ Tužilaštvo stoga tvrdi da nije bilo nužno navesti pravne izvore i da Pretresno vijeće nije uz taj zaključak vezalo nikakve konkretne pravne posljedice.³⁵⁷ Što se tiče činjeničnog zaključka Pretresnog vijeća da je većinu planina oko Sarajeva kontrolisao SRK, tužilaštvo tvrdi da Milošević nije pokazao da bi razumno pretresno vijeće dalo prednost dokazima na koje se on pozivao ili došlo do drugačijeg zaključka.³⁵⁸

2. Analiza

132. Žalbeno vijeće konstatuje da je u paragrafu 751 Prvostepene presude Pretresno vijeće zaključilo da je Sarajevo, mada se nije nalazilo u potpunom okruženju, bilo "praktično [...] pod opsadom" snaga SRK-a. S tim u vezi, Pretresno vijeće je eksplicitno razmotrilo pitanje postojanja

³⁵¹ V. gore, Odjeljak III.C.2.(e)(ii), par. 97, i dolje, Odjeljak VIII.D.2, par. 199 i dalje.

³⁵² Žalbeni podnesak odbrane, par. 154.

³⁵³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 139.

³⁵⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 140.

³⁵⁵ Odgovor tužilaštva, par. 85.

³⁵⁶ Odgovor tužilaštva, par. 85, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 111-139 i 725-751.

³⁵⁷ Odgovor tužilaštva, par. 85.

dugotrajne kampanje tokom koje je civilnom stanovništvu bio onemogućen redovan pristup osnovnim potrepnostima i tokom koje je mu je bila uskraćena mogućnost da slobodno napusti grad.³⁵⁹ Žalbeno vijeće primjećuje da Milošević ne osporava nijedan od tih činjeničnih zaključaka ni dokaze na kojima se oni temelje. Izgleda da on u stvari osporava upotrebu pojma "opsada", s tim da pritom ne pokazuje na koji način bi upotreba nekog drugog pojma uticala na bilo kojih od relevantnih zaključaka na kojima počiva njegova osuđujuća presuda. S obzirom na to da je Pretresno vijeće taj pojam koristilo samo kao sredstvo za opisivanje činjeničnog stanja u vezi s kojim je donosilo odluku, misleći pritom na uslove u kojima je stanovništvo Sarajeva bilo prisiljeno živjeti tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica, kao i da mu nije pridalo nikakvo pravno značenje, Žalbeno vijeće zaključuje da Milošević nije pokazao da je Pretresno vijeće napravilo ikakvu grešku u primjeni prava ili utvrđivanju činjeničnog stanja.

133. Što se tiče argumenta koji je Milošević iznio u okviru svoje druge žalbene osnove,³⁶⁰ Žalbeno vijeće konstatuje da je pitanje da li je svrha opsade bila da se "vlada BiH prisili na kapitulaciju" irelevantno za osuđujuću presudu koja mu je izrečena.³⁶¹ Bez obzira na to, Žalbeno vijeće smatra da su zaključci Pretresnog vijeća o svrsi opsade na primjeren način utemeljeni na dokazima. Konkretno, Pretresno vijeće je razmotrilo iskaz svjedoka Harlanda da je kampanja bila dio strategije prisiljavanja bosanske vlade, putem primjene "pritiska", da kapitulira pod uslovima koji bi išli na ruku bosanskim Srbima.³⁶² Milošević nije pokazao na koji način je Pretresno vijeće pogriješilo kada se oslonilo na taj iskaz.

134. Što se tiče Miloševićevog navoda da je Pretresno vijeće pogriješilo u utvrđivanju činjeničnog stanja u paragrafima 138, 139 i 751 Presude, Žalbeno vijeće ponavlja da strana ne može u žalbenom postupku naprosto ponavljati argumente koji nisu prihvaćeni u prvostepenom postupku ako ne može pokazati da njihovo odbacivanje od strane pretresnog vijeća predstavlja grešku koja opravdava intervenciju Žalbenog vijeća.³⁶³ S tim u vezi, Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće analiziralo veliku količinu dokaza o područjima odgovornosti zaraćenih strana³⁶⁴ i da je već razmotrilo Miloševićeve argumente u vezi s položajima ABiH u Sarajevu i njegovoj okolini.³⁶⁵ Milošević nije pokazao zbog čega je odbacivanje njegovih argumenata u prvostepenom postupku

³⁵⁸ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 67.

³⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 751.

³⁶⁰ V. dolje, Odjeljak IV, par. 112, 115.

³⁶¹ V. gore, Odjeljak II, par. 17(iii).

³⁶² Prvostepena presuda, par. 753, gdje se upućuje na iskaz Davida Harlanda, 15. januar 2007., T. 324-330.

³⁶³ V. gore, Odjeljak II, par. 17 (vii), i Odjeljak III.C.1.(b), par. 48.

³⁶⁴ Prvostepena presuda, par. 111-140 i dokazi na koje se u njima upućuje.

³⁶⁵ Prvostepena presuda, par. 747-751, 761-788, i dokazi na koje se u njima upućuje.

bilo pogrešno.³⁶⁶ Žalbeno vijeće nadalje konstatuje da on nije pokazao kako bi zaključak da je "u nekim dijelovima Sarajeva dominirao SRK dok je u drugim dominirala ABiH" mogao da utiče na zaključke Pretresnog vijeća sadržane u paragrafima 138, 139 i 751 Presude i, konačno, na osuđujuću presudu. U skladu s tim, Miloševićeva tvrdnja se odbacuje.

D. Miloševićeva odgovornost za vrijeme njegovog odsustva iz Sarajeva

135. Naposljetku, Milošević u okviru četvrte žalbene podosnove tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kad nije uvažilo činjenicu da ga "potpuna nemogućnost djelovanja" u periodu od 6. avgusta 1995. do 10. septembra 1995. oslobađa krivične odgovornosti.³⁶⁷ Žalbeno vijeće će te argumente razmotriti u okviru analize Miloševićeve dvanaeste žalbene osnove u tekstu.³⁶⁸

E. Zaključak

136. U svjetlu gore navedenog, Žalbeno vijeće odbacuje Miloševićevu četvrtu žalbenu osnovu, pri čemu će Miloševićeva tvrdnja u vezi s njegovim odsustvom iz Sarajeva biti analizirana dalje u tekstu.

³⁶⁶ Završni podnesak odbrane, par. 33-62.

³⁶⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 155-156. V. takođe AT. 84-85.

³⁶⁸ V. dolje, Odjeljak XI.B.2.

**VII. NAVODNE ČINJENIČNE GREŠKE U VEZI SA CIVILNIM
STATUSOM ODREĐENIH DIJELOVA SARAJEVA (MILOŠEVIĆEVA
ŠESTA ŽALBENA OSNOVA)**

A. Argumenti strana u postupku

137. Nadovezujući se na tvrdnju koju je iznio u okviru svoje prve žalbene osnove da je Pretresno vijeće pogriješilo prilikom donošenja ocjene o tome da li su napadi SRK-a bili usmjereni protiv civilnog stanovništva,³⁶⁹ Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno utvrdilo činjenično stanje kada je zaključilo da su Vojničko Polje, Alipašino Polje, Dobrinja, Sedrenik, Hrasnica i Marindvor u periodu od 10. avgusta 1994. od 11. novembra 1995. bili civilna područja unutar grada Sarajeva.³⁷⁰ Da bi potkrijepio te navode, Milošević najprije upućuje na svoje ranije argumente da je u svakoj od tih zona bilo vojnih ciljeva³⁷¹ i napominje da su 104. i 105. brigada 1. korpusa ABiH u tim zonama imale borbene položaje s kojih su kontinuirano djelovale protiv jedinica SRK-a, zbog čega su vojna dejstva SRK-a bila "sasvim legalna".³⁷² Kao opšti argument u vezi s tim pitanjem on ističe da je prisustvo vojnih ciljeva u tim zonama "važno za zaključak da su civili hotimično uzimani za metu napada".³⁷³

138. Tužilaštvo odgovara da Milošević nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da zaključi da je postojao napad usmjeren protiv civilnog stanovništva.³⁷⁴ Ono skreće pažnju na zaključke Pretresnog vijeća o civilnim žrtvama, broju civila na relevantnim područjima i načinu na koji su oni gađani³⁷⁵ i tvrdi da su Miloševićeve tvrdnje zasnovane na pogrešnoj pretpostavci o postojanju vojnih zona.³⁷⁶ Tužilaštvo ističe da je Pretresno vijeće – uprkos tome što je, oslanjajući se konkretno na dokazni predmet br. P194, vojnu mapu Sarajeva, prihvatilo da je unutar linija sukoba bilo vojnih ciljeva – ipak zaključilo da prisustvo takvih ciljeva nije pretvorilo cijele dijelove grada u vojne zone.³⁷⁷

³⁶⁹ V. gore, Odjeljak III.C, par. 42.

³⁷⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 167-169, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 342, 379, 480, 896 -903.

³⁷¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 167, gdje se upućuje na Žalbeni podnesak odbrane, par. 50-81.

³⁷² Žalbeni podnesak odbrane, par. 167, gdje se upućuje na dokazni predmet br. P194. V. takođe AT. 48-51, 58-62, 64, 132.

³⁷³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 166.

³⁷⁴ Odgovor tužilaštva, par. 98.

³⁷⁵ Odgovor tužilaštva, par. 98.

³⁷⁶ Odgovor tužilaštva, par. 22-26, 99.

³⁷⁷ Odgovor tužilaštva, par. 100-101.

B. Analiza

139. Žalbeno vijeće napominje da je Miloševićev argument o postojanju "vojni[h] zon[a] u kojim[a] uopšte nije bilo civila ili su civilni status izgubile zbog toga što se u njima, među civilima i civilnim objektima, nalazio veliki broj vojnih ciljeva" razmotren u prvostepenom postupku.³⁷⁸ Pretresno vijeće je s tim u vezi zaključilo da je, uprkos kretanju boraca³⁷⁹ i uprkos postojanju komandnih mjesta ABiH unutar linija sukoba,³⁸⁰ stanovništvo zadržalo svoj civilni status. Uzimajući u obzir sve fluktuacije stanovništva, Pretresno vijeće je zaključilo da je stanovništvo određenih urbanih područja unutar linija sukoba i dalje bilo civilnog karaktera.³⁸¹ Žalbeno vijeće je već zaključilo da je Pretresno vijeće, uprkos činjenici da je koristilo donekle zbunjujuće formulacije, postupilo ispravno kada je, u zavisnosti od okolnosti slučaja, izvršilo analizu ciljeva i modaliteta napada, a ne "zona".³⁸² Žalbeno vijeće će se stoga u svojoj analizi rukovoditi pretpostavkom da je Pretresno vijeće, govoreći o određenim naseljima u Sarajevu, namjeravalo da utvrdi civilni status stanovništva koje je uzeto za metu napada izvršenih u tim naseljima u periodu na koji se odnosi Optužnica (a ne područja ili zona kao takvih). U svakom slučaju, Pretresno vijeće je detaljno proučilo i odbacilo Miloševićeve tvrdnje da određene dijelove Sarajeva, konkretno, Sedrenik,³⁸³ Vojničko Polje,³⁸⁴ Dobrinju³⁸⁵ i Hrasnicu³⁸⁶ treba smatrati vojnim zonama.³⁸⁷

140. Što se tiče područja Sedrenika, na kojem su se dogodila tri snajperska incidenta,³⁸⁸ zaključci Pretresnog vijeća u vezi s civilnim statusom stanovništva zasnovani su na nizu izvora koje Milošević nije osporavao.³⁸⁹ Pretresno vijeće, osim toga, prilikom donošenja zaključaka nije isključilo mogućnost da je na tom području bilo određenih borbi.³⁹⁰ Milošević se na žalbenom pretresu pozivao na dokaze koji govore o intenzitetu sukoba na Sedreniku.³⁹¹ Međutim, Žalbeno vijeće se nije uvjerilo u ispravnost Miloševićevog argumenta da je količina municije ispaljena s

³⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 890.

³⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 894–897.

³⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 898, gdje se upućuje na dokazni predmet br. P194.

³⁸¹ Prvostepena presuda, par. 896.

³⁸² V. gore, Odjeljak III.C.1.(b)(ii), par. 55.

³⁸³ Prvostepena presuda, par. 342, 901.

³⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 379, 902-903.

³⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 379.

³⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 480, 899-900.

³⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 898.

³⁸⁸ Otvaranje snajperske vatre na Sanelu Dedović (Prvostepena presuda, par. 343-354), Dervišu Selmanović (Prvostepena presuda, par. 355-366) i Tarika Žunića (Prvostepena presuda, par. 367-378).

³⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 342 i 901, gdje se upućuje na P514, str. 49; Nedžib Đozo, P363, str. 2; Derviša Selmanović, P169, str. 2; Harry Konings, 12. mart 2007., T. 3553-3554.

³⁹⁰ V., npr., Prvostepena presuda, par. 344 ("Budući da 22. novembra 1994. nije čula pucnjavu, odlučila je pretrčati raskršće."). Pretresno vijeće je takođe zaključilo da je Sedrenik bio pod kontrolom ABiH, s tim da se linija sukoba na tom području protezala preko više brda, te da je Špicasta stijena bila pod kontrolom SRK-a (Prvostepena presuda, par. 131, 140).

³⁹¹ AT. 131-133, gdje se upućuje na dokazne predmete br. D437; D505; D236.

nekoj konkretnoj područja indikativna za status njegovog stanovništva. U skladu s tim, Žalbeno vijeće zaključuje da Milošević ničim nije potkrijepio tvrdnju koju je iznio u žalbenom postupku i da nije pokazao da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da zaključi da je stanovništvo koje je uzeto za cilj napada u incidentima na Sedreniku imalo civilni status, posebno s obzirom na činjenicu da je u periodu na koji se odnosi Optužnica Sedrenik bio stambeno naselje.³⁹²

141. Što se tiče Vojničkog Polja i Dobrinje, Pretresno vijeće je zaključilo da je stanovništvo tih naselja bilo civilno³⁹³ uprkos tome što se u prvom nalazila spavaonica ABiH i što je u drugom zabilježeno određeno kretanje naoružanih ljudi.³⁹⁴ U okviru analize pojedinačnih incidenata na tim područjima, Pretresno vijeće je izričito razmotrilo pitanje da li je u blizini žrtava bilo vojnih dejstava, kao i druge faktore koji su relevantni da bi se svaki od predmetnih incidenata snajperskog djelovanja mogao okarakterisati kao napad usmjeren protiv civila.³⁹⁵ Milošević nije pokazao zašto su ti zaključci pogrešni.

142. Što se tiče Hrasnice, Pretresno vijeće je takođe zaključilo da je stanovništvo tog naselja imalo civilni status, uprkos tvrdnji koju je Milošević iznio u prvostepenom postupku da je to bila vojna zona.³⁹⁶ Incidenti granatiranja u Hrasnici dogodili su se 7. aprila 1995., 1. jula 1995. i 23. jula 1995.³⁹⁷ Pretresno vijeće je zaključilo da su se borbe koje su vođene od kraja marta do početka aprila 1995. vodile "kilometrma daleko od Hrasnice"³⁹⁸ i da pokreti vojske kroz to područje u aprilu 1995. nisu bili "tolikih razmjera da bi promijenili civilni status Hrasnice".³⁹⁹ Što se tiče incidenta iz jula 1995., Pretresno vijeće je zaključilo da, iako su pripadnici ABiH izvršili napad na kasarnu u Nedžarićima nekoliko kilometara od Hrasnice, nema nikakvih pokazatelja da se "kroz Hrasnicu kretalo toliko vojnika [...] da bi time bio promijenjen civilni status tog područja".⁴⁰⁰ Ukratko, Pretresno vijeće je zaključilo da je u aprilu 1995. i tokom ofanzive izvedene u ljeto 1995. civilni status stanovništva tog područja ostao nepromijenjen.⁴⁰¹ Ono je takođe izvršilo analizu

³⁹² Prvostepena presuda, par. 342. Izgleda da Milošević ne osporava taj zaključak.

³⁹³ Prvostepena presuda, par. 379, gdje se upućuje na par. 119-120 i 902-903. U paragrafu 896 Prvostepene presude, Pretresno vijeće je konstatovalo da je Dobrinja imala "27.000 stanovnika [i] da je uz njih tu još bilo 2.200 vojnika Dobrinjske brigade", što nije uticalo na civilni status stanovništva tog područja. Pretresno vijeće nije zanemarilo iskaze svjedoka T-52 i svjedoka T-60, nego je pri donošenju zaključka je Vojničko Polje bilo civilno područje prednost dalo iskazima svjedoka W-62, Kreče i svjedoka T-52 (Prvostepena presuda, par. 903).

³⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 903 i 120.

³⁹⁵ Otvaranje snajperske vatre na Adnana Kasapovića (Prvostepena presuda, par. 380) i Šemsu Čovrk (Prvostepena presuda, par. 407) – iako odgovornost za ovaj drugi incident nije pripisana SRK-u (v. Prvostepena presuda, par. 414).

³⁹⁶ Prvostepena presuda, par. 480 i 899-900.

³⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 899.

³⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 899.

³⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 899.

⁴⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 900.

⁴⁰¹ Prvostepena presuda, par. 900.

statusa konkretnih ciljeva i žrtava incidenata.⁴⁰² Milošević nije pokazao zašto je bilo koji od tih zaključaka pogrešan.

143. U svjetlu gore navedenog, Žalbeno vijeće se uvjerilo da je Pretresno vijeće ispravno zaključilo da je stanovništvo Sedrenika, Vojničkog Polja, Dobrinje i Hrasnice imalo civilni status. Bez obzira na to, Žalbeno vijeće ponovo ističe da je Pretresno vijeće bilo dužno da ocijeni karakter ciljeva i modaliteta napada SRK-a u vezi sa svakim od incidenata snajperskog djelovanja i granatiranja, što je ono i učinilo. Isto tako, uz svaki navod o činjeničnoj grešci vezanoj za primjereno utvrđivanje statusa ciljeva napada SRK-a mora se navesti relevantan zaključak Pretresnog vijeća o konkretnom incidentu snajperskog djelovanja ili granatiranja. Budući da Milošević nije uputio ni na jedan takav zaključak, Žalbeno vijeće neće dalje preispitivati analizu Pretresnog vijeća u vezi s tim pitanjem.

144. Što se tiče područja Marindvora i Alipašino Polja, Žalbeno vijeće konstatuje da Milošević nije naveo koji konkretno zaključak Pretresnog vijeća osporava.⁴⁰³ Žalbeno vijeće stoga neće razmatrati njegove tvrdnje vezane za ta dva područja.

145. Iz gore navedenih razloga, ova žalbena osnova se odbacuje u cijelosti.

⁴⁰² Prvostepena presuda, par. 475-495, 624-652.

⁴⁰³ Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće za područje Marindvora, gdje se nalazila Državna bolnica i druge zgrade, kao što su Skupština, Tehnička škola, zgrade "UNIS-a", zgrada "Energoinvesta" i kasarna "Maršal Tito", zaključilo da je bilo pod kontrolom ABiH i da se nad njim uzdizalo Debelo brdo, koje je takođe bilo u rukama ABiH (Prvostepena presuda, par. 115, 118, 151, 240). Ono je takođe zaključilo da je to područje bilo opasno zbog snajperskog djelovanja (*id.*, par. 908). Uprkos činjenici da je na Marindvoru bilo vojnih objekata, iz zaključaka o incidentima na tom području vidi se da je Pretresno vijeće pažljivo ocijenilo okolnosti i konstatovalo da je prisustvo vojnih ciljeva na širem području Marindvora irelevantno za civilni status tog područja. Konkretno, Žalbeno vijeće napominje da se snajpersko djelovanje po civilnim osobama u tramvajima ne može opravdati prisustvom vojnih ciljeva koji se nisu nalazili u neposrednoj blizini tramvaja (*id.*, par. 277-289 (incident od 23. novembra 1994.) i par. 290-310 (incident od 27. februara 1995.))

Što se tiče Alipašino Polja, koje je takođe bilo pod kontrolom ABiH, Žalbeno vijeće ima u vidu zaključke Pretresnog vijeća da se s tog područja povremeno pucalo (Prvostepena presuda, par. 121, 233, 434, 763). Pretresno vijeće je takođe napomenulo da su predstavnici međunarodne zajednice ulagali proteste protiv granatiranja stambenog dijela naselja Alipašino Polje (*id.*, par. 852). U okviru diskusije o granatiranju Trga međunarodnog prijateljstva (na tom području) dana 16. juna 1995., Pretresno vijeće je, na temelju dokaza, donijelo zaključak da vojnici nisu pomagali Civilnoj zaštiti i da u blizini nije bilo vojne opreme ili objekata (*id.*, par. 542, gdje se upućuje na iskaz W-107, 12. mart 2007., T. 3514-3515). Osim toga, ono je odbacilo Miloševićevu tvrdnju da je intenzitet sukoba toga dana mogao dati legitimitet napadu (*id.*, par. 540, 553).

**VIII. NAVODNE GREŠKE U VEZI SA ZAKLJUČCIMA DA SU IZA
KONKRETNIH SLUČAJEVA OTVARANJA SNAJPERSKE VATRE STAJALI
PRIPADNICI SRK-A (MILOŠEVIĆEVA SEDMA ŽALBENA OSNOVA)**

146. U okviru svoje sedme žalbene osnove Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su iza konkretnih slučajeva otvaranja snajperske vatre stajali pripadnici SRK-a.⁴⁰⁴ On tvrdi da postoje dokazi o raznim faktorima koji vjerovatno mogu da budu razlog za razumnu sumnju u pogledu mjesta s kog je otvorena snajperska vatra,⁴⁰⁵ uključujući lokaciju linija sukoba, činjenicu da su snajperisti mijenjali položaje, pogrešne policijske izvještaje zasnovane na glasinama, zalutale metke i mogućnost rikošetiranih metaka, slučajeve gdje je ABiH pucala na civile na svojoj teritoriji u cilju izazivanja panike, poteškoće u utvrđivanju pravca vatre i prijašnja oštećenja na starim zgradama.⁴⁰⁶

147. Prema shvatanju Žalbenog vijeća, Milošević navodi da je došlo do greške u primjeni prava (pogrešne primjene zahtijevanog standarda dokazivanja), kao i do više grešaka u utvrđivanju činjeničnog stanja. Ono će te argumente razmotriti u okviru analize pet podosnova koje je Milošević iznio.

A. Incident od 14. maja 1995.

148. Prilikom izricanja osuđujuće presude Miloševiću, Pretresno vijeće je, između ostalog, razmotrilo incident snajperskog djelovanja vezan za pogibiju Jasmine Tabaković, koji nije naveden u Prilogu Optužnici.⁴⁰⁷ Pretresno vijeće je zaključilo da je Jasmina Tabaković, koja je bila civil, ubijena hicem u svojoj spavaćoj sobi na Dobrinji.⁴⁰⁸ Ono je zaključilo da je taj hitac ispaljen s teritorije pod kontrolom SRK-a na Dobrinji i da ga je ispalio neki pripadnik SRK-a.⁴⁰⁹

1. Argumenti strana u postupku

149. Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je Jasmina Tabaković ubijena metkom koji je ispalio neki pripadnik SRK-a s teritorije pod kontrolom SRK-a na

⁴⁰⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 170.

⁴⁰⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 170.

⁴⁰⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 170.

⁴⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 246-249.

⁴⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 250.

⁴⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 250.

Dobrinji.⁴¹⁰ On tvrdi da je, s obzirom na vojnu situaciju na Dobrinji, Pretresno vijeće moglo da zaključi da je van razumne sumnje utvrđeno odakle je ispaljen hitac samo u slučaju da je dokazan određeni broj faktora.⁴¹¹ Ti faktori uključuju mjesto gdje se žrtva nalazila u trenutku kad je pogođena i njen položaj, kao i mjesto gdje je metak ušao, odnosno izašao iz tijela žrtve.⁴¹² Iako se u izvještaju bosanske policije navodi da je otac Jasmine Tabaković pronašao njeno tijelo u hodniku ispred spavaće sobe, Milošević tvrdi da taj element sam po sebi nije dovoljan da se van razumne sumnje utvrdi odakle je ispaljen hitac.⁴¹³

150. Tužilaštvo odgovara da Milošević nije pokazao da je došlo do greške.⁴¹⁴ Ono tvrdi da je Pretresno vijeće, na temelju ukupnih dosljednih dokaza, uključujući dokaze o putanji metka, na primjeren način utvrdilo pravac i izvor vatre i zaključilo da je hitac ispaljen s teritorije pod kontrolom SRK-a.⁴¹⁵ Što se tiče položaja žrtve u trenutku kad je pogođena, tužilaštvo tvrdi da Milošević nije objasnio na koji način bi on uticao na ocjenu Pretresnog vijeća u vezi s izvorom vatre.⁴¹⁶

2. Analiza

151. U uvodnom dijelu odjeljka Prvostepene presude koji se bavi incidentima snajperskog djelovanja, Pretresno vijeće je navelo sljedeće:

Pretresno vijeće će sada razmotriti konkretne incidente snajperskog djelovanja. Pri utvrđivanju da li su zločini počinjeni, uzeće u obzir sljedeće faktore: (i) da li je osoba koja je poginula ili teško ranjena bila civil; (ii) kojom vrstom oružja je nanesena povreda; i (iii) da li su hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom bosanskih Srba, kao što tvrdi tužilaštvo. U vezi s tim, Pretresno vijeće će posebno obratiti pažnju na pravac doleta i mjesto s kog je vatra otvorena.⁴¹⁷

Kada je riječ o predmetnom incidentu, Pretresno vijeće je svoje zaključke zasnovalo na iskazima svjedoka W-28 i svjedoka W-138, kao i na dokumentarnim dokazima.⁴¹⁸ Iz razloga iznesenih dolje u tekstu Žalbeno vijeće se uvjerilo da je Pretresno vijeće van razumne sumnje utvrdilo da je te hice ispalio neki pripadnik SRK-a.⁴¹⁹

⁴¹⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 171.

⁴¹¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 171, gdje se upućuje na Žalbeni podnesak odbrane, par. 66 i 170.

⁴¹² Žalbeni podnesak odbrane, par. 171, gdje se upućuje na dokazni predmet br. D360, str. 13.

⁴¹³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 173, gdje se upućuje na dokazni predmet br. P796 (zapečaćeno).

⁴¹⁴ Odgovor tužilaštva, par. 105.

⁴¹⁵ Odgovor tužilaštva, par. 106, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 247-250.

⁴¹⁶ Odgovor tužilaštva, par. 107.

⁴¹⁷ Prvostepena presuda, par. 245.

⁴¹⁸ Prvostepena presuda, par. 247, gdje se upućuje na dokazni predmet br. P796 (zapečaćeno), str. 2; v. takođe Prvostepena presuda, par. 250.

⁴¹⁹ V. takođe gore, Odjeljak III.A.1, par. 22.

152. Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće moglo da zaključi da je utvrđeno odakle je ispaljen hitac samo ako je van razumne sumnje utvrdilo sve faktore navedene u njegovom argumentu, a posebno položaj u kom je žrtva bila kad je pogođena metkom.⁴²⁰ Žalbeno vijeće podsjeća da samo činjenice koje su pravno relevantne za elemente krivičnog djela moraju biti dokazane van razumne sumnje.⁴²¹ Faktori koje Milošević pominje naprosto su indicije koje pretresno vijeće *može* uzeti u obzir prilikom ocjenjivanja dokaza u zavisnosti od okolnosti predmeta kako bi donijelo zaključak van razumne sumnje. Ne postoji ni konačni spisak faktora koje treba uzeti u obzir da bi se neka činjenica utvrdila van razumne sumnje, kao ni uslov u pogledu broja faktora koje treba ocijeniti.⁴²²

153. Zaključak da je Jasmina Tabaković ubijena metkom koji je ispalio pripadnik SRK-a Milošević osporava i iz perspektive vojne situacije na Dobrinji.⁴²³ Žalbeno vijeće konstatuje da je svjedok W-28, koji je bio član istražnog tima policije BiH, u svom iskazu rekao da je Dobrinja bila podijeljena između snaga ABiH i snaga SRK-a.⁴²⁴ Pretresno vijeće je zaključilo da je, iako policija BiH nije raspolagala nikakvim saznanjima o tome da je 14. maja 1995. uveče bilo borbenih dejstava, otac Jasmine Tabaković posvjedočio da je tada otvarana vatra s položaja bosanskih Srba na Dobrinji I.⁴²⁵ Pored toga, svjedok W-138, kriminalistički tehničar pri policiji BiH, u svom iskazu je rekao da je "na osnovu tragova mogao da odredi odakle je ispaljen metak".⁴²⁶ On je to odredio praćenjem tragova koje je metak ostavio kad se, nakon što je probio plastičnu foliju, i zatim ormar, zabio u zid iza ormara, odakle je izuzet.⁴²⁷ Svjedok W-138 je rekao da je istražni tim povezao te dvije tačke komadom konopca, što mu je omogućilo da utvrdi tačnu putanju metka.⁴²⁸ Svjedok W-138 je zaključio da je metak ispaljen iz stambenih zgrada na Dobrinji I, koja je bila pod kontrolom SRK-a.⁴²⁹ Milošević nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo kada se oslonilo na te dokaze.⁴³⁰

⁴²⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 171-173.

⁴²¹ V. gore, Odjeljak III, par. 20.

⁴²² V. gore, Odjeljak III.C.2.(a)(ii), par. 67. Pretresno vijeće je naglasilo da je svjedok Stamenov, vještak za balistiku koga je pozvala Miloševićeva odbrana, "takođe [...] ispitao incidente i u svom izvještaju istakao da se vrsta oružja i mjesto s kog je otvorena vatra ne mogu odrediti ako se na mjestu događaja ne evidentiraju materijalni tragovi, konstatuje priroda oštećenja na tramvaju, ulazne i izlazne rane na žrtvama i vrsta i porijeklo povreda." (Prvostepena presuda, par. 244). Pretresno vijeće je napomenulo da je svjedok Stamenov istakao da nisu za svaki od incidenata bile dostupne sve te informacije (Prvostepena presuda, par. 244). Milošević u žalbenom postupku naprosto ponavlja argument iznesen u prvostepenom postupku i ne pokazuje da odbacivanje tog argumenta predstavlja grešku koja opravdava intervenciju Žalbenog vijeća, tj. da je Pretresno vijeće napravilo neku konkretnu grešku u primjeni prava ili utvrđivanju činjeničnog stanja koja obesnažuje odluku ili da je na nerazuman način odvagulo relevantne i irelevantne faktore (v. gore, Odjeljak II, par. 17(vii)).

⁴²³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 171.

⁴²⁴ Svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2762 (djelimično zatvorena sjednica).

⁴²⁵ Prvostepena presuda, par. 248.

⁴²⁶ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1338.

⁴²⁷ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1338.

⁴²⁸ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1338.

⁴²⁹ Svjedok W-138, 31. januar 2007., T. 1338.

⁴³⁰ Prvostepena presuda, par. 248-249.

154. U svjetlu gore navedenog, ova žalbena podosnova se odbacuje.

B. Incidenti vezani za tramvaje

1. Argumenti strana u postupku

155. U okviru druge žalbene podosnove Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su snajperisti SRK-a hotimično gađali tramvaje.⁴³¹ On tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo kad nije pridalo odgovarajući značaj linijama kojima su tramvaji vozili u periodu na koji se odnosi Optužnica, a posebno činjenici da su prolazili veoma blizu linija sukoba i da su, suprotno zaključku Pretresnog vijeća, vozili za vrijeme borbenih dejstava.⁴³² Po Miloševićevom mišljenju, to pitanje je relevantno da bi se utvrdilo da li je SRK u tom periodu hotimično vršio napade na tramvaje.⁴³³ On dodaje da je Vlada BiH odlučila da stavi tramvaje da voze praktično na liniji fronta.⁴³⁴

156. Konkretno, Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno utvrdilo činjenično stanje kada je zaključilo da su pripadnici SRK-a gađali tramvaje dok su prolazili krivinom u obliku slova "C" ispred hotela "Holiday Inn" i da to pokazuje da je SRK posjedovao namjeru širenja terora među civilima.⁴³⁵ Milošević tvrdi da su, prolazeći kroz tom krivinom, tramvaji bili izloženi pogledu iz zgrada s obje strane linije sukoba.⁴³⁶ On nadalje tvrdi da je, s obzirom na to da su se svi incidenti vezani za tramvaje dogodili u zoni Marindvora, Pretresno vijeće, da bi moglo da zaključi da je snajperska vatra otvorena s teritorije pod kontrolom SRK-a, trebalo da van razumne sumnje utvrdi određeni broj faktora. Ti faktori uključuju mjesto gdje se tramvaj nalazio i položaj u kojem je bio u trenutku kad je pogođen, kao i mjesta gdje je metak ušao, odnosno izašao iz tramvaja ili tijela žrtve.⁴³⁷ On tvrdi da Pretresno vijeće nije utvrdilo te indicije i da se u svojim zaključcima gotovo u pravilu oslanjalo na nejasne izvještaje bosanske policije. Milošević nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće prihvatilo kao dokaz glasine da su strijelci SRK-a otvarali vatru iz zgrade "Metalke".⁴³⁸

157. Tužilaštvo u svom odgovoru tvrdi da Milošević nije pokazao da je Pretresno vijeće, koje je svoju odluku zasnovalo na ukupnim dokazima, napravilo ikakvu grešku.⁴³⁹ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće imalo pravo da zaključi da su tramvaji imali "civilni status", da tramvaj "nije

⁴³¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 176-177.

⁴³² Žalbeni podnesak odbrane, par. 176-180.

⁴³³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 177.

⁴³⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 180, gdje se upućuje na iskaz Davida Fräsera, 8. februar 2007., T. 1880.

⁴³⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 181, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 909.

⁴³⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 181.

⁴³⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 182.

⁴³⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 183.

prikladan za vojnu upotrebu" i da činjenica da su se nekim tramvajem vozila jedan ili dva vojnika nije mogla promijeniti njegov civilni status.⁴⁴⁰ Tužilaštvo ističe da je Pretresno vijeće, nakon što je razmotrilo ukupne dokaze, odbacilo argumente u kojima Milošević incidente otvaranja snajperske vatre na tramvaje objašnjava blizinom tramvaja linijama sukoba.⁴⁴¹ Tužilaštvo tvrdi da, suprotno Miloševićevoj tvrdnji, sama činjenica da su tramvaji prolazili blizu linija sukoba nije mogla da promijeni njihov civilni status.⁴⁴²

158. Tužilaštvo tvrdi da Milošević nije pokazao na koji je način njegov navod da su tramvaji vozili za vrijeme borbi mogao da promijeni presudu koja mu je izrečena; u Prvostepenoj presudi je ostavljena otvorena mogućnost da su tramvaji tada vozili jer se kaže da su, u slučaju izbijanja borbi, dobijali uputstva da se vrate.⁴⁴³ Ono nadalje konstatuje da je Pretresno vijeće eksplicitno razmotrilo većinu tih dokaza.⁴⁴⁴ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada je zaključilo da snajpersko djelovanje SRK-a u više navrata po tramvajima na toj lokaciji predstavlja ilustraciju namjere počinioca da gađa putnike.⁴⁴⁵ Ono tvrdi da Miloševićev argument da je i ABiH mogla da gađa krivinu u obliku slova "C" ne može da utiče na zaključke Pretresnog vijeća da su konkretne hici o kojima je ovdje riječ ispalili pripadnici SRK-a.⁴⁴⁶

2. Analiza

159. Pretresno vijeće je zaključilo da su snajperisti gađali tramvaje u Sarajevu,⁴⁴⁷ da su ti hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom SRK-a i da su ih ispalili pripadnici SRK-a.⁴⁴⁸ Ono je napomenulo da dokazi pokazuju da tramvaji nisu vozili za vrijeme borbenih dejstava i da su im data uputstva da se, u slučaju izbijanja borbi, vrate na remizu.⁴⁴⁹ Pretresno vijeće se takođe uvjerilo da su gađani tramvaji imali civilni status.⁴⁵⁰ Ono je zaključilo da tramvaji nisu prikladni za vojnu upotrebu i da je bilo dobro poznato da ih koriste civili. Pored toga, Pretresno vijeće je zaključilo da

⁴³⁹ Odgovor tužilaštva, par. 108.

⁴⁴⁰ Odgovor tužilaštva, par. 109.

⁴⁴¹ Odgovor tužilaštva, par. 110.

⁴⁴² Odgovor tužilaštva, par. 110.

⁴⁴³ Odgovor tužilaštva, par. 111.

⁴⁴⁴ Odgovor tužilaštva, par. 111.

⁴⁴⁵ Odgovor tužilaštva, par. 112.

⁴⁴⁶ Odgovor tužilaštva, par. 112.

⁴⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 216.

⁴⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 266, 276, 288-289, 307, 310 i 324.

⁴⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 223.

⁴⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 224.

činjenica da su se tramvajem na koji je otvorena snajperska vatra vozila jedan ili dva vojnika ne mijenja njegov civilni status.⁴⁵¹

160. Što se tiče Miloševićevog navoda da su tramvaji vozili za vrijeme borbenih dejstava,⁴⁵² Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće taj argument razmotrilo u prvostepenom postupku. Ono je eksplicitno primilo k znanju Miloševiću tvrdnju da su tramvaji prolazili tačno iza linija sukoba i kroz područje gdje su se gotovo stalno vodile borbe, ali je zaključilo da "dokazi pokazuju da tramvaji nisu vozili za vrijeme borbenih dejstava i da su im data uputstva da se, u slučaju izbijanja borbi, vrate na remizu".⁴⁵³ Pritom, Pretresno vijeće nije isključilo mogućnost da se dešavalo da tramvaji voze za vrijeme borbi.⁴⁵⁴ Iz tog razloga, i s obzirom na zaključke iznesene dolje u tekstu kojima se potvrđuje da su metke ispalili snajperisti SRK-a koji su hotimično gađali civile (i da to nisu bili zalutali meci koje su ispalili pripadnici zaraćenih strana), eventualni dokazi da su tramvaji vozili za vrijeme borbi ne kose se sami po sebi sa zaključcima Pretresnog vijeća i stoga nemaju nikakav uticaj na osuđujuće presude izrečene Miloševiću.

161. Što se tiče Miloševićeve tvrdnje da su, prolazeći krivinom u obliku slova "C", tramvaji bili izloženi pogledu iz zgrada (a time i snajperskoj vatri) s obje strane linije sukoba,⁴⁵⁵ Žalbeno vijeće podsjeća da je to pitanje razmotreno u prvostepenom postupku. Milošević je unakrsno ispitao svjedoka W-28 o pismu generala Michaela Rosea iz UNPROFOR-a⁴⁵⁶ upućenom predsjedniku Aliji Izetbegoviću i Radovanu Karadžiću,⁴⁵⁷ u kojem on protestuje zbog incidenata snajperskog djelovanja 8. oktobra 1994. "u gradu Sarajevu, s obje strane linije sukoba". Pretresno vijeće je konstatovalo da se, iako se u tom pismu kaže da je s obje strane linije sukoba bilo određenog snajperskog djelovanja, u njemu ne pominje nijedan konkretan incident ni neko konkretno mjesto u Sarajevu ili u njegovoj okolini,⁴⁵⁸ uključujući incidente o kojima je ovdje riječ. Osim toga,

⁴⁵¹ Prvostepena presuda, par. 224.

⁴⁵² Žalbeno vijeće napominje da Milošević naprije upućuje na dokazni predmet br. D80, koji se sastoji od protestnih pisama koja je general Rose 9. oktobra 1994. uputio dr Ganiću, predsjedniku Izetbegoviću i Karadžiću. U tim pismima on, između ostalog, protestuje zbog incidenata snajperskog djelovanja koji su se dogodili s obje strane linija sukoba. Zatim, Milošević upućuje na dokazni predmet br. D146, borbeni izvještaj ABiH od 21. novembra 1994. U tom izvještaju se, između ostalog, kaže da su na jedan tramvaj ispaljene tromblonske granate. Milošević nadalje upućuje na dokazni predmet br. D38, izvještaj UNPROFOR-a od 23. novembra 1994. Naposljetku, on upućuje na dokazne predmete br. D41 i P877 koji, prema njegovoj tvrdnji, pokazuju da su borbeni dejstva izvođena istovremeno i u istom sektoru. Dokazni predmet br. D41 je telefaks kopija izvještaja od 28. februara 1995. koju je Komanda za BiH telefaksom poslala Štabu UNPROFOR-a u Zagrebu. Dokazni predmet br. P877 je izvještaj Štaba UNMO u Bosni i Hercegovini od 28. februara 1995. poslan Štabu UNMO u Zagrebu.

⁴⁵³ Prvostepena presuda, par. 223.

⁴⁵⁴ Žalbeno vijeće nadalje napominje da svjedočenje na koje Milošević upućuje kako bi potkrijepio tvrdnju da je vlada BiH odlučila da vrati tramvaje da voze praktično na prvoj liniji fronta zapravo ne govori u prilog toj tvrdnji. Žalbeni podnesak odbrane, par. 180, gdje se upućuje na iskaz Davida Fräsera, 8. februar 2007., T. 1880.

⁴⁵⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 181.

⁴⁵⁶ Svjedok W-28, 22. februar 2007., T. 2752; dokazni predmet br. D80, str. 3-4.

⁴⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 264.

⁴⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 264.

Milošević je taj argument iznio u svom Završnom pretresnom podnesku.⁴⁵⁹ On nije pokazao zbog čega je Pretresno vijeće pogriješilo kada ga je odbacilo.

162. Pretresno vijeće je razmotrilo brojne dokaze da je snajperska vatra o kojoj je ovdje riječ otvorena s teritorija pod kontrolom SRK-a. Ono je iznijelo opštu konstataciju da su snajperisti SRK-a bili vrlo vješti.⁴⁶⁰

163. Što se tiče incidenta snajperskog djelovanja od 8. oktobra 1994., razni svjedoci su u svojim iskazima rekli da su hici ispaljeni iz pravca zgrade "Metalke", koja je bila pod kontrolom SRK-a i vidjela se s početka krivine u obliku slova "C".⁴⁶¹ Isto tako, Pretresno vijeće je, na osnovu iskaza svjedoka i dokumentarnih dokaza, zaključilo da su incidenti od 21. novembra 1994.,⁴⁶² 23. novembra 1993.⁴⁶³ i 27. februara 1995.⁴⁶⁴ izazvani snajperskom vatrom koja je otvorena s položaja SRK-a na Grbavici.⁴⁶⁵ Što se tiče otvaranja snajperske vatre na Azema Agovića i Alena Gičevića, koji su se vozili tramvajem 3. marta 1995., Pretresno vijeće je zaključilo da su, uprkos tome što policija BiH nije mogla da utvrdi tačnu lokaciju strijelca, svi očevici i vještak tužilaštva Van der Weijden potvrdili da su hici ispaljeni s Grbavice, koja je bila pod kontrolom SRK-a.⁴⁶⁶ Milošević nije osporavao nijedan od tih dokaza i nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo kada se na njih oslonilo. Isto tako, sama za sebe, njegova tvrdnja da Pretresno vijeće nije razmotrilo određene faktore koje je definisao vještak odbrane Stamenov⁴⁶⁷ nije dovoljna da se pokaže da je Pretresno vijeće pogriješilo u ocjeni ukupnih dokaza.

164. Milošević nije pokazao da se razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao van razumne sumnje uvjeriti da je svaki od pomenutih incidenata izazvan snajperskim djelovanjem SRK-a. Žalbeno vijeće ističe da je temeljna pretpostavka snajperskog djelovanja precizno gađanje, koje u

⁴⁵⁹ Završni podnesak odbrane, par. 179.

⁴⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 909, gdje se upućuje na dokaze navedene u par. 109, 204, 241.

⁴⁶¹ Prvostepena presuda, par. 253-266, gdje Pretresno vijeće konstatuje (i) da su vještak tužilaštva Van der Weijden i svjedokinja W-35 u svom iskazu rekli da su hici ispaljeni iz zgrade "Metalke"; (ii) da je vozač jednog od tramvaja rekao policiji BiH da misli da su hici ispaljeni iz zgrade "Metalke"; (iii) da je, nakon što je otvorena vatra na drugi tramvaj, četvoro djece ubijeno iz vatrenog oružja; (iv) da je svjedok W-54 u svom iskazu rekao da je na njih pucano iz zgrade "Metalke"; (v) da se u izvještaju UNPROFOR-a od 8. oktobra 1994. kaže da je otvorena vatra na jedan tramvaj na području Holiday Inna, uslijed čega je poginuo jedan civil, a 11 ih je ranjeno; (vi) da se u tom izvještaju takođe kaže da je vatru otvorila Vojska bosanskih Srba s područja Jevrejskog groblja, mada je istraga još u toku.

⁴⁶² Svjedok W-54, 6. februar 2007., T. 1696-1698, 12. februar 2007., T. 1955 (djelimično zatvorena sjednica); dokazni predmet br. D56 (zapečaćeno), str. 4-5.

⁴⁶³ Afeza Karačić, 30. januar 2007., T. 1192-1193; Kemal Bučo, 2. februar 2007., T. 1495; Sabina Šabanić, 2. februar 2007., T. 1453-1455; dokazni predmeti br. P514, str. 25-26; P515; P158, str. 2; P154, str. 2; P157.

⁴⁶⁴ Svjedokinja W-118, 6. februar 2007., T. 1620, 1622-1623, 1636; Alma Mulaosmanović, 6. februar 2007., T. 1653-1655, 1657, 1678; Alija Holjan, 4. april 2007., T. 4473; dokazni predmeti br. P174 (zapečaćeno), str. 2; P176; P177; P178, str. 2; P179, str. 2; P180; P181; P525, str. 2; P526, str. 3; P104; D215.

⁴⁶⁵ Prvostepena presuda, par. 276, 288, 307.

⁴⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 322; Slavica Livnjak, 23. januar 2007., T. 860, 862; dokazni predmeti br. P514, str. 32; P165; P166; P94, str. 2; P95, str. 3; P97.

principu omogućuje identifikovanje cilja. Budući da načelo razlikovanja nalaže da napadi moraju biti usmjereni *samo* protiv vojnih ciljeva i da tramvaji koji su gađani u konkretnim incidentima nisu predstavljali takve ciljeve, Miloševićev argument da su tramvaji prolazili blizu linija sukoba nema smisla.

165. Shodno tome, Žalbeno vijeće zaključuje da Milošević nije pokazao da je u vezi s incidentima vezanim za tramvaje napravljena greška. U skladu s tim, ova žalbena podosnova se odbacuje.

C. Incident od 18. novembra 1994.

166. Pretresno vijeće je zaključilo da je Dženana Sokolović pogođena u desnu stranu tijela, da joj je metak ušao kroz abdomen i izašao na lijevoj strani tijela i da je, nastavivši se kretati, prošao kroz glavu njenog sedmogodišnjeg sina Nermina Divovića.⁴⁶⁸ Ono je konstatovalo da je jedini razumni zaključak koji se može izvesti iz dokaza taj da je hitac koji je usmrtio Nermina Divovića i ranio Dženanu Sokolovićevu ispaljen iz zgrade "Metalke", za koju se znalo da je snajperski položaj SRK-a.⁴⁶⁹ Shodno tome, ono je zaključilo da je te hlice ispalio pripadnik SRK-a.⁴⁷⁰ U okviru svoje treće žalbene podosnove Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u nekoliko aspekata svoje ocjene tog incidenta.⁴⁷¹

1. Mjesto ispaljenja

(a) Argumenti strana u postupku

167. Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je metak koji je usmrtio Nermina Divovića i ranio Dženanu Sokolović ispaljen s teritorije pod kontrolom SRK-a.⁴⁷² On tvrdi da je ključno da se van razumne sumnje utvrdi s kog položaja je ispaljen metak, odnosno meci, jer je Pretresno vijeće na temelju dostupnih dokaza moglo izvesti i razuman zaključak da je fatalni metak ispaljen s teritorije pod kontrolom ABiH.⁴⁷³

168. Milošević nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće prilikom utvrđivanja mjesta ispaljenja trebalo da razmotri sljedeće indicije: mjesto gdje se žrtva nalazila i položaj u kojem je bila u trenutku kad je

⁴⁶⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 182, gdje se upućuje na dokazni predmet br. D360.

⁴⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 340.

⁴⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 341.

⁴⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 341.

⁴⁷¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 184.

⁴⁷² Žalbeni podnesak odbrane, par. 223.

⁴⁷³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 185 i 224.

pogođena, kao i mjesto gdje je metak ušao, odnosno izašao iz tijela žrtve.⁴⁷⁴ Prema njegovoj tvrdnji, iz izvještaja vještaka Van der Weijdena slijedi da se iz određenih prostorija u zgradi "Metalke" pružio pogled na prostor između Muzeja i Filozofskog fakulteta, a ne na neka konkretna mjesta, kao što je sugerisalo Pretresno vijeće.⁴⁷⁵ Međutim, on tvrdi da se ni iz čega u tom izvještaju ne vidi na osnovu čega je on mogao da zna kako je granje koje je zaklanjalo pogled na prostor između Muzeja i Fakulteta izgledalo za vrijeme rata.⁴⁷⁶ On zatim dodaje da je moguće da su u vrijeme incidenta te grane ili neke druge prepreke zaklanjale pogled u većoj mjeri nego 29. novembra 2006., kada je svjedok Van der Weijden snimio fotografije koje je uključio u svoj izvještaj na stranici 24.⁴⁷⁷ Po Miloševićevom mišljenju, fotografije koje su snimljene prilikom obilaska mjesta incidenta koji je izvršilo Pretresno vijeće pokazuju da mjesto koje je Dženana Sokolović na njima označila kao mjesto na kojem se nalazila u trenutku kad je njen sin pao nije direktno vidljivo iz zgrade "Metalke", ako se pretpostavi da je na žrtve pucano iz pravca Grbavice.⁴⁷⁸

169. Tužilaštvo u svom odgovoru tvrdi da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada je zaključilo da je hitac koji je ranio Dženanu Sokolović i usmrtio njenog sina ispalio pripadnik SRK-a iz zgrade "Metalke".⁴⁷⁹ Ono tvrdi da je taj zaključak potkrijepljen ubjedljivim dokazima, uključujući iskaz Dženane Sokolović, dokazni predmet br. P457, video-snimak tijela Nermina Divovića napravljen nedugo nakon što je ubijen, policijski izvještaj i iskaz svjedoka Bešlića, koji je operisao Dženanu Sokolović 1994., nakon što je ustrijeljena, i 2007. je ponovo pregledao.⁴⁸⁰ Tužilaštvo tvrdi da je Milošević, umjesto da pokaže da je Pretresno vijeće na bilo koji način pogriješilo u ocjeni dokaza, samo ponovio argumente koje je iznio u prvostepenom postupku, tvrdeći da je Pretresno vijeće trebalo da protumači dokaze na drugačiji način.⁴⁸¹

170. Tužilaštvo nadalje tvrdi da svjedočenje vještaka tužilaštva Van der Weijdena, kao i izvještaji koji opisuju pucnjavu pokazuju da je hitac ispaljen s teritorije pod kontrolom SRK-a, konkretno, iz zgrade "Metalke", za koju se znalo da je snajperski položaj SRK-a.⁴⁸² Ono tvrdi da je taj zaključak potkrijepljen ocjenom svjedoka Van der Weijdena da se iz zgrade "Metalke" pružio "direktan i

⁴⁷⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 186.

⁴⁷⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 191.

⁴⁷⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 193.

⁴⁷⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 193.

⁴⁷⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 194.

⁴⁷⁹ Odgovor tužilaštva, par. 113.

⁴⁸⁰ Odgovor tužilaštva, par. 114, gdje se upućuje na iskaz Dženane Sokolović, 22. januar 2007., T. 797-797, T. 812; iskaz Šefika Bešlića, 3. april 2007., T. 4422-4423; dokazne predmete br. P941 (zapečaćeno); P457 (zapečaćeno); P271, D19.

⁴⁸¹ Odgovor tužilaštva, par. 113.

⁴⁸² Odgovor tužilaštva, par. 115.

neometan pogled na prostor između Muzeja i fakulteta".⁴⁸³ Tužilaštvo nadalje tvrdi da Milošević nije predočio nikakve dokaze kako bi potkrijepio svoju spekulativnu tvrdnju da je tijelo Nermina Divovića, koje je fotografisano na pješačkom prijelazu, moglo biti premješteno ili da je drveće tog dana moglo zaklanjati pogled snajperistima.⁴⁸⁴

(b) Analiza

171. Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće donijelo sljedeći zaključak:

Nema dokaza koji upućuju na to da su hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom ABiH. Pretresno vijeće zaključuje da je iskaz poručnika Van der Weijdena uvjerljiv, kao i da je jedini razumni zaključak koji se može izvesti taj da je hitac koji je usmrtio Nermina Divovića i ranio Dženanu Sokolović, koji su oboje bili civili, ispaljen iz zgrade "Metalke", za koju se znalo da je snajperski položaj SRK-a. S obzirom na činjenicu da u dokazima nema ničeg što bi navodilo na pomisao da je taj hitac mogao ispaliti iko drugi do pripadnika SRK-a, Pretresno vijeće zaključuje da je te hice ispalio pripadnik SRK-a.⁴⁸⁵

172. Pretresno vijeće je pažljivo razmotrilo i ocijenilo dokaze o pravcu iz kog su ispaljeni hici.⁴⁸⁶ Ono je konstatovalo da je svjedok Van der Weijden svjedočio o pravcu hica i položaju strijelca.⁴⁸⁷ S tim u vezi, ono je istaklo da njegov izvještaj i drugi dokazi pokazuju da su hici ispaljeni iz zgrade "Metalke", koja se nalazi u ulici Franje Račkog, s druge strane rijeke.⁴⁸⁸ Prema riječima svjedoka Van der Weijdena, istraga koju je on izvršio je pokazala da je strijelac od žrtava bio udaljen 312 metara.⁴⁸⁹ On je dodao da se iz prostorija u zgradi "Metalke" pruža direktan i neometan pogled na prostor između Muzeja i Filozofskog fakulteta.⁴⁹⁰ Svjedok Van der Weijden je takođe smatrao da nije bilo nikakvog razloga da se greškom pomisli da su žrtve borci jer se, čak i golim okom, moglo raspoznati da su Dženana Sokolović i njen sin odrasla osoba i dijete.⁴⁹¹ Shodno tome, Žalbeno vijeće zaključuje da Pretresno vijeće nije postupilo nerazumno kada je zaključilo da su hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom SRK-a i da Milošević nije pokazao da je u tom pogledu napravljena ikakva greška.⁴⁹²

⁴⁸³ Odgovor tužilaštva, par. 116.

⁴⁸⁴ Odgovor tužilaštva, par. 116.

⁴⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 341.

⁴⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 329-338.

⁴⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 329, gdje se upućuje na dokazni predmet br. P514, str. 23.

⁴⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 329, gdje se upućuje na dokazne predmete br. P514, str. 23; P515; D19, str. 1; P868; P583; P97; P222; P223; P166; P754; C14, str. 14-18, 24-29; C3, str. 12-20; P88; P941 (zapečaćeno); D79.

⁴⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 329, gdje se upućuje na iskaz Patricka van der Weijdena, 29. mart 2007., T. 4278, 4283; dokazne predmete br. P514, str. 23-24; P515.

⁴⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 329, gdje se upućuje na iskaz Patricka van der Weijdena, 29. mart 2007., T. 4279; dokazne predmete br. P514, str. 23-24; P515; C14, str. 14-18, 24-29; C3, str. 12-20.

⁴⁹¹ Prvostepena presuda, par. 329, gdje se upućuje na iskaz Patricka van der Weijdena, 29. mart 2007., T. 4277-4278; dokazni predmet br. P514, str. 24.

⁴⁹² V. takođe gore, Odjeljak III.A.1, par. 22, u vezi s definicijom standarda dokazivanja.

173. Žalbeno vijeće nadalje konstatuje da je Pretresno vijeće prihvatilo zapažanja svjedoka Van der Weijdena o pogledu koji se pružao iz zgrade "Metalka" na prostor na kojem su Dženana Sokolović i Nermin Divović ustrijeljeni. Osparavajući taj zaključak, Milošević ne ukazuje ni na jedan dokaz da se u relevantno vrijeme taj prostor nije vidio od drveća ili da je pogled na njega bio zaklonjen na neki drugi način. Činjenica da je u vrijeme kad je svjedok Van der Weijden sastavljao svoj izvještaj tamo bilo nekog rastinja ne znači, sama po sebi, da njegova zapažanja o vidljivosti u vrijeme zločina sigurno ili vjerovatno nisu tačna. Nadalje, Žalbeno vijeće konstatuje da je tužilaštvo u uvodnoj riječi 11. januara 2007. ukazalo na to da je u novembru 1994. drveće i rastinje izgledalo drugačije.⁴⁹³ Prema tome, taj argument je iznesen pred Pretresnim vijećem. Žalbeno vijeće zaključuje da Milošević nije pokazao da je svjedokov opis mjesta s kog se pružao taj pogled takav da ga nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi prihvatio.

2. Mjesto gdje su se žrtve nalazile u trenutku kad su pogođene

(a) Argumenti strana u postupku

174. Milošević tvrdi da iz svjedočenja Dženane Sokolović slijedi da je ona u trenutku kad je otvorena vatra bila desnom stranom okrenuta prema Grbavici. Njen sin, koje je bio s njene lijeve strane, promijenio je položaj tijela u odnosu na Grbavicu jer je prethodno okrenuo glavu da bi mogao s njom da razgovara.⁴⁹⁴ Milošević ističe da se na planu Sarajeva vidi da je naselje Grbavica u tom trenutku Dženani Sokolović bilo s desne strane.⁴⁹⁵ Pošto se s njene desne strane nalazila teritorija pod kontrolom SRK-a, da bi se Miloševićeva krivica utvrdila van razumne sumnje, od ključnog je značaja da se utvrdi mjesto gdje je metak ušao u njen abdomen, kao i da se utvrde druge indicije pomenute u okviru ove žalbene osnove.⁴⁹⁶

175. Milošević nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno utvrdilo činjenično stanje kada je zaključilo da je Dženana Sokolović navela mjesto gdje se nalazila u trenutku kad je pogođena.⁴⁹⁷ S tim u vezi, on ističe da je ona navela mjesto gdje je njen sin pao, budući da je tek kasnije shvatila da je i sama ranjena.⁴⁹⁸ Milošević tvrdi da fotografija koja je dan poslije incidenta objavljena u časopisu *Providence Journal-Bulletin* prikazuje tijelo djeteta kako leži u lokvi krvi na pješačkom

⁴⁹³ Uvodna riječ tužilaštva, 11. januar 2007., T. 290.

⁴⁹⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 195-196.

⁴⁹⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 197, gdje se upućuje na dokazni predmet br. P104.

⁴⁹⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 199.

⁴⁹⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 190.

⁴⁹⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 190, gdje se upućuje na iskaz Dženane Sokolović, 22. januar 2007., T. 796 -798.

prijelazu i da se na temelju dokaza iz spisa predmeta ne može utvrditi da li je ono nakon incidenta bilo premješteno.⁴⁹⁹

176. Tužilaštvo tvrdi da je, iako su žrtve prema nekim dokazima bile "na" pješačkom prijelazu, a prema nekim drugim "pred" pješačkim prijelazom, Pretresno vijeće postupilo razumno kada je zaključilo da je iz zgrade "Metalke" snajperista mogao da ih gađa na bilo kojoj od tih lokacija.⁵⁰⁰ Tužilaštvo tvrdi da činjenica da je Dženana Sokolović primijetila da je i sama ranjena tek nakon što je njen sin pogođen ne utiče na ni na njen iskaz o mjestu gdje je on poginuo ni na iskaz o tome gdje je ona ranjena.⁵⁰¹ Ono dodaje da Milošević nije predočio nikakve dokaze kako bi potkrijepio svoju spekulativnu tvrdnju da je tijelo Nermina Divovića moglo biti premješteno.⁵⁰²

(b) Analiza

177. Dokazi pokazuju da su u vrijeme incidenta Dženana Sokolović i njen sin išli pješke iz pravca Novog Sarajeva prema Bistriku.⁵⁰³ Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće razmotrilo razne dokaze o tačnom mjestu gdje su se žrtve nalazile u trenutku kad su pogođene. Ono je napomenulo da je Dženana Sokolović dala protivrječne izjave o tome gdje se nalazila u trenutku kad su ona i njen sin ustrijeljeni, ali da je kasnije objasnila zašto se zbunila i potvrdila da je tačno mjesto incidenta ono koje se vidi na video-snimku istrage, odnosno trotoar na strani bližoj Muzeju.⁵⁰⁴ Nadalje, da bi utvrdilo da li je to zaista mjesto gdje su se žrtve nalazile u trenutku kad su pogođene, Pretresno vijeće je razmotrilo dokaze koji upućuju na to da su Dženana Sokolović i njen sin bili na pješačkom prijelazu, kao što su iskaz svjedoka Jordana, službeni izvještaj, video-snimak tog incidenta snajperskog djelovanja, fotografija iz časopisa *Providence Journal-Bulletin* i fotografija koju je označio svjedok Jordan.⁵⁰⁵ Ono je takođe razmotrilo dokaze koji upućuju na to da su žrtve ustrijeljene prije nego što su stupile na pješački prijelaz, kao što su fotografija od 360 stepeni, video-snimak koju prikazuje Dženanu Sokolović i fotografija koju je ona označila.⁵⁰⁶ Pretresno vijeće je na temelju toga zaključilo da je, uprkos određenim nedosljednostima u dokazima, iz izvještaja vještaka Van der Weijdena i iz dokaza u vidu fotografija i video-materijala

⁴⁹⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 190, gdje se upućuje na dokazni predmet br. P272.

⁵⁰⁰ Odgovor tužilaštva, par. 116, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 339 i fusnota 1209.

⁵⁰¹ Odgovor tužilaštva, par. 116.

⁵⁰² Odgovor tužilaštva, par. 116.

⁵⁰³ Dženana Sokolović, 22. januar 2007., T. 764-765. V. takođe Prvostepena presuda, par. 327, gdje se kaže da su Dženana Sokolović i Nermin Divović u trenutku kad su ustrijeljeni već prošli Muzej i da su prelazili ulicu Franje Račkog (upućuje se na iskaz Dženane Sokolović, 22. januar 2007., T. 785; iskaz Johna Jordana, 21. februar 2007., T. 2651; dokazne predmete br. P271; P272).

⁵⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 330, gdje se upućuje na iskaz Dženane Sokolović, 22. januar 2007., T. 773-774, 784, 804-805; dokazne predmete br. P89; P941 (zapečaćeno), D18.

⁵⁰⁵ John Jordan, 21. februar 2007., T. 2651, 2666, 2671-2672, 2677; dokazni predmeti br. D19, str. 1, 3; D79; P271; P272.

jasno da je snajperista koji se nalazio u zgradi "Metalke" zapravo mogao gađati žrtve na obje potencijalne lokacije u ulici Zmaja od Bosne.⁵⁰⁷

178. Žalbeno vijeće se slaže s Miloševićem da prilikom donošenja tog zaključka Pretresno vijeće nije utvrdilo tačno mjesto gdje su Dženana Sokolović i njen sin pogodeni. Iz pristupa koji je usvojilo Pretresno vijeće se vidi da ono, zbog nedosljednosti u dokazima, nije pokušalo da tačno utvrdi to mjesto nego je nastojalo da utvrdi da li su se hicima iz zgrade "Metalka" mogla pogoditi oba mjesta. Na taj način, ono je van razumne sumnje utvrdilo da je snajperista iz zgrade "Metalka" bio u stanju da gađa žrtve na bilo kojoj od tih lokacija. S obzirom na date okolnosti, takav pristup ne obesnažuje predmetni zaključak. Imajući u vidu nedosljednosti u dokazima, Žalbeno vijeće uvažava poteškoće vezane za donošenje zaključka o tačnom mjestu gdje su se žrtve nalazile u trenutku kad su pogodene. Ono stoga prihvata da je konačni zaključak Pretresnog vijeća o tom incidentu donesen van razumne sumnje, na temelju ukupnih dokaza, i da ne bi bio drugačiji da je bilo utvrđeno da je tačno mjesto gdje su se žrtve nalazile trotoar, odnosno pješački prijelaz.

3. Pravac hica

(a) Argumenti strana u postupku

179. Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće, kojem su predloženi protivrječni dokazi, pogriješilo kada je zaključilo da se metak kojim su pogodeni Dženana Sokolović i Nermin Divović kretao zdesna ulijevo. On tvrdi da se iz pregleda dokaza koje je Pretresno vijeće prihvatilo u vezi s prostrijelnim ranama Dženane Sokolović i Nermina Divovića, kao i s redoslijedom kojim su žrtve pogodene vidi da dokazi dopuštaju "različite zaključke o indiciji čije je utvrđivanje od ključnog značaja za izvođenje zaključaka o pravcu ispaljenja metka".⁵⁰⁸ Milošević tvrdi da Pretresno vijeće nije jasno navelo zašto je prilikom utvrđivanja faktora na osnovu kojih je moglo donijeti zaključke o izvoru vatre, odnosno o njegovoj krivici, dalo prednost određenim dokazima.⁵⁰⁹ S tim u vezi, on ističe da bi Pretresno vijeće, da je dalo obrazloženo mišljenje, objasnilo sljedeće: (i) zašto je zaključilo da izvještaj bosanske policije ima dokaznu vrijednost kad su u pitanju rane Dženane Sokolović, a nema kad se radi o Nerminu Divoviću; (ii) zašto je dokazni predmet br. P457 prihvatljiv, iako se kosi s policijskim izvještajem i dokaznim predmetima br. D271 i D272; i (iii)

⁵⁰⁶ Dokazni predmeti br. P89; P941 (zapečaćeno); D18.

⁵⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 339, gdje se upućuje na dokazne predmete br. P514, str. 23; C14, str. 14-18, 24-29; C3, str. 12-20.

⁵⁰⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 206.

⁵⁰⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 207.

zašto je pouzdanost iskaza svjedoka Bešlića veća od pouzdanosti medicinske dokumentacije Dženane Sokolović.⁵¹⁰

180. Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada se oslonilo na svjedočenje svjedoka Bešlića kako bi zaključilo da je Dženana Sokolović pogođena u desnu stranu tijela.⁵¹¹ On ističe da je tužilaštvo pismenu izjavu tog svjedoka uzelo tek nakon što je Dženana Sokolović svjedočila 22. januara 2007. i nakon što je Milošević ponudio na uvrštavanje u spis dokazni predmet br. D19 kako bi osporio navode o izvoru vatre.⁵¹² Milošević tvrdi da je činjenica da je tužilaštvo upotrijebilo svjedočenje svjedoka Bešlića za pobijanje sopstvenog dokaznog predmeta, koji je ranije ponuđen kao dokaz i čiju je autentičnost potvrdio svjedok Nakaš, trebala da upozori razumno pretresno vijeće da je nužno da prilikom ocjene dokaza preduzme sve mjere opreza i da im primjerenu težinu.⁵¹³ Milošević nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je svjedočenje svjedoka Bešlića potkrijepljeno iskazom Dženane Sokolović. On tvrdi da informacije kojima je Dženana Sokolović raspolagala o pravcu kretanja metka kroz njen abdomen potiču iz izjava drugih, a posebnog iz dokaznog predmeta br. P941, koji je kao dokaz ponudilo tužilaštvo.⁵¹⁴

181. Milošević tvrdi da bi se razumno pretresno vijeće oslonilo na činjenicu da se svjedok Bešlić složio da je "kontuzija izazvana prolaskom metka pored jetre, a ne ulaskom metka na desnoj strani tijela".⁵¹⁵ On nadalje tvrdi da se svjedočenje svjedoka Bešlića zasniva isključivo na rezultatima pregleda mjesta i izgleda ožiljaka koji su ostali na tijelu Dženane Sokolović, koji je izvršen 12 godine poslije incidenta i kojom prilikom ti ožiljci nisu fotografisani.⁵¹⁶ Milošević dodaje da je svjedok Bešlić, mada u svojoj pismenoj izjavi nije izrazio nikakve sumnje u tom pogledu, prilikom stupanja pred Pretresno vijeće priznao da je moguće da poslije više od 12 godina ožiljak izgleda drugačije.⁵¹⁷ On ističe da je vještak Milosavljević, specijalista sudske medicine, u svom svjedočenju pred Pretresnim vijećem rekao da ožiljci imaju malu dokaznu vrijednost kod opisivanja rana.⁵¹⁸ Milošević stoga tvrdi da, na osnovu svjedočenja svjedoka Bešlića, nijedno razumno pretresno vijeće

⁵¹⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 207, 212-213.

⁵¹¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 208.

⁵¹² Žalbeni podnesak odbrane, par. 209.

⁵¹³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 211, gdje se upućuje na dokazne predmete br. P107, P400-P471 i na Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić*, par. 31.

⁵¹⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 214, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 330.

⁵¹⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 216.

⁵¹⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 217.

⁵¹⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 218.

⁵¹⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 218.

ne bi moglo da zaključi da je van razumne sumnje utvrđeno da je Sokolovićeva pogođena u desnu stranu tijela i da je metak prošao kroz njen abdomen i izašao na lijevoj strani tijela.⁵¹⁹

182. Što se tiče Nermina Divovića, Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće, na osnovu analize video-snimka i fotografije incidenta, ispravno konstatovalo da njegova rana nije bila na lijevom, nego na desnom obrazu. Međutim, Pretresno vijeće je, prema Miloševićevoj tvrdnji, zanemarilo činjenicu da je rana na obrazu Nermina Divovića bila mnogo veća od one pozadi na vratu.⁵²⁰ Na osnovu distinkcije koju je napravio svjedok Bešlić, Milošević tvrdi da, za razliku od onog što stoji u izvještaju o obdukciji, video-snimak i fotografija incidenta pokazuju da je ulazna rana bila na lijevoj strani dječakovog vrata, a izlazna rana na njegovom desnom obrazu.⁵²¹ Milošević takođe tvrdi da, pod uslovom da tijelo nije premještanu poslije incidenta, video-snimak i fotografija pokazuju da je Nermin Divović pao prema naprijed, što znači, s obzirom na njegov nizak rast i na brzinu i snagu metka, da ga je metak pogodio s leđa.⁵²² Naposljetku, Milošević tvrdi da je tužilaštvo na neprimjeren način obavilo pripremni razgovor sa Dženanom Sokolović prije njenog stupanja pred Pretresno vijeće.⁵²³

183. Tužilaštvo tvrdi da Milošević ignoriše detaljno objašnjenje u kom je Pretresno vijeće navelo kako je i zašto zaključilo da su žrtve pogođene s desne strane.⁵²⁴ Ono skreće pažnju na izjavu svjedoka Bešlića da je bilješka iz medicinske dokumentacije u kojoj se kaže da je Dženana Sokolović pogođena s lijeve strane greška jednog preopterećenog mlađeg ljekara s haotičnim radnim rasporedom i da se kosi s rezultatima pregleda Dženane Sokolović koji je svjedok Bešlić izvršio 2007. godine.⁵²⁵ Iako je Sokolovićeva izjavila da je pogođena s lijeve strane, ona je priznala da je bila generalno zbunjena u vezi s tim šta je lijevo, a šta desno i Pretresno vijeće je napomenulo da je, kad se od nje tražilo da na svom tijelu pokaže gdje je pogođena, dosljedno pokazivala svoju desnu stranu.⁵²⁶ Tužilaštvo nadalje tvrdi da je Milosavljević pregledao samo mali dio medicinske dokumentacije, da nije pregledao Dženanu Sokolović i da nije stupio u kontakt ni sa Bešlićem ni sa sudskim patologom koji je izvršio obdukciju Nermina Divovića.⁵²⁷ Ono tvrdi da je dokazni predmet

⁵¹⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 219.

⁵²⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 222.

⁵²¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 222.

⁵²² Žalbeni podnesak odbrane, par. 222.

⁵²³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 202, 214.

⁵²⁴ Odgovor tužilaštva, par. 117.

⁵²⁵ Odgovor tužilaštva, par. 117, gdje se upućuje na dokazni predmet br. P456 (zapečaćeno).

⁵²⁶ Odgovor tužilaštva, par. 117, gdje se upućuje na iskaz Dženane Sokolović, 22. januar 2007., T. 772, 795, 797-798, 812; dokazni predmet br. P941 (zapečaćeno).

⁵²⁷ Odgovor tužilaštva, par. 117, gdje se upućuje na iskaz Ivice Milosavljevića, 27. avgust 2007., T. 9281-9282 i T. 9288-9290.

br. D19 – službeni izvještaj – odbačen zato što se kosio i s dokaznim predmetom br. P457 i s video-snimkom napravljenim na licu mjesta.⁵²⁸

184. Tužilaštvo nadalje tvrdi da dokazi u vidu video-materijala i fotografija snimljenih na licu mjesta nedugo nakon pucnjave ne pružaju jasnu sliku na osnovu koje bi se mogla utvrditi mjesta ulaznih i izlaznih rana i da činjenica da ti dokazi prikazuju Nermina Divovića kako leži na stomaku ne može poslužiti kao dokaz da je on pogođen s leđa.⁵²⁹ Naposljetku, ono tvrdi da ne postoji osnova za Miloševiću tvrdnju da je Dženani Sokolović tokom pripremnog razgovora za svjedočenje na neprimjeren način sugerisano šta treba da kaže.⁵³⁰

(b) Analiza

185. Prije svega, što se tiče Miloševićeve tvrdnje da je tužilaštvo na neprimjeren način obavilo pripremi razgovor sa Dženanom Sokolović prije njenog stupanja pred Pretresno vijeće, Žalbena vijeće konstatuje da Milošević nije predočio nijedan argument kojim bi potkrijepio taj svoj navod. Žalbena vijeće stoga neće razmatrati njegov prigovor u vezi s tim pitanjem.

186. Kad je riječ o tome s koje strane su pogođeni Dženana Sokolović i Nermin Divović, Pretresno vijeće je iznijelo sljedeće mišljenje:

Odbrana je za vrijeme unakrsnog ispitivanja i izvođenja svojih dokaza skrenula pažnju na ulazne i izlazne rane obje žrtava. Ustvrdila je da je moguće da su ti hici ispaljeni s teritorije pod kontrolom ABiH. Prema medicinskoj dokumentaciji Dženane Sokolović, ulazna rana je bila na *lijevoj* strani, a izlazna rana na *desnoj* strani. Šefik Bešlić, ljekar koji je operisao Dženanu Sokolović, objasnio je da je informacija sadržana u medicinskoj dokumentaciji prema kojoj je ulazna rana bila "paramedijalno lijevo" a izlazna rana "paramedijalno desno" greška ljekara koji je napisao te bilješke. Šefik Bešlić je, osim toga, objasnio da je u bolnici bilo mnogo pacijenata i da su bilješke pisali uglavnom mlađi ljekari. Ljekari su možda pregledali dva ili tri pacijenta odjednom, nakon čega su zapisali informacije: moguće je da je ovaj konkretni ljekar tada u svom izvještaju "zamijenio" strane. Šefik Bešlić je objasnio da su se tačne informacije uvijek dobijale pregledom pacijenta.⁵³¹

[...]

Nermin Divović je usmrćen metkom koji je ušao kroz desni obraz i izašao s lijeve strane vrata. Nermin nije bio visok; glava mu je dosegala do struka Dženane Sokolović. Odbrana je ponudila kao dokaz službeni izvještaj prema kojem je ulazna rana bila na potiljku Nermina Divovića, iznad desnog uha, a izlazna rana je bila na licu, ispod lijevog oka. Međutim, taj dokaze ne potvrđuje ni

⁵²⁸ Odgovor tužilaštva, par. 117, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 336.

⁵²⁹ Odgovor tužilaštva, par. 118.

⁵³⁰ Odgovor tužilaštva, par. 119.

⁵³¹ Prvostepena presuda, par. 332 (fusnote izostavljene), gdje se upućuje na dokazni predmet br. P456 (zapečaćeno), str. 3; iskaz Bakira Nakaša, 25. januar 2007., T. 1087; iskaz Šefika Bešlića, 3. april 2007., T. 4419-4420, 4425-4427, 4429, 4436.

Izvod iz protokola o pregledu - obdukciji leša Nermina Divovića, ni dokazi u vidu video-snimka koji prikazuje dječaka neposredno nakon što je pogođen.⁵³²

187. Pretresno vijeće je takođe imalo u vidu iskaz svjedoka Milosavljevića, vještaka sudske medicine, da je hitac ispaljen pod uglom odozdo prema gore i slijeva udesno.⁵³³ Međutim, ono je podsjetilo da je svjedok Milosavljević prilikom unakrsnog ispitivanja, na pitanje tužilaštva, potvrdio da je pregledao samo medicinsku dokumentaciju iz službenog policijskog izvještaja i da mu nije data na uvid izjava svjedoka Bešlića. Osim toga, svjedok Milosavljević nije pokušao da stupi u kontakt ni sa svjedokom Bešlićem ni sa sudskim patologom koji je izvršio obdukciju Nermina Divovića i nije pregledao žrtve.⁵³⁴ Žalbeno vijeće stoga zaključuje da je Pretresno vijeće prije donošenja zaključka o tome s koje strane su žrtve pogođene u cijelosti razmotrilo i odvagnulo sve predočene dokaze.

188. Što se tiče Miloševićevog argumenta da Pretresno vijeće nije dalo obrazloženo mišljenje o tome zašto je zaključilo da službeni izvještaj bosanske policije ima dokaznu vrijednost kad su u pitanju rane Dženane Sokolović, a nema kad se radi o Nerminu Divoviću, Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće eksplicitno obratilo pažnju na Miloševićevu tvrdnju da je Nermin Divović pogođen prije Dženane Sokolović⁵³⁵ i uputilo na dokaze na kojima se zasniva ta tvrdnja, konkretno, na pomenuti službeni izvještaj.⁵³⁶ Pretresno vijeće je na kraju istaklo da se ta tvrdnja zasniva na netačnim informacijama jer se "[i]z video-snimka koji je snimljen neposredno nakon tog događaja takođe [...] vid[jelo] da su mjesta ulazne i izlazne rane na tijelu Nermina Divovića tačno opisana u izvještaju o obdukciji Nermina Divovića, a ne u službenom izvještaju".⁵³⁷ Prema tome, Pretresno vijeće je jasno navelo zašto službeni izvještaj nema dokaznu vrijednost kad se radi o Nerminu Divoviću. Po mišljenju Žalbenog vijeća, Milošević nije pokazao da Pretresno vijeće nije dalo obrazloženo mišljenje u vezi s ovim pitanjem.

189. Što se tiče dokaznih predmeta br. P271 i P272, Žalbeno vijeće konstatuje da je prvi od njih video-snimak predmetnog incidenta snajperskog djelovanja, a drugi fotografija iz časopisa *Providence Journal-Bulletin*. Pretresno vijeće je te dokazne predmete uzelo u obzir prilikom utvrđivanja mjesta gdje su se Dženana Sokolović i Nermin Divović nalazili u trenutku kad su

⁵³² Prvostepena presuda, par. 336 (fusnote izostavljene), gdje se upućuje na dokazne predmete br. P271; P457 (zapečaćeno), str. 1, i D19; iskaz Bakira Nakaša, 25. januar 2007., T. 1085; iskaz Dženane Sokolović, 22. januar 2007., T. 786.

⁵³³ Prvostepena presuda, par. 337.

⁵³⁴ Prvostepena presuda, par. 338.

⁵³⁵ Prvostepena presuda, par. 335.

⁵³⁶ Prvostepena presuda, par. 336.

⁵³⁷ Prvostepena presuda, par. 340.

pogođeni, a ne utvrđivanja veličine rana Nermina Divovića.⁵³⁸ S tim u vezi, Žalbeno vijeće napominje da su, suprotno Miloševićевой tvrdnji da je rana na obrazu bila veća od one na vratu, obje slike prilično nejasne i da bi bilo nerazumno osloniti se na njih prilikom utvrđivanja veličine prostrelnih rana. Prema tome, Milošević nije pokazao na koji način se ti dokazni predmeti kose s izvještajima o obdukciji u pogledu strane s koje je ispaljen hitac kojim je pogođen Nermin Divović.

190. Što se tiče iskaza svjedoka Bešlića, Pretresno vijeće je zaključilo sljedeće:

Dženana Sokolović i Šefik Bešlić su u svojim svjedočenjima rekli da je metak ušao na desnoj strani tijela Dženane Sokolović, a izašao na lijevoj strani. Šefik Bešlić je u svom svjedočenju rekao, na osnovu svog iskustva s žrtvama ustrijeljenim iz vatrenog oružja, nakon pregleda medicinske dokumentacije u vezi s njenim ranama i nakon što ju je nedavno lično pregledao, da je ulazna rana bila na desnoj strani, a izlazna strana na lijevoj strani tijela. Objasnio je da su ulazne rane manje od izlaznih i da je rana Dženane Sokolović na lijevoj strani bila veća od rane na desnoj strani, što pokazuje da je projektil izašao iz njenog tijela na lijevoj strani i da je prošao s njene desne na lijevu stranu. Ožiljci Dženane Sokolović tipični su za rane od metaka. Odbrana je pitala je li moguće da su ožiljci na njenom tijelu izmijenjeni. On je odgovorio da bi to bilo moguće da su ti ožiljci u međuvremenu operisani, ali je odbacio mogućnost da bi hirurrg napravio ožiljak koji liči na izlaznu ranu.⁵³⁹

191. Žalbeno vijeće ponavlja da je Pretresno vijeće prije donošenja zaključka o strani s koje je ispaljen hitac kojim su pogođeni Dženana Sokolović i Nermin Divović uzelo u obzir razne dokaze. Pretresno vijeće je razmotrilo iskaze svjedoka Dženane Sokolović i Bešlića, koji potvrđuju da je ona pogođena u desnu stranu i da se izlazna rana nalazila na lijevoj strani njenog tijela.⁵⁴⁰ Pored toga, Žalbeno vijeće podsjeća da je svjedok Bešlić operisao Dženanu Sokolović 18. novembra 1994., nakon što je ustrijeljena, i da je tom prilikom sastavio operativni nalaz.⁵⁴¹ Svjedok Bešlić je 30. januara 2007. Dženanu Sokolović i pregledao.⁵⁴² On je objasnio zašto je došlo do greške u medicinskoj dokumentaciji sastavljenoj u vrijeme operacije⁵⁴³ i, pored toga, u svom svjedočenju je rekao da je prilikom pregleda 2007. "konstatovao, potvrdivši time zaključke iz nalaza koji je sastavio prilikom operacije, [...] da je metak ušao na desnoj, a izašao na lijevoj strani".⁵⁴⁴ Prema tome, jasno je da svjedok Bešlić svoje zaključke nije zasnovao isključivo na rezultatima pregleda Sokolovićeve iz 2007. godine.

192. Pored toga, Žalbeno vijeće zaključuje da Milošević nije pokazao zašto činjenica da ožiljak nije fotografisan ili propust da se razmotre posljedice prolaska metka pored jetre čini zaključke

⁵³⁸ Prvostepena presuda, fusnote 1154, 1155, 1159 i 1209.

⁵³⁹ Prvostepena presuda, par. 333 (fusnote izostavljene).

⁵⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 333, gdje se upućuje na iskaz Šefika Bešlića, 3. april 2007., T. 4419-4420, 4422-4423; iskaz Dženane Sokolović, 22. januar 2007., T. 797, 807, 812; dokazne predmete br. P521, str. 2; D19, str. 4; P941 (zapečaćeno).

⁵⁴¹ Prvostepena presuda, par. 332; Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4418-4419, 4421.

⁵⁴² Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4419, 4422.

⁵⁴³ Prvostepena presuda, par. 332, gdje se upućuje na iskaz Šefika Bešlića, 3. april 2007., T. 4426.

⁵⁴⁴ Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4423.

Pretnog vijeća pogrešnim. Što se tiče Miloševićevog upućivanja na iskaz svjedoka Bešlića u vezi s mogućnošću da su ožiljci s vremenom promijenili oblik, Žalbeno vijeće napominje da je svjedok Bešlić takođe istakao da je do toga u ovom slučaju moglo doći samo ako je postojala još jedna operacija.⁵⁴⁵ Milošević nije ukazao ni na kakav dokaz o eventualnoj operaciji Sokolovićeve na istom dijelu tijela. Žalbeno vijeće stoga zaključuje da Milošević nije pokazao da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi zaključio da iskaz svjedoka Bešlića potkrepljuje zaključak da je Sokolovićeve pogodena u desnu stranu tijela i da je metak izašao na lijevoj strani tijela.

193. Iz gore navedenih razloga, treća žalbena podosnova se odbacuje u cijelosti.

D. Incidenti na Sedreniku

1. Argumenti strana u postupku

194. U okviru četvrte podosnove Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su pripadnici SRK-a hotimično gađali, i pogodili, troje civila na Sedreniku – Sanelu Dedović, Dervišu Selmanović i Tarika Žunića.⁵⁴⁶ On tvrdi da je Pretresno vijeće, da bi moglo da donese takve zaključke, trebalo da van razumne sumnje utvrdi mjesto gdje su se te osobe nalazile u trenutku kad su pogodene i njihov položaj u odnosu na moguće izvore vatre, kao i mjesto gdje je metak ušao, odnosno izašao iz tijela navodnih žrtava.⁵⁴⁷

195. Milošević nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je Derviša Selmanović, uprkos činjenici da je bila pripadnik ABiH, bila civilno lice.⁵⁴⁸ Prema njegovoj tvrdnji, od četiri izvještaja koja su u vezi s tim incidentom sačinili predstavnici međunarodne zajednice, samo izvještaj UNMO-a⁵⁴⁹ sadrži detaljan prikaz, u kojem se kaže da je 10. decembra 1994. intenzitet aktivnosti u rejonu Špicaste stijene bio vrlo visok, da je izvor vatre nepoznat i da je na Sedreniku navodno ranjena jedna žena, za koju se kaže da je civilno lice.⁵⁵⁰

196. Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće s dužnom pažnjom razmotrilo činjenicu da je Selmanovićeva radila za ABiH i da je postupilo razumno kada je zaključilo da je ona, kao "nenaoružana kuharica", bila civilno lice.⁵⁵¹ Prema njegovoj tvrdnji, premda Milošević upućuje na dokaze, on ničim nije potkrijepio svoj argument i nije iznio nikakav konkretan navod o grešci.

⁵⁴⁵ Šefik Bešlić, 3. april 2007., T. 4437.

⁵⁴⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 225.

⁵⁴⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 226.

⁵⁴⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 228.

⁵⁴⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 229, gdje se upućuje na dokazni predmet br. P826.

⁵⁵⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 229.

⁵⁵¹ Odgovor tužilaštva, par. 120, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 365.

Tužilaštvo takođe tvrdi da se suština ove žalbene podosnove odnosi samo na ranjavanje Derviše Selmanović 10. decembra 1994. i da prigovore na paragrafe 354 i 378 Prvostepene presude, koji su izneseni bez objašnjenja, treba odbaciti bez razmatranja.⁵⁵²

2. Analiza

197. Pretresno vijeće je konstatovalo da su na području Sedrenika zabilježena tri slučaja snajperskog djelovanja⁵⁵³ i napomenulo da je litica Špicasta stijena bila pod kontrolom SRK-a, dok su snage ABiH bile na položajima u rovovima na Grdonju i u podnožju Špicaste stijene.⁵⁵⁴ Ono je zaključilo da je Sedrenik bio područje naseljeno civilnim stanovništvom i da su tri žrtve incidenta snajperskog djelovanja – Dedovićeve, Selmanovićeve i Žunić – bile civili koje su ustrijelili snajperisti SRK-a s položaja na Špicastoj stijeni.⁵⁵⁵

198. Kao što je rečeno u analizi gore u tekstu, Pretresno vijeće je objasnilo da je pojam "civil" definisan negativno, kako bi obuhvatio svaku osobu koja *nije* pripadnik oružanih snaga ili neke organizovane vojne grupe koja pripada jednoj od strana u sukobu.⁵⁵⁶ Ono je takođe napomenulo da u nekim okolnostima može biti teško da se utvrdi da li je neka osoba civil ili ne.⁵⁵⁷ Pretresno vijeće je nadalje istaklo da je opšteprihvaćena praksa da se borci razlikuju od civila tako što nose uniforme, ili barem neki znak raspoznavanja, i što otvoreno nose naoružanje.⁵⁵⁸ Ono je dodalo da su među ostalim faktorima koji mogu biti od pomoći prilikom utvrđivanja da li je neka osoba civil i njena odjeća, aktivnosti koje obavlja, te starost ili pol.⁵⁵⁹ Žalbeno vijeće u principu ne vidi nikakvu grešku u takvom pristupu.

199. Što se tiče civilnog statusa Selmanovićeve, svjedok Đozo je u svom iskazu rekao da ona nije bila "borac Armije Bosne i Hercegovine".⁵⁶⁰ Pretresno vijeće je u svojim činjeničnim zaključcima prihvatilo iskaz Selmanovićeve da nije nosila uniformu i da je uvijek bila u civilnoj odjeći.⁵⁶¹ Ono je zaključilo da bi strijelac SRK-a s optičkim nišanom sigurno vidio razliku u odjeći, tim prije što je, u trenutku kada je na nju otvorena vatra, Selmanovićeve sakupljala drva za ogrjev u jednoj

⁵⁵² Odgovor tužilaštva, par. 121.

⁵⁵³ Prvostepena presuda, par. 342.

⁵⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 342.

⁵⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 342, 354, 364, 378 i 901.

⁵⁵⁶ V. gore, Odjeljak III.C.1.(b)(i), par. 50 i fusnota 142.

⁵⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 945.

⁵⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 946, gdje se upućuje na član 44(7) Dopunskog protokola I; Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 50.

⁵⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 946, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 50.

⁵⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 362, gdje se upućuje na iskaz Nedžiba Đoze, 14. mart 2007., T. 3703.

⁵⁶¹ Prvostepena presuda, par. 365.

privatnoj bašti i bila nenaoružana.⁵⁶² Žalbena vijeće napominje da je Milošević tvrdnju da Selmanovićeva nije imala civilni status zbog pripadnosti ABiH iznio u prvostepenom postupku.⁵⁶³ Pretresno vijeće je taj argument s dužnom pažnjom uzelo u obzir i razmotrilo u Prvostepenoj presudi.⁵⁶⁴ Ono je zaključilo da je Selmanovićeva, kao nenaoružana kuharica, bila osoba koja je pratila oružane snage BiH a da im neposredno nije pripadala, u smislu člana 4(A)(4) Treće ženevske konvencije. Po mišljenju Pretresnog vijeća, nju je stoga, u skladu s negativnom definicijom iz člana 50(1) Dopunskog protokola I, trebalo smatrati civilom.⁵⁶⁵ Milošević nije pokazao da je s tim u vezi napravljena ikakva greška.

200. Što se tiče Miloševićeve tvrdnje da je Pretresno vijeće trebalo van razumne sumnje utvrditi mjesto gdje su se Dedovićeva, Selmanovićeva, i Žunić nalazili i položaj u kom su bili u trenutku kad su pogodeni, Žalbena vijeće smatra da on niti je naveo neku konkretnu grešku niti je iznio bilo kakve jasne argumente koji pokazuju da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja ili primjeni prava. Konkretno, on nije pokazao da bi Pretresno vijeće, da je eksplicitno utvrdilo sve te faktore, došlo do drugačijeg zaključka u vezi s pitanjem da li je te žrtve ustrijelio pripadnik SRK-a. Shodno tome, te tvrdnje se odbacuju bez dalje analize.

201. Iz gore navedenih razloga, četvrta žalbena podosnova se odbacuje u cijelosti.

E. Incident od 24. oktobra 1994.

1. Argumenti strana u postupku

202. U okviru pete podosnove Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su 24. oktobra 1994. pripadnici SRK-a s položaja u Školi za slijepce u Nedžarićima otvorili vatru na Adnana Kasapovića i njegove prijatelje.⁵⁶⁶ Kao prvo, on tvrdi da je Pretresno vijeće, da bi moglo da donese te zaključke, trebalo da razmotri i van razumne sumnje utvrdi faktore kao što su mjesto gdje su se te osobe nalazile u trenutku kad su pogodene i njihov položaj u odnosu na moguće izvore vatre, kao i prostrelnu ranu od metka kojim je žrtva navodno pogodena.⁵⁶⁷ Milošević tvrdi da je u ovom slučaju moguće odrediti jedino dio tijela u koji je Adnana Kasapovića pogodio metak koji ga je smrtno ranio i pravac u kom se on kretao. On tvrdi da Pretresno vijeće nije smjelo isključiti mogućnost da se radilo o zalutalom ili rikošetiranom metku.⁵⁶⁸ Pored toga, Milošević tvrdi da jedan

⁵⁶² Prvostepena presuda, par. 365.

⁵⁶³ Završna riječ odbrane, 10. oktobar 2007., T. 9531-9532.

⁵⁶⁴ Prvostepena presuda, par. 365.

⁵⁶⁵ Prvostepena presuda, par. 366.

⁵⁶⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 230.

⁵⁶⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 230.

⁵⁶⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 231.

od pratilaca Adnana Kasapovića, svjedok W-62, nije objasnio zašto su on i Adnan Kasapović tada bili na prvoj liniji fronta.⁵⁶⁹ Shodno tome, on tvrdi da bi, budući da se znalo da su tada i dječaci nosili oružje, jedan od mogućih razumnih zaključaka "bio da su trojica dječaka bila na straži kao pripadnici ABiH i da su ih pripadnici SRK-a uočili kako prolaze pored pasaža kod Vemeksa i legitimno ih gađali kao vojne ciljeve".⁵⁷⁰

203. Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada je zaključilo da je Kasapovića ubio snajperista SRK-a i da Milošević nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo doći do istog zaključka.⁵⁷¹ Ono nadalje tvrdi da Milošević nije pokazao zašto bi određivanje mjesta rane i pravca u kom se žrtva kretala imalo ikakvog uticaja na konačne zaključke Pretresnog vijeća.⁵⁷² Tužilaštvo tvrdi da je iz diskusije Pretresnog vijeća o direktnim linijama nišanjenja, vidljivosti i vidnom dometu jasno da je vatra otvorena namjerno i da se nije radilo o rikošetiranom ili zalutalom metku.⁵⁷³ Naposljetku, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada je odbacilo Miloševićev argument da su Kasapović i njegovi prijatelji legitimno mogli biti zamijenjeni za borce. Prema tvrdnji tužilaštva, dokazi pokazuju (i) da toga dana na tom području nije bilo vojnih dejstava, (ii) da su dječaci bili u civilnoj odjeći, (iii) da su bili u pasažu kojim se vojnici nisu služili i (iv) da je snajperista imao jasan pogled na ciljeve.⁵⁷⁴

2. Analiza

204. Pretresno vijeće je zaključilo da je Kasapović, četrnaestogodišnji civil, 24. oktobra 1994. ubijen iz snajpera dok je hodao kraj pasaža na Vojničkom Polju. Ono je zaključilo da nema dokaza koji bi upućivali na to da je taj hitac ispaljen s teritorije pod kontrolom ABiH i konstatovalo da iskazi očevidaca i vještaka tužilaštva Van der Weijdena pokazuju da su ti hici ispaljeni iz Škole za slijepe, koja je bila poznata kao snajperski položaj SRK-a. Shodno tome, ono je zaključilo da je hice ispalio pripadnik SRK-a.⁵⁷⁵

205. Na osnovu iskaza svjedoka W-62, Van der Weijdena i Stamenova, Pretresno vijeće je zaključilo da je postojala direktna linija nišanjenja od Škole za slijepe do pasaža.⁵⁷⁶ Svjedok T-52, koji je bio na položaju u Školi za slijepe, nije porekao da su vojnici SKR-a povremeno odlazili na

⁵⁶⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 233.

⁵⁷⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 234.

⁵⁷¹ Odgovor tužilaštva, par. 122.

⁵⁷² Odgovor tužilaštva, par. 123.

⁵⁷³ Odgovor tužilaštva, par. 123-124, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 205, 393-396.

⁵⁷⁴ Odgovor tužilaštva, par. 126, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 380, 382, 395.

⁵⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 393.

⁵⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 395.

gornje spratove Škole za slijepe.⁵⁷⁷ Na temelju toga, i budući da je konstatovalo da iskaz da vojnici SRK-a nikada nisu pucali s tog položaja nije vjerodostojan, Pretresno vijeće je zaključilo da je snajperista u Školi za slijepe, pogotovo uz pomoć optičkog nišana, imao jasan pogled na Kasapovića.⁵⁷⁸ Pored toga, Žalbeno vijeće napominje da svjedočenje svjedoka Stamenova zapravo potvrđuje da medicinska dokumentacija o prostrelnoj rani ovdje ne bi bila od presudnog značaja, budući da se putanja metka u tijelu može promijeniti.⁵⁷⁹ Prema tome, Milošević nije pokazao da je zaključak Pretresnog vijeća da je hitac ispalio pripadnik SRK-a, koji je zasnovan na ukupnim dokazima, na bilo koji način pogrešan.

206. Što se tiče argumenta da su žrtve mogle greškom biti smatrane pripadnicima ABiH, koji je Milošević iznio u prvostepenom postupku i ponovio u žalbenom postupku,⁵⁸⁰ Pretresno vijeće je konstatovalo (i) da su žrtve bile dječaci koji su nosili civilnu odjeću;⁵⁸¹ (ii) da toga dana na tom području nije bilo vojnih dejstava;⁵⁸² (iii) da se vojnici ABiH nisu služili tim pasažom;⁵⁸³ (iv) da su vremenske prilike bile povoljne;⁵⁸⁴ i (v) da je sa udaljenosti sa koje je Kasapović pogođen snajperista mogao utvrditi da li je on naoružan, odnosno da li je borac.⁵⁸⁵ Milošević nije iznio nikakav jasan prigovor ni na jedan od tih zaključaka, kao ni na dokaze na kojima se oni zasnivaju.

207. Naposljetku, što se tiče Miloševićevog argumenta u vezi s Kasapovićevim rođendanom,⁵⁸⁶ Žalbeno vijeće konstatuje da se Pretresno vijeće pozvalo na svjedoka W-62, koji je izjavio da je Kasapović ustrijeljen na svoj rođendan, 24. oktobra 1994.⁵⁸⁷ Međutim, Žalbeno vijeće takođe konstatuje da se u izvještaju vještaka Van der Weijdena, koji se poziva na "informacije uzete iz izvještaja svjedoka koje je pružio MKSJ", pogrešno navodi da je Kasapović rođen 14. januara 1978.⁵⁸⁸ Uprkos toj zabuni, Pretresno vijeće je postupilo ispravno kada se oslonilo na iskaz svjedoka W-62 da je Kasapoviću na dan kada je ustrijeljen bio rođendan.⁵⁸⁹ Međutim, Žalbeno vijeće zaključuje da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je u vezi s ovim incidentom konstatovalo da je žrtva imala 14 godina⁵⁹⁰ jer je Kasapović, pošto je rođen 1978. godine, 1994. morao puniti 16

⁵⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 395.

⁵⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 395.

⁵⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 397.

⁵⁸⁰ Završni podnesak odbrane, par. 181; Žalbeni podnesak odbrane, par. 234.

⁵⁸¹ Prvostepena presuda, par. 380, gdje se upućuje na W-62, 23. januar 2007., T. 889; dokazni predmet br. P514, str. 13.

⁵⁸² Prvostepena presuda, par. 380, gdje se upućuje na W-62, 23. januar 2007., T. 889, i 24. januar 2007., T. 924.

⁵⁸³ Prvostepena presuda, par. 382, gdje se upućuje na W-62, 23. januar 2007., T. 889, i 24. januar 2007., T. 924.

⁵⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 389, gdje se upućuje na W-62, 23. januar 2007., T. 890.

⁵⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 390, gdje se upućuje na P514, str. 13.

⁵⁸⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 232-233.

⁵⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 380, gdje se upućuje na W-62, 23. januar 2007., T. 888-889.

⁵⁸⁸ Dokazni predmet br. P514, str. 12.

⁵⁸⁹ V., npr., svjedok W-62, 23. januar 2007., T. 880, red 18 (redigovano iz transkripta sa otvorene sjednice).

⁵⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 380, 393.

godina.⁵⁹¹ Žalbeno vijeće je svjesno grešaka i zabune u vezi sa tačnom starošću žrtve, ali zaključuje da oni ne utiču ni na kredibilitet svjedoka W-62 ni na zaključak Pretresnog vijeća da je Kasapović bio mlad nenaoružan civil koga snajperista nije mogao greškom smatrati borcem.

208. U svjetlu gore navedenog, ova podosnova se odbacuje.

F. Zaključak

209. U svjetlu gore navedenih zaključaka, Miloševićeva sedma žalbena osnova se odbacuje u cijelosti.

⁵⁹¹ Upor. dokazni predmet br. P514, str. 10: "Šesnaestogodišnji dječak Adnan Kasapović nalazio se u blizini robne kuće Vemex sa svojim drugovima [...]", ali str. 12: "On je u vrijeme svoje smrti imao 15 godina, s obzirom na to da je rođen 14. 01. 1978."

**IX. NAVODNE GREŠKE U VEZI SA ZAKLJUČCIMA DA SU IZA
KONKRETNIH INCIDENATA MINOBACAČKOG GRANATIRANJA
STAJALI PRIPADNICI SRK-A (MILOŠEVIĆEVA OSMA ŽALBENA
OSNOVA)**

210. Pretresno vijeće je zaključilo da je SRK odgovoran za nekoliko incidenata granatiranja civila i civilnih dijelova Sarajeva, koji su doveli do pogibije ili ranjavanja velikog broja civila.⁵⁹² U okviru svoje osme žalbene osnove Milošević osporava zaključak Pretresnog vijeća da su iza granatiranja Livanjske ulice 8. novembra 1994., granatiranja buvlje pijace na Bašćaršiji 22. decembra 1994. i granatiranja tržnice Markale 28. avgusta 1995. stajali pripadnici SRK-a. Milošević je ovu žalbenu osnovu podijelio na tri podosnove.

A. Incident 8. novembra 1994.

211. Pretresno vijeće je zaključilo da su u poslijepodnevnim satima 8. novembra 1994. u Livanjskoj ulici, opština Centar, u Sarajevu, eksplodirale tri granate.⁵⁹³ Na osnovu svjedočenja i dokumentarnih dokaza, Pretresno vijeće je donijelo zaključak da su te tri granate ispalili pripadnici SRK-a s teritorije pod kontrolom SRK-a.⁵⁹⁴ Pretresno vijeće je zaključilo da je to granatiranje prouzrokovalo "pogibiju najmanje četiri civila i teško ranjavanje najmanje šest civila".⁵⁹⁵

1. Argumenti strana u postupku

212. U okviru prve žalbene podosnove Milošević osporava zaključak Pretresnog vijeća da su druga i treća granata ispaljene s teritorije pod kontrolom SRK-a. On tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada se oslonilo na nepotkrijepljeni iskaz svjedoka Sabljice⁵⁹⁶ kako bi pomirilo protivrječnosti vezane za razne izvještaje o tom incidentu.⁵⁹⁷ Prema Miloševićevoj tvrdnji, s obzirom na okolnosti u vezi s istragama pomenute u paragrafu 450 Prvostepene presude, kao i s obzirom na svjedočenje svjedoka Higgisa izneseno u paragrafu 459 Prvostepene presude, Pretresno

⁵⁹² Prvostepena presuda, par. 443, 464, 473, 495, 508, 521, 533, 539, 552, 561, 623, 640, 652, 669, 724, 796.

⁵⁹³ Prvostepena presuda, par. 462.

⁵⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 463-464.

⁵⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 465.

⁵⁹⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 236-237. Milošević o Mirzi Sabljici govori kao o svjedoku W-114. Budući da je za svjedoka Sabljicu odobrena samo zaštitna mjera izobličenja slike lica, njegovo ime se može pominjati, i pominjalo se, tokom suđenja. (Odluka po prijedlogu tužioca za određivanje zaštitnih mjera, 12. februar 2007., par. 19; v. takođe 19. april 2007., T. 4693).

⁵⁹⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 235. Milošević upućuje na razne izvještaje o istrazi, koji su ponuđeni na uvrštavanje u spis kao dokazni predmeti br. P378 (zapečaćeno), D84, D85 i P578 (Žalbeni podnesak odbrane, par. 238).

vijeće je trebalo da ga proglasi nevinim.⁵⁹⁸ Izgleda da Milošević ne osporava zaključke Pretresnog vijeća u vezi s prvom granatom.

213. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće razmotrilo ukupne dokaze i da je postupilo razumno kada je zaključilo da su druga i treća granata ispaljene s teritorije pod kontrolom SRK-a, odnosno iz pravca sjeveroistoka.⁵⁹⁹ Ono tvrdi da je Pretresno vijeće imalo pravo da se osloni na nepotkrijepljeni iskaz svjedoka Sabljice, koji je objasnio da je UNPROFOR pogriješio u svojoj ocjeni zato što se oslonio na finske tablice gađanja umjesto na tablice proizvedene u bivšoj Jugoslaviji.⁶⁰⁰ Tužilaštvo tvrdi da se Milošević naprosto vraća na dokaze koji su već razmotreni u prvostepenom postupku, ne pokazujući pritom zašto je zaključak do kojeg je došlo Pretresno vijeće nerazuman.⁶⁰¹

2. Analiza

214. Pretresno vijeće je konstatovalo da su i KDZ i UNPROFOR proveli nezavisne istrage o incidentima granatiranja u Livanjskoj ulici⁶⁰² i da se njihovi izvještaji razlikuju po pitanju tačnog pravca doleta druge i treće granate koje su pogodile Livanjsku ulicu.⁶⁰³ Pretresno vijeće se, prilikom donošenja zaključka da je vatra otvorena s teritorije SRK-a, oslonilo na iskaz svjedoka Sabljice da su se istražitelji UNPROFOR-a greškom služili finskim tablicama gađanja za minobacače, kao i na zaključke do kojih su došli policija BiH i svjedok Higgs.⁶⁰⁴ Prije nego što je donijelo takve zaključke, Pretresno vijeće je razmotrilo Miloševićeve argumente u vezi s pomenutim nedosljednostima.⁶⁰⁵

215. Milošević osporava iskaz svjedoka Sabljice isključivo na osnovu činjenice da je on nepotkrijepljen. Suprotno Miloševićevoj tvrdnji, pretresna vijeća ništa ne sprečava da se oslone na nepotkrijepljene dokaze; ona po svom slobodnom nahođenju mogu, u zavisnosti od okolnosti slučaja, odlučiti da li je potkrepa neophodna ili mogu da se oslone na nepotkrijepljen, ali inače vjerodostojan, iskaz svjedoka.⁶⁰⁶ Milošević nije iznio nikakav argument o tome zašto je u ovom

⁵⁹⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 238.

⁵⁹⁹ Odgovor tužilaštva, par. 129.

⁶⁰⁰ Odgovor tužilaštva, par. 129.

⁶⁰¹ Odgovor tužilaštva, par. 129.

⁶⁰² Prvostepena presuda, par. 456.

⁶⁰³ Prvostepena presuda, par. 456.

⁶⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 464.

⁶⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 456, gdje se upućuje na Završni podnesak odbrane, par. 190. V. takođe Prvostepena presuda, par. 458, gdje se upućuje na iskaz Mirze Sabljice, 19. april 2007., T. 4729, 4775-4776, i Prvostepena presuda, par. 460, gdje se upućuje na dokazni predmet br. D84, str. 3.

⁶⁰⁶ V., npr., Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 63; Drugostepena presuda u predmetu *Muhimana*, par. 49, 101, 120, 159 i 207; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 633 i 810; Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 72; Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 170, gdje se poziva na Drugostepenu

slučaju oslanjanje na taj iskaz bilo pogrešno. Žalbeno vijeće stoga odbija da dalje razmatra Miloševićeve neutemeljene tvrdnje u vezi s tim pitanjem. U svakom slučaju, Pretresno vijeće se takođe uvjerilo da i drugi dokazi iz spisa predmeta govore u prilog istom zaključku.⁶⁰⁷

216. Milošević nadalje osporava zaključak Pretresnog vijeća o mjestu ispaljenja, upućujući, bez daljeg obrazloženja, na paragrafe 450 i 459 Prvostepene presude. U prvom od tih paragrafa govori se o istrazi o eksploziji prve granate i prepričava iskaz svjedoka Mujezinovića, koji je rekao da je policija BiH spriječila jednog od istražitelja UNPROFOR-a da izvadi stabilizatorska krilca prve granate iz tla.⁶⁰⁸ Istražitelji UNPROFOR-a su tvrdili da im je onemogućen pristup i da su se tek sutradan vratili na mjesto udara prve granate.⁶⁰⁹ Žalbeno vijeće napominje da se u žalbenom postupku ne osporava zaključak Pretresnog vijeća da je prva granata ispaljena s teritorije pod kontrolom SRK-a. Osim toga, Milošević nije iznio nijedan argument kojim bi pokazao na koji način bi okolnosti vezane za istragu o prvoj granati mogle da utiču na zaključke Pretresnog vijeća o mjestu ispaljenja druge i treće granate. Pretresno vijeće je zaključilo da su "[i]strage KDZ-a i UNPROFOR-a o drugoj i trećoj granati provedene [...] istovremeno",⁶¹⁰ 9. novembra 1994., iz čega slijedi da UNPROFOR nije naišao ni na kakve prepreke u vršenju istraga o tim incidentima. Žalbeno vijeće zaključuje da Milošević nije pokazao da je Pretresno vijeće u vezi s tim pitanjem napravilo ikakvu grešku.

217. Što se tiče paragrafa 459 Prvostepene presude, Žalbeno vijeće odbacuje Miloševićevu tvrdnju da ga je Pretresno vijeće, s obzirom na iskaz svjedoka Higgsa, trebalo proglasiti nevinim.⁶¹¹ Budući da Milošević nije razradio taj argument, Žalbeno vijeće može samo pretpostaviti da se on namjeravao pozvati na činjenicu da je svjedok Higgs izjavio da je "najlogičnije da se položaj" sa kojeg su ispaljene druga i treća granata nalazi na teritoriji pod kontrolom SRK-a", ali i da "nije mogao kategorički isključiti mogućnost da je ta granata doletjela s teritorije pod kontrolom ABiH".⁶¹² Analiza Prvostepene presude pokazuje da se Pretresno vijeće, prilikom donošenja zaključka da su druga i treća granata ispaljene s teritorije pod kontrolom SRK-a, nije oslonilo

presudu u predmetu *Niyitegeka*, par. 92; Drugostepenu presudu u predmetu *Rutaganda*, par. 29; Drugostepenu presudu u predmetu *Musema*, par. 36. V. takođe dolje, Odjeljak X.B.2, par. 248.

⁶⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 460, gdje se upućuje na iskaz svjedoka W-91, 14. mart 2007., T. 3734, 3748; V. takođe Richard Higgs, 24. april 2007., T. 5038-5039.

⁶⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 450, gdje se upućuje na iskaz Fikreta Mujezinovića, 27. februar 2007., T. 2799-2800. V. takođe Fikret Mujezinović, 27. februar 2007., T. 2809.

⁶⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 450, gdje se upućuje na iskaz Fikreta Mujezinovića, 27. februar 2007., T. 2815-2816; iskaz svjedoka W-91, 14. mart 2007., T. 3754.

⁶¹⁰ Prvostepena presuda, par. 456, gdje se upućuje na iskaz svjedoka W-91, 15. mart 2007., T. 3790 (djelimično zatvorena sjednica).

⁶¹¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 238.

⁶¹² Prvostepena presuda, par. 459, gdje se poziva na iskaz Richarda Higgsa, 24. april 2007., T. 5044, 5100-5103.

isključivo na izvještaj o istrazi koji je sačinila policija BiH i na iskaz svjedoka Higgsga.⁶¹³ Naime, Pretresno vijeće je napomenulo da su i policija BiH i UNPROFOR ustanovili da je *pravac* ispaljenja druge i treće granate bio sjeveroistok.⁶¹⁴ Ono je nadalje napomenulo da su, osim svjedoka Higgsga, i svjedok Sabljica i svjedok W-91 izjavili da se *mjesto* s kog su ispaljene granate nalazilo na teritoriji pod kontrolom SRK-a.⁶¹⁵

3. Zaključak

218. Iz gore navedenih razloga, ova žalbena podosnova se odbacuje.

B. Incident od 22. decembra 1994.

1. Argumenti strana u postupku

219. U okviru druge žalbene podosnove Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su dvije granate koje su 22. decembra 1994. eksplodirale na buvljoj pijaci na Bašćaršiji ispalili pripadnici SRK-a s teritorije pod kontrolom SRK-a.⁶¹⁶ On tvrdi da Pretresno vijeće nije utvrdilo faktore za koje je Žalbeno vijeće ranije ustanovilo da su relevantni za utvrđivanje pravca iz kog je ispaljena neka granata, uključujući azimut, upadni ugao i vrstu punjenja granate.⁶¹⁷

220. Što se tiče mjesta ispaljenja, Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće konstatovalo da u dokazima postoje nedosljednosti u vezi s vrstom i kalibrom granata.⁶¹⁸ Dok je bosanska policija u svom izvještaju zaključila da su granate ispaljene iz topa kalibra 76 mm, UNMO je naveo da se radilo o minobacačkim granatama kalibra 82 mm.⁶¹⁹ Milošević tvrdi da Pretresno vijeće nije na odgovarajući način razmotrilo posljedice tih nedosljednosti i da nije van razumne sumnje utvrdilo vrstu i kalibar projektila.⁶²⁰ Prema Miloševićevoj tvrdnji, vrsta projektila je element koji omogućuje da se određene lokacije eliminišu kao mjesto ispaljenja.⁶²¹ U prilog toj tvrdnji, on se poziva na

⁶¹³ Prvostepena presuda, par. 464.

⁶¹⁴ Prvostepena presuda, par. 460.

⁶¹⁵ Prvostepena presuda, par. 460.

⁶¹⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 260-261.

⁶¹⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 243 i 249, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 318, 330. V. takođe Žalbeni podnesak odbrane, par. 250.

⁶¹⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 244.

⁶¹⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 244.

⁶²⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 244-246. Milošević tvrdi da se Pretresno vijeće izgleda slaže s rezonovanjem policije BiH koja je, na osnovu činjenice da nisu pronađena stabilizatorska krilca, zaključila da su granate ispaljene iz topa, a ne iz minobacača kalibra 82 mm. Međutim iz te činjenice bi se, po Miloševićevom mišljenju, takođe mogao izvesti zaključak da se radilo o eksplozivnoj napravi čija ja eksplozija izvršena u statičkim uslovima (Žalbeni podnesak odbrane, par. 246).

⁶²¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 245.

izvještaj vještaka Garovića, u kojem se kaže da se maksimalni domet minobacača kalibra 82 mm i topa kalibra 76 mm razlikuju i da on za top iznosi 8.860 m,⁶²² a za minobacač kalibra 82 mm od 471 m do 4.850 m.⁶²³ On nadalje tvrdi da nisu predloženi nikakvi dokazi o upadnom uglu granate.⁶²⁴

221. Milošević upućuje na dokazni predmet br. D102, kartu koju je označio svjedok Suljević, tadašnji pirotehnički inspektor KDZ-a zadužen za analizu forenzičkih dokaza izuzetih na mjestima zločina. Po Miloševićevom mišljenju, iz tog dokaznog predmeta se vidi da se rejon Čoline kape i Male Čoline kape, koji je bio pod kontrolom ABiH nalazio veoma blizu označenog pravca od Bašćaršije ka jugoistoku.⁶²⁵ On tvrdi da je Pretresno vijeće, i u slučaju da je ispravno zaključilo da je pravac doleta utvrđen van razumne sumnje, trebalo da utvrdi vrstu punjenja projektila kako bi moglo odrediti tačnu udaljenost od tačke udara do tačke ispaljenja i time isključiti mogućnost da je vatra otvorena s Čoline kape, odnosno teritorije pod kontrolom ABiH. Po Miloševićevom mišljenju, samo bi takva logika dopustila Pretresnom vijeću da van razumne sumnje utvrdi da je vatra zaista otvorena s teritorije pod kontrolom SRK-a.⁶²⁶

222. Što se tiče pravca ispaljenja, Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće naprosto prihvatilo zaključke bosanske policije, koji su slični zaključcima UNMO-a, mada u njima nije tačno naveden pravac ispaljenja.⁶²⁷ On iznosi opštu tvrdnju da Pretresno vijeće taj faktor nije utvrdilo van razumne sumnje.⁶²⁸

223. Milošević tvrdi da Pretresno vijeće nije utvrdilo indicije definisane u predmetu *Galic*⁶²⁹ i da je svoju odluku u ovom predmetu zasnovalo na svjedočenju svjedoka W-12, čiji su kredibilitet i pouzdanost bili predmet spora. Konkretno, Milošević tvrdi da je svjedok W-12 nepouzdan u pogledu datuma granatiranja. U izjavi uzetoj godinu dana poslije incidenta, svjedok W-12 je rekao da se incident dogodio 22. novembra 1994.⁶³⁰ Međutim, u izjavi koju je tužilaštvo uzelo 20. aprila

⁶²² Milošević pogrešno navodi da se radi o 8.860 mm, umjesto o 8.860 metara.

⁶²³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 245.

⁶²⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 248.

⁶²⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 251. V. takođe AT. 83. Odgovarajući na pitanje koje je Žalbeno vijeće postavilo stranama u postupku u Dopuni naloga o rasporedu za žalbeni pretres, 6. juli 2009., str. 3, par. 4, Milošević takođe upućuje na dokazne predmete br. D110 i D417, kao i na sljedeće iskaze svjedoka: iskaz svjedoka W-12, 1. mart 2007., T. 3039, 3042, i 2. mart 2007., T. 3065; iskaz Huse Pale, 5. februar 2007., T. 1545-1546; iskaz Thomasa Knustada, 13. februar 2007., T. 2025-2026; iskaz Vahida Karavelića, 28. mart 2007., T. 4228; i iskaz Predraga Trapare, 27. juni 2007., T. 7373-7374. Prema njegovoj tvrdnji, ti dokazi vjerovatno mogu pokazati da je granata ispaljena s položaja ABiH. Što se tiče iskaza Zorana Trapare, Žalbeno vijeće pretpostavlja da je Milošević mislio na na 26. juni 2007., T. 7301-7302, a ne na T. 7361-7362.

⁶²⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 251. V. takođe AT. 125-126.

⁶²⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 247.

⁶²⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 251.

⁶²⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 250.

⁶³⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 253.

2006., on je izrazio nesigurnost u pogledu datuma.⁶³¹ Kad mu je prilikom unakrsnog ispitivanja predočena potonja izjava, svjedok W-12 je prvo rekao da nije siguran da je to tačan datum, da bi kasnije izjavio da je 90 posto siguran da je u pitanju novembar 1994.⁶³² Milošević tvrdi da je tužilaštvo, da bi razjasnilo pitanje datuma incidenta čiji je očevidac bio svjedok W-12, ponudilo na uvrštavanje u spis službenu zabilješku bosanske policije, koju je potpisao samo pripadnik bosanske policije zadužen za istragu o incidentu od 22. decembra 1994. Svjedok W-12 nije potpisao taj dokument.⁶³³ Milošević nadalje tvrdi da razumno pretresno vijeće ne bi moglo van razumne sumnje zaključiti da se svjedočenje svjedoka W-12 odnosi na isti incident kao i svjedočenja 13 očevidaca događaja s kojima je bosanska policija obavila razgovor i na čije se dokaze Pretresno vijeće, između ostalog, oslonilo u prilog svom zaključku.⁶³⁴ U pismenoj izjavi koja je vremenski najbliža incidentu, svjedok W-12 je pomenuo jedno ispaljenje i jednu detonaciju.⁶³⁵ Milošević tvrdi da od 13 očevidaca incidenta njih 11 nije čulo ni zvuk ispaljenja granata ni zvuk njihovog leta. Pored toga, on tvrdi da je svih 13 svjedoka čulo dvije detonacije na mjestu incidenta i da nijedan od njih nije čuo zvuk ispaljenja koji je čuo svjedok W-12.⁶³⁶ Uz to, Milošević tvrdi da je i bosanska policija ustanovila da su u incidentu od 22. decembra 1994. postajale dvije tačke udara projektila.⁶³⁷

224. Milošević na kraju tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su granate koje su eksplodirale na buvljoj pijaci na Baščaršiji ispaljene s teritorije pod kontrolom SRK-a. On tvrdi da su se mogli izvući i drugi razumni zaključci, konkretno, da su te granate ispaljene s teritorije pod kontrolom ABiH i/ili da se radilo o eksplozivnim napravama čija je eksplozija izvršena u statičkim uslovima.⁶³⁸

225. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada je zaključilo da su granatu koja je 22. decembra 1994. pogodila buvlju pijacu na Baščaršiji ispalili pripadnici SRK-a.⁶³⁹ Po njegovom mišljenju, Milošević, umjesto da pokaže da je Pretresno vijeće napravilo grešku, predlaže drugačije tumačenje dokaza, koje omogućuje da se zaključi bilo da su granate ispaljene s teritorije pod kontrolom ABiH bilo da se radilo o bombama čija je eksplozija izvršena u

⁶³¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 254.

⁶³² Žalbeni podnesak odbrane, par. 254-255.

⁶³³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 256.

⁶³⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 258-259, gdje se upućuje na dokazne predmete br. D124, str. 16-29; P318.

⁶³⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 257.

⁶³⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 258.

⁶³⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 258. U vezi s drugim navodnim nedosljednostima, v. takođe Žalbeni podnesak odbrane, par. 259.

⁶³⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 260-261. Milošević takođe tvrdi da se taj incident dogodio u zoni odgovornosti 115. brigade ABiH, kojoj je svjedok W-12 pripadao (Žalbeni podnesak odbrane, par. 242. V. takođe AT. 125).

⁶³⁹ Odgovor tužilaštva, par. 131.

statičkim uslovima.⁶⁴⁰ Tužilaštvo tvrdi da, s obzirom na ukupne dokaze, nijedan od tih zaključaka nije razuman.⁶⁴¹

226. Tužilaštvo nadalje tvrdi da Milošević nije pokazao na koji način bi konačni zaključak o kalibru granata, da ga je Pretresno vijeće donijelo, uticao na njegov zaključak o mjestu ispaljenja.⁶⁴² Pored toga, ono tvrdi da Pretresno vijeće nije bilo dužno da donese konkretne zaključke o tačnom pravcu doleta i tačnom upadnom uglu.⁶⁴³ Po njegovom mišljenju, Pretresno vijeće je imalo pravo da se osloni na ukupne dokaze kako bi zaključilo da je pravac doleta bio jugoistok i da su granate ispaljene s teritorije pod kontrolom SRK-a.⁶⁴⁴ Tužilaštvo ističe da je, uprkos činjenici da je mjesto ispaljenja na teritoriji pod kontrolom SRK-a ležalo na istom pravcu kao i položaji ABiH, Pretresno vijeće postupilo razumno kada je zaključilo da su granate ispaljene s Vidikovca. Ono smatra da u prilog takvom zaključku govori činjenica da su najviši položaji ABiH, kao što je Čolina kapa, bili na mnogo manjoj nadmorskoj visini od mjesta s kog je ispaljena granata čiji su zvuk čuli svjedok W-12 i drugi svjedoci s kojima je KDZ obavio razgovor.⁶⁴⁵

227. Nadalje, tužilaštvo tvrdi da se Pretresno vijeće prilikom utvrđivanja mjesta ispaljenja nije oslonilo isključivo na svjedočenje svjedoka W-12.⁶⁴⁶ Ono priznaje da je svjedok W-12 u sudnici imao problema da se sjeti da li se incident dogodio 22. novembra 1994. ili 22. decembra 1994.⁶⁴⁷ Međutim, tužilaštvo napominje da je svjedok W-12 u izjavi koju je dao dva dana poslije incidenta govorio o granatiranju izvršenom 22. decembra 1994.⁶⁴⁸ Naposljetku, ono tvrdi da je svjedok W-12, iako "nije mogao jasno da se sjeti" da je ispaljena druga granata, u svom svjedočenju rekao da je za to čuo kasnije tog dana na radiju i od svojih susjeda.⁶⁴⁹ Tužilaštvo tvrdi da Milošević nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da prihvati svjedočenje svjedoka W-12.⁶⁵⁰

⁶⁴⁰ Odgovor tužilaštva, par. 131. V. takođe AT. 115-116.

⁶⁴¹ Odgovor tužilaštva, par. 131. Upućujući na par. 472 Prvostepene presude, tužilaštvo tvrdi da je teorija statičkog aktiviranja već iznesena i razmotrena u prvostepenom postupku.

⁶⁴² Odgovor tužilaštva, par. 132.

⁶⁴³ Odgovor tužilaštva, par. 133.

⁶⁴⁴ Odgovor tužilaštva, par. 133. V. takođe AT. 118-119.

⁶⁴⁵ AT. 113-114, 118. Tužilaštvo nadalje ističe da je Pretresno vijeće prilikom obilaska mjesta incidenta takođe imalo priliku vidjeti gdje se nalaze buvlja pijaca na Bašćaršiji, Trebević i Vidikovac (AT. 115).

⁶⁴⁶ Odgovor tužilaštva, par. 133. V. takođe AT. 113-115, gdje se upućuje na dokazne predmete br. D101, str. 2; D124, str. 1, 3, 6-7, 22, 25; P833, str. 6.

⁶⁴⁷ Odgovor tužilaštva, par. 134.

⁶⁴⁸ Odgovor tužilaštva, par. 134, gdje se upućuje na dokazni predmet br. P309 (povjerljivo).

⁶⁴⁹ Odgovor tužilaštva, par. 134.

⁶⁵⁰ Odgovor tužilaštva, par. 134.

2. Analiza

228. Pretresno vijeće je konstatovalo da su istrage o predmetnom incidentu izvršili KDZ, Francuski bataljon UNPROFOR-a i dva vojna posmatrača UN-a, major Hanga Tsori Hammerton i major Ilonyosi.⁶⁵¹ Pretresno vijeće je prihvatilo da se izvještaji o istrazi koje su sačinili UNMO i KDZ razlikuju u pogledu kalibra granata koje su eksplodirale na buvljoj pijaci.⁶⁵² Međutim, Pretresno vijeće se na osnovu rezultata obje istrage uvjerilo da je pravac doleta bio jugoistok, odnosno da su granate ispaljene s Trebevića.⁶⁵³ Na osnovu činjenice da je policija BiH kao mjesto ispaljenja navela "neprijateljsk[e] položaj[e]" i s obzirom na iskaz svjedoka W-12 da je čuo kad je jedna od granata ispaljena s Vidikovca, koji je dio Trebevića, Pretresno vijeće je zaključilo da su te granate ispaljene s teritorije pod kontrolom SRK-a i da su ih ispalili pripadnici SRK-a.⁶⁵⁴

229. Žalbeno vijeće napominje da, kad je riječ o pravcu doleta, dokazi jasno pokazuju da su obje granate koje su 22. decembra 1994. eksplodirale na buvljoj pijaci na Baščaršiji ispaljene iz pravca jugoistoka.⁶⁵⁵ Što se tiče mjesta ispaljenja, svjedok W-12 je po zvuku jedne od granata zaključio da je ispaljena s Vidikovca, koji je bio na teritoriji pod kontrolom SRK-a. On nije vidio ni ispaljenje ni let te granate.⁶⁵⁶ U izvještaju KDZ-a o tom incidentu se kaže da se pravac iz kojeg su ispaljena ta dva projektila poklapa sa "pravcem neprijateljskih položaja u rejonu Trebevića (azimut 159 stepeni)".⁶⁵⁷ Žalbeno vijeće skreće pažnju na dokazni predmet br. D102, kartu s oznakama svjedoka Suljevića, koji je izvršio istragu o tom incidentu.⁶⁵⁸ Kao što se vidi iz tog dokaznog predmeta, i Čolina kapa, koja je bila pod kontrolom ABiH, i Vidikovac, koji je bio pod kontrolom SRK-a, nalaze se na Trebeviću i bili su veoma blizu vatrene linije koju je označio pomenuti svjedok.⁶⁵⁹

⁶⁵¹ Prvostepena presuda, par. 469.

⁶⁵² Prvostepena presuda, par. 473.

⁶⁵³ Prvostepena presuda, par. 470, 473.

⁶⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 473.

⁶⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 470, gdje se upućuje na iskaz Ekrema Suljevića, 2. mart 2007., T. 3114, i 5. mart 2007., T. 3128–3129; Ekrem Suljević, dokazni predmeti br. P310, str. 3; P315, str. 1; D102; svjedok W-28, dokazni predmeti br. P275 (zapečaćeno), str. 2; D101, str. 2.

⁶⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 467, gdje se upućuje na iskaz svjedoka W-12, 1. mart 2007., T. 3039-3041, i 2. mart 2007., T. 3062; dokazne predmete br. P306 (zapečaćeno), str. 2; P308; svjedok W-28, dokazni predmet br. P275 (zapečaćeno), str. 2.

⁶⁵⁷ Dokazni predmet br. P315. V. takođe Ekrem Suljević, dokazni predmet br. P310, str. 3: "U ovom slučaju, budući da nije bilo zgrada tačno ispred mjesta gdje je granata udarila, nije bilo moguće odrediti odakle je granata ispaljena s Trebevića. Mjesto ispaljivanja smo mogli odrediti da smo imali satelitsku ili radarsku opremu, ali je nismo imali."

⁶⁵⁸ Dokazni predmet br. D102.

⁶⁵⁹ V. takođe Huso Palo, 5. februar 2007., T. 1546; Thomas Knustad, 13. februar 2007., T. 2025-2026; Zoran Trapara, 26. juni 2007., T. 7301; Predrag Trapara, 27. juni 2007., T. 7373.

230. Spis predmeta pokazuje da je svjedočenje svjedoka W-12 jedini dokaz u kojem se precizira da je mjesto ispaljenja bilo Vidikovac.⁶⁶⁰ Svjedok W-12 je taj svoj zaključak donio isključivo na osnovu zvuka ispaljenja jedne granate. Žalbeno vijeće podsjeća da je donošenje zaključka o tome odakle je ispaljena neka granata težak proces koji, u zavisnosti od okolnosti, može zahtijevati da se razmotre faktori kao što su azimut, upadni ugao i vrsta punjenja granate.⁶⁶¹ Budući da su i položaji ABiH i položaji SRK-a ležali na pravcu iz kog je ispaljena granata, svjedočenje svjedoka W-12 u datim okolnostima nije bilo dovoljno da se van razumne sumnje utvrdi da je prva granata ispaljena iz rejonu Vidikovca. Prema tome, Pretresno vijeće je bilo dužno da razmotri i druge relevantne faktore, kao što je punjenje granate. Kao što je objašnjeno u predmetu *Galić*, punjenje određuje brzinu kretanja granate, a time i razdaljinu koju ona prevaljuje. Najbolji pokazatelji tih parametara jesu dubina kratera i sastav tla.⁶⁶² Prema tome, budući da su i položaji ABiH i položaji SRK-a bili na istom pravcu, ali na različitoj udaljenosti od buvlje pijace na Bašćaršiji, analiza punjenja bi omogućila da se s većom preciznošću odredi s kog je položaja ispaljena granata. Međutim, svjedok Suljević je objasnio da istražni tim nije izračunao udaljenost s koje je granata ispaljena, kao ni upadni ugao.⁶⁶³ Prema tome, u KDZ-ovom izvještaju o istrazi u vezi s tim incidentom utvrđen je pravac doleta, a ne i tačno mjesto ispaljenja.⁶⁶⁴ Isto tako, vojni posmatrač UN koji je istraživao incident izvršio je analizu kratera kako bi odredio kalibar granate, ali nije mogao da utvrdi domet projektila.⁶⁶⁵ Pretresno vijeće nije razmotrilo te nedostatke nije iznijelo razloge iz kojih je odbacilo druge moguće zaključke o mjestu ispaljenja. Žalbeno vijeće stoga konstatuje da, iako su predočeni dokazi bili dovoljni za utvrđivanje *pravca* doleta, oni, s obzirom na lokaciju položaja zaraćenih strana u vrijeme incidenta, nisu bili dovoljni da se van razumne sumnje utvrdi *mjesto* s kog su doletjele granate.

231. Žalbeno vijeće nadalje odbacuje argument tužilaštva da taj zaključak Pretresnog vijeća treba potvrditi zato što ne postoje nikakvi dokazi da je granate mogla ispaliti ABiH.⁶⁶⁶ Ono podsjeća na to da je na tužilaštvu da van razumne sumnje dokaže činjenice koje su pravno relevantne za krivicu

⁶⁶⁰ Žalbeno vijeće takođe napominje da je jedan od očevidaca s kojima je KDZ obavio razgovor prilikom sastavljanja službenog izvještaja "rukom [...] pokazao u smjeru [...] plato[a] Vidikovca – koji se nalazi na oko 500 metara udaljenosti – vazdušne linije iznad njegove kuće" (dokazni predmet br. D124, str. 6). Međutim, i ta osoba je čula samo zvuk ispaljenja granata, a nije vidjela odakle su one tačno ispaljene. Da je zvuk otvaranja vatre dopirao iz pravca Trebevića, izjavile su još dvije osobe s kojima je KDZ obavio razgovor, ali one nisu preciznije navele o kojoj je lokaciji riječ (dokazni predmet br. D124, str. 22, 25). Nijedna od tih osoba nije dala izjavu Pretresnom vijeću ili pred njim svjedočila.

⁶⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 318, 330.

⁶⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 330.

⁶⁶³ Prvostepena presuda, par. 470.

⁶⁶⁴ Prvostepena presuda, par. 470, gdje se upućuje na dokazni predmet br. P315.

⁶⁶⁵ Dokazni predmet br. D101, str. 2. V. takođe dokazni predmet br. P833, str. 6, gdje se samo kaže da je pravac ispaljenja bio jugoistok i da se možda radilo o minobacačkoj granati kalibra 82 mm.

⁶⁶⁶ AT. 112, 116.

optuženog, a tvrdnja da je odbrana trebala da predoči dokaze o suprotnom značila bi nedopustivo prebacivanje tog tereta.⁶⁶⁷ U ovom slučaju, tužilaštvo nije pokazalo da su dokazi koji su izvedeni u prvostepenom postupku bili dovoljni da bi se van razumne sumnje zaključilo da je granate ispalio SRK.

3. Zaključak

232. U svjetlu gore navedenog, Žalbeno vijeće zaključuje da je na osnovu dokaza iz spisa predmeta razumno pretresno vijeće moglo zaključiti da su granate koje su 22. decembra 1994. pale na buvlju pijacu na Bašaršiji *najvjerovatnije* ispaljene s teritorije pod kontrolom SRK-a, ali ne i da to utvrdi van razumne sumnje.

C. Incident od 28. avgusta 1995.

233. U okviru treće žalbene podosnove Milošević tvrdi da Pretresno nije moglo van razumne sumnje utvrditi da je SRK ispalio minobacačku granatu koja je 28. avgusta 1995. eksplodirala u ulici Mula-Mustafe Bašeskije, pred samom tržnicom Markale.⁶⁶⁸ U svjetlu svojih zaključaka iznesenih u Odjeljku XI.B.2 dolje u tekstu, Žalbeno vijeće smatra da su, za potrebe ove presude, bespredmetni argumenti strana u postupku vezani za pitanje koja je od strana u sukobu stajala iza tog incidenta granatiranja.

D. Zaključak

234. U svjetlu gore navedenog, Žalbeno vijeće djelimično usvaja Miloševićevu osmu žalbenu osnovu i poništava osuđujuću presudu koja mu je izrečena za incident granatiranja od 22. decembra 1994. Ostatak ove žalbene osnove se odbacuje.

⁶⁶⁷ V. gore, Odjeljak III.A.1.

⁶⁶⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 263.

X. NAVODNE GREŠKE U VEZI S ZAKLJUČCIMA O AVIONSKIM BOMBAMA (MILOŠEVIĆEVA DEVETA, DESETA I JEDANAESTA ŽALBENA OSNOVA)

235. U okviru ove tri žalbene osnove Milošević osporava više zaključaka Pretresnog vijeća u vezi s posjedovanjem i korištenjem takozvanih "modifikovanih avionskih bombi" ili "avionskih bombi". S obzirom na to da su relevantni zaključci Pretresnog vijeća usko povezani i da se argumenti strana u postupku u vezi s tim žalbenim osnovama u velikoj mjeri ponavljaju, Žalbeno vijeće će ih razmatrati u istom odjeljku, podijeljenom po temama.

A. Argumenti strana u postupku

236. Milošević, prvo, tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da ABiH nije imala avionske bombe.⁶⁶⁹ On tvrdi da se iz dokaza u spisu vidi da je ABiH preuzela kontrolu nad fabrikom "Pretis", koja je izrađivala avionske bombe.⁶⁷⁰ Osim toga, Milošević ističe da je, uz ABiH, na području Sarajeva avionske bombe ispaljivao i NATO.⁶⁷¹ On takođe tvrdi da su konkretni zaključci Pretresnog vijeća u vezi sa incidentima granatiranja avionskim bombama zasnivaju na krivoj pretpostavci da je avionske bombe posjedovao samo SRK, čime je doveden u pitanje standard dokazivanja van razumne sumnje, koji se zahtijeva za utvrđivanje odgovornosti SRK-a za svako granatiranje tim bombama.⁶⁷²

237. Milošević tvrdi da je ABiH ispalila barem jednu avionsku bombu, koja je pogodila zgradu RTV-a 28. juna 1995. godine.⁶⁷³ On tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno protumačilo dokaze u vezi s ovim incidentom, koji je opisan u paragrafima od 580 do 623 Prvostepene presude.⁶⁷⁴ On tvrdi da je Pretresno vijeće utvrdilo mjesto odakle je ta avionska bomba ispaljena na osnovu iskaza svjedoka Brennskaga i nepotpisanog izvještaja od 30. juna 1995. koji se pripisuje samom Miloševiću.⁶⁷⁵ Međutim, Milošević tvrdi da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir drukčiji prikaz

⁶⁶⁹ Žalbeni podnesak odbrane, str. 86.

⁶⁷⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 288, gdje se upućuje na: Berko Zečević, 20. april 2007., T. 4817; Goran Kovačević, 13. juni 2007., T. 6593; dokazni predmet br. D227.

⁶⁷¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 304, gdje se upućuje na P27, par. 49.

⁶⁷² *Npr.*, Žalbeni podnesak odbrane, par. 290 i 294, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 107; Žalbeni podnesak odbrane, par. 311. V. takođe Žalbeni podnesak odbrane, par. 312, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 107, i Žalbeni podnesak odbrane, par. 288-306.

⁶⁷³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 289-290.

⁶⁷⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 290-291.

⁶⁷⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 293. U tom izvještaju se, između ostalog, kaže sljedeće: "Naši artiljerci precizno odgovaraju na dejstva muslimanske artiljerije, u jednom takvom odgovoru 28. juna pogodili su RTC BiH /Radio-televizijski centar BiH?/, centar medijske laži protiv pravedne borbe srpskog naroda." (Dokazni predmet br. P42, str. 1).

dogadaja koji je iznio svjedok Pretresnog vijeća Knowles i izvještaj koji je napisao njegov nadređeni, svjedok Hansen,⁶⁷⁶ prema kojem su avionske bombe doletjele iz pravca sjeverozapada, gdje je bila teritorija pod kontrolom ABiH.⁶⁷⁷ Miloševićev stav je da Pretresno vijeće nije u dovoljnoj mjeri obrazložilo zašto je dalo prednost iskazu svjedoka Brennskaga u odnosu na iskaz svjedoka Knowlesa ili Hansena.⁶⁷⁸ S tim u vezi, Milošević tvrdi da svjedok Brennskag 28. juna 1995. nije Štabu UNMO-a podnio izvještaj o letu i eksploziji avionske bombe, kao i da je taj svjedok u svjedočenju tokom unakrsnog ispitivanja okolišao i bio neprecizan.⁶⁷⁹ Nadalje, Milošević tvrdi da mu izvještaj koji je kasnije uvršten u spis kao dokazni predmet D103 nije objelodanjen na osnovu pravila 68 Pravilnika, premda mu ide u prilog, kao i da je tužilaštvo čak izbrisalo svjedoka Hansena sa spiska na osnovu pravila 65ter.⁶⁸⁰ U vezi s dokaznim predmetom P42, Milošević tvrdi da se u tom dokumentu ne pominju avionske bombe i da on nije potpisan, što dovodi u sumnju njegovu autentičnost.⁶⁸¹ On nadalje napominje da su, prema nekim dokazima, avionske bombe u posjedu SRK-a imale domet od samo 100 metara, što ne odgovara vrsti oružja koje je upotrijebljeno u napadu na zgradu Televizije.⁶⁸²

238. Miloševićeva druga tvrdnja je da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi zaključilo da su eksplozije o kojima se govori u paragrafima 443, 492, 507, 519, 531, 538, 551, 560, 639, 650 i 668 Prvostepene presude izazvane avionskim bombama. S tim u vezi, Milošević se poziva na izvještaj vještaka Garovića (o kojem govori kao o "T18") i dokazima dobijenim od svjedoka Zečevića (o kojem govori kao o "W15"), "stručnjaka za avionske bombe" koji je naveo tehničke karakteristike avionske bombe "FAB 250".⁶⁸³ Prema Miloševićevim riječima, iz tih dokaza se vidi da karakteristike te vrste oružja, koje sadrži 90 kilograma TNT-a, dovode u sumnju to da su u incidentima o kojima je riječ korištene avionske bombe.⁶⁸⁴ On ukazuje na činjenicu da rasprskavanjem te vrste avionske bombe uglavnom nastaje između 7.000 i 20.000 gelera. U vezi s avionskim bombama FAB-250 s aerosolnim eksplozivnim punjenjem, Milošević tvrdi da na mjestima incidenata nisu pronađeni geleri, ili ih je pronađen neznatan broj, kao i da broj žrtava i njihove povrede nisu karakteristični za učinak eksplozije rasprskavajućih bombi. Milošević nadalje

⁶⁷⁶ U cijeloj Prvostepenoj presudi, Pretresno vijeće o izvještaju kapetana Hansena govori kao o dokaznom predmetu br. P894. Taj izvještaj je takođe označen radi identifikacije kao D31 i klasifikovan je kao povjerljiv. Žalbena vijeće napominje da je dokazni predmet br. D103 o kojem Milošević govori identičan dokaznom predmetu br. D31, osim što je dokaznom predmetu br. D103 priložen crtež.

⁶⁷⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 293-294.

⁶⁷⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 294 i 302.

⁶⁷⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 296.

⁶⁸⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 297-298.

⁶⁸¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 303.

⁶⁸² Žalbeni podnesak odbrane, par. 306.

⁶⁸³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 307.

⁶⁸⁴ Žalbeni podnesak odbrane, par. 307.

iznosi konkretne prigovore u vezi s granatiranjem Majdanske ulice 24. maja 1995. i zgrade "Bitasa" 22. avgusta 1995. On tvrdi da je Pretresno vijeće trebalo zahtijevati potkrepu izvještaja bosanske policije koji je dopuštao mogućnost da je riječ o eksploziji avionske bombe.⁶⁸⁵ Naposlijetku, u vezi s granatiranjem Bjelašničke ulice 23. jula 1995., Milošević ističe važnost činjenice da bosanska policija na tom mjestu nije pronašla nijedan geler.⁶⁸⁶ Milošević stoga tvrdi da bi razuman zaključak na osnovu tih dokaza bio da te eksplozije nisu izazvane avionskom bombom FAB ili aerosolnom bombom, nego nekom drugom eksplozivnom napravom.⁶⁸⁷

239. Milošević nadalje osporava svjedočenja vještaka u vezi s dužinom putanja avionskih bombi⁶⁸⁸ i tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava kada se oslonilo na njih.⁶⁸⁹ Osim toga, on tvrdi da je Pretresno vijeće izostavilo "druge indicije" i zanemarilo "nejasnoće u vezi s pravcem vatre".⁶⁹⁰ S tim u vezi, Milošević napominje da su položaji pripadnika ABiH bili "na svim udaljenostima" od mjesta eksplozija.⁶⁹¹

240. Ukratko, Milošević prihvaća da je SRK pod njegovom komadnom posjedovao avionske bombe i služio se njima. Međutim, on tvrdi da te bombe nikad nisu ispaljene na civilno stanovništvo.⁶⁹² No, čini se da on istovremeno kaže i da bi, u slučaju da je dokazano da je SRK ispalio bombu koja je pogodila zgradu RTV-a, to bio "zakonit odgovor na napade ABiH".⁶⁹³

241. U vezi s Miloševićevim opštim argumentima, tužilaštvo odgovara da on nije pokazao zašto je zaključak Pretresnog vijeća da je jedino SRK posjedovao i koristio modifikovane avionske bombe bio nerazuman.⁶⁹⁴ Tužilaštvo ističe da je tokom perioda na koji se odnosi Optužnica fabrika "Pretis" bila pod kontrolom SRK-a i da je nastavila da proizvodi avionske bombe.⁶⁹⁵ Tužilaštvo nadalje tvrdi da to što je ABiH prije 1992. godine možda dobijala oružje iz te fabrike nije u suprotnosti sa zaključkom Pretresnog vijeća da ABiH 1994. i 1995. nije posjedovala modifikovane avionske bombe.⁶⁹⁶ Tužilaštvo kaže da je Pretresno vijeće pažljivo ocijenilo dokaze kako bi utvrdilo

⁶⁸⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 315 i 316, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu par. 519 i 661.

⁶⁸⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 317, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 652; Berko Zečević, 23. april 2007., T. 4946-4947; Vekaz Turković, 26. april 2007., T. 5234.

⁶⁸⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 307-309.

⁶⁸⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 312, gdje se upućuje na Berka Zečevića.

⁶⁸⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 313, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 443, 508, 521, 533, 539, 552, 561, 640, 652 i 669 (zaključci Pretresnog vijeća u vezi sa svakim incidentom granatiranja avionskim bombama, izuzev granatiranja u Hrasnici 7. aprila 1995.).

⁶⁹⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 314.

⁶⁹¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 314.

⁶⁹² Žalbeni podnesak odbrane, par. 305.

⁶⁹³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 303.

⁶⁹⁴ Odgovor tužilaštva, par. 140, 156, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 107-108.

⁶⁹⁵ Odgovor tužilaštva, par. 142, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 87, 93, 102, 128, 537, 559.

⁶⁹⁶ Odgovor tužilaštva, par. 142, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 107.

odakle je ispaljena svaka od tih modifikovanih avionskih bombi.⁶⁹⁷ Ono tvrdi da Milošević ničim nije potkrijepio svoju tvrdnju da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo standard dokazivanja van razumne sumnje ili da se odlučilo za tumačenje dokaza koje njemu ide na štetu.⁶⁹⁸ Tužilaštvo ističe da se zaključci Pretresnog vijeća zasnivaju na "ukupnim izvedenim dokazima".⁶⁹⁹

242. U vezi s konkretnim prigovorima, tužilaštvo, prvo, tvrdi da je Pretresno vijeće ispravno zaključilo da je zgradu RTV-a 28. juna 1995. godine pogodila modifikovana avionska bomba SRK-a.⁷⁰⁰ Tužilaštvo sugerise da Miloševićovo tumačenje dokaza, koje se zasniva na samo dva izvora, ne pokazuje da je Pretresno vijeće pogrešno ocijenilo ukupne dokaze iz spisa prvostepenog postupka u vezi s ovim pitanjem.⁷⁰¹ Konkretno, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće pažljivo razmotrilo iskaz svjedoka Knowlesa i zaključilo da je "nepreciz[an] i pun[.] rezervi".⁷⁰² U vezi s izvještajem svjedoka Hansena, Pretresno vijeće je zaključilo da je riječ o dokazu iz druge ruke, koji je, za razliku od drugih izvještaja UNMO-a u spisu, nepouzdan zato što je jedini dokaz u kojem se kaže da je vatra otvorena s teritorije pod kontrolom ABiH.⁷⁰³ Osim toga, tužilaštvo napominje da, suprotno Miloševićovoj tvrdnji, pomenuti izvještaj Miloševiću jeste objelodanjen 31. januara 2006., gotovo godinu dana prije početka suđenja.⁷⁰⁴ U vezi s dokaznim predmetom br. P42, tužilaštvo odgovara da je Milošević na suđenju prihvatio autentičnost tog dokaznog predmeta, tako da je sada ne može osporavati.⁷⁰⁵

243. Drugo, tužilaštvo odgovara da nepostojanje fragmenata ne isključuje upotrebu modifikovane avionske bombe s aerosolnim eksplozivnim punjenjem umjesto TNT-a. Tužilaštvo tvrdi da dokazi u spisu pokazuju da ta vrsta avionske bombe dovodi do smrtonosnog talasa natpritisaka i da se po obrascu oštećenja razlikuju od projektila punjenih TNT-om.⁷⁰⁶ Po mišljenju tužilaštva, Pretresno vijeće je donijelo ispravan zaključak kada je utvrdilo da su se u ratu koristile avionske bombe s aerosolnim punjenjem⁷⁰⁷ i kada je prihvatilo to što su istražni timovi BiH u datim okolnostima

⁶⁹⁷ Odgovor tužilaštva, par. 168.

⁶⁹⁸ Odgovor tužilaštva, par. 169.

⁶⁹⁹ Odgovor tužilaštva, par. 170.

⁷⁰⁰ Odgovor tužilaštva, par. 143-145. U njemu se navode dokazi koji potkrepljuju taj zaključak poput: svjedočenja očevica Brennskaga, svjedočenja vještaka u vezi s tom vrstom oružja i jednog stručnjaka za balistiku na terenu, svjedočenja pripadnika KDZ-a i jednog civila koji je tokom napada bio u toj zgradi. Po mišljenju tužilaštva, ta svjedočenja potkrepljuju dokazni predmeti br. P42, P134, P135 i P633 (pod pečatom).

⁷⁰¹ Odgovor tužilaštva, par. 146-147 i 153. Odgovarajući na to, Milošević kaže da je "tužilaštvo pokušalo obmanuti svjedoka Knowlesa i da je već tokom suđenja objasnilo svoj stav u vezi s tim pitanjem", ali je, uprkos tome, svjedok Knowles potvrdio svoje svjedočenje (Replika odbrane, par. 13, gdje se upućuje na iskaz Andrewa Knowlesa, 25. septembar 2007., T. 9363-9364, odnosno T. 9349).

⁷⁰² Odgovor tužilaštva, par. 150, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 621.

⁷⁰³ Odgovor tužilaštva, par. 151.

⁷⁰⁴ Odgovor tužilaštva, par. 152 (gdje se pominje da je prijevod na BHS Miloševiću objelodanjen 20. oktobra 2006.).

⁷⁰⁵ Odgovor tužilaštva, par. 154.

⁷⁰⁶ Odgovor tužilaštva, par. 157-158.

⁷⁰⁷ Odgovor tužilaštva, par. 159.

odlučili da neće prikupljati gelere za potrebe utvrđivanja vrste oružja.⁷⁰⁸ Tužilaštvo se takođe protivi načinu na koji se Milošević služi dokazima da bi dokazao da oštećenja i povrede uzrokovani tim granatiranjima nisu tipični za avionske bombe, zato što su, po mišljenju tužilaštva, vještaci na koje se Milošević poziva svjedočili o optimalnom učinku avionskih bombi kada su one bačene iz aviona, a ne kada se koriste kao modifikovane avionske bombe ispaljene sa zemlje.⁷⁰⁹ S tim u vezi, tužilaštvo se poziva na svjedočenje svjedoka Zečevića, koje je Pretresno vijeće prihvatilo kao pouzdano.⁷¹⁰ Tužilaštvo nadalje upućuje na druge faktore koje je Pretresno vijeće razmatralo pri zaključivanju o modifikovanim avionskim bombama, poput: (i) vizuelnih i zvučnih efekata ispaljivanja te vrste oružja, (ii) načina na koji se ispaljuju i kako lete, (iii) tragova koje za sobom ostavljaju; i (iv) drugih dokumenata iz tog vremena i svjedočenja iz kojih se vidi da je doista korištena ta vrsta oružja.⁷¹¹

244. Treće, tužilaštvo upućuje na dokaze na koje se oslonilo Pretresno vijeće kad je utvrdilo da je projektil koji je 24. maja 1995. pogodio Majdansku ulicu⁷¹² bio modifikovana avionska bomba.⁷¹³ Tužilaštvo tvrdi da Milošević nije pokazao postojanje greške ni u utvrđivanju činjeničnog stanja u vezi s projektilom koji je 22. avgusta 1995. pogodio zgradu "Bitasa".⁷¹⁴ Tužilaštvo nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće s razlogom zaključilo da je projektil koji je pogodio Bjelašničku ulicu 23. jula 1995. godine bio modifikovana avionska bomba.⁷¹⁵ Tužilaštvo napominje da je Pretresno vijeće znalo da se u izvještaju policije BiH ne pominju geleri, ali ističe iskaz svjedoka Turkovića, koji je rekao da su prikupljeni dijelovi raketnih motora kako bi se utvrdila vrsta oružja.⁷¹⁶ Tužilaštvo nadalje tvrdi da Milošević ne govori o iskazu svjedoka Krše.⁷¹⁷ Naposljetku, tužilaštvo ističe dokaze dobijene od očevidaca koji ukazuju na to da su avionske bombe mogle biti ispaljene s većih udaljenosti od onih koje je svjedok Zečević naveo u svom svjedočenju.⁷¹⁸ Tužilaštvo ne osporava tvrdnju da je na pravcima i udaljenostima sličnim onima koje je naveo svjedok Zečević bilo

⁷⁰⁸ Odgovor tužilaštva, par. 160.

⁷⁰⁹ Odgovor tužilaštva, par. 161.

⁷¹⁰ Odgovor tužilaštva, par. 162-164, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 92, 94-95, 107 i dokaze na koje se u njoj upućuje (kao i par. 440, 476, 478, 483, 494, 498, 500, 502, 516, 524, 526, 528, 531, 535, 538, 545, 547, 549, 551, 585-586, 588, 595, 600, 627, 631, 645, 659-660 u vezi s pojedinačnim incidentima).

⁷¹¹ Odgovor tužilaštva, par. 165-166.

⁷¹² Prvostepena presuda, par. 519.

⁷¹³ Odgovor tužilaštva, par. 173, gdje se upućuje na istragu KDZ-a, svjedočenje svjedoka Jašarevića i istražnu dokumentaciju BiH.

⁷¹⁴ Odgovor tužilaštva, par. 174, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 661, 668.

⁷¹⁵ Odgovor tužilaštva, par. 175.

⁷¹⁶ Odgovor tužilaštva, par. 175.

⁷¹⁷ Odgovor tužilaštva, par. 175.

⁷¹⁸ Odgovor tužilaštva, par. 170.

položaja ABiH. Ono što tužilaštvo tvrdi jeste da Milošević nije pokazao da su zaključci Pretresnog vijeća nerazumni.⁷¹⁹

B. Analiza

1. Navod da je ABiH posjedovao avionske bombe

245. Tokom rasprave o tome kojim naoružanjem su raspolagale strane u sukobu u Sarajevu i okolini, Pretresno vijeće je analiziralo dokaze u vezi s "modifikovanim avionskim bombama", koje su definisane kao avionske bombe na koje su montirane rakete i koje se nisu bacale iz vazduha, nego su ispaljivane sa lansera postavljenih na zemlju.⁷²⁰ Odgovarajući na Miloševićeve argumente na suđenju, Pretresno vijeće je u nastavku razmotrilo pitanje da li je takvim modifikovanim avionskim bombama imao pristup samo VRS i da li ih je samo on koristio, i zaključilo je da ABiH nije posjedovala takve bombe.⁷²¹ U vezi s Miloševićevom sugestijom da je ABiH posjedovao modifikovane avionske bombe u periodu na koji se odnosi Optužnica, Pretresno vijeće je, između ostalog, napomenulo da su je "svi svjedoci tužilaštva kojima su postavljena pitanja o tome dosljedno pobijali" i u svom svjedočenju rekli da "ABiH nije mogla ni proizvesti avionske bombe niti ih transportovati kroz tunel, a nije posjedovala ni rakete koje bi se mogle montirati na avionske bombe".⁷²² Milošević ne osporava taj dokaz, kao ni druge dokaze na koje se upućuje u paragrafima 107 i 108 Prvostepene presude. On naprosto ponavlja argumente koje je iznio na suđenju i svoju interpretaciju određenih dokaza ne pokazujući pritom konkretnu grešku u zaključcima Pretresnog vijeća.

246. Osim što je donijelo opšti zaključak o tom pitanju, Pretresno vijeće je navod da je ABiH koristila tu vrstu oružja tokom sukoba razmatralo u vezi sa svakim pojedinim incidentom.⁷²³ Prema tome, čak i kad bi se pokazalo da je istinita Miloševićeva opšta tvrdnja da je ABiH posjedovala avionske bombe u periodu na koji se odnosi Optužnica, to ne bi imalo nikakvog značaja za zaključke u vezi sa konkretnim incidentima za koje mu je izrečena osuđujuća presuda.

⁷¹⁹ Odgovor tužilaštva, par. 171.

⁷²⁰ Prvostepena presuda, par. 92-101.

⁷²¹ Prvostepena presuda, par. 102-108.

⁷²² Prvostepena presuda, par. 107.

⁷²³ Prvostepena presuda, par. 108.

2. Incident 28. juna 1995. (granatiranje zgrade Televizije)

247. Pretresno vijeće je izričito razmotrilo i odbacilo Miloševiću tvrdnju da je bomba koja je 28. juna 1995. pogodila zgradu Televizije ispaljena s teritorije pod kontrolom ABiH.⁷²⁴ Suprotno Miloševićvoj tvrdnji u žalbenom postupku da se zaključak Pretresnog vijeća zasniva na pretpostavci da ABiH nije posjedovala avionske bombe, Pretresno vijeće je izvršilo analizu velike količine dokaza o pravcu vatre u vezi s ovim konkretnim granatiranjem.⁷²⁵ Pretresno vijeće je pažljivo ocijenilo te dokaze, počevši sa izvještajima o mjestu eksplozije i balističkim izvještajima.⁷²⁶ Potom je razmotrilo iskaze vještaka, bosanskih funkcionera i najmanje jednog očevica, svjedoka Brennskaga.⁷²⁷ Odgovarajući na Miloševićeve tvrdnje, Pretresno vijeće je ispitalo svjedočenje svjedoka Hansena napominjući, konkretno, sljedeće:(i) da on nije lično vidio taj događaj; (ii) prema svjedočenju potpukovnika Brennskaga, da je bomba ispaljena sa lokacije koju je naveo kapetan Hansen, to bi značilo da je ispaljena gotovo horizontalno; i (iii) njegovo svjedočenje je u suprotnosti s drugim dokazima u spisu.⁷²⁸ Nadalje, odlučivši da će pozvati svjedoka Knowlesa na osnovu pravila 98 Pravilnika, Pretresno vijeće je temeljito razmotrilo njegov iskaz, uključujući njegove komentare o gore navedenim svjedočenjima i izvještajima.⁷²⁹ Naposljetku, Pretresno vijeće je takođe razmotrilo dokumente iz tog perioda koji se odnose na taj incident, poput izvještaja SRK-a od 30. juna 1995. i zapisnika sa sastanka službenika UNPROFOR-a i oficira SRK-a.⁷³⁰

248. Ponavljajući argumente koje je iznio na suđenju, Milošević ne pokazuje zašto je način na koji se Pretresno vijeće oslonilo na te dokaze pogrešan. S tim u vezi i što se tiče svjedoka Knowlesa i Hansena, Pretresno vijeće je iznijelo konkretne razloge za neprihvatanje njihovih iskaza, napominjući konkretno da svjedočenje prvoga smatra "nepreciz[nim] i pun[im] rezervi", dok je svjedočenje drugoga dokaz iz druge ruke i jedino svjedočenje koje protivreči svjedočenjima direktnih svjedoka.⁷³¹ Žalbeno vijeće podsjeća da "čak i kada mnogi svedoci potkrepe svjedočenja,

⁷²⁴ Prvostepena presuda, par. 607-609, 620-623.

⁷²⁵ Prvostepena presuda, par. 601-617.

⁷²⁶ Prvostepena presuda, par. 601.

⁷²⁷ Prvostepena presuda, par. 602-606.

⁷²⁸ Prvostepena presuda, par. 607-609.

⁷²⁹ Prvostepena presuda, par. 610-614. Treba istaći da je Pretresno vijeće smatralo da je svjedok Knowles prihvatio mogućnost da je projektil ispaljen s udaljenijih položaja nego što je on to mislio (*id.*, par. 611, gdje se upućuje na iskaz Andrewa Knowlesa, 25. septembar 2007., T. 9389-9390), kao i da je moguće da je "ono što je on vidio 'sekundarni događaj', odnosno projektil koji je slučajno istovremeno doletio iz drugog pravca i koji možda nije projektil koji je pogodio zgradu Televizije" (*id.*, par. 614, gdje se upućuje na iskaz Andrewa Knowlesa, 25. septembar 2007., T. 9363, 9397).

⁷³⁰ Prvostepena presuda, par. 615-617.

⁷³¹ Prvostepena presuda, par. 621. Žalbeno vijeće podsjeća da to što je neki dokaz iz druge ruke samo po sebi nije dovoljno da se on proglasi nepouzdanim ili nevjerodostojnim, ali pretresna vijeća imaju velika diskreciona ovlaštenja u vezi s ocjenom težine i dokazne vrijednosti dokaza iz druge ruke, kao i drugih faktora relevantnih za ocjenu ukupnih dokaza (v. Drugostepena presuda u predmetu *Karera*, par. 39).

time se automatski ne dokazuju verodostojnost, pouzdanost ili težina tih svjedočenja", kao i da potkrepljivanje nije "ni uslov ni jemstvo pouzdanosti nekog konkretnog dokaza".⁷³² Međutim, s obzirom na to da je ocjena dokaza, kao i njihovog potkrepljivanja, slobodna ocjena Pretresnog vijeća, Žalbena vijeće se nije uvjerilo da je Milošević pokazao da je, u okolnostima ovog predmeta, Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoje diskreciono ovlaštenje kada nije prihvatilo svjedočenja Knowlesa i Hansena, a oslonilo se pritom na dokaze koji potkrepljuju tezu tužilaštva. Imajući u vidu rezonovanje Pretresnog vijeća pri ocjeni dokaza, Žalbena vijeće takođe odbacuje Miloševićev argument da je tužilaštvo obmanulo bilo kojeg od tih svjedoka.

249. U vezi s Miloševićevim osporavanjem autentičnosti dokaznog predmeta br. P42, Žalbena vijeće napominje da Milošević, osim što kaže da dokument nije potpisan, ne iznosi konkretne argumente. Žalbena vijeće nadalje napominje da Milošević nije iznio nikakav prigovor prihvatanju tog dokaza na suđenju.⁷³³ Premda ističe da dokument nije potpisan, Milošević nije izričito osporio činjenicu da taj dokument potiče od njega.⁷³⁴ U vezi s objelodanjivanjem dokaznog predmeta br. D103, Žalbena vijeće prihvata da ga je tužilaštvo objelodanilo Miloševiću i da njegovoj odbrani nije nanijeta šteta.⁷³⁵ U svakom slučaju, u svjetlu gore navedene analize, nijedan od tih dokaznih predmeta nije bio presudan za zaključke Pretresnog vijeća.

250. Naposljetku, s obzirom na to da je zgrada Televizije očigledno bila civilni objekt, Žalbena vijeće ne može prihvatiti Miloševićev argument da je moguće da je to granatiranje bilo legitimna vojna akcija. Svjedoci su na suđenju rekli da u zgradi Televizije i oko nje nije bilo vojnih ciljeva niti dejstava, kao ni vojne opreme ABiH.⁷³⁶ Osim toga, u vezi s Miloševićevim navodom da je to granatiranje bilo "zakoniti odgovor na napade ABiH-a", Žalbena vijeće još jednom naglašava da se argumenti utemeljeni na reciprocitetu, odnosno argument *tu quoque*, ne mogu koristiti kao odbrana od optužbi za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava.⁷³⁷

251. S obzirom na gore navedeno, Žalbena vijeće zaključuje da Milošević nije pokazao da na osnovu dokaza predočenih Pretresnom vijeću nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi

⁷³² Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 203, gdje se, između ostalog, upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 62-63; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 492, 506; Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 72; Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 37-38; v. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Karera*, par. 45.

⁷³³ Louis Fortin, 17. januar 2007., T. 504-505, 555. Žalbena vijeće napominje da je ovaj dokument ponovno uvršten u spis 1. februara 2007. kao P152 (T. 1440).

⁷³⁴ Barry Hogan, 2. maj 2007., T. 5565; Andrew Knowles, 25. septembar 2007., T. 9361.

⁷³⁵ Odgovor tužilaštva, par. 152. Žalbena vijeće napominje da Milošević u svojoj replici nije na to odgovorio.

⁷³⁶ Prvostepena presuda, par. 582, gdje se upućuje na W-138, 31. januar 2007., T. 1282; Rialda Musaeferić, 28. februar 2007., T. 2911; W-28, P275 (pod pečatom), str. 2; John Jordan, P267, str. 8; W-156, 27. april 2007., T. 5376-5377 (zatvorena sjednica).

⁷³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 111; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 25.

mogao zaključiti da je zgradu Televizije pogodila modifikovana avionska bomba ispaljena s teritorije pod kontrolom SRK-a.

3. Korištenje avionskih bombi u eksplozijama između 7. aprila i 23. avgusta 1995. godine

252. Pretresno vijeće je zaključilo da je SRK koristio modifikovane avionske bombe u nekoliko incidenata u kojima su pogođeni protivpravno gađani civili. Riječ je o sljedećim incidentima: granatiranje Geteove ulice br. 5 28. juna 1995. godine;⁷³⁸ granatiranje u Hrasnici 7. aprila 1995. godine;⁷³⁹ granatiranja ulice Safeta Zajke⁷⁴⁰ i Majdanske ulice⁷⁴¹ 24. maja 1995.; granatiranje ulice Safeta Hadžića 26. maja 1995. godine;⁷⁴² granatiranje Univerzitetskog medicinskog centra,⁷⁴³ zgrade br. 10 na Trgu međunarodnog prijateljstva⁷⁴⁴ i ulice Čobanija 16. juna 1995. godine;⁷⁴⁵ granatiranje zgrade Televizije 28. juna 1995. godine;⁷⁴⁶ granatiranje ulice Alekse Šantića i ulice Bunički potok 1. jula 1995. godine;⁷⁴⁷ granatiranje Bjelašničke ulice 23. jula 1995.⁷⁴⁸ i granatiranje zgrade "Bitasa" 22. avgusta 1995. godine.⁷⁴⁹

253. Žalbeno vijeće napominje da su Miloševićevi argumenti u vezi s tim eksplozijama na suđenju razmotreni i odbačeni.⁷⁵⁰ Prema tome, kao što to Žalbeno vijeće dosljedno ističe, Milošević ih ne može naprosto ponoviti u žalbenom postupku, već ima obavezu pokazivanja da je Pretresno vijeće počinilo konkretnu grešku u primjeni prava ili utvrđivanju činjeničnog stanja koja obesnažuje odluku, ili da je nerazumno ocijenilo težinu relevantnih i irelevantnih faktora. On, umjesto toga, iznosi drugu, navodno razumnu, interpretaciju dokaza⁷⁵¹ i nije pokazao da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao van razumne sumnje donijeti zaključke koje je donijelo Pretresno vijeće. Žalbeno vijeće ponavlja da standard preispitivanja u žalbenom postupku dopušta da se u žalbenom postupku određeni zaključak potvrdi i kada su se na glavnom pretresu razumno mogli izvući i drugi zaključci saglasni sa krivicom.⁷⁵²

⁷³⁸ Prvostepena presuda, par. 443.

⁷³⁹ Prvostepena presuda, par. 492.

⁷⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 507.

⁷⁴¹ Prvostepena presuda, par. 519.

⁷⁴² Prvostepena presuda, par. 531.

⁷⁴³ Prvostepena presuda, par. 538.

⁷⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 551.

⁷⁴⁵ Prvostepena presuda, par. 560.

⁷⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 618.

⁷⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 639.

⁷⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 650.

⁷⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 668. No, Žalbeno vijeće smatra da je, s obzirom na zaključke u Odjeljku XI.B.2 dolje, argument u vezi s tipom bombi koje su upotrijebljene za granatiranje zgrade "Bitasa" irelevantan.

⁷⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 99-101, 443, 492, 507, 519, 531, 538, 551, 560, 639, 650, 668.

⁷⁵¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 308.

⁷⁵² V. gore Odjeljak III, par. 20.

254. Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće razmotrilo dokaze koji pokazuju da su u Sarajevu korištena dva tipa avionskih bombi: FAB-100 i FAB-250.⁷⁵³ Eksplozivno punjenje prvog tipa bombe je obično TNT, dok je drugi tip punjen aerosolnim eksplozivom.⁷⁵⁴ Drugi tip eksplozivne mješavine, čiji se efektivni domet procjenjuje na 5.820 do 7.680 metara, ne ostavlja za sobom fragmente ili ih ostavlja malo, a udarni talas izaziva povrede i oštećenja koji se uveliko razlikuju od onih uzrokovanih TNT-om.⁷⁵⁵ Po svemu sudeći, Milošević ne osporava te zaključke same po sebi.

255. U vezi sa konkretnim incidentima koje Milošević navodi, Pretresno vijeće gotovo uvijek upućuje na dokaze koji pokazuju da su korištene modifikovane avionske bombe FAB-250.⁷⁵⁶ Uzimajući u obzir gore navedene argumente strana u postupku, Žalbeno vijeće zaključuje da Milošević u vezi sa brojem fragmenata i tipom povreda i oštećenja koja su ta granatiranja izazvala nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo van razumne sumnje donijeti zaključak da su u tim incidentima upotrijebljene bombe s aerosolnim eksplozivnim punjenjem FAB-250.

256. Prethodni zaključci ne odnose se na granatiranje ulice Safeta Hadžića 26. maja 1995. godine,⁷⁵⁷ Univerzitetskog medicinskog centra 16. juna 1995. godine⁷⁵⁸ i zgrade br. 10 na Trgu međunarodnog prijateljstva 16. juna 1995.⁷⁵⁹ U ta tri slučaja, u Prvostepenoj presudi se ne upućuje izričito na dokaze na osnovu kojih bi se moglo zaključiti da su modifikovane avionske bombe o kojima je riječ bombe s aerosolnim eksplozivnim punjenjem FAB-250. Bez obzira na to, Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće u sva tri slučaja raspolagalo dokazima na osnovu kojih je moglo ocijeniti odakle su bombe ispaljene i koju vrstu oštećenja i povreda su izazvale⁷⁶⁰ i, suprotno Miloševićevoj tvrdnji, nije donijelo zaključke na osnovu pretpostavke da je samo SRK posjedovao avionske bombe. Shodno tome, Milošević nije pokazao da su relevantni zaključci Pretresnog vijeća u vezi s upotrebom modifikovanih avionskih bombi pogrešni. Stoga, čak i ako su u nekim od tih slučajeva upotrijebljene druge vrste modifikovanih avionskih bombi, takav zaključak ne bi imao uticaja na osuđujuće presude izrečene Miloševiću.

⁷⁵³ Prvostepena presuda, par. 93.

⁷⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 94.

⁷⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 94-95.

⁷⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 441, 491, 503, 519, 557, 632, 634, 648, 665.

⁷⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 529-533.

⁷⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 536-538.

⁷⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 544-551.

⁷⁶⁰ V., posebno, Prvostepena presuda, par. 529-533 (u vezi s granatiranjem ulice Safeta Hadžića 26. maja 1995.); dokazni predmet br. P321, str. 1, gdje se upućuje, između ostalog, na Prvostepenu presudu, par. 536 (u vezi s granatiranjem Kliničkog centra Univerziteta 16. juna 1995.); Prvostepena presuda, par. 544-550 (u vezi s granatiranjem zgrade br. 10 na Trgu međunarodnog prijateljstva).

257. Žalbeno vijeće nadalje napominje da Pretresno vijeće u vezi s granatiranjem Majdanske ulice 24. maja 1995. godine utvrdilo vrstu projektila na osnovu iskaza svjedoka Jašarevića, zaključka istrage KDZ-a i pronađenih ostataka rakete, gelera i dijelova avionske bombe na mjestu incidenta.⁷⁶¹ Što se tiče zaključka Pretresnog vijeća da je projektil koji je pogodio Bjelašničku ulicu 23. jula 1995. bio modifikovana avionska bomba, Žalbeno vijeće napominje da je Miloševićev argument u vezi s nepostojanjem gelera razmotren i odbačen na suđenju.⁷⁶² S tim u vezi, Žalbeno vijeće podsjeća da je Pretresnom vijeću, osim iskaza svjedoka Turkovića i Krše,⁷⁶³ predloženo i svjedočenje svjedoka Zečevića prema kojem oko mjesta detonacije bombe s aerosolnim eksplozivnim punjenjem nema gelera ili ih ima sasvim malo.⁷⁶⁴ Prema tome, Milošević nije pokazao da su zaključci Pretresnog vijeća u vezi s vrstom oružja koje je upotrijebljeno u relevantnim incidentima pogrešni.

258. Naposljetku, u vezi s Miloševićevom opštom tvrdnjom o lokaciji položaja ABiH, Žalbeno vijeće napominje da Milošević ne razvija taj argument i ne povezuje ga ni sa jednim konkretnim incidentom koji je Pretresno vijeće razmatralo. Njegov navod stoga ostaje neprecizan i nejasan, zbog čega ne zaslužuje da ga Žalbeno vijeće dalje razmatra. Žalbeno vijeće stoga zaključuje da Milošević nije pokazao da nijedno razumno Pretresno vijeće ne bi moglo zaključiti da je iza gađanja avionskim bombama stajao SRK.

259. S obzirom na gore iznesenu analizu, Žalbeno vijeće u osnovi Miloševićeve opšte tvrdnje da Pretresno vijeće nije primijenilo pravilo dokazivanja van razumne sumnje ne vidi nikakav konkretan argument.⁷⁶⁵

⁷⁶¹ Prvostepena presuda, par. 519.

⁷⁶² Prvostepena presuda, par. 650.

⁷⁶³ Vekaz Turković, 26. april 2007., T. 5232; Edisa Kršo, P644, str. 5.

⁷⁶⁴ Prvostepena presuda, par. 94.

⁷⁶⁵ V. gore, par. 236 i fusnota 672, gdje se upućuje na Žalbeni podnesak odbrane, par. 311.

C. Zaključak

260. Iz gore navedenih razloga, u cijelosti se odbacuje Miloševićeva deveta, deseta i jedanaesta žalbena osnova.

XI. NAVODNE GREŠKE U VEZI SA ZAKLJUČCIMA DA JE MILOŠEVIĆ NAREDIO GRANATIRANJE I SNAJPERSKO DJELOVANJE PO CIVILIMA (MILOŠEVIĆEVA DVANAESTA ŽALBENA OSNOVA)

A. Vidovi krivične odgovornosti

1. Argumenti strana u postupku

261. U sklopu svoje dvanaeste žalbene osnove Milošević osporava zaključak Pretresnog vijeća da je on naredio napade na civile u Sarajevu i okolini.⁷⁶⁶ On tvrdi da nijedno razumno pretresno vijeće sigurno ne bi donijelo zaključke sadržane u paragrafima 961-979 i 999-1001 Prvostepene presude.⁷⁶⁷ Prihvatajući da "naređenje ne mora nužno biti pismeno i može biti dokazano na osnovu indirektnih dokaza", Milošević tvrdi da nije dokazano van razumne sumnje da je postojalo bilo kakvo naređenje.⁷⁶⁸ On tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je na osnovu dokaznih predmeta br. P225 i P226 zaključilo da je on naredio da se napadne civilno stanovništvo Hrasnice. On tvrdi da je naređeno da se napadne "gradski centar" Hrasnice, koji je ABiH pretvorila u vojnu zonu.⁷⁶⁹ Milošević insistira na tome da je jedinicama pod svojom kontrolom zapravo naredio da poštuju međunarodno humanitarno pravo i ratno pravo.⁷⁷⁰

262. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće, nakon što je razmotrilo ukupne dokaze, donijelo razuman zaključak da je Milošević naredio te zločine.⁷⁷¹ Tužilaštvo tvrdi da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je na osnovu Miloševićevog čvrstog rukovođenja SRK-om i obrasca napada, zaključilo da je on planirao i naredio kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja. Nadalje, po mišljenju tužilaštva, Pretresno vijeće je ispravno postupilo kada se oslonilo na planiranje i naređivanje konkretnih incidenata, poput granatiranja Hrasnice, kao dokaz planiranja i naređivanja te kampanje.⁷⁷² Tužilaštvo tvrdi da Pretresno vijeće nije na osnovu dokaznih predmeta br. P225 i P226 zaključilo da je Milošević naredio granatiranje stambenog naselja Hrasnice, već na osnovu nekoliko drugih dokaza, uključujući one koji se razmatraju drugdje u Prvostepenoj presudi.⁷⁷³ Nadalje, tužilaštvo napominje da je Pretresno vijeće potvrdilo da mu nije predočeno nijedno Miloševićevo pismeno naređenje za snajpersko djelovanje protiv civila. S obzirom na dokaze da je

⁷⁶⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 318.

⁷⁶⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 318.

⁷⁶⁸ Replika odbrane, par. 14; v. takođe Žalbeni podnesak odbrane, par. 318 i AT. 154.

⁷⁶⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 318.

⁷⁷⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 318.

⁷⁷¹ Odgovor tužilaštva, par. 177-178. V. takođe AT. 91, 93-95.

⁷⁷² AT. 94.

⁷⁷³ Odgovor tužilaštva, par. 180, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 964, fusnote 3174-3176.

izdavao naređenja vezana za obučavanje, opremanje i razmjestaj snajperista, Pretresno vijeće je donijelo razuman zaključak da je Milošević naredio gađanje civila.⁷⁷⁴ Naposljetku, tužilaštvo napominje da je Pretresno vijeće pažljivo razmotrilo dokaze da je Milošević izdavao naređenja da se poštuje međunarodno humanitarno pravo. Uprkos dokazima koji potvrđuju tu tvrdnju, Pretresno vijeće je donijelo zaključak da je Milošević naredio napade na civilno stanovništvo.⁷⁷⁵

2. Analiza

263. Žalbeno vijeće prije svega napominje da se paragrafi 999-1001 Prvostepene presude ne odnose na zaključak Pretresnog vijeća da je Milošević naredio granatiranje i snajpersko djelovanje po civilima nego na otežavajuće faktore koji su razmatrani pri određivanju Miloševićeve kazne. Stoga će Žalbeno vijeće u pogledu ove žalbene osnove ovdje iznijeti zaključke o tome da li Milošević jeste naredio te napade, a zaključci Pretresnog vijeća u paragrafima 999-1001 biće analizirani u odjeljku u vezi s odmjeravanjem kazne dolje u tekstu.⁷⁷⁶

264. Što se tiče Miloševićevih prigovora u vezi sa činjenicama, a u svjetlu prethodnih zaključaka po Miloševićevoj prvoj i šestoj žalbenoj osnovi,⁷⁷⁷ Žalbeno vijeće odbacuje kao irelevantan Miloševićev argument da je Hrasnica bila "vojna zona" i stoga legitimna meta vojnog napada. U svakom slučaju, njegov argument da postoji mogućnost da je napad na Hrasnicu bio legitiman s obzirom na očekivanu konkretnu i direktnu vojnu prednost je neodrživ⁷⁷⁸ zato što je, zbog svoje nesrazmjerne i neselektivne prirode, taj napad bio protivpravno usmjeren protiv civilnog stanovništva na tom području.⁷⁷⁹ Žalbeno vijeće će se stoga u analizi ograničiti na pitanje da li bi razuman presuditelj o činjenicama mogao, na osnovu spisa predmeta, van razumne sumnje utvrditi da je Milošević naredio granatiranje i snajpersko djelovanje po civilnom stanovništvu Sarajeva u periodu na koji se odnosi Optužnica.

⁷⁷⁴ Odgovor tužilaštva, par. 181. V. takođe AT. 94, gdje tužilaštvo tvrdi da to što je "snajpersko djelovanje vršeno tokom dužeg perioda u raznim dijelovima Sarajeva pod kontrolom raznih brigada SRK-a" pokazuje da je Milošević koordinisao, planirao i naredio snajpersko djelovanje.

⁷⁷⁵ Odgovor tužilaštva, par. 182.

⁷⁷⁶ V. gore Odjeljak XII.B.2, par. 300 *et seq.*

⁷⁷⁷ V. gore, Odjeljak III.C.1.(b)(ii), par. 54 *et seq.*; Odjeljak VII.B, par. 139 *et seq.*

⁷⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 179, gdje se upućuje na sljedeće: Dopunski protokol I, članove 51(5)(b), 57(2)(a)(iii) i 57(2)(b); Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 58 (i izvori na koje se u njoj poziva); Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 191-192.

⁷⁷⁹ V. gore, Odjeljak VII.B, par. 142. Kao što Žalbeno vijeće dosljedno ističe, "da li je naređenje za neki napad izdato iz preventivnih, odbrambenih ili ofanzivnih razloga [je] nebitno s pravnog stanovišta [...]. Bitno pitanje koje treba razmotriti jeste pitanje da li je način na koji je izvedena vojna akcija bio kažnjiv ili nije." (Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 268, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 812). V. takođe gore, par. 250.

(a) Naređivanje i planiranje kampanje

265. Pristup Pretresnog vijeća bio je vrlo uopšten u smislu da ono nije analiziralo da li je Milošević naredio svaki incident snajperskog djelovanja ili granatiranja, nego je, umjesto toga, zaključilo da je do tih incidenata moglo doći jedino ako ih je on naredio u sklopu kampanje usmjerene protiv civilnog stanovništva Sarajeva. U principu, ovaj pristup kao takav nije pogrešan s obzirom na to da je moguće utvrditi postojanje i *actus reusa* i *mens rea* naređivanja zaključivanjem na osnovu dokaza o okolnostima, pod uslovom da su tako izvedeni zaključci jedini razumni zaključci. Međutim, Žalbeno vijeće napominje da takav pristup činjenicama u predmetu zahtijeva veliki oprez.

266. Prvo, Žalbeno vijeće naglašava da je, kao što je to Pretresno vijeće ispravno ocijenilo u diskusiji o rasprostranjenom ili sistematskom napadu, "[k]ampanja [...] vojna strategija; ona nije sastojak nijedne od optužbi iz Optužnice, bilo da se radi o optužbi za terorisanje, ubistvo ili nehumana djela."⁷⁸⁰ Međutim, Žalbeno vijeće napominje da u drugim dijelovima Prvostepene presude Pretresno vijeće, kako se čini, smatra Miloševića odgovornim za planiranje i naređivanje kampanje zločina.⁷⁸¹ Kako to shvata Žalbeno vijeće, time se želi reći da su zločini o kojima je riječ tvorili obrazac koji je činila vojna kampanja SRK-a u Sarajevu. Prema tome, u ovoj Žalbenoj presudi izraz "kampanja" koristi se kao deskriptivni termin kojim se ilustrira teza da su napadi na civilno stanovništvo Sarajeva, u vidu snajperskog djelovanja i granatiranja, tvorili obrazac i bili dio vojne strategije.

267. Drugo, Žalbeno vijeće napominje da se Pretresno vijeće nije oslonilo ni na kakve dokaze o postojanju konkretnog Miloševićevog naređenja u vezi s kampanjom granatiranja i snajperskog djelovanja u Sarajevu kao takvom, nego je na osnovu karaktera kampanje koja je vršena i s obzirom na čvrsto rukovođenje, zaključilo da je ta kampanja "morala biti vođena [...] po [Miloševićevim] uputstvima i naređenjima".⁷⁸² Žalbeno vijeće podsjeća da nije moguće utvrditi da je postojao *actus reus* naređivanja bez prethodnog pozitivnog čina zato što sam pojam "izdavanje naloga", koji je ključan za razumijevanje "naređivanja" pretpostavlja "pozitivan čin osobe koja ima rukovodeći položaj".⁷⁸³ Žalbeno vijeće prihvata da to naređenje ne mora nužno biti eksplicitno u pogledu

⁷⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 927.

⁷⁸¹ Prvostepena presuda, par. 910-913, 927-928, 932, 938, 953, 966, 975, 978.

⁷⁸² Prvostepena presuda, par. 966.

⁷⁸³ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 176. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 481, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Gacumbitsi*, par. 182; Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 75; Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 361; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 365; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 28-30.

posljedica koje će imati.⁷⁸⁴ Međutim, Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da je Pretresno vijeće van razume sumnje utvrdilo da je Milošević svojim podređenima naredio da provedu kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja po civilnom stanovništvu Sarajeva, kao takve.

268. Premda Milošević u sklopu ove žalbene osnove ne osporava izričito svoju odgovornost za planiranje tih zločina, Žalbeno vijeće prima na znanje njegove tvrdnje u vezi s tim iznesene u sklopu drugih osnova⁷⁸⁵ i odlučuje da to pitanje razmotri u ovom odjeljku Presude. S tim u vezi, Žalbeno vijeće podsjeća na to da se za *actus reus* "planiranja" zahtijeva da jedna ili više osoba osmisle kažnjivo ponašanje koje čini jedno ili više krivičnih djela iz Statuta koja će kasnije biti izvršena.⁷⁸⁶ Dovoljno je pokazati da je planiranje bilo faktor koji je bitno doprinio takvom kažnjivom ponašanju.⁷⁸⁷ *Mens rea* za taj vid odgovornosti pretpostavlja namjeru planiranja da se izvrši zločin ili, kao minimum, svijest o velikoj vjerovatnoći da će prilikom izvršenja planiranog djela ili propusta biti počinjeno krivično djelo.⁷⁸⁸

269. Žalbeno vijeće ponavlja da je kampanja snajperskog djelovanja i granatiranja po civilima u Sarajevu već bila u toku kada je Milošević od Galića preuzeo komandu nad SRK-om.⁷⁸⁹ Premda to ne može biti presudno u ovom predmetu, Žalbeno vijeće smatra korisnim da primijeti da je utvrđena Galićeva odgovornost za naređivanje zločina prema Optužnici, ali ne i za njihovo planiranje. Miloševiću je, s druge strane, izrečena osuđujuća presuda i za planiranje i za naređivanje kampanje granatiranja i snajperskog djelovanja usmjerene protiv civila u Sarajevu u periodu na koji se odnosi Optužnica, nakon što je Galić napustio komandnu dužnost, premda je zaključeno da Milošević nije "sam osmislio strategiju za Sarajevo"⁷⁹⁰ i da je "djelovao izvršavajući naređenja Glavnog štaba VRS-a".⁷⁹¹

⁷⁸⁴ Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 481: "Odgovornost postoji i kada osoba na položaju vlasti naredi činjenje ili nečinjenje svjesna znatne vjerovatnoće da će prilikom izvršenja tog naređenja biti počinjen zločin, i ako osoba koja je dobila naređenje nakon toga zaista i počinji taj zločin ". V. takođe, Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 152 i 157; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 30; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 42.

⁷⁸⁵ V. npr., Žalbeni podnesak odbrane, par. 41, 42-99 i str. 94.

⁷⁸⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 479, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 26.

⁷⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 26. Premda se u francuskoj verziji Presude koristi izraz "*un élément déterminant*", u engleskoj verziji – koja je mjerodavna – koristi se sljedeća formulacija: "*factor substantially contributing to* /faktor koji je bitno doprinio/".

⁷⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 479, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 29, 31.

⁷⁸⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 746-747. Ti zaključci su ostali neizmijenjeni po žalbi.

⁷⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 960.

⁷⁹¹ Prvostepena presuda, par. 961.

270. U vezi s *actus reusom* planiranja, Pretresno vijeće je smatralo da je Milošević "mogao da primjenjuje širu strategiju onako kako je on smatrao da ona treba da se primjenjuje".⁷⁹² Iz tih zaključaka nije jasno da li je zaključeno da je Milošević učestvovao u osmišljavanju vojne strategije u vezi s tekućom kampanjom kao takvom ili da je planirao svaki zasebni incident za koji ga Pretresno vijeće smatra odgovornim.⁷⁹³ Žalbeno vijeće nadalje zaključuje da nije jasno na osnovu kojih konkretnih dokaza je Pretresno vijeće donijelo te zaključke. S obzirom na te nejasnoće, Žalbeno vijeće zaključuje da Miloševićeva odgovornost za planiranje kampanje granatiranja i snajperskog djelovanja usmjerene protiv civila u Sarajevu, kao takve, nije mogla biti utvrđena van razumne sumnje.

271. Žalbeno vijeće naglašava da se njegovi gore navedeni zaključci odnose isključivo na Miloševićevu individualnu krivičnu odgovornost za naređivanje i planiranje kampanje granatiranja i snajperskog djelovanja po civilima u Sarajevu kao takvu, s obzirom na to da na suđenju nije utvrđeno da su zadovoljeni svi pravni uslovi za te vidove krivične odgovornosti. Ti zaključci ne utiču na zaključke Pretresnog vijeća, kao ni na zaključke Pretresnog vijeća i Žalbenog vijeća u predmetu *Galić*, da se u relevantnom periodu u Sarajevu provodila takva kampanja.

(b) Incidenti granatiranja

272. Pretresno vijeće je utvrdilo da je Milošević naručivao avionske bombe i dostavljao ih raznim brigadama SRK-a, kao i da je izdavao naređenja za izradu lansera modifikovanih avionskih bombi koje je SRK koristio u cijeloj svojoj zoni odgovornosti u Sarajevu.⁷⁹⁴ Pretresno vijeće je nadalje zaključilo da je Milošević, generalno, kontrolisao granatiranje koje je vršio SRK i da je, konkretno, izdavao naređenja koja su se odnosila na položaje artiljerijskih oruđa i artiljerijsku municiju.⁷⁹⁵ Pretresno vijeće je takođe saslušalo iskaze u vezi s minobacačima srednjeg i velikog kalibra koji se

⁷⁹² Prvostepena presuda, par. 960.

⁷⁹³ Upor. Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 357: "Optuženi [...] može snositi odgovornost za 'planiranje' krivičnog djela samo ako se dokaže da je on u znatnoj mjeri učestvovao u pripremnj fazi tog krivičnog djela u onom obliku u kojem je on konkretno izvršen, što znači da je morao unaprijed posjedovati dovoljno znanje o tom krivičnom djelu. [...]" i par. 358: "Iako je optuženi prihvatio Strateški plan, nije dokazano da ga je on lično i smislio. [...], Pretresno vijeće smatra da dokazi koji su mu predočeni nisu dovoljni da bi se na osnovu njih zaključilo da je optuženi učestvovao u neposrednoj pripremi konkretnih krivičnih djela. Ovaj uslov konkretnosti jeste ono po čemu se 'planiranje' razlikuje od drugih vidova odgovornosti. [...]" (fusnote izostavljene).

⁷⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 964, gdje se upućuje na dokazne predmete br. P663, P714, P722, P767. Žalbeno vijeće napominje da Pretresno vijeće takođe upućuje na dokazni predmet br. P768, naređenje koje je zamjenik komandanta SRK-a izdao u Miloševićevom odsustvu. O Miloševićevom odsustvu iz Sarajeva biće riječi u Odjeljku XI.B.2 dolje.

⁷⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 818-819, gdje se upućuje na Ghulama Muhammada Mohatarema, 19. januar 2007., T. 704; W-46, 15. mart 2007., T. 3816-3817, 3830-3831 (zatvorena sjednica), 16. mart 2007., T. 3853 (zatvorena sjednica); Borislava Kovačevića, 9. juli 2007., T. 7906; T-53, 11. juni 2007., T. 6460-6461, 6464-6465; Predraga Trapara, 27. juni 2007, T. 7414; i dokazni predmeti br. P667, P687, P697, P710, P729. V. takođe, Prvostepena presuda, par. 102, gdje se upućuje na dokazne predmete br. P716, P907.

nisu premještali "osim ako to ne naredi 'komandant'".⁷⁹⁶ Naposlijetku, Pretresno vijeće je na osnovu direktnih dokaza utvrdilo da je Milošević planirao i naredio granatiranje u dva konkretna incidenta: granatiranje zgrade Televizije i granatiranje naselja Hrasnica 7. aprila 1995. godine.⁷⁹⁷

273. Na osnovu tih dokaza i s obzirom na utvrđenu činjenicu da je Milošević bio direktno umiješan u korištenje i raspoređivanje modifikovanih avionskih bombi i da je izdavao naređenja u vezi s njihovim korištenjem već u avgustu 1994. godine,⁷⁹⁸ Žalbeno vijeće zaključuje da nije nerazumno to što je Pretresno vijeće zaključilo da su sva granatiranja u Sarajevu u kojima je SRK upotrijebio modifikovane avionske bombe i minobacače u periodu na koji se odnosi Optužnica bila moguća samo po Miloševićevom naređenju. Nadalje, uzimajući u obzir da su modifikovane avionske bombe bile vrlo neprecizno oružje, za koje su neki čak upotrijebili izraz "nekontrolirane", ali oružje izuzetno velike razorne moći,⁷⁹⁹ Žalbeno vijeće zaključuje da nije bilo nerazumno zaključiti da je Milošević imao *mens rea* koja se zahtijeva za naređivanje krivičnih djela terorisanja i zločina protiv čovječnosti, bilo hotimičnim gađanjem civila ili neselektivnim napadima na njih.⁸⁰⁰

274. Međutim, Žalbeno vijeće napominje da se zaključci Pretresnog vijeća da je Milošević planirao granatiranja u biti zasnivaju na istom nizu činjenica. U okolnostima ovog predmeta, Žalbeno vijeće *proprio motu* zaključuje da Miloševićeva odgovornost za naređivanje u potpunosti obuhvata njegovo kažnjivo ponašanje, tako da ne nalaže izricanje osuđujuće presude za planiranje istih zločina.⁸⁰¹

(c) Incidenti snajperskog djelovanja

275. Pretresno vijeće je iz činjenice da je Milošević generalno rukovodio snajperskim dejstvima izvelo zaključak da je Milošević planirao i naređivao incidente snajperskog djelovanja.⁸⁰² Vijeće je ilustrovalo taj zaključak činjenicom da je "snajpersko djelovanje vršeno tokom dužeg perioda u raznim dijelovima Sarajeva sa teritorije koja je bila pod kontrolom raznih brigada SRK-a", što pokazuje time da je Milošević vršio koordinaciju snajperskih dejstava, kao i činjenicom da je on

⁷⁹⁶ Prvostepena presuda, par. 90, gdje se upućuje na Richarda Higgsa, 23. april 2007., T. 5005-5506 i 24. april 2007., 5077-5078.

⁷⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 491 (gdje se upućuje na dokazni predmet br. P226), 495, 615 (gdje se upućuje na dokazne predmete br. P42, P152), 622, 964. V. takođe, *id.*, par. 854 (gdje se upućuje na dokazni predmet br. P226), 857 (gdje se upućuje na dokazni predmet br. D186, str. 2).

⁷⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 822, gdje se upućuje na dokazne predmete br. P665, P696, P891, str. 13; P892, str. 1-2.

⁷⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 97-100.

⁸⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 905, 907, 970-971, 978.

⁸⁰¹ Upor. u vezi s naređivanjem i pomaganjem i podržavanjem, Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 77, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Semanza*, par. 353, 364; i, u vezi s planiranjem i počinjenjem, Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 268, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 278; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 386

⁸⁰² Prvostepena presuda, par. 962.

izdao "brojna naređenja vezana za obučavanje, opremanje i angažovanje snajpera".⁸⁰³ Premda je Pretresno vijeće napomenulo da mu nije predočeno "nijedno pismeno [Miloševićevo] naređenje [...] u kojem se nedvosmisleno naređuje snajpersko djelovanje protiv civila", zaključilo je "da je cjelokupna kampanja snajperskog djelovanja bila pod [Miloševićevom] kontrolom [...]".⁸⁰⁴ Žalbeno vijeće je već poništilo zaključke Pretresnog vijeća u vezi s naređivanjem i planiranjem takve kampanje u cjelini zbog nedostataka dokaza na osnovu kojih bi se van razumne sumnje moglo utvrditi postojanje takvog naređenja u bilo kom obliku.⁸⁰⁵

276. Kako bi se utvrdilo da je Milošević naredio sve incidente snajperskog djelovanja koji se u Prvostepenoj presudi pripisuju SRK-u, Pretresno vijeće je uzelo u obzir i sljedeće činjenice u vezi s Miloševićem: (i) da je jedna od prvih radnji koje je preduzeo kada je postao komandant SRK-a bila potpisivanje Sporazuma o prestanku snajperskog djelovanja na području Sarajeva od 14. avgusta 1994., kao i da je prije toga učestvovao je u pregovorima;⁸⁰⁶ i (ii) da je on potpisao naređenje za obustavu snajperskog djelovanja.⁸⁰⁷ Žalbeno vijeće zaključuje da je Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoje diskreciono ovlaštenje kada je situacije u kojima je Milošević djelovao u cilju sprečavanja snajperskog djelovanja uzelo u obzir kao dokaz da je planirao i naredio snajpersko djelovanje po civilima. Pretresno vijeće je takođe pomenulo "jedno naređenje za podizanje stepena borbene gotovosti i izradu plana za vatrena dejstva po Starom Gradu" kao primjer Miloševićevog planiranja i naređivanja snajperskog djelovanja.⁸⁰⁸ Međutim, s obzirom na to da se ne pominje nijedan dokazni predmet ili svjedočenje, Žalbeno vijeće ne zna na šta se Pretresno vijeće tačno poziva.

277. Za razliku od načina na koji je kontrolisano granatiranje, Pretresno vijeće napominje da bi Milošević "izdao opšta naređenja o tome kako treba dejstvovati po cilju, a onda bi potčinjeni komandant organizovao vatreni položaj. Organizaciju načina vatrene dejstva na položajima vršili su komandiri odjeljenja ili vodova i komandanti bataljona i pukova".⁸⁰⁹ Za razliku od "nekontroliranih" modifikovanih avionskih bombi, snajperisti su uglavnom precizno pogađali mete.⁸¹⁰ Osim toga, Pretresnom vijeću su predočeni "dokaz[i] da nije svako snajpersko djelovanje

⁸⁰³ Prvostepena presuda, par. 962.

⁸⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 962.

⁸⁰⁵ V. gore, par. 266-267, 270.

⁸⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 962. V. takođe, *id.*, par. 815-816.

⁸⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 962. Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće, premda je uzelo u obzir ovo naređenje pri donošenju zaključka da je Milošević naredio snajpersko djelovanje, odlučilo da ga neće uzeti u obzir kao dokaz da je pokušao zaustaviti snajpersko djelovanje uz obrazloženje da je to naređenje izdato "praktično na završetku sukoba". (*id.*, par. 966).

⁸⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 962.

⁸⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 813 (fusnote izostavljene), gdje se upućuje na Stevana Veljovića, 31. maj 2007., T. 5955-5956.

⁸¹⁰ Upor. Prvostepena presuda, par. 207, gdje se upućuje na Patricka Van der Weijdena, 29. mart 2007., T. 4278-4280, 4286-4287.

po civilima bilo namjerno".⁸¹¹ U datim okolnostima, Žalbena vijeće zaključuje da zaključak da je Milošević naredio sve incidente snajperskog djelovanja koji se u Prvostepenoj presudi pripisuju snajperistima SRK-a nije jedini razumni zaključak koji se može izvesti iz toga što je on kontrolisao snajperska dejstva i obuku uopšte. Žalbena vijeće stoga ukida osuđujuće presude koje su Miloševiću izrečene za naređivanje i planiranje zločina u vezi sa incidentima snajperskog djelovanja.

(d) Odgovornost po članu 7(3) Statuta

278. Međutim, Žalbena vijeće napominje da gornji zaključci ne znače da se Milošević ne smatra odgovornim za incidente snajperskog djelovanja po članu 7(3) Statuta. Žalbena vijeće napominje da je Milošević, prema Optužnici, odgovoran za planiranje i naređivanje krivičnih djela za koja se tereti (i pored toga ili alternativno, za pomaganje i podržavanje planiranja, pripremanja i/ili izvršenja tih krivičnih djela), kao i za krivična djela koja su izvršili njegovi podređeni, za koja je znao ili imao razloga da zna, a nije preduzeo razumne i nužne mjere da ih spriječi ili kazni.⁸¹²

279. Pretresno vijeće je zaključilo da između Optužnice i Završnog podneska tužilaštva postoji neodgovornost u vezi s pitanjem da li se Milošević po članu 7(3) tereti alternativno ili uporedo u odnosu na član 7(1).⁸¹³ Pretresno vijeće nije razmatralo Miloševićevu odgovornost po članu 7(3) budući da ga je proglasilo krivim po članu 7(1).⁸¹⁴ Žalbena vijeće podsjeća da je po pravilu dopustivo i kumulativno i alternativno terećenje na osnovu istog ponašanja⁸¹⁵ i uvjerilo se da se u ovom predmetu Milošević po članu 7(3) ispravno tereti odgovornošću.

280. Žalbena vijeće podsjeća da je za utvrđivanje individualne krivične odgovornosti po članu 7(3) potrebno utvrditi postojanje sljedećih faktora:

[...] (1) počinjeno je krivično djelo u nadležnosti Međunarodnog suda; (2) optuženi je bio *de jure* ili *de facto* nadređeni izvršioca zločina i vršio je efektivnu kontrolu nad tim podređenim (tj. imao je stvarnu mogućnost da spriječi); (3)

⁸¹¹ Prvostepena presuda, par. 205, gdje se upućuje na iskaze Mirze Sabljica, 19. april 2007., T. 4756, 4758; svjedoka W-138, 1. februar 2007., T. 1413-1414; Davida Fräsera, 8. februar 2007., T. 1866, 1875-1876.

⁸¹² Optužnica, par. 19-21.

⁸¹³ Prvostepena presuda, par. 982-984.

⁸¹⁴ Prvostepena presuda, par. 984, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 91; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 605, 652, i Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, fusnota 250; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 34; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 104; Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 81, 82; Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 368.

⁸¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 102-103.

optuženi je znao ili je bilo razloga da zna da se sprema počinjenje; i (4) optuženi nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi⁸¹⁶

Nadalje, sudskom praksom je ustanovljeno sljedeće:

[...] da se na osnovu ovlašćenja nadređenog da izdaje naređenja ne može *automatski* utvrditi da je neki nadređeni imao efektivnu kontrolu nad svojim podređenima, već je ono jedan od pokazatelja koje treba uzeti u obzir pri utvrđivanju te efektivne kontrole. Kao što je Žalbena veće u predmetu *Halilović* zaključilo u vezi s tom mogućnošću, "takva naređenja [...] se, zapravo, moraju pažljivo procijeniti u odnosu na ostale dokaze, kako bi se utvrdio stepen kontrole nad počinocima". [...]⁸¹⁷

[...] da li određeni oblik ovlašćenja koje poseduje neki nadređeni predstavlja pokazatelj efektivne kontrole zavisi od okolnosti datog predmeta. Na primer, kad je reč o mogućnosti izdavanja naređenja, za ocenjivanje da li je neki nadređeni posedovao materijalnu mogućnost da spreči ili kazni biće relevantni faktori kao što su priroda naređenja koja je taj nadređeni mogao da izdaje, priroda njegove mogućnosti da to učini kao i da li su njegova naređenja u stvarnosti izvršavana.⁸¹⁸

Naposljetku, Žalbena vijeće ponavlja da "nije nužno da je optuženi imao istu namjeru kao i izvršilac krivičnog djela, potrebno je pokazati da je optuženi 'znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema počiniti takvo djelo ili da ga je već počinio'".⁸¹⁹

281. Žalbena vijeće se uvjerilo da je Pretresno vijeće, premda Miloševiću nije izreklo osuđujuću presudu premda članu 7(3) Statuta, donijelo zaključke koji su potrebni za utvrđivanje njegove odgovornosti za incidente snajperskog djelovanja prema toj odredbi. S tim u vezi, Žalbena vijeće prvo napominje da je Pretresno vijeće utvrdilo da su u kontekstu incidenata snajperskog djelovanja počinjeni krivično djelo terorisanja i zločini protiv čovječnosti za koje Optužnica tereti Miloševića.⁸²⁰ Drugo, Žalbena vijeće se, na osnovu dokaza koje je Pretresno vijeće pregledalo i relevantnih zaključaka u cijeloj diskusiji o Miloševićevoj ulozi,⁸²¹ uvjerilo da je on bio *de jure* i *de facto* nadređen pripadnicima SRK-a, uključujući i snajperiste, tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica i da je nad njima imao efektivnu kontrolu. Treće, Pretresno vijeće je zaključilo da je Milošević znao ili je bilo razloga da zna da se sprema počinjenje pomenutih krivičnih djela ili da

⁸¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 484, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Halilović*, par. 59 i 210; Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 143; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 53-85; Drugostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 24-62; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 182-314.

⁸¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 253 (fusnota izostavljena), gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Halilović*, par. 68, 70, 139, 204.

⁸¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 254 (fusnota izostavljena), gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Halilović*, par. 191-192; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 199-201.

⁸¹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 865, gdje se poziva na član 6(3) Statuta MKSR-a.

⁸²⁰ Prvostepena presuda, par. 911, 932, 938, 953.

⁸²¹ Prvostepena presuda, par. 802-807, 812-816, 959, 962, 966.

su ona već počinjena.⁸²² Naposljetku, nakon što je analiziralo relevantne dijelove Prvostepene presude, uzete u cjelini, Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće zaključilo da Milošević nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi ta krivična djela svojih podređenih ili kazni počinioce.⁸²³ Nakon što je stavilo zaključke Pretresnog vijeća u ispravan pravni okvir,⁸²⁴ Žalbeno vijeće se uvjerilo da je Miloševićeva odgovornost po članu 7(3) Statuta za propust da spriječi pomenuta krivična djela svojih podređenih ili kazni počinioce utvrđena van razumne sumnje.

3. Zaključak

282. S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće potvrđuje osuđujuće presude koje su Miloševiću izrečene za naređivanje granatiranja civilnog stanovništva Sarajeva u periodu na koji se odnosi Optužnica (tačke 1, 5 i 6 Optužnice),⁸²⁵ ukida osuđujuću presudu koja mu je izrečena za planiranje tih krivičnih djela, a osuđujuće presude koje su Miloševiću izrečene za planiranje i naređivanje snajperskog djelovanja po civilnom stanovništvu zamjenjuje odgovarajućim osuđujućim presudama prema članu 7(3) Statuta (tačke 1, 2 i 3 Optužnice). Eventualni uticaj tih zaključaka na odmjeravanje kazne razmatraće se u relevantnom odjeljku u nastavku teksta.⁸²⁶

B. Miloševićeva odgovornost za incidente tokom njegovog odsustva iz Sarajeva

1. Argumenti strana u postupku

283. Žalbeno vijeće će se sada vratiti na argument koji je Milošević iznio u sklopu četvrte žalbene osnove, da se ne može smatrati odgovornim za planiranje i naređivanje incidenata koji su se odigrali između 6. avgusta i 10. septembra 1995. godine.⁸²⁷ S tim u vezi, on tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je ustanovilo pravilo prema kojem nemogućnost djelovanja mora trajati određeno vrijeme da bi se neka osoba oslobodila krivične odgovornosti.⁸²⁸ Shodno tome, on tvrdi da Žalbeno vijeće prilikom ocjenjivanja njegove krivice ne bi trebalo razmatrati napade SRK-a na civile tokom gore pomenutog perioda.⁸²⁹ Milošević tu svoju tvrdnju potkrepljuje upućivanjem na dokaze na koje se Pretresno vijeće poziva u fusnoti 2908 Prvostepene presude, a posebno na naređenja koja je potpisao i izdao Čedomir Sladoje za vrijeme dok je Milošević bio u bolnici u

⁸²² Prvostepena presuda, par. 845-852.

⁸²³ Prvostepena presuda, par. 859-867.

⁸²⁴ Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 63, 104.

⁸²⁵ Za zaključke Žalbenog vijeća u vezi s periodom Miloševićevog odsustva iz Sarajeva, v. dolje, Odjeljak XI.B.2.

⁸²⁶ V. dolje, Odjeljak XII.D.1.

⁸²⁷ V. gore, Odjeljak VI.D.

⁸²⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 155. V. takođe, AT. 84.

⁸²⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 157.

Beogradu.⁸³⁰ Odgovarajući na pitanje Žalbenog vijeća,⁸³¹ Milošević je iznio argument da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir činjenicu da u periodu od septembra do novembra 1995. nije bilo nijednog incidenta koji bi se uklopio u obrazac kampanje i da je Milošević po povratku "učinio sve što je mogao kako bi regulisao stvari na terenu".⁸³²

284. Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće ispravno zaključilo da se incidenti u predmetnom periodu uklapaju u opšti plan i opšta naređenja koja je Milošević izdao.⁸³³ Tužilaštvo tvrdi da Pretresno vijeće, suprotno Miloševićевой tvrdnji, nije zaključilo da on nije mogao djelovati u periodu tokom kojeg je bio u Beogradu. Međutim, nakon što je utvrdilo da zločini koji su počinjeni u njegovom odsustvu čine dio kampanje koju je on planirao i naredio, više nije bilo potrebe utvrđivati da li je on u tom periodu bio u mogućnosti da izdaje naređenja.⁸³⁴ Isto tako, tužilaštvo tvrdi da odsustvo s mjesta zločina samo po sebi ne oslobađa Miloševića krivične odgovornosti.⁸³⁵

285. U svojoj usmenoj argumentaciji tužilaštvo nije osporilo činjenicu da je u Miloševićevom odsustvu Sladoje, kao zamjenik komandanta, bio odgovorna osoba i da je, *zastupajući* komandanta, izdavao naređenja sa vlastitim potpisom.⁸³⁶ Istovremeno, napominjući da u spisu nema dokumenta u kojem se govori o Sladojevom imenovanju i mandatu, tužilaštvo insistira na tome da je Milošević ostao *de jure* komandant SRK-a tokom odsustva koje je bilo privremeno jer se očekivalo da će se poslije operacije vratiti, što je on i učinio.⁸³⁷ Tužilaštvo upućuje na tri faktora na osnovu kojih se navodno može zaključiti da Milošević jeste naložio Sladoju da nastavi s kampanjom snajperskog djelovanja i granatiranja: (i) stil rukovođenja i opšti stav Miloševića kao komandanta, uključujući činjenicu da je uvijek koordinirao svoje postupke sa Sladojem koji je bio njegov *alter ego*; (ii) činjenica da se granatiranje i snajpersko djelovanje nastavilo na isti način u Miloševićevom odsustvu; i (iii) odsustvo reakcije po Miloševićevom povratku u Sarajevo.⁸³⁸ Tužilaštvo takođe ističe činjenice da Miloševićev odlazak na liječenje nije bio nepredviđen i hitan,⁸³⁹ kao i da je Milošević, nedugo prije nego što je otišao, od Glavnog štaba VRS-a zatražio dozvolu za izdavanje 200 avionskih bombi, od kojih su neke upotrijebljene u njegovom odsustvu.⁸⁴⁰

⁸³⁰ AT. 84, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, fusnota 2908 i dokazne predmete br. P732, P733, P734.

⁸³¹ *Addendum* Nalogu kojim se zakazuje pretres po žalbi, 6. juli 2009., str. 3, par. 2.

⁸³² AT. 85.

⁸³³ Odgovor tužilaštva, par. 86, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 975, 977. V. takođe AT. 95 *et seq.*

⁸³⁴ Odgovor tužilaštva, par. 88; AT. 101.

⁸³⁵ Odgovor tužilaštva, par. 87-88.

⁸³⁶ AT. 96, gdje se upućuje na dokazne predmete br. P732, P734, P768.

⁸³⁷ AT. 97, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 959 i Luka Dragičević, 26. mart 2007., T. 3999.

⁸³⁸ AT. 98-101.

⁸³⁹ AT. 99.

⁸⁴⁰ AT. 100.

286. Milošević odgovara da se on ne može smatrati odgovornim za incidente granatiranja i/ili snajperskog djelovanja do kojih je došlo u njegovom odsustvu, uključujući i incident na pijaci Markale.⁸⁴¹ Milošević upućuje na dokazni predmet br. P738 i tvrdi da se iz tog dokumenta jasno vidi da je on "direktno [...] izrazio ogorčenje zbog čega ga neko menja".⁸⁴² On nadalje upućuje na Zakon o vojsci Republike Srpske koji je bio na snazi u periodu na koji se odnosi Optužnica, prema kojem se za "[s]tarašinu" koji je privremeno sprečen da vrši dužnost, određuje [...] zastupnik".⁸⁴³ Milošević insistira na tome da argument tužilaštva da je on naložio Sladoju da nastavi s kampanjom snajperskog djelovanja i granatiranja nije bio iznesen na suđenju u vezi sa odbranom alibijem, u kom slučaju je trebalo pozvati samog Sladoja da svjedoči o tom pitanju.⁸⁴⁴

2. Analiza

287. Prije svega, Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da se Miloševićevi relevantni argumenti mogu okarakterisati kao "odbrana alibijem" u smislu pravila 67(B)(i)(a) Pravilnika⁸⁴⁵ i smatra da Pretresno vijeće o njima nije trebalo govoriti kao o alibiju. S tim u vezi, Žalbeno vijeće podsjeća na sljedeće:

[K]ad se optuženi pozove na alibi, on poriče da je bio u položaju da počini zločin za koje je optužen zato što u trenutku kada su počinjeni nije bio na mjestu zločina, nego negdje drugdje. Žalbeno vijeće podsjeća da je "ustaljena praksa na dva *ad hoc* međunarodna suda da je dovoljno da optuženi prilikom iznošenja alibija predoči dokaze za koje postoji vjerovatnoća da će izazvati razumnju sumnju u tezu tužilaštva. Teret dokazivanja van razumne sumnje činjenica navedenih u Optužnici u potpunosti je na tužilaštvu. Na tužilaštvu je da van razumne sumnje dokaže da su, uprkos alibiju, činjenice navedenih u Optužnici ipak tačne".⁸⁴⁶

288. U ovom predmetu, strane u postupku ne osporavaju Miloševićovo odsustvo iz Sarajeva u relevantnom periodu i njegovo odsustvo, kao takvo, nije nespojivo sa zaključkom o Miloševićovoj krivičnoj odgovornosti za zločine koji su počinjeni u njegovom odsustvu. Međutim, prema

⁸⁴¹ AT. 133.

⁸⁴² AT. 133-134.

⁸⁴³ AT. 134. Tužilaštvo je prigovorilo upućivanju na taj dokument uz obrazloženje da tekst zakona nije uvršten u spis u ovom predmetu, nije formalno primljen na znanje i nije među usaglašenim činjenicama (AT. 135-136).

⁸⁴⁴ AT. 137.

⁸⁴⁵ Osim toga, Žalbeno vijeće podsjeća na svoj zaključak da to pravilo "nije najsretnije formulirano", kao i da je "[p]osrijedi [...] uobičajeno pogrešno shvatanje alibija kao 'odbrane'. Ako se optuženi pozove na alibi, on samo poriče da je bio u položaju da počini krivično djelo za koje je optužen. To uopšte nije *odbrana* u pravom smislu te riječi. Postavljajući to pitanje, osumnjičeni pred optužbu stavlja zadatak da eliminiše razumnju mogućnost da je alibi istinit." (Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 580-581). Stoga, Pretresno vijeće o tom alibiju nije smjelo govoriti kao o "odbrani".

⁸⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 42 (oznake citata unutar citata i fusnote izostavljeni), gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 60. V. također, *Nahimana i drugi*, par. 417; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 581; Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 202; Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 113.

shvatanju Žalbenog vijeća, Pretresno vijeće je koristilo riječ "alibi" samo kad je prenosilo Miloševićeve argumente, ali nije u diskusiji primijenilo pravne kriterije za alibi. Taj zaključak potvrđuju formulacije u relevantnim dijelovima Prvostepene presude,⁸⁴⁷ komentari predsjedavajućeg sudije tokom završnih riječi strana u postupku,⁸⁴⁸ kao i sadržaj analize koja se iznosi u nastavku teksta. Žalbeno vijeće stoga smatra da korištenje izraza "alibi" u Prvostepenoj presudi nije dovelo do greške u primjeni prava koja bi obesnažila relevantne zaključke.

289. Pretresno vijeće je zaključilo da se van razumne sumnje uvjerilo da se zločini počinjeni između 6. avgusta i 10. septembra 1995. godine mogu pripisati Miloševiću, iako je njegove dužnosti preuzeo načelnik Štaba SRK-a Sladoje.⁸⁴⁹ Pretresno vijeće je donijelo taj zaključak na osnovu činjenice da se zločini koji su počinjeni u Miloševićevom odsustvu savršeno uklapaju u opšti obrazac kampanje koju je on planirao i naredio.⁸⁵⁰ U svjetlu te okolnosti, kao i činjenice da je Miloševićovo odsustvo bilo vremenski ograničeno, Pretresno vijeće je zaključilo da Milošević jeste planirao i naredio granatiranje i snajpersko djelovanje u pomenutom periodu.⁸⁵¹ Iz razloga koji se iznose u prethodnom paragrafu, Žalbeno vijeće neće govoriti o argumentima koje je Milošević iznio u žalbenom postupku u vezi s pravnim kriterijima primjenjivim na alibi. Međutim, ono će u nastavku razmotriti jesu li pomenuti zaključci Pretresnog vijeća o Miloševićevoj odgovornosti tokom relevantnog perioda tačni.

290. Žalbeno vijeće podsjeća da se kod naređivanja zahtijeva da neka osoba na položaju vlasti, bilo *de jure* ili *de facto*, uputi neku drugu osobu da izvrši krivično djelo.⁸⁵² Međutim, ne traži se fizičko prisustvo počinioca na mjestu zločina. Pitanje koje Žalbeno vijeće rješava jeste može li se Milošević smatrati odgovornim za naređivanje zločina koji su izvršeni u njegovom odsustvu. Sporni incidenti su granatiranje zgrade "Bitasa" 22. avgusta 1995. godine i granatiranje pijace Markale 28. avgusta 1995., što je posljednji incident za koji se Milošević tereti u Optužnici. Kada se on vratio u Sarajevo, sukob je praktički bio okončan.⁸⁵³

⁸⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 827-832, 972-977.

⁸⁴⁸ 9. oktobar 2007., T.9435: "Gospodine Docherty, želeo bih da se vratim na pitanje onoga što vi nazivate argumentom odbrane o alibiju, premda mi se to ne čini uopšte pitanjem alibija. Recite mi, kada je optuženi otišao u bolnicu da mu se pruži njega zbog problema sa očima, imamo dokaze, ukoliko se ispravno sećam, da je komadovanje, rukovođenje Korpusom preneto na njegovog zamenika, tako da on, *de jure*, nije imao komandu nad operacijama. I mislim da ovo nije pitanje koje se tiče alibija već jednostavno on nije imao *de jure* ovlaštenja [...]".

⁸⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 975.

⁸⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 975.

⁸⁵¹ Prvostepena presuda, par. 976-977.

⁸⁵² Prvostepena presuda, par. 957. V. Drugostepena presuda u predmet *Kordić i Čerkez*, par. 28.

⁸⁵³ Upor. Prvostepena presuda, par. 966. Posljednji incident snajperskog djelovanja koji Prvostepena presuda pripisuje Miloševiću odigrao se u martu 1995. godine (*id.*, par. 378).

291. Žalbeno vijeće podsjeća da je utvrđeno da je Milošević prethodnik, Galić, odgovoran za naređivanje kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja od 10. septembra 1992. do 10. avgusta 1994., kada ga je zamijenio Milošević, koji je preuzeo rukovođenje pripadnicima SRK-a u Sarajevu. Dok je Milošević bio u bolnici u Beogradu, Komandom SRK-a u Sarajevu rukovodio je njegov načelnik Štaba, Sladoje, koji je izdavao naređenja *zastupajući* komandanta.⁸⁵⁴ Premda Pretresnom vijeću nisu predočeni nikakvi dokazi u vezi s tačnom prirodom Sladojevih ovlaštenja, ono se uvjerilo da je Sladoje bio "odgovorna osoba". Stoga je Miloševićev položaj vlasti tokom spornog perioda upitan.⁸⁵⁵ Žalbeno vijeće, konstatuje da je, iako je Milošević formalno zadržao svoj čin i dužnosti, na terenu, doduše privremeno, na položaju vlasti bio zamjenik komandanta.⁸⁵⁶

292. Tužilaštvo sugeriše da se iz ukupnih dokaza može izvesti zaključak da je Milošević prije odlaska naložio Sladoju da u njegovom odsustvu nastavi kampanju.⁸⁵⁷ Međutim, Žalbeno vijeće primjećuje da taj argument nije bio dio teze tužilaštva na suđenju,⁸⁵⁸ zbog čega ga Pretresno vijeće nije razmatralo. U svakom slučaju, Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da bi takav zaključak bio *jedini* razuman zaključak na osnovu dokaza na koje tužilaštvo upućuje.⁸⁵⁹ Žalbeno vijeće podsjeća da je za *actus reus* naređivanja potreban dokaz o aktivnoj radnji osobe na položaju vlasti, odnosno ona mora nekoj drugoj osobi izdati nalog da počini krivično djelo.⁸⁶⁰ Pretresno vijeće nije utvrdilo postojanje takve prethodne aktivne radnje od strane Miloševića u vezi s granatiranjem zgrade "Bitasa" i pijace Markale izvršenim u njegovom odsustvu.

293. Žalbeno vijeće nadalje zaključuje da nije razumno to što je Pretresno vijeće zaključilo da je Milošević naredio granatiranje zgrade "Bitasa" i pijace Markale isključivo na osnovu toga što su ti incidenti slični onima koji su se dogodili u njegovom prisustvu i zbog toga se uklapaju u "ukupni

⁸⁵⁴ Npr. dokazni predmeti br. P732, P733, P734, P768.

⁸⁵⁵ Upor. komentar sudije Robinsona tokom Završne riječi tužilaštva, gore, fusnota 859.

⁸⁵⁶ Npr., Stevan Veljović, 30. maj 2007., T. 5831: "Načelnik štaba je bio ujedno i zamjenik komandanta korpusa u njegovom odsustvu, a rukovodio je štabom korpusa, kad izuzmemo ove pomoćnike. A kad vrši funkciju zamjenika, mijenja, onda je glavni"; T. 5843: "Pitanje: A ko je vodio korpus u vrijeme dok je Dragomir Milošević bio na liječenju u Beogradu? Odgovor: Vodio je njegov zamjenik, pukovnik Čedomir Sladoje".

⁸⁵⁷ AT. 98-100.

⁸⁵⁸ Upor. Završna riječ tužilaštva, 9. oktobar 2007., T. 9433-9437.

⁸⁵⁹ AT. 98-100, gdje se upućuje na (i) iskaz svjedoka Stevana Veljovića, prema kojem su "njih dvojica [Milošević i Sladoje] uvijek koordinirala taj pristup", Sladoje je bio Miloševićev "*alter ego*" i "[b]ili su vrlo bliski"; (ii) Prvostepenu presudu, par. 829 i dokazni predmet br. D340 koji potvrđuje da Milošević nije morao neočekivano i hitno otići na liječenje, i da je liječenje odgođeno zbog situacije na frontu (v. takođe iskaz Luke Dragičevića, 26. mart 2007., T. 3999); (iii) svjedočenje Luke Dragičevića o generalnom pristupu Miloševića kao komandanta i činjenici da se on vratio ranije s bolovanja (*ibid.*); (iv) zaključke Pretresnog vijeća da je granatiranje i snajpersko djelovanje za vrijeme Miloševićevog odsustva nastavljeno na isti način kao i ranije; (v) Prvostepenu presudu, par. 822, gdje se utvrđuje da je Milošević od Glavnog štaba VRS-a tražio da odobri izdavanje 200 modifikovanih avionskih bombi; i (vi) zaključke Pretresnog vijeća i svjedočenje u kojem se kaže da je Milošević po povratku u potpunosti informisan o situaciji i da nije vojnim tužiocima prijavio kršenja međunarodnog humanitarnog prava.

⁸⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 176.

plan i [Miloševićeva] opšta naređenja".⁸⁶¹ Shodno tome, Žalbena vijeće poništava zaključke Pretresnog vijeća s tim u vezi i oslobađa Miloševića optužbi za krivična djela u vezi s granatiranjem zgrade "Bitasa" 22. avgusta 1995. i pijace Markale 28. avgusta 1995. godine.

C. Zaključak

294. S obzirom na gore navedeno, Žalbena vijeće djelimično usvaja Miloševićevu dvanaestu i četvrtu žalbenu osnovu i (i) potvrđuje osuđujuće presude koje su Miloševiću izrečene za naređivanje granatiranja civilnog stanovništva u Sarajevu tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, pri čemu se to ne odnosi na granatiranje zgrade "Bitasa" 22. avgusta 1995. i granatiranje pijace Markale 28. avgusta 1995. godine (tačke 1, 5 i 6 Optužnice);⁸⁶² (ii) ukida osuđujuće presude koje su mu izrečene za planiranje tih krivičnih djela; i (iii) zamjenjuje osuđujuće presude koje su Miloševiću izrečene za planiranje i naređivanje snajperskog djelovanja po civilnom stanovništvu odgovarajućim osuđujućim presudama prema članu 7(3) Statuta (tačke 1, 2 i 3 Optužnice). Eventualni učinak ovih zaključaka na odmjeravanje kazne razmatraće se u relevantnom odjeljku u nastavku teksta.⁸⁶³

⁸⁶¹ Prvostepena presuda, par. 977.

⁸⁶² Žalbena vijeće nadalje podsjeća da je djelimično usvojilo Miloševićevu osmu žalbenu osnovu, ukidajući osuđujuću presudu koja mu je izrečena za krivična djela u vezi sa granatiranjem buvlje pijace na Baščaršiji 22. decembra 1994. (v. gore, Odjeljak IX.B.3).

⁸⁶³ V. dolje, Odjeljak XII.D.

XII. ODMJERAVANJE KAZNE

295. Pretresno vijeće je utvrdilo Miloševiću krivicu za terorisanje kao kršenje zakona i običaja ratovanja (tačka 1 Optužnice), ubistvo kao zločin protiv čovječnosti (tačke 2 i 5 Optužnice) i nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti (tačke 3 i 6 Optužnice) i osudilo ga na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 33 godine.⁸⁶⁴ Na tu kaznu žalbu su uložili i Milošević i tužilaštvo.

A. Standard preispitivanja u pogledu odmjeravanja kazne

296. Odredbe relevantne za odmjeravanje kazne su članovi 23 i 24 Statuta i pravila 100 do 106 Pravilnika. I član 24 Statuta i pravilo 101 Pravilnika sadrže opšte faktore, koje je pretresno vijeće dužno da uzme u obzir pri odmjeravanju kazne: (i) opštu praksu izricanja zatvorskih kazni na sudovima u bivšoj Jugoslaviji; (ii) težinu krivičnog djela; (iii) lične prilike osuđene osobe (uključujući otežavajuće i olakšavajuće okolnosti); i (iv) vrijeme koje je osuđena osoba već izdržala od eventualne kazne za isto djelo koju je eventualno izrekao sud neke države.⁸⁶⁵

297. Zbog obaveze da individualizuju kazne kako bi one odgovarale prilikama optuženog i težini krivičnog djela, pretresna vijeća imaju velika diskreciona ovlaštenja u odmjeravanju primjerene kazne, koja uključuju utvrđivanje težine koju treba dati olakšavajućim odnosno otežavajućim okolnostima.⁸⁶⁶ Opšte uzevši, Žalbeno vijeće će preinačiti presudu o kazni samo ako je Pretresno vijeće počinilo primjetnu grešku prilikom korištenja svojih diskrecionih ovlaštenja ili nije poštovalo mjerodavno pravo. Na žalocu je da pokaže da je Pretresno vijeće dalo težinu nebitnim ili irelevantnim faktorima, da nije dalo težinu ili dovoljnu težinu relevantnim faktorima, da je počinilo očiglednu grešku u vezi s činjenicama na koje je primijenilo svoja diskreciona ovlaštenja, ili da je odluka Pretresnog vijeća bila toliko nerazumna ili očigledno nepravedna da Žalbeno vijeće iz toga može zaključiti da nema sumnje da je Pretresno vijeće napravilo propust u korištenju svojih diskrecionih ovlaštenja.⁸⁶⁷

⁸⁶⁴ Prvostepena presuda, par. 1006, 1008.

⁸⁶⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 351; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 335.

⁸⁶⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 352; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 336; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 302.

⁸⁶⁷ V. npr., Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 353; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 326; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 336-337.

B. Miloševićeva peta žalbena osnova

1. Argumenti strana u postupku

298. U sklopu pete žalbene osnove, Milošević tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je konstitutivni element krivičnog djela smatralo otežavajućom okolnošću tog istog krivičnog djela, čime je prekršilo član 24 Statuta. On tvrdi da su "kršenje humanitarnog prava, napadi na civile ili neselektivna upotreba oružja" konstitutivni elementi krivičnih djela za koja je osuđen, zbog čega se ne mogu smatrati otežavajućim okolnostima. On konkretno tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je pri odmjeravanju kazne zloupotrebu njegovog položaja vlasti uzelo u obzir kao otežavajuću okolnost. Po njegovom mišljenju, ako neki komandant izda naređenje koje je u suprotnosti s međunarodnim humanitarnim pravom, to automatski podrazumijeva zloupotrebu položaja vlasti, zbog čega se ona ne može uzeti u obzir kao otežavajuća okolnost.⁸⁶⁸ Shodno tome, on tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni prava u paragrafima 999, 1000 i 1001 Prvostepene presude u kojima je te elemente uzelo u obzir kao otežavajuće okolnosti.⁸⁶⁹

299. Tužilaštvo odgovara da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir "kršenje humanitarnog prava" ili "napade na civile" kao otežavajuće okolnosti. Ono je uzelo u obzir Miloševićevu zloupotrebu položaja, trajanje kampanje⁸⁷⁰ i korištenje neselektivnog oružja. Što se tiče ovog potonjeg, tužilaštvo tvrdi da korištenje neselektivnog oružja nije element krivičnog djela terorisanja ni protivpravnih napada, kao i da su neselektivni karakter modifikovane avionske bombe i njena velika razorna moć s pravom okarakterisani kao otežavajuće okolnosti.⁸⁷¹ U vezi s Miloševićevom zloupotrebom položaja, tužilaštvo tvrdi da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je to uzelo u obzir kao otežavajuću okolnost. Po mišljenju tužilaštva, Pretresno vijeće je uzelo u obzir da je Milošević, naređujući sistematska kršenja međunarodnog humanitarnog prava, zloupotrijebio vrlo visok položaj vlasti na kojem je bio kao komandant SRK-a.⁸⁷²

⁸⁶⁸ AT. 82, 125.

⁸⁶⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 158.

⁸⁷⁰ Odgovor tužilaštva, par. 90-94.

⁸⁷¹ Odgovor tužilaštva, par. 90 i 95-96.

⁸⁷² AT. 104, 123.

2. Analiza

(a) Navodno dvostruko uračunavanje kako u elemente krivičnog djela tako i kao otežavajuće okolnosti

300. U paragrafu 999 Prvostepene presude Pretresno vijeće je zaključilo da dokazi pokazuju da je Milošević "zloupotrijebio svoj položaj [komandanta SRK-a] i da je, putem naređenja koja je izdavao, planirao i naredio teška i sistematska kršenja međunarodnog humanitarnog prava". Žalbeno vijeće prihvata da bi se ta formulacija Pretresnog vijeća, ako se čita izvan konteksta, mogla protumačiti kao konstatacija da se Miloševićeva zloupotreba položaja i činjenica da je putem svojih naređenja planirao i naredio teška i sistematska kršenja međunarodnog humanitarnog prava smatraju otežavajućim okolnostima.

301. Međutim, Žalbeno vijeće napominje da se paragraf 999 Prvostepene presude odnosi isključivo na Miloševićev položaj komandanta i njegove obaveze koje iz tog položaja proizlaze prema međunarodnom humanitarnom pravu. Po mišljenju Žalbenog vijeća, ako se ta formulacija stavi u kontekst, Pretresno vijeće je Miloševićovo planiranje i naređivanje teških i sistematskih kršenja međunarodnog humanitarnog prava pomenulo samo kao primjer Miloševićeve zloupotrebe položaja, što je konkretna otežavajuća okolnost koja se razmatra u paragrafu 999 Prvostepene presude. Prema tome, premda je formulacija Pretresnog vijeća mogla biti jasnija, Žalbeno vijeće se uvjerilo da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir Miloševićeva kršenja humanitarnog prava kao otežavajuću okolnost, nego da se ograničil[o na Miloševićevu zloupotrebu položaja vlasti.

302. Što se tiče ovog potonjeg, Žalbeno vijeće podsjeća da je ustaljena praksa na ovom Međunarodnog sudu da položaj vlasti, pa ni visok položaj vlasti, ne povlači automatski za sobom strožu kaznu, dok *zloupotreba* takvog položaja može predstavljati otežavajuću okolnost.⁸⁷³ Žalbeno vijeće nadalje ponavlja, uz protivno mišljenje sudije Liua, da to vrijedi kada je riječ o osuđujućim presudama prema članu 7(1) Statuta, uključujući planiranje i naređivanje zločina kao vid odgovornosti.⁸⁷⁴ Prije nego što je donijelo taj zaključak, Pretresno vijeće u ovom predmetu je konkretno razmotrilo Miloševićev visok položaj u VRS-u, posebnu odgovornost za poštovanje

⁸⁷³ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 350; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 320; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 324; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 411; Drugostepena presuda u predmetu *M. Nikolić*, par. 61. Osim toga, Žalbeno vijeće podsjeća da u situacijama kada se u okviru istih tačaka optužnice optuženi tereti za odgovornost i po članu 7(1) i po članu 7(3), i kada se zadovolje pravni zahtjevi vezani za oba vida odgovornosti, pretresno vijeće treba donijeti osuđujuću presudu samo na osnovu člana 7(1), a smatrati nadređeni položaj optuženog otežavajućim faktorom prilikom odmjeravanja kazne (Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 91, 727).

normi međunarodnog humanitarnog prava koja iz tog položaja proizlazi, kao i činjenicu da su Miloševića pripadnici SRK-a izuzetno cijenili.⁸⁷⁵ S tim u vezi, Žalbeno vijeće podsjeća da se, iako naređivanje kao vid odgovornosti nužno podrazumijeva da osoba koja je izdala naređenje posjeduje položaj vlasti, zloupotreba takve vlasti ipak može smatrati otežavajućim faktorom prilikom odmjeravanja kazne.⁸⁷⁶ Pretresno vijeće je imalo na umu činjenicu da položaj nadređenoga, sam po sebi, ne predstavlja otežavajući faktor i nije u tom smislu uzelo u obzir Miloševićovo ovlaštenje za izdaje naređenja.⁸⁷⁷ Ono je, uzelo u obzir Miloševićev posebno visok nivo vlasti i veliki ugled koji je on uživao među svojim vojnicima kako bi ocjenilo da li njegovo ponašanje predstavlja zloupotrebu položaja nadređenog. Milošević nije dokazao postojanje bilo kakve greške u vezi s tim.

303. Žalbeno vijeće nadalje napominje da na ovaj zaključak nema uticaja zaključak Žalbenog vijeća o Miloševićevoj odgovornosti na osnovu člana 7(3) Statuta po tački 1 Optužnice (terorisanje), u dijelu u kojem se ona odnosi na snajpersko djelovanje po civilnom stanovništvu, po tački 2 (ubistvo) i tački 3 Optužnice (nehumana djela),⁸⁷⁸ s obzirom na to da je njegova odgovornost na osnovu člana 7(1) Statuta potvrđena po tački 1 Optužnice (terorisanje) u dijelu u kojem se ona odnosi na granatiranje civilnog stanovništva, po tački 5 (ubistvo) i tački 6 Optužnice (nehumana djela).⁸⁷⁹ Osim toga, Žalbeno vijeće podsjeća da se *zloupotreba* visokog nivoa vlasti nadređenog takođe može uzeti u obzir za osuđujuću presudu na osnovu člana 7(3) Statuta.⁸⁸⁰

304. U vezi sa granatiranjem i snajperskim djelovanjem usmjerenim protiv civilnog stanovništva, sudeći po paragrafu 1000 Prvostepene presude, Pretresno vijeće te napade nije smatralo faktorom koji Miloševiću krivicu čini težom. Pretresno vijeće je otežavajućim okolnostima smatralo trajanje kampanje napada, širenje terora među stanovništvom uslijed tih napada i Miloševiću aktivnu uloga u tim napadima, na što je imalo pravo.⁸⁸¹

⁸⁷⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 613, 626; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 324; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 411; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 91.

⁸⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 999.

⁸⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 412.

⁸⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 996, fusnota 3202.

⁸⁷⁸ V. gore, Odjeljak XI.A.3.

⁸⁷⁹ Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 626.

⁸⁸⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 320. Žalbeno vijeće napominje da je u predmetu *Naletilić i Martinović* zaključilo da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da nadređeni položaj Martinovića i Naletilića predstavlja otežavajuću okolnost u kontekstu njihovih osuđujućih presuda prema članu 7(3) (Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 613, 626). Međutim, Žalbeno vijeće napominje da se taj zaključak nije odnosio na zloupotrebu takvog položaja kao što je to slučaj u ovom predmetu.

⁸⁸¹ U vezi s trajanjem kampanje, v. Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 340; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 356; upor. u vezi s aktivnom ulogom, Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Momir Nikolić*, par. 61; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 451.

305. Što se tiče Miloševićevih prigovora u vezi s paragrafom 1001 Prvostepene presude, u kojem je Pretresno vijeće zaključilo da "[v]išekratno korištenje očigledno nepreciznih modifikovanih avionskih bombi" predstavlja otežavajući faktor, Žalbeno vijeće napominje da korištenje neselektivnog oružja nije element krivičnog djela terorisanja, ubistva, kao ni nehumanih djela, nego je faktor koji može biti i bio je uzet u obzir pri utvrđivanju postojanja elemenata tih krivičnih djela. Pretresno vijeće je stoga s pravom kao otežavajuću okolnost uzelo u obzir korištenje takvog oružja u više navrata, kao i činjenicu da je Milošević bio taj koji je uveo to oružje.

(b) Dvostruko uračunavanje: prilikom ocjene težine zločina i prilikom ocjene otežavajućih okolnosti

306. Premda se uvjerilo da Pretresno vijeće elemente krivičnih djela za koja je Miloševiću izrečena osuđujuća presuda nije uzelo u obzir kao otežavajuće okolnosti, Žalbeno vijeće primjećuje da se formulacija iz Prvostepene presude može tumačiti kao zaključak da je Pretresno vijeće određene faktore uzelo u obzir dvaput, prilikom ocjene težine zločina i prilikom ocjene otežavajućih okolnosti.⁸⁸² Ako se utvrdi, takvo dvostruko uzimanje u obzir predstavlja grešku u primjeni prava zato što se "faktori koji se uzmu u obzir kao aspekti težine zločina ne mogu uzeti u obzir i kao posebne otežavajuće okolnosti, i obrnuto".⁸⁸³ Premda ni jedna ni druga strana u postupku nisu izričito pokrenule to pitanje, Žalbeno vijeće je, smatrajući da interesi pravde nalažu njegovo rješavanje *proprio motu*,⁸⁸⁴ pozvalo strane u postupku da se usmeno izjasne u vezi s njim.⁸⁸⁵ Na žalbenom pretresu tužilaštvo je izjavilo da se "Pretresno vijeće u vezi s težinom i otežavajućim okolnostima oslonilo na različite aspekte" i da nije dvaput uračunalo iste faktore.⁸⁸⁶ Milošević nije rekao ništa što bi se neposredno odnosilo na to pitanje.

307. Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće ukratko opisalo težinu Miloševićevih djela u sljedećem zaključku: "Time što je planirao i naredio krivična djela, [...] neposredno [je] prekršio temeljna načela međunarodnog humanitarnog prava".⁸⁸⁷ U vezi s otežavajućim okolnostima, Pretresno vijeće je pak zaključilo da je Milošević "zloupotrijebio svoj položaj i da je, putem naređenja koja je izdavao, planirao i naredio teška i sistematska kršenja međunarodnog

⁸⁸² Prvostepena presuda, par. 991-994, 999-1001.

⁸⁸³ Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Momir Nikolić*, par. 58; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Deronjić*, par. 106.

⁸⁸⁴ V. Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Jokić*, par. 26; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1031, i referencame.

⁸⁸⁵ *Addendum* Nalogu kojim se zakazuje žalbeni pretres, 6. juli 2009., str. 3.

⁸⁸⁶ AT. 101.

⁸⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 994.

humanitarnog prava".⁸⁸⁸ Premda je već zaključilo da ti zaključci ne predstavljaju dvostruko uračunavanje što se tiče elemenata krivičnih djela ili Miloševićeve odgovornosti za ta djela, Žalbeno vijeće zaključuje da je njegova zloupotreba položaja nadređenog vjerovatno uzeta u obzir dvaput, kako prilikom razmatranja težine krivičnih djela tako i prilikom razmatranja otežavajućih okolnosti.

308. Isto tako, Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće pri utvrđivanju težine zločina uzelo u obzir da je ponašanje pripadnika SRK-a "karakterisalo neselektivno granatiranje civilnih područja".⁸⁸⁹ Nadalje, Pretresno vijeće je kao otežavajući faktor uzelo u obzir "korištenje očigledno nepreciznih modifikovanih avionskih bombi".⁸⁹⁰ Isto tako, u kontekstu ocjene težine, Pretresno vijeće je opisalo ogroman učinak tog granatiranja i snajperskog djelovanja na civilno stanovništvo u vidu širenja terora.⁸⁹¹ Pretresno vijeće je poslije toga, pri utvrđivanju otežavajućih okolnosti, napomenulo da je "[p]sihološki učinak [modifikovanih avionskih] bombi bio ogroman", ističući time njihov učinak na civilno stanovništvo.⁸⁹² Žalbeno vijeće zaključuje da to predstavlja nedopustivo dvostruko uračunavanje.

309. Žalbeno vijeće se nije uvjerilo u tačnost argumenta tužilaštva da je pozivanje na različite aspekte iste činjenice dopustivo. Pretresno vijeće je dužno da pri utvrđivanju težine neke činjenice, bilo kao aspekta težine zločina, bilo kao otežavajuće okolnosti, uzme u obzir sve njene aspekte i implikacije koje ona ima u odnosu na kaznu kako bi osiguralo da ne dođe do dvostrukog uračunavanja. Žalbeno vijeće stoga zaključuje da se pomenute činjenice mogu uzeti u obzir samo jednom, bilo kao faktori relevantni za težinu krivičnih djela, bilo kao otežavajuće okolnosti.

3. Zaključak

310. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće odbacuje Miloševićevu petu žalbenu osnovu. Žalbeno vijeće *proprio motu* zaključuje da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je iste činjenice uzelo u obzir prilikom ocjene težine krivičnih djela i prilikom ocjene otežavajućih okolnosti. Žalbeno vijeće će o eventualnom uticaju tih zaključaka na odmjeravanje kazne govoriti u Pododjeljku D dolje u tekstu.

⁸⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 999.

⁸⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 991.

⁸⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 1001.

⁸⁹¹ Prvostepena presuda, par. 991-992.

⁸⁹² Prvostepena presuda, par. 1001.

C. Žalba tužilaštva

311. U sklopu svoje jedine žalbene osnove, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni prava kada je izreklo kaznu zatvora u trajanju od 33 godine, za koju tvrdi da je u datim okolnostima očigledno nedovoljna.⁸⁹³ Po mišljenju tužilaštva, izrečenom kaznom se "umanjuje težina [Miloševićevog] kažnjivog ponašanja i ona neminovno navodi na zaključak da je Pretresno vijeće napravilo propust u korištenju diskrecionih ovlaštenja".⁸⁹⁴ Tužilaštvo tvrdi da je "jedina kazna koja adekvatno odražava Miloševićevu odgovornost kazna doživotnog zatvora".⁸⁹⁵ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u ocjeni olakšavajućih okolnosti.⁸⁹⁶ Ono tvrdi da je Pretresno vijeće zanemarilo vlastite zaključke o težini zločina i nije dalo odgovarajuću težinu obliku i stepenu Miloševićevog učešća u njima.⁸⁹⁷

312. Milošević odgovara opštom tvrdnjom da tužilaštvo smatra da principi odmjerenosti kazne prihvaćeni u Drugostepenoj presudi u predmetu *Galić* obavezuju Pretresno vijeće, ali da Statut predviđa individualizaciju kazne.⁸⁹⁸ On nadalje tvrdi da Pretresno vijeće nije van razumne sumnje utvrdilo većinu činjenica na koje se tužilaštvo poziva i elemente krivičnih djela za koje mu je izrečena osuđujuća presuda.⁸⁹⁹ Alternativno, on tvrdi da Žalbeno vijeće treba uzeti u obzir olakšavajuće okolnosti koje je iznijelo Pretresno vijeće.⁹⁰⁰

313. Tužilaštvo u Replici tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je izreklo "znatno blažu" kaznu od one koju je Žalbeno vijeće izreklo Galiću. Prema riječima tužilaštva, Miloševićeve lične prilike ne opravdavaju razliku u kaznama i Pretresno vijeće je pogriješilo kada je zaključilo da su okolnosti koje se iznose u paragrafu 1003 Presude olakšavajuće okolnosti.⁹⁰¹

⁸⁹³ Najava žalbe tužilaštva, par. 2. V. također Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 2.

⁸⁹⁴ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 2.

⁸⁹⁵ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 2.

⁸⁹⁶ Najava žalbe tužilaštva, par. 3; Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 32-42.

⁸⁹⁷ Najava žalbe tužilaštva, par. 3; Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 5-31.

⁸⁹⁸ Odgovor odbrane, par. 4.

⁸⁹⁹ Odgovor odbrane, par. 5.

⁹⁰⁰ Odgovor odbrane, par. 6, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 1003 ("[...]Pretresno vijeće će uzeti u obzir sljedeće faktore za ublažavanje kazne koju treba izreći optuženom: činjenicu da se optuženi dobrovoljno predao vlastima Srbije i Crne Gore, prije nego što je premješten u Haag; iskaz Davida Fräsera da se činilo da je optuženi bio 'pomalo uznemiren zbog onoga što je činio'; iskaz pukovnika Dragičevića da je optuženi bio 'altruista' i iskaz majora Veljovića da je optuženi 'visoko moralna ličnost'; činjenicu da je optuženi vodio pregovore u vezi sa Sporazumom o prestanku snajperskog djelovanja i da je potpisao taj Sporazum; kao i naređenja da se ne otvara vatra na civile i da se poštuju Ženevske konvencije, koja je izdao optuženi").

⁹⁰¹ Replika tužilaštva, par. 2-3.

1. Olakšavajuće okolnosti

(a) Argumenti tužilaštva

314. Tužilaštvo tvrdi da ne postoje olakšavajuće okolnosti koje bi opravdavale kaznu manju od kazne doživotnog zatvora, posebno s obzirom na činjenicu da olakšavajuće okolnosti ne povlače automatski za sobom uticaj na odmjerenje kazne koji bi išao u korist žaliocu.⁹⁰²

315. Prvo, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da iskaz svjedoka Frasera, prema kojem je Milošević bio "pomalo uznemiren zbog onoga što je činio" predstavlja olakšavajuću okolnost, posebno u odsustvu bilo čega što bi ukazivalo na kajanje.⁹⁰³ Prema tvrdnjama tužilaštva, čak i da je Pretresno vijeće moglo donijeti taj zaključak, tom faktoru nije trebalo dati nikakvu težinu u smislu ublažavanja kazne.⁹⁰⁴ Drugo, tužilaštvo tvrdi da nije trebalo dati nikakvu težinu komentarima Miloševićevih podređenih da je on bio "altruista" i "visoko moralna ličnost" s obzirom na to da je planirao i naredio kampanju terorisanja usmjerenu protiv cijelog stanovništva tokom 15 mjeseci, što je dovelo do smrti i ranjavanja većeg broja ljudi.⁹⁰⁵ Treće, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da Milošević zaslužuje da mu se kao olakšavajuća okolnost prizna to što je vodio pregovore u vezi sa Sporazumom o prestanku snajperskog djelovanja i potpisao taj Sporazum, kao i to što je povremeno izdavao naređenja da se ne otvara vatra na civile i da se poštuju Ženevske konvencije.⁹⁰⁶ Tužilaštvo upozorava na zaključke u Prvostepenoj presudi da je Milošević kršio Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja, privremene prekide vatre, kao i da je planirao i naređivao kršenja Ženevskih konvencija tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica.⁹⁰⁷ Naposljetku, tužilaštvo tvrdi da Miloševićевой dobrovoljnoj predaji, koja se odgađala tri godine nakon objavljivanja Optužnice, nije trebalo dati preveliku težinu.⁹⁰⁸

(b) Analiza

316. Žalbeno vijeće podsjeća da se ni u Statutu ni u Pravilniku ne navode svi faktori koji se mogu uzeti u obzir za ublažavanje kazne. Šta predstavlja olakšavajuću okolnost određuje Pretresno vijeće

⁹⁰² Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 32-33.

⁹⁰³ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 34-35. V. takođe, AT. 146.

⁹⁰⁴ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 36.

⁹⁰⁵ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 37. V. takođe, AT. 145-146.

⁹⁰⁶ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 38. V. takođe, AT. 146-147.

⁹⁰⁷ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 38-41.

⁹⁰⁸ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 42.

koristeći svoja diskreciona ovlaštenja.⁹⁰⁹ Pretresno vijeće raspolaže prilično širokim diskrecionim ovlaštenjima u odlučivanju o tom pitanju,⁹¹⁰ kao i o tome koliku težinu eventualno treba dati utvrđenim olakšavajućim okolnostima.⁹¹¹

317. Žalbeno vijeće smatra da tužilaštvo nije navelo nijednu primjetnu grešku Pretresnog vijeća u korištenju diskrecionih ovlaštenja u vezi s odmjeravanjem kazne i da je navelo samo da se ne slaže s odlukom Pretresnog vijeća o olakšavajućim faktorima. Premda postoji razumna mogućnost da bi drugo pretresno vijeće odlučilo da gore navedeni faktori ne umanjuju Miloševiću krivicu, Žalbeno vijeće zaključuje da Pretresno vijeće donoseći tu odluku nije prekoračilo svoja diskreciona ovlaštenja. Izjave svjedoka na koje se Pretresno vijeće poziva su tačne i, premda se čine i da su u suprotnosti s Miloševićim ponašanjem u periodu na koji se odnosi Optužnica, pružaju informacije o Miloševićevoj ličnosti. Isto tako, to što su pripadnici SRK-a pod Miloševićom komandom više puta prekršili Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja, privremene prekide vatre i Ženevske konvencije, nije bila prepreka da razumno pretresno vijeće "pregovore u vezi sa Sporazumom o prestanku snajperskog djelovanja i [činjenicu] da je potpisao taj Sporazum", kao i "naređenja [koja je Milošević izdao] da se ne otvara vatra na civile i da se poštuju Ženevske konvencije"⁹¹² smatra olakšavajućim okolnostima. Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja je "u izvjesnoj mjeri poštovan"⁹¹³ i Miloševići podređeni su izvršavali njegova naređenja,⁹¹⁴ što oboje navodi na zaključak da postoji mogućnost da su Miloševići postupci u prilog humanitarnog prava ipak imali određeni pozitivni učinak.

318. Pretresno vijeće je reklo da "će uzeti u obzir [te] faktore za ublažavanje kazne koju treba izreći optuženom",⁹¹⁵ iz čega se može zaključiti da im je data određena težina. S obzirom na široka diskreciona ovlaštenja koje Pretresno vijeće ima u vezi sa ovim pitanjem, Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće imalo diskreciono ovlaštenje za to. Premda se ništa ne kaže o težini koju je Pretresno vijeće zaista dalo tim olakšavajućim faktorima, nema pokazatelja da im je data prekomjerna težina. Žalbeno vijeće smatra da kazna zatvora u trajanju od 33 godine sama po sebi ne pokazuje da je Pretresno vijeće tim faktorima dalo prekomjernu težinu.

⁹⁰⁹ V., npr., Drugostepena presuda u predmetu *Simba*, par. 328, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 395.

⁹¹⁰ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 325; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 245; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 780.

⁹¹¹ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 258; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 675; Drugostepena presuda u predmetu *Simba*, par. 328.

⁹¹² Prvostepena presuda, par. 1003.

⁹¹³ Prvostepena presuda, par. 962.

⁹¹⁴ Prvostepena presuda, par. 959.

⁹¹⁵ Prvostepena presuda, par. 1003.

2. Težina zločina i Miloševićeva uloga

(a) Argumenti strana u postupku

319. Tužilaštvo tvrdi da opis zločina od strane Pretresnog vijeća potvrđuje da je Miloševiću trebalo izreći kaznu doživotnog zatvora.⁹¹⁶ Tužilaštvo tvrdi da je na desetine hiljada bespomoćnih civila u Sarajevu bilo izloženo granatiranju i snajperskom djelovanju, što je dovelo do ranjavanja ili smrti i onemogućilo izvršavanje najosnovnijih svakodnevnih zadataka.⁹¹⁷ Tužilaštvo dodaje da su ti civili poslije dvije godine opsade "već bili ranjivi i iscrpljeni" a Milošević je, bez obzira na to, nastavio napad još 15 mjeseci.⁹¹⁸ Tužilaštvo takođe ističe činjenicu da je Pretresno vijeće zaključilo da su za Miloševićeve zločine bile karakteristične izuzetna okrutnost i surovost čije će posljedice žrtve doživotno osjećati.⁹¹⁹

320. Tužilaštvo dalje tvrdi da su posljedice snajperskog djelovanja i granatiranja bile individualne žrtve ubistava i drugih nehumanih djela, dok je cjelokupno stanovništvo Sarajeva bilo žrtva krivičnog djela terorisanja.⁹²⁰ Tužilaštvo tvrdi da je stanovništvo zbog nasumičnosti i neselektivnosti snajperskog djelovanja i granatiranja stalno živjelo u životnoj opasnosti, strahu i neizvjesnosti, što je ostavilo trajne ožiljke na psihi civila.⁹²¹ Shodno tome, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je grupu žrtva ograničilo na one koji su neposredno povrijeđeni u konkretnom incidentu snajperskog djelovanja ili granatiranja, što je "dovelo do toga da oni koji nisu bili neposredne žrtve konkretnog incidenta, a koji su ipak bili terorisani tom kampanjom, nisu uzeti u obzir za potrebe odmjeraivanja kazne".⁹²²

321. Tužilaštvo nadalje tvrdi da je Milošević imao "centralnu i ključnu ulogu i da zaslužuje kaznu doživotnog zatvora".⁹²³ Tužilaštvo tvrdi da je Milošević upravljao opštom strategijom, uključujući razmjestaj i korištenje oružja, donosio odluke da se prekrši Sporazum o zoni totalnog isključenja teškog naoružanja, povećao surovost kampanje s jasnom namjerom da prouzrokuje što više stradanja i uveo novo oružje, modifikovanu avionsku bombu, koja nije imala vojnu svrhu, nego joj je svrha bila zastrašivanje i pustošenje.⁹²⁴ Tužilaštvo se poziva na kaznu koju Žalbeno vijeće izreklo Galiću, koji je imao sličnu ulogu i kojem je za slične zločine izrečena kazna doživotnog

⁹¹⁶ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 5. V. takođe, AT. 147.

⁹¹⁷ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 6-7.

⁹¹⁸ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 8.

⁹¹⁹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 5 i 9-15.

⁹²⁰ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 16-21.

⁹²¹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 17-18.

⁹²² Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 21.

⁹²³ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 22. V. takođe *id.*, par. 30.

⁹²⁴ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 23-29.

zatvora.⁹²⁵ Po mišljenju tužilaštva, Miloševićeve lične prilike ne opravdavaju bitno različitu kaznu.⁹²⁶

322. Uopšteno uzevši, Milošević odgovara da je rasprava o pitanjima u vezi s odmjeravanjem kazne preuranjena s obzirom na to da on osporava zaključke Pretresnog vijeća u vezi sa svojom krivicom.⁹²⁷ On nadalje tvrdi da kaznu koju je njemu izreklo Pretresno vijeće ne treba porediti s kaznom koja je izrečena Galiću s obzirom na to da "u krivičnom pravu ne postoje dva identična predmeta".⁹²⁸ On kaže da je kazna doživotnog zatvora koju tužilaštvo traži ionako nepotrebna s obzirom na njegove godine starosti.⁹²⁹

(b) Analiza

323. U prvostepenoj presudi brojni opisi i relevantni zaključci ukazuju na težinu zločina. Tužilaštvo ne tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je donijelo te zaključke, ali tvrdi da je postupilo neispravno kada ih je propustilo uzeti u obzir, kao i da je pogriješilo u korištenju svojih diskrecionih ovlaštenja kada je izreklo očigledno neprimjerenu kaznu. Čitanje odjeljka o težini zločina jasno pokazuje da je Pretresno vijeće uzelo u obzir sve zaključke koje tužilaštvo navodi. Pretresno vijeće je konkretno govorilo o (i) činjenici da je veliki broj civila izgubio život; (ii) nebrizi za ljudski život i ljudski integritet (iii) ogromnoj patnji sarajevskih civila; (iv) izazvanom teror; (v) fizičkoj i duševnoj patnji žrtva koja još uvijek traje; i (vi) činjenici da je Milošević planiranjem i naređivanjem zločina za koja je proglašen krivim učinio cjelokupno stanovništvo Sarajeva direktnim objektom bezbrojnih djela nasilja.⁹³⁰ Puko ponavljanje zaključaka Pretresnog vijeća o težini djela nije dovoljno da pokaže da je Pretresno vijeće pogriješilo u korištenju svojih diskrecionih ovlaštenja u pogledu određivanja odgovarajuće kazne.

324. U vezi sa žrtvama krivičnog djela terorisanja, Žalbeno vijeće, suprotno tvrdnji tužilaštva, smatra da Pretresno vijeće nije ograničilo grupu žrtava na one koji su neposredno povrijeđeni u konkretnim incidentima. Kada se čitaju u kontekstu, formulacije Pretresnog vijeća "[c]ivili u Sarajevu" i "[p]atnje civilnog stanovništva izazvane" u paragrafima 992 i 993 Prvostepene presude pokazuju da je Pretresno vijeće smatralo cjelokupno stanovništvo Sarajeva žrtvom krivičnog djela terorisanja. To potvrđuje sljedeća izjava Pretresnog vijeća u paragrafu 994: "Time što je planirao i

⁹²⁵ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 30. AT. 147-149.

⁹²⁶ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 31, 42.

⁹²⁷ AT. 152-153.

⁹²⁸ AT. 153.

⁹²⁹ AT. 155.

⁹³⁰ Prvostepena presuda, par. 991-994. V. takođe, zaključke Žalbenog vijeća gore u tekstu u vezi s nedopustivim dvostrukim uračunavanjem (v. gore Odjeljak XII.B.2.(b)).

naredio krivična djela terorisanja, ubistva i nehumanih djela, optuženi je cjelokupno stanovništvo Sarajeva učinio direktnim objektom bezbrojnih djela nasilja."

325. Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće uzelo u obzir Miloševiću aktivnu i centralnu ulogu u počinjenju krivičnih djela kada je raspravljalo o kazni koju će mu izreći.⁹³¹ Time što naprosto upućuje na zaključke Pretresnog vijeća u vezi s Miloševićevom ulogom u počinjenju krivičnih djela, tužilaštvo ne pokazuje da joj Pretresno vijeće nije dalo odgovarajuću težinu i da je, shodno tome, prekoračilo svoja diskreciona ovlaštenja u pogledu odmjeravanja kazne.

326. Što se tiče poređenja s kaznom koja je po žalbi izrečena Galiću, Žalbeno vijeće podsjeća da bi "[k]azne izrečene za slična djela u sličnim predmetima trebale [...] biti slične".⁹³² Međutim, slični predmeti ne pružaju "pravno obavezujući raspon kazni koje se mogu izreći".⁹³³ Premda Žalbeno vijeće prihvata da ranije odluke mogu biti od pomoći, ta pomoć je često ograničena zato što svaki predmet sadrži mnoštvo varijabli.⁹³⁴ Razlike između predmeta često su značajnije od sličnosti, a različite olakšavajuće i otežavajuće okolnosti mogu zahtijevati različite ishode.⁹³⁵

327. U ovom predmetu, Pretresno vijeće je izričito pomenulo kaznu doživotnog zatvora koju je Galiću izreklo Žalbeno vijeće, ali je i s pravom zaključilo da odluku Žalbenog vijeća ne tumači kao ograničenje u primjeni svojih diskrecionih ovlaštenja u pogledu odmjeravanja kazne u ovom predmetu.⁹³⁶ Najvažnija obaveza Pretresnog vijeća jeste da izrekne kaznu primjerenu ličnim prilikama optuženog i težini zločina vodeći računa o predmetu u cjelini, što može opravdati odmjeravanje različitih kazni u sličnim predmetima. Bez obzira na taj princip, između pobijane kazne i neke druge kazne izrečene u sličnom predmetu nesrazmjerno odstupanje ipak može navesti na zaključak da pretresno vijeće nije na primjeren način iskoristilo svoja diskreciona ovlaštenja kada je primjenjivalo odredbe o odmjeravanju kazne.⁹³⁷

⁹³¹ Prvostepena presuda, par. 994, 999 i 1000.

⁹³² Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 348, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 681.

⁹³³ Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 348, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 96; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 16.

⁹³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 348: "razni elementi koji se, između ostalog, tiču broja, vrste i težine počinjenih zločina, ličnih prilika osuđenog lica i postojanja olakšavajućih ili otežavajućih okolnosti, diktiraju različite rezultate u različitim predmetima, tako da je često nemoguće da se kazna iz jednog predmeta, *mutatis mutandis*, prenese u drugi". V. takođe npr. Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 333; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 381; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 681; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 721; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 1046.

⁹³⁵ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 135, gdje se poziva na Presudu po žalbi na kaznu u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 19.

⁹³⁶ Prvostepena presuda, par. 988.

⁹³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 330.

328. Kao što to kaže tužilaštvo, ta dva predmeta su doista slična: dvojici optuženih su izrečene osuđujuće presude za slične zločine počinjene na istoj lokaciji i u sličnim okolnostima dok su bili na istom položaju. Miloševići zločini bili su podjednako okrutni i surovi kao i Galićevi. Njegovo učešće u zločinima bilo je jednako ključno i trajalo je gotovo jednako dugo kao Galićevo. Milošević je kao i Galić zloupotrijebio svoj položaj vlasti. Bez obzira na to, između ta dva predmeta postoje određene razlike, između ostalog, Miloševićovo redovno korištenje modificiranih avionskih bombi, što je Pretresno vijeće uzelo u obzir kao otežavajući faktor.⁹³⁸ Istovremeno, Miloševićeve lične prilike koje je Pretresno vijeće uzelo u obzir kao olakšavajući faktor takođe su se razlikovale od Galićevih. Značajno je da je Pretresno vijeće uzelo u obzir Miloševićovu dobrovoljnu predaju vlastima Srbije i Crne Gore prije nego što je on doveden na Međunarodni sud; vođenje pregovora u vezi sa Sporazumom o prestanku snajperskog djelovanja i potpisivanje tog Sporazuma; izdavanje naređenja da se ne otvara vatra na civile i da se poštuju Ženevske konvencije, itd.⁹³⁹ Žalbeno vijeće podsjeća da je Pretresno vijeće Galiću kao olakšavajući faktor priznalo samo njegovo "primjerno ponašanje [...] tokom čitavog postupka".⁹⁴⁰

329. Žalbeno vijeće neće spekulirati o tome koliku težinu je Pretresno vijeće dalo svakom od tih faktora.⁹⁴¹ Po mišljenju Žalbenog vijeća, razlike između tih predmeta dovoljne su da opravdaju odluku Pretresnog vijeća da kaznu izrečenu Galiću ne prenese *mutatis mutandis* na Miloševića. Zatvorska kazna u trajanju od 33 godine izrečena Miloševiću vrlo je ozbiljna kazna i s obzirom na konkretne okolnosti ovog predmeta, nije nerazumno nesrazmjerna kazni koja je izrečena Galiću. Premda bi neki drugi razumni presuditelj o činjenicama Miloševiću možda izrekao veću kaznu, Žalbeno vijeće smatra da kazna koja je izrečena Miloševiću nije toliko nerazumna ili očigledno nepravedna da nalaže intervenciju Žalbenog vijeća.

330. Žalbeno vijeće zaključuje da je tužilaštvo propustilo pokazati da kazna koju je izreklo Pretresno vijeće ne odražava težinu zločina ili Miloševićovu ulogu u njihovom počinjenju.

⁹³⁸ Prvostepena presuda, par. 1001.

⁹³⁹ Prvostepena presuda, par. 1003.

⁹⁴⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 766. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 453.

⁹⁴¹ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće Miloševićovoj dobrovoljnoj predaji zacijelo dalo tek vrlo malu težinu s obzirom na to da je odlagao predaju više od tri godine: Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 42, gdje se upućuje na *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-PT, Odluka po zahtjevu odbrane za privremeno puštanje na slobodu, 13. juli 2005.

3. Zaključak

331. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće zaključuje da je tužilaštvo propustilo pokazati da je Pretresno vijeće napravilo primjetnu grešku u korištenju svojih diskrecionih ovlaštenja u pogledu odmjeravanja kazne.

D. Efekt zaključaka Žalbenog vijeća

332. Žalbeno vijeće će sada razmotriti da li bi, s obzirom na zaključke u ovoj cijeloj presudi, bilo primjereno preinačiti Miloševiću kaznu.⁹⁴²

1. Vid odgovornosti

333. Žalbeno vijeće podsjeća da je poništilo osuđujuće presude koje su Miloševiću izrečene za planiranje krivičnih djela terorisanja, ubistva i nehumanih djela uz obrazloženje da njegova odgovornost za naređivanje relevantnih krivičnih djela na osnovu člana 7(1) u potpunosti obuhvata njegovo kažnjivo ponašanje i ne traži izricanje osuđujuće presude za planiranje istih zločina.⁹⁴³ U tom kontekstu, s obzirom na to da su se održali zaključci u vezi s Miloševićim kažnjivim ponašanjem i težinom zločina, Žalbeno vijeće zaključuje da nije opravdano ublažavanje kazne.

334. Osim toga, Žalbeno vijeće je poništilo osuđujuće presude koje su Miloševiću izrečene po članu 7(1) u vezi sa krivičnim djelima koja su počinjena incidentima snajperskog djelovanja i zamijenilo ih osuđujućim presudama na osnovu člana 7(3) Statuta.⁹⁴⁴ Žalbeno vijeće prihvata da, u odgovarajućim slučajevima, osuđujuća presuda po članu 7(3) Statuta može dovesti do blaže kazne u odnosu na onu koja je izrečena u kontekstu osuđujuće presude po članu 7(1).⁹⁴⁵ Međutim, u ovom konkretnom predmetu Žalbeno vijeće zaključuje da njegovi zaključci u vezi s vidom Miloševićeve odgovornosti za krivična djela o kojima je riječ ni na koji način ne umanjuju Miloševiću aktivnu i centralnu ulogu u počinjenju tih krivičnih djela.⁹⁴⁶ Milošević kao komandant nije samo tolerisao zločine, on je, nastavljajući i intenzivirajući kampanju granatiranja i snajperskog djelovanja usmjerenu protiv civilnog stanovništva u Sarajevu tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica, dodatno podsticao podređene da nad civilima vrše zločine. Stoga nije opravdano ublažavanje kazne ni po toj osnovi.

⁹⁴² Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 347.

⁹⁴³ V. gore, Odjeljak XI.A.2.(b), par. 274.

⁹⁴⁴ V. gore, Odjeljak XI.A.2.(d), par. 281.

⁹⁴⁵ Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 353-354.

⁹⁴⁶ Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 320, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 183, u kojoj je Žalbeno vijeće zauzelo sljedeći stav:

[...] Kao upravnik zatvora on je učestvovao u nasilju protiv zatočenika. Pretresno vijeće je prepoznalo težinu tih krivičnih djela, ali je ustvrdilo da je njegovo učestvovanje u njima bilo relativno ograničeno. No u stvari je njegova odgovornost nadređenoga, upravnika zatvora, njegova krivična djela učinila znatno težim. Umjesto da ga je spriječio, on je učestvovao u nasilju protiv onih koje je trebao zaštititi i dozvolio da budu izloženi psihološkom zastrašivanju. On je takođe propustio da kazni odgovorne. [...] Kombinacija ovih faktora trebala je, dakle, dovesti do duže kazne i sigurno nije smjela biti osnovom za njezinu ublažavanje.

2. Konkretni incidenti

335. Žalbeno vijeće je potvrdilo činjenične zaključke Pretresnog vijeća u vezi sa svim incidentima snajperskog djelovanja koji se pripisuju Miloševiću, ali je ukinulo osuđujuću presudu koja mu je izrečena za granatiranje buvlje pijace na Baščaršiji 22. decembra 1994. uz obrazloženje da nije van razumne sumnje dokazano odakle je ispaljena granata.⁹⁴⁷ Žalbeno vijeće je nadalje poništilo osuđujuće presude koje su Miloševiću izrečene za granatiranje zgrade "Bitasa" 22. avgusta 1995. i pijace Markale 28. avgusta 1995., izvršene dok je on odsustvovao iz Sarajeva iz zdravstvenih razloga a dok je Sladoje komandovao pripadnicima SRK-a.⁹⁴⁸ Premda se tim zaključcima ne mijenja činjenica da je cjelokupno stanovništvo Sarajeva bilo žrtva krivičnog djela terorisanja koje je počinjeno pod Miloševićevom komandom, oni smanjuju broj žrtava krivičnih djela ubistva i drugih nehumanih djela koji se mogu pripisati Miloševiću po tačkama 5 i 6 Optužnice. Žalbeno vijeće stoga zaključuje da ta poništenja imaju uticaj, premda ograničen, na Miloševićevu ukupnu krivicu.

3. Dvostruko uračunavanje

336. Naposljetku, što se tiče faktora koje je Pretresno vijeće uzelo u obzir pri odmjeravanju kazne, Žalbeno vijeće podsjeća na svoj zaključak da je Pretresno vijeće u nekoliko navrata pogriješilo kada je uzelo u obzir iste činjenice i prilikom ocjene težine zločina i prilikom ocjene otežavajućih okolnosti.⁹⁴⁹ Međutim, Žalbeno vijeće zaključuje da pomenuti faktori jesu relevantni za odmjeravanje Miloševićeve kazne i da oni, čak i kad se ispravno uzmu u obzir samo jednom, i dalje zahtijevaju kaznu sličnu onoj koju je izreklo Pretresno vijeće. Stoga nije opravdano ublažavanje kazne po toj osnovi.

4. Zaključak

337. Uzimajući u obzir konkretne okolnosti ovog predmeta, težinu krivičnih djela u vezi s kojima su potvrđene osuđujuće presude izrečene Miloševiću, kao i poništenje osuđujućih o presuda o kojem je bilo riječi, Žalbeno vijeće zaključuje da Miloševićevu kaznu treba smanjiti na kaznu zatvora u trajanju od 29 godina.

⁹⁴⁷ V. gore, Odjeljak IX.B.3, par. 232.

⁹⁴⁸ V. gore, Odjeljak XI.B.2, par. 293.

⁹⁴⁹ V. gore, Odjeljak XII.B.2.(b).

338. U skladu sa diskusijom u relevantnim odjeljcima ove presude, drugi zaključci Žalbenog vijeća kojima se ispravljaju ili preciziraju zaključci Pretresnog vijeća nemaju uticaja na zaključak o krivici.⁹⁵⁰

⁹⁵⁰ V. gore, par. 22, 23, 33, 39, 55, 87, 301.

XIII. DISPOZITIV

Iz gore navedenih razloga, **ŽALBENO VIJEĆE**,

NA OSNOVU člana 25 Statuta i pravila 117 i 118 Pravilnika;

IMAJUĆI U VIDU pismene podneske obiju strana i argumente koje su one iznijele na pretresu 21. jula 2009.;

ZASJEDAJUĆI na otvorenoj sjednici;

PRIHVATA DJELIMIČNO Miloševiću četvrtu žalbenu osnovu u mjeri u kojoj se ona odnosi na krivična djela počinjena tokom njegovog odsustva iz Sarajeva i **PONIŠTAVA** zaključak da je Milošević odgovoran za planiranje i naređivanje granatiranja zgrade "Bitasa" 22. avgusta 1995. i pijace Markale 28. avgusta 1995. (tačka 1 Optužnice, u jednom dijelu; tačka 5 Optužnice, u jednom dijelu; tačka 6 Optužnice, u jednom dijelu);

PRIHVATA DJELIMIČNO Miloševiću osmu žalbenu osnovu i **PONIŠTAVA** zaključak da je Milošević odgovoran za planiranje i naređivanje granatiranja buvlje pijace na Bašaršiji 22. decembra 1994. (tačka 1 Optužnice, u jednom dijelu; tačka 5 Optužnice, u jednom dijelu; tačka 6 Optužnice, u jednom dijelu);

PRIHVATA DJELIMIČNO Miloševiću dvanaestu žalbenu osnovu, **PONIŠTAVA** osuđujuće presude koje su Miloševiću izrečene za planiranje i naređivanje krivičnih djela po tački 1 Optužnice, u dijelu koji se odnosi na snajpersko djelovanje po civilnom stanovništvu, i po tačkama 2 i 3 Optužnice, i **PROGLAŠAVA** Miloševića odgovornim za ta krivična djela po članu 7(3) Statuta;

PONIŠTAVA osuđujuće presude koje su Miloševiću izrečene za planiranje krivičnih djela po tački 1 Optužnice, u dijelu koji se odnosi na granatiranje civilnog stanovništva, i po tačkama 5 i 6 Optužnice;

ODBIJA Miloševiću žalbu u svakom drugom pogledu;

POTVRĐUJE preostale osuđujuće presude koje su Miloševiću izrečene po tački 1, uz suprotno mišljenje sudije Liu Daquina, i po tačkama 5 i 6 Optužnice;

ODBIJA Žalbu tužilaštva;

SKRAĆUJE Miloševićevu kaznu zatvora na 29 godina, u što će se uračunati vrijeme predviđeno pravilom 101(C) Pravilnika;;

NALAŽE, u skladu s pravilom 103(C) i pravilom 107 Pravilnika, da Milošević ostane u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne okončaju pripreme za njegovo prebacivanje u državu u kojoj će izdržavati kaznu.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je mjerodavan engleski tekst.

/potpis na originalu/

sudija Fausto Pocar,

predsjedavajući

/potpis na originalu

sudija Mehmet Güney

/potpis na originalu/

sudija Liu Daqun

/potpis na originalu/

sudija Andrézia Vaz

/potpis na originalu/

sudija Theodor Meron

Sudija Liu Daqun prilaže djelimično suprotno mišljenje.

Dana 12. novembra 2009.,

U Haagu, Nizozemska

[pečat Međunarodnog suda]

XIV. DJELIMIČNO SUPROTNO MIŠLJENJE LIUA DAQUNA

A. "Krivično djelo terorisanja"

1. Uz dužno poštovanje, ne slažem se s većinom, koja je potvrdila osuđujuću presudu izrečenu Miloševiću po tački 1 Optužnice za "krivično djelo terorisanja".¹ Po mom mišljenju, ne postoji osnov za zaključak da je to zabranjeno ponašanje van svake sumnje bilo krivično djelo prema međunarodnom običajnom pravu u periodu na koji se odnosi Optužnica.² Ja bih se radije priklonio pristupu kakav predlaže sudija Schomburg u svom Izdvojenom i djelomično protivnom mišljenju u Drugostepenoj presudi u predmetu *Galić*, poništio bih osuđujuću presudu koja je Miloševiću izrečena po tački 1 Optužnice i izrekao mu osuđujuću presudu po tačkama 4 i 7 Optužnice za protivpravne napade na civile, uzimajući u obzir terorisanje civilnog stanovništva kao otežavajuću okolnost.

1. Nadležnost

2. Ustaljena je praksa da Međunarodni sud ima nadležnost da krivično goni za kršenja međunarodnog humanitarnog prava iz člana 3 Statuta ako su zadovoljena sljedeća četiri uslova:

(i) kršenje mora da predstavlja povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava;

(ii) pravilo mora biti običajne prirode, ili, ako pripada pravu koje je bazirano na sporazumu, moraju biti ispunjeni zahtevani uslovi [...];

(iii) kršenje mora biti teško, što znači da mora predstavljati povredu pravila koje štiti važne vrednosti, i ta povreda mora uključiti teško posledice za žrtvu [...]

(iv) povreda pravila mora zahtevati, po običajnom pravu ili po pravu baziranom na sporazumu, individualnu krivičnu odgovornost osobe koja je prekršila to pravilo.³

3. Načelo *nullum crimen sine lege* nalaže Međunarodnom sudu primjenu pravila međunarodnog humanitarnog prava koja su van svake sumnje bila dio konvencionog ili običajnog međunarodnog prava u vrijeme kad je počinjeno navodno krivično djelo.⁴

¹ Većina potvrđuje zaključke većine u Drugostepenoj presudi u predmetu *Galić*, konkretno da je krivično djelo terorisanja postojalo u međunarodnom običajnom pravu. Presuda, par. 30. V. takođe Prvostepena presuda, par. 874.

² V. Izvještaj generalnog sekretara u skladu s paragrafom 2 Rezolucije Savjeta bezbjednosti 808 (1993.), U.N. Doc. S/25704, 3. maj 1993. (dalje u tekstu: Izvještaj generalnog sekretara), par. 34. "Po mišljenju Generalnog sekretara primjena načela *nullum crimen sine lege* zahtijeva da Međunarodni sud primjenjuje pravila međunarodnog humanitarnog prava koja su van svake sumnje dio običajnog prava [...]" (naglasak u originalu)

³ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94.

⁴ Izvještaj generalnog sekretara, par. 34. Prema Casseseu, "načelo neretroaktivnosti normi krivičnog prava *sada* je čvrsto ugrađeno u međunarodno pravo. Shodno tome, sudovi mogu primjenjivati samo ona materijalnoppravna pravila krivičnog prava koja su postojala u vrijeme počinjenja navodnog krivičnog djela za koje se optuženi tereti" (naglasak u

4. *Zabrana* djela nasilja ili prijetnji nasiljem s osnovnim ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom, dio je međunarodnog običajnog prava, u skladu s članom 51(2) Dopunskog protokola I i članom 13(2) Dopunskog protokola II. Međutim, to zabranjeno ponašanje nije kriminalizovano ni jednim međunarodnim ugovorom ili konvencijom.⁵

5. Nije dovoljno izvesti zaključak o kriminalizaciji iz težine djela; potrebno je utvrditi da ona zaista postoji.⁶ Kao što je to primijetio sudija Robertson: "upravo onda kada su djela gnusna i izuzetno šokantna, najizraženija je potreba da se primijeni načelo legaliteta kako bi se osiguralo da optuženi ne bude osuđen iz zgražanja, umjesto na osnovu dokaza, ili za neko nepostojeće krivično djelo".⁷ Shodno tome, da bi se zadovoljio četvrti uslov iz predmeta *Tadić*, potrebno je utvrditi postojanje kriminalizacije na osnovu korpusa međunarodnog običajnog prava.

2. Nacionalna praksa

6. Opšte je prihvaćeno da se međunarodno običajno pravo može izvesti iz nacionalne prakse i *opinio juris*.⁸ Da bi se utvrdilo neko pravilo međunarodnog običajnog prava, nacionalna praksa mora biti praktički jednoobrazna, obimna i reprezentativna.⁹

7. U svom Izdvojenom i djelomično protivnom mišljenju uz Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, sudija Schomburg uvjerljivo pokazuje da je samo "veoma malen broj država kriminalizovao terorisanje civilnog stanovništva na način na koji je formulisana zabrana iz Dopunskih protokola".¹⁰

originalu). A. Cassese, *International Criminal Law* (Oxford, 2003.), na str.149. V. takođe Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 999 U.N.T.S. 171, 16. decembar 1966., član 15(1).

⁵ Napominjem da "krivično djelo terorisanja" nije na spisku teških povreda u članu 85 Dopunskog protokola I.

⁶ V. G. Abi-Saab, "The Concept of War Crimes" u S. Yee i W. Teyea (ur.), *International Law and the Post-Cold War World: Essays in Memory of Li Haopei* (London, 2001.), na str. 112.

⁷ *Prosecutor v. Sam Hinga Norman*, Specijalni sud za Sierra Leone, predmet br. SCSL-2004-14-AR72(E), *Decision on Preliminary Motion Based on Lack of Jurisdiction (Child Recruitment)* (dalje u tekstu: Predmet u vezi s regrutovanjem djece), Suprotno mišljenje sudije Robinsona, 31. maj 2004. (dalje u tekstu: Suprotno mišljenje sudije Robertsona), par. 12.

⁸ V. Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 92: "Individualna krivična odgovornost iz četvrtog uslova iz predmeta *Tadić* može se dokazivati indirektno, među ostalim, putem primjera iz domaće prakse država koji upućuju na intenciju da se dotična zabrana kriminalizuje, uključujući izjave vladinih funkcionera i međunarodnih organizacija, kao i slučajeve da su domaći sudovi, uključujući i vojne, kažnjavali počiniocce takvih kršenja." V. takođe *North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany v. Denmark; Federal Republic of Germany v. Netherlands)*; Međunarodni sud pravde, Presuda, *I.C.J. Reports 1969.*, (dalje u tekstu: Predmeti epikontinentalnog pojasa Sjevernog mora), par. 74, 77: "Nacionalna praksa [...] je trebala biti i obimna i praktički jednoobrazna u pogledu odredbe na koju se poziva [...] Ti akti moraju ne samo činiti ustaljenu praksu nego moraju biti takvi, ili moraju biti izvršeni na takav način, da budu dokaz uvjerenja da je takva praksa postala obavezna zbog postojanja pravnog pravila koje takvu praksu zahtijeva. Nužnost takvog uvjerenja, odnosno postojanja subjektivnog elementa, implicitna je samom pojmu *opinio juris sive necessitatis*".

⁹ MKCK, *Customary International Humanitarian Law*, sv. 1, (Cambridge, 2005.), (dalje u tekstu: Studija o običajnom pravu) na str. xxxvi.

¹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, Izdvojeno i djelimično protivno mišljenje sudije Schomburga, par. 10.

Među tim državama su bile: Obala Slonovače,¹¹ bivša Čehoslovačka,¹² Etiopija,¹³ Nizozemska,¹⁴ Norveška¹⁵ i Švajcarska.¹⁶

8. Po mom mišljenju, vrlo je upitno može li se to protumačiti kao dokaz "obimne i praktički jednoobrazne"¹⁷ nacionalne prakse, pogotovo s obzirom na to da je više zemalja, među kojima su Sjedinjene Američke Države,¹⁸ Ujedinjeno Kraljevstvo,¹⁹ Australija,²⁰ Njemačka,²¹ Italija²² i Belgija,²³ odlučilo da među zakone kojima se inkriminišu napadi na civile ne uvrsti takav zakon u tu svrhu.²⁴ Nadalje, nijedna od stalnih zemalja članica Savjeta bezbjednosti nije inkriminirala krivično djelo terorisanja civilnog stanovništva.²⁵

¹¹ U članu 138(5) Krivičnog zakona Obale Slonovače pominju se "mjere terora".

¹² Relevantne odredbe krivičnih zakona Češke i Slovačke potiču iz čehoslovačkog Krivičnog zakona iz 1961. godine, s izmjenama i dopunama iz 1990. godine, gdje se u članu 263a(1) govori o "terorisanju bespomoćnih civila primjenom nasilja i prijetnjama nasiljem."

¹³ U članu 282(g) Krivičnog zakona Etiopije govori se o "mjerama zastrašivanja ili terora".

¹⁴ U članu 8(1), (3) i (5) nizozemskog Zakona o zločinima počinjenim u ratu iz 1952. godine, s izmjenama i dopunama iz 1990. godine, kaže se samo to da se stroža kazna može izreći "ako je djelo [kojim su prekršeni zakoni i običaji ratovanja] izraz politike sistematskog terora". Premda je relevantna odredba bila primjenjiva tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, treba napomenuti da je ukinuta 2003. godine.

¹⁵ Norveški Vojni krivični zakon upućuje uopšteno na Dopunske protokole, čime se otvara mogućnost za pokretanje pitanja *nullum crimen sine lege certa*. U članu 108(b) Vojnog krivičnog zakona iz 1902. godine, s izmjenama i dopunama iz 1982. godine, kaže se sljedeće: "Ko prekrši odredbe o zaštiti osoba i imovine iz [...] dva Dopunska protokola [uz Ženevske] konvencije od 10. juna 1977., ili bude saučesnik u njihovom kršenju, može mu se izreći kazna zatvora u trajanju do četiri godine."

¹⁶ U švajcarskom Vojnom krivičnom zakonu takođe se uopšteno upućuje na Dopunske protokole, čime se takođe otvara mogućnost za pokretanje pitanja *nullum crimen sine lege certa* (v. gore, fusnota 15). U članu 109 Vojnog krivičnog zakona iz 1927. godine, s izmjenama i dopunama iz 1968. godine, piše sljedeće: "Ko postupi suprotno odredbama međunarodnih sporazuma o vođenju neprijateljstva i o zaštiti osoba i imovine, svako ko prekrši priznate zakone i običaje ratovanja, podliježe [...] kazni."

¹⁷ Predmeti epikontinentalnog pojasa Sjevernog mora, par. 74.

¹⁸ U.S. Code, Title 18, Chapter 118, Section 2441(c)(1) ratni zločin definiše kao "tešku povredu bilo koje od međunarodnih konvencija potpisanih u Ženevi 12. avgusta 1949., ili bilo kojeg od protokola uz te konvencije, čija je SAD potpisnica". Sjedinjene Američke Države nisu ratifikovale ni Dopunski protokol I ni Dopunski protokol II.

¹⁹ Prema članu 1 Zakona o Ženevskim konvencijama iz 1957. godine, s izmjenama i dopunama iz 1995. godine, kažnjive su teške povrede Dopunskog protokola I i u njemu se upućuje konkretno na član 85 Dopunskog protokola u kojem se ne pominje "krivično djelo terorisanja".

²⁰ U Zakonu o ratnim zločinima iz 1945. godine, s izmjenama i dopunama iz 1989. godine, više nema formulacije "sistematski terorizam".

²¹ U njemačkom Kodeksu zločina protiv međunarodnog prava iz 2002. godine ne navodi se krivično djelo terorisanja. Njemački Krivični zakon ne sadrži odredbu prema kojoj bi terorisanje civilnog stanovništva bilo kažnjivo.

²² U Knjizi III, Naslov IV, Dio 2, član 185, Ratnog krivičnog vojnog zakona ne pominje se krivično djelo terorisanja.

²³ Član 1ter (11) Zakona od 16. juna 1993. inkriminiše: "izlaganje civilnog stanovništva ili građanskih osoba koje ne učestvuju direktno u neprijateljstvima hotimičnom napadu". Ne pominje se "krivično djelo terorisanja". Taj zakon je ukinut 2003. godine, međutim, nova odredba člana 136quater(1)(20) Krivičnog zakona Belgije sadrži istu formulaciju.

²⁴ Premda imam u vidu da koncept negativne prakse nije u potpunosti ispitan u kontekstu krivičnog prava, po mom mišljenju, iz nepostojanja kriminalizacije u nacionalnoj sudskoj praksi proizlazi prezumpcija o nepostojanju međunarodnog krivičnog djela.

²⁵ Isto tako, imam u vidu osuđujuću presudu Županijskog suda u Splitu, u Hrvatskoj, za djela s ciljem "održavanja straha" među civilima od marta 1991. do januara 1993. godine. Međutim, zbog te jedne, izolovane, presude ne mijenja se moje mišljenje da nema dovoljno nacionalne prakse na osnovu koje bi se moglo utvrditi da je u periodu na koji se odnosi Optužnica postojala kriminalizacija prema običajnom pravu. Nadalje, hrvatski zakoni formalno ne inkriminišu to zabranjeno ponašanje. V. *Tužilac protiv R. Radulovića i drugih*, Županijski sud u Splitu, Republika Hrvatska, predmet br. K-15/95, Presuda od 26. maja 1997. V. takođe član 158(1), hrvatski Kazneni zakon iz 1997. godine.

9. Naposljetku, "kontinuirani trend kriminalizovanja terora kao metoda ratovanja na nivou države"²⁶ o kojem govori većina u Drugostepenoj presudi u predmetu *Galić*, ako se doista može govoriti o trendu, nastao je poslije Miloševićevog kažnjivog ponašanja, zbog čega je u potpunosti neprimjenjiv na ovaj predmet.

3. *Opinio juris*

10. Iako, kada postoji dovoljno učestala nacionalna praksa, obično nije potrebno zasebno dokazivati postojanje *opinio juris*, u slučaju nejasnoća u praksi, nedvosmislen *opinio juris* je od ključnog značaja za ocjenu dokazne vrijednosti utvrđene prakse.²⁷ Po mom mišljenju, nema mnogo pokazatelja o tome da je u periodu na koji se odnosi Optužnica postojao relevantan *opinio juris* u vezi s krivičnim djelom terorisanja. Premda su mnoge zemlje prihvatile zabranu "djela nasilja i prijetnji nasiljem čiji je glavni cilj terorisanje civilnog stanovništva", to prihvatanje nije dovelo do penalizacije tog zabranjenog ponašanja.²⁸

11. Za postojanje krivičnog djela terorisanja ne može se naći dovoljna potvrda u historiji međunarodnog običajnog prava.²⁹ Premda je Komisija za odgovornost 1919. razmatrala "sistem terorizma" u sklopu spiska predloženih ratnih zločina,³⁰ ne može se sa sigurnošću reći da li taj pojam odgovara zabrani "djela nasilja i prijetnji nasiljem čiji je glavni cilj terorisanje civilnog

²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, fusnota 297.

²⁷ Studija o običajnom pravu, na str. xl: "Kada postoji dovoljno učestala praksa, *opinio juris* je u pravilu sadržan u toj praksi, zbog čega obično nije potrebno zasebno dokazivati postojanje *opinio juris*. Međutim, *opinio juris* ima značajnu ulogu u određenim situacijama kada je praksa nejasna, kako bi se utvrdilo da li ta praksa doprinosi stvaranju običaja. V. takođe *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States)*, Međunarodni sud pravde, Merits, Judgement, *I.C.J. Reports* 1986., par. 186: "Da bi se utvrdilo da je neko pravilo dio običajnog prava, Sud ne smatra da je potrebno da odgovarajuća praksa najstrože odgovara tom pravilu. Da bi se izveo zaključak o postojanju običajnih pravila, Sud smatra dovoljnim da je postupanje država, uopšteno uzevši, u skladu s takvim pravilima [...]."

²⁸ Po mom mišljenju, prag za kriminalizaciju ne bi smio biti prenikak. Kao što je primijetio sudija Robertson: "Da bi neko pravilo postalo krivična zabrana koja se može provoditi u onoj oblasti međunarodnog prava kojoj služe međunarodni krivični sudovi, [...] mora biti jasno da je namjera ogromne većine država, sudova, konvencija, pravnih stručnjaka i tako dalje, na kojima počiva kristalisanje međunarodne pravne 'norme', bila – ili jeste – da to pravilo ima za posljedicu kažnjavanje osoba kojima se sudi na međunarodnim sudovima." V. Predmet u vezi s regrutovanjem djece, Suprotno mišljenje sudije Robertsona, par. 20.

²⁹ Značajno je da *U.S. Law of Naval Warfare* iz 1955. godine, definiše ratne zločine kao "djela kojima se krše pravila utvrđena u običajnom i konvencionom međunarodnom pravu kojima se reguliše vođenje rata" (*Law of Naval Warfare* 1955., NWIP 10-2, Section 320(a)). Spisak primjera ratnih zločina uključuje: "bombardovanje iz vazduha čiji je jedini cilj napad na civilno stanovništvo i njegovo terorisanje". (*Law of Naval Warfare* 1955, NWIP 10-2, Section 320(b)(6)). Ista formulacija koristi se i u kasnijim izdanjima, u kojima se izostavlja samo određenje "iz vazduha" (*Commander's Handbook on the Law of Naval Operations*, 1995., NWP 1-14M, Section 6.2.5(6); *Commander's Handbook on the Law of Naval Operations*, 2007., NWP 1-14M, Section 6.2.6(6)). Imajući to u vidu, zanimljivo je da SAD, bez obzira na to, nisu kriminalizovale terorisanje civila u svom *Uniform Code of Military Justice* ili u *War Crimes Act* iz 1996. godine. Shodno tome, premda se u pomorskom priručniku potvrđuje da bi terorisanje trebalo postati ratni zločin, taj priručnik pritom ne predstavlja stvarnu praksu ili *opinio juris* koji bi ga kriminalizovali. Napominjem takođe da definicija ratnih zločina sada uključuje rezervu da takvi zločini moraju biti "opšteprihvaćeni kao ratni zločini".

stanovništva", u skladu s članom 51(2) Dopunskog protokola I i članom 13(2) Dopunskog protokola II.³¹ Isto tako, sama činjenica da krivično djelo terorisanja kasnije nije uključeno ni u Nirnberški ni u Tokijski statut dodatni je pokazatelj nepostojanja tog krivičnog djela u međunarodnom običajnom pravu.³²

12. Zapravo, ni u Rimskom statutu Međunarodnog krivičnog suda,³³ ni u Studiji o međunarodnom običajnom pravu krivično djelo terorisanja nije priznato kao ratni zločin. Po mom mišljenju, to je argument protiv zaključka da je terorisanje bilo krivično djelo prema međunarodnom običajnom pravu u periodu na koji se odnosi Optužnica.

4. Zaključak

13. U periodu od avgusta 1994. do novembra 1995. godine, u međunarodnom običajnom pravu postojala je jasna zabrana djela nasilja ili prijetnji nasiljem čiji je osnovni cilj širenje terora među civilnim stanovništvom. Međutim, ta zabrana nije povlačila individualnu krivičnu odgovornost tako da, prema tome, ovaj Međunarodni sud nije nadležan za krivično djelo terorisanja u periodu na koji se odnosi Optužnica. Po mom mišljenju, treba ukinuti osuđujuću presudu koja je Miloševiću izrečena za krivično djelo terorisanja i zamijeniti je osuđujućom presudom za protivpravne napade na civile. Njegov osnovni cilj širenja terora među civilnim stanovništvom može se uzeti u obzir kao otežavajuća okolnost za potrebe odmjeravanja kazne.

B. Elementi terorisanja

14. Osim što nisam uvjeren da je u periodu od avgusta 1994. do novembra 1995. godine u međunarodnom običajnom pravu postojalo krivično djelo terorisanja, smatram da elementi krivičnog djela koje je u Prvostepenoj presudi iznijela većina ne definišu na adekvatan način

³⁰ U vezi sa Komisijom za odgovornost, v. U.N. War Crimes Commission, *History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War*, (London, 1948.), Poglavlje III, na str. 33-35 (gdje se prenosi spisak ratnih zločina Komisije iz 1919. godine).

³¹ Smatram zločin terorizma različitim od zločina terorisanja. Prvi, po mom mišljenju, zahtijeva političku, vjersku ili ideološku motivaciju. V. dolje, par. 27-28.

³² *Nuremberg Charter: Charter of the International Military Tribunal Annexed to the London Agreement (Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis)*, 8. avgust 1945., 82 U.N.T.S. 280; *Tokyo Charter: Special Proclamation by the Supreme Commander for the Allied Powers*, 19. januar 1946., T.I.A.S. No. 1589, 4 Bevans 20. Takođe napominjem da terorisanje civila nije kažnjivo ni po Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta. V. *Law No. 10 on the Punishment of Persons Guilty of War Crimes, Crimes Against Peace and Against Humanity* od 20. decembra 1945., *Official Gazette Control Council for Germany*, br. 3, 31. januar 1946.

³³ Premda sam upoznat s članom 10 Rimskog statuta, vjerujem da bi države uvrstile krivično djelo terorisanja među ratne zločine iz člana 8 Rimskog statuta da su zaista van sumnje vjerovale da je to krivično djelo postojalo u međunarodnom običajnom pravu.

optužbu za krivično djelo.³⁴ Po mom mišljenju, problem proizlazi iz toga što je zabrana, predviđena Dopunskim protokolima, naprosto pretvorena u međunarodno krivično djelo.

1. Actus reus

15. U skladu s tom zabranom, *actus reus* krivičnog djela terorisanja je počinjenje "djela nasilja ili prijetnji nasiljem". Žalbeno vijeće u predmetu *Galić* konstatovalo je da član 49(1) Dopunskog protokola I definiše "napade" kao "akte nasilja" i zaključilo da krivično djelo terorisanja "može uključivati i napade ili prijetnje napadima protiv civilnog stanovništva". Žalbeno vijeće je naglasilo sljedeće:

Akti nasilja ili prijetnje nasiljem kao konstitutivni elementi krivičnog djela terorisanja, međutim, ne treba da se ograničavaju na direktne napade na civile ili prijetnje takvim napadima, nego mogu da uključuju i neselektivne i nesrazmjerne napade ili prijetnje takvim napadima. Karakter akata nasilja ili prijetnji nasiljem protiv civilnog stanovništva može da varira, a prvenstvena karakteristika na koju treba da se pazi [...] jeste to da su dotični akti nasilja ili prijetnje nasiljem izvršeni sa specijalnim namjerom terorisanja civilnog stanovništva. Osim toga, ovo krivično djelo akata nasilja ili prijetnji nasiljem čiji je glavni cilj terorisanje civilnog stanovništva ne odnosi se na situaciju, na primjer, postavljanja eksplozivnog sredstva van trenutnog vojnog napada, nego na situaciju "velike traume i psihičke povrede" uzrokovane napadima kojima je "cilj [...] bio da stanovništvo drže u neprekidnom strahu". Ta velika trauma i psihička povreda komponenta su akata nasilja ili prijetnji nasiljem.³⁵

16. U ovoj presudi ponovo se razmatra ta definicija krivičnog djela terorisanja. Zaključujući da "stvarno uzrokovanje smrti ili teških povreda tijela ili zdravlja [nije] obavezni element krivičnog djela terorisanja" većina smatra da "[u]zrokovanje smrti ili teških povreda tijela ili zdravlja predstavlja samo jedan od mogućih vidova počinjenja krivičnog djela terorisanja i, stoga, samo po

³⁴ Većina ponavlja formulaciju krivičnog djela terorisanja koja je prihvaćena u Prvostepenoj presudi i koja se sastoji od sljedećih elemenata:

1. Djela nasilja [ili prijetnje nasiljem] usmjerena protiv civilnog stanovništva ili civilnih osoba koje ne učestvuju direktno u neprijateljstvima, koja uzrokuju smrt ili teške povrede tijela ili zdravlja među civilnim stanovništvom;
2. Počinilac je hotimično učinio civilno stanovništvo ili civilne osobe koje ne učestvuju direktno u neprijateljstvima predmetom tih djela nasilja;
3. Gorenavedeno krivično djelo počinjeno je s osnovnim ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom.

V. Presuda, par. 31, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 875. Riječ je o daljnjem razvoju formule iznesene u Drugostepenoj presudi u predmetu *Galić*, par. 100.

³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102. (izvori izostavljeni)

sebi nije element tog krivičnog djela".³⁶ Zbog toga, "karakter djela nasilja ili prijetnji nasiljem koji čine konstitutivni element krivičnog djela terorisanja može da varira [...]".³⁷

17. Stavljajući težište na elemente koji *nisu* dio *actus reusa*, većina je propustila da konkretno navede konstitutivne elemente krivičnog djela. Prema ovoj definiciji, postojanje *actus reusa* krivičnog djela terorisanja može se utvrditi kad god je civilno stanovništvo napadnuto ili mu se prijeti napadom. To bi značilo da za to krivično djelo ne postoji jasan minimalni prag, posebno kada *actus reus* krivičnog djela čine prijetnje u odsustvu uslova nastupanja posljedice u vidu stvarnog terorisanja.³⁸ Po mom mišljenju, time se krši načelo konkretnosti.³⁹

2. Mens rea

18. Većina potvrđuje da se "*mens rea* krivičnog djela terorisanja sastoji od namjere da se civilno stanovništvo [...] uzm[e] za cilj djela nasilja ili prijetnji nasiljem, kao i od posebne namjere širenja terora među civilnim stanovništvom".⁴⁰ Međutim, u skladu sa zabranom, da bi se ispunio uslov *mens rea*, širenje terora mora da bude *osnovni* cilj djela napada ili prijetnji nasiljem, premda ne mora da bude jedini.⁴¹

19. Postojanje uslova osnovnog cilja je potpuna novost kad je riječ o krivičnom djelu terorisanja. Za sva druga krivična djela s posebnom namjerom potrebno je samo utvrditi zahtijevanu *mens rea*; ne postoji nikakva hijerarhija namjera. Zapravo, koliko je meni poznato, prije predmeta *Galić*, u međunarodnom pravu nije bilo nikakvog rangiranja namjera. Po mom mišljenju, riječ je o proizvoljnom uslovu, štaviše, uslovu čije se ostvarenje ne može sa sigurnošću utvrditi na osnovu često okolnosnih faktora u skladu s pristupom koji je usvojila većina.⁴²

3. Nepostojanje uslova nastupanja posljedice

20. Stvarno terorisanje civilnog stanovništva u ovom trenutku nije jedan od elemenata krivičnog djela terorisanja.⁴³ Prema većini, dovoljno je da su "žrtve pretrpjele teške posljedice izazvane djelima nasilja ili prijetnjama nasiljem; takve teške posljedice uključuju, ali nisu ograničene na,

³⁶ Presuda, par. 33.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Id.*, par. 35.

³⁹ V. Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 201-202: "Pošto se uvjeri da se određeni čin ili niz radnji zaista smatra kažnjivim po međunarodnom običajnom pravu, pretresno vijeće mora utvrditi da li je u *međunarodnom običajnom pravu* krivično djelo za koje se optuženi tereti bilo opisano dovoljno jasno da bi njegova opšta priroda, njegova kažnjivost i približna težina bili u dovoljnoj mjeri predvidivi i poznati." (naglasak u originalu)

⁴⁰ Presuda, par. 37, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 104.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Presuda, par. 37-38.

⁴³ *Id.*, par. 35. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 104.

smrt ili teške povrede tijela ili zdravlja".⁴⁴ Prema tome, za krivično djelo terorisanja ne postoji uslov nastupanja posljedice kao takav. Po mom mišljenju, nepostojanje uslova nastupanja posljedice nije jednostavno pomiriti s trećim uslovom iz predmeta *Tadić*.⁴⁵

21. Prema mišljenju većine u ovom predmetu, "budući da je Pretresno vijeće [...] utvrdilo da su svi incidenti za koje se odgovornost pripisuje SRK-u predstavljali protivpravne napade na civile i da su, prema tome, prouzrokovali smrt ili teške povrede tijela ili zdravlja civila, prag težine koji se traži za krivično djelo terorisanja počinjeno putem tih incidenata je dosegnut".⁴⁶ U tim okolnostima, žrtve krivičnog djela terorisanja nisu nužno oni koji su terorisani djelima nasilja ili prijetnjama nasiljem, nego oni koji su povrijeđeni samim djelima nasilja.

22. Postoje, kako izgleda, dvije grupe žrtava krivičnog djela terorisanja, konkretno, direktne žrtve napada i oni koji su terorisani uslijed tog napada. Međutim, prema većini, žrtve krivičnog djela terorisanja mogu biti direktne žrtve samih napada, a ne oni koji su stvarno pretrpjeli terorisanje. Štaviše, za izvođenje zaključka o tom krivičnom djelu ne traži se stvarno terorisanje, samo zahtijevana *mens rea* da se širi teror. Stoga je sadašnja definicija krivičnog djela terorisanja nesuisla, jer teoretski žrtve direktnog napada mogu zapravo biti mrtve. Premda prihvatam da ima okolnosti u kojima su povrijeđeni u protivpravnom napadu ujedno i terorisani, vjerujem da bez stvarnog terorisanja nema ni žrtava terorisanja *stricto sensu*. Po mom mišljenju, ova nesuislost podriva samu svrhu zabrane terorisanja.

C. Novi pristup krivičnom djelu terorisanja

23. Diskutabilno je postoji li od 1995. godine među državama kontinuirani trend kriminalizovanja terorisanja kao metoda ratovanja u skladu s Dopunskim protokolima.⁴⁷ Međutim, u međunarodnom krivičnom pravu postoji primjetna praznina u vidu propusta da se kazne odgovorni za nanošenje teških duševnih ožiljaka pojedincima za vrijeme sukoba⁴⁸ i, u nekim slučajevima, u miru.⁴⁹

24. Premda je od zabrane terorisanja teško stvoriti krivično djelo, po mom mišljenju "krivično djelo terorisanja" trebalo bi propisno definisati i zatim potvrditi kao dio kanona ratnih zločina, bilo

⁴⁴ Presuda, par. 33. (reference unutar citata izostavljene)

⁴⁵ V. gore, par. 2.

⁴⁶ Presuda, par. 33. (reference unutar citata izostavljene)

⁴⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 95, fusnota 297-300. V. takođe Izdvojeno i djelimično protivno mišljenje sudije Schomburga, par. 21.

⁴⁸ Historija obiluje takvim primjerima: "Pustošenje Magdeburga" 1631. godine, "Vladavina terora" u Francuskoj 1793.-1794.; "Nankinški masakr" 1937.-1938.

konvencijom bilo jasnim običajem. Tim krivičnim djelom bi se kriminalizovala protivpravna djela ili prijetnje kojima je cilj da se stvori atmosfera terora među civilnim stanovništvom i koja dovode do terorisanja. Takvi uslovi mogli bi, između ostalog, uključivati djela premlaćivanja, mučenja, silovanja i ubistva kao i prijetnje i zastrašivanja, granatiranje i snajpersko djelovanje na područjima i oko područja na kojima žive civili; razdvajanje članova porodica; paljenje kuća i uništavanje imovine.

25. Shodno tome, predložio bih da ratni zločin terorisanja uključi sljedeće elemente:

1. Počinjenje protivpravnog djela ili prijetnje;⁵⁰
2. Počinilac je imao konkretnu namjeru da širi teror među civilnim stanovništvom ili civilima kao pojedincima; i
3. Protivpravno djelo ili prijetnja doveli su do teške traume i psihičke povrede.⁵¹

26. Po mom mišljenju, takav zločin trebalo bi smatrati krivičnim djelom i u mirnodopskom kontekstu, kao zločin protiv čovječnosti.⁵² U tom slučaju bi bio primjenjiv ovaj *chapeau* uslov. Taj zločin bi, dakle, bio počinjen "u sklopu rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv nekog civilnog stanovništva, uz znanje o tom napadu".⁵³ Ovo krivično djelo uključivalo bi, između ostalog, državni teror i terorisanje od strane gerilskih grupa.⁵⁴

27. Premda bi teroristička djela ulazila u okvire krivičnog djela terorisanja, zločin terorisanja i terorizam ne podudaraju se u potpunosti. To postaje jasno kada se ta dva krivična djela porede.

⁴⁹ Primjeri su: Uganda pod Idi Aminom 1971.-1979.; "Operacija Kondor" u Argentini, Boliviji, Čileu, Paragvaju i Urugvaju 1975.-1983.

⁵⁰ Uslov "protivpravnog djela" obuhvatao bi sva protivpravna djela koja predstavljaju kršenje zakona ili običaja ratovanja.

⁵¹ Po mom mišljenju, uslov nastupanja posljedice trebao bi se odnositi na psihičke, a ne na fizičke povrede. Svjestan sam da ni "teška trauma" ni "psihička povreda" nisu bolesti *stricto sensu*. Međutim, predlažem da se pomoću *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems*, Svjetska zdravstvena organizacija, 10. revizija, 2007., utvrdi što ta stanja obuhvataju. V. posebno poglavlje V, F43 i F44. Ti paragrafi ne trebaju biti ograničavajući u pogledu vrste povrede prouzrokovane krivičnim djelom terorisanja. Povrede treba utvrđivati od slučaja do slučaja i u kontekstu najnovijih trendova u psihičkim poremećajima.

⁵² Slično drugim djelima koja mogu činiti *actus reus* zločina protiv čovječnosti (tj. ubistvo, nehumana djela, itd.), djela terorisanja nisu nužno dovoljno ozbiljna da bi sama po sebi predstavljala međunarodno krivično djelo. Izolovana djela terorisanja mogu činiti teška kršenja ljudskih prava, ili, kao što je objašnjeno gore u tekstu, ratne zločine, a da pritom ne zavređuju stigmatu međunarodnih krivičnih djela. Iz tog razloga, mislim da je krivično djelo terorisanja primjerenije smatrati zločinom protiv čovječnosti ili ratnim zločinom nego zasebnim i nezavisnim krivičnim djelom.

⁵³ Taj *chapeau* uslov navodim pozivajući se na Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda, usvojen 17. jula 1998., koji je stupio na snagu 1. jula 2002., član 7(1).

⁵⁴ Kao zločin protiv čovječnosti, "protivpravno djelo" zločina terorisanja sastojalo bi se od bilo kakvog teškog kršenja nekog temeljnog prava koje je suprotno međunarodnom pravu.

Premda nema opšteprihvaćene definicije terorizma kao takvog, postoje elementi definicije koji su opšteprihvaćeni.⁵⁵ Prema riječima Antonia Cassesea:

[...] uopšteno govoreći, terorizam čine (i) djela koja su u pravilu kriminalizovana u svakom nacionalnom kaznenom sistemu, ili pomoć u počinjenju takvih djela, kada su ona izvršena u doba mira; (ii) svrha tih djela mora biti da izazovu ekstremni strah među stanovništvom, odnosno da se država ili međunarodna zajednica prisile da preduzmu neke korake; i, naposljetku (iii) ta djela su politički ili ideološki motivirana, tj. u osnovi im nije ostvarivanje privatnih ciljeva.⁵⁶

28. Premda su *actus reus* krivičnog djela terorisanja i *actus reus* krivičnog djela terorizma, po svemu sudeći, istovjetni, uslov odgovarajućeg konteksta omogućuje efikasno razlikovanje ta dva krivična djela.⁵⁷ Nadalje, *mens rea* terorisanja i *mens rea* terorizma se razlikuju. Ključno je da je namjera da se širi teror među civilnim stanovništvom samo jedan od mogućih zahtjeva za *mens rea* terorizma,⁵⁸ dok je suštinski element krivičnog djela terorisanja.

29. Premda su ovi prijedlozi za krivično djelo terorisanja isključivo teorijske prirode, historija nas uči da je krajnje vrijeme za uvođenje tog krivičnog djela u međunarodno krivično pravo.⁵⁹ Po mom mišljenju, došlo je vrijeme da zabrana terorisanja izraste u koherentno i sveobuhvatno krivično djelo, čime bi se zaštitilo duševno zdravlje osoba kako u miru, tako i u ratu, i kaznilo odgovorne za namjerno i protivpravno nanošenje psihičkih povreda.

⁵⁵ Poteškoće u postizanju dogovora o opštoj definiciji su opštepoznate. Nepostizanje dogovora o definiciji jedan je od faktora zbog kojih terorizam nije uvršten u Rimski statut MKS-a. V. A. Cassese, P. Gaeta, J. Jones (ur.), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, (Oxford, 2002.), na str. 517.

⁵⁶ A. Cassese, *The Multifaceted Criminal Notion of Terrorism in International Law*, *Journal of International Criminal Justice* 4 (2006.), na str. 937. Cassese svoje zaključke zasniva, između ostalog, na sljedećim odredbama: član 1(2) Arapske konvencije o suzbijanju terorizma, 22. april 1998.; član 1(2) Konvencije Organizacije islamske konferencije o suzbijanju međunarodnog terorizma, 1. juli 1999.; član 1(3) Konvencije Organizacije afričkog jedinstva o sprečavanju i suzbijanju terorizma, 14. juli 1999.; član 2(1)(b) Konvencije UN-a za suzbijanje finansiranja terorizma iz 1999. godine; rezolucije Generalne skupštine UN-a (par. 3 Deklaracija o mjerama za eliminaciju međunarodnog terorizma iz 1994., koja je u dodatku Rezolucije 49/60, usvojene 9. decembra 1994. godine; par. 2 kasnijih rezolucija 50/53 (11. decembar 1995.), 51/210 (17. decembar 1996.), 52/165 (15. decembar 1997.), 53/108 (8. decembar 1998.), 54/110 (9. decembar 1999.), 55/158 (12. decembar 2000.), 56/88 (12. decembar 2001.), 57/27 (19. novembar 2002.), 58/81 (9. decembar 2003.), 59/46 (2. decembar 2004.); član 83.01(1) kanadskog Krivičnog zakona.

⁵⁷ Definicija krivičnog djela terorisanja koju ja predlažem ograničava se na oružane sukobe (unutrašnje i međunarodne) i rasprostranjene ili sistematske napade na civilno stanovništvo.

⁵⁸ A. Cassese, gore, fusnota 56, na str. 938-940. Uzeti u obzir, takođe, T. Weigend, *The Universal Terrorist – The International Community Grappling with a Definition*, *Journal of International Criminal Justice* 4 (2006.), str. 923. Prema Weigendu, "[t]erroristi u pravilu rade na ostvarenju tri cilja: imaju 'običnu' namjeru da izvrše osnovno djelo ubistva, bombardovanja, napada, itd.; nadalje, namjeravaju zastrašiti grupu ili stanovništvo u cjelini i/ili prisiliti druge na neki korak (npr. da puste na slobodu političke zatvorenike); i imaju više političke ili ideološke motive, npr. da se destabilizuje aktualna vlada ili porazi konkurentska religija ili ideologija."

⁵⁹ Premda postoji potreba za tim krivičnim djelom, ne mogu se složiti da je ono kriminalizovano po međunarodnom običajnom pravu. V. gore, par. 1-13.

D. Naređivanje: dvostruko uračunavanje elemenata krivičnog djela

30. Uz dužno poštovanje, za razliku od većine, ne smatram Miloševićevu zloupotrebu položaja vlasti otežavajućom okolnošću u kontekstu naređivanja. *Actus reus* naređivanja nužno zahtijeva da osoba na položaju vlasti drugoj osobi naredi da poćini zloćin.⁶⁰ Iz toga, dakle, proizlazi da je zloupotreba položaja vlasti inherentna naređivanju kao vidu odgovornosti.

31. S obzirom na to da je Milošević bio *de jure* komandant SRK-a tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, svako njegovo naređjenje kojim se krše principi međunarodnog humanitarnog prava nužno podrazumijeva zloupotrebu položaja vlasti. Iz tog razloga, ne slažem se s pristupom većine koja je pri ocjeni otežavajućih okolnosti u vezi s naređivanjem uzela u obzir Miloševićev položaj komandanta.

E. Odmjeravanje kazne

32. Premda se ne slažem s potvrdom Miloševićeve osuđujuće presude za krivićno djelo terorisanja prema taćki 1 Optužnice od strane većine, slažem se s kaznom koja mu je izrećena. Po mom mišljenju, Miloševića je za isto ponašanje u osnovi trebalo osuditi po taćkama 4 i 7 Optužnice, a terorisanje civilnog stanovništva trebalo je uzeti u obzir kao otežavajuću okolnost. Kazna do koje bi se došlo tim pristupom istovjetna je kazni koju je odredila većina.

33. Nadalje, mada se ne slažem s pristupom većine ni u tome što je Miloševićevu zloupotrebu položaja vlasti uzela u obzir kao otežavajuću okolnost u kontekstu naređivanja, slažem se sa zakljućkom o krivici i kaznom koja, po mom mišljenju, odgovara Miloševićevoj krivici za zloćine koje je on poćinio u periodu od avgusta 1994. do novembra 1995.

⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 28.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je mjerodavan engleski tekst.

/potpis na originalu/
sudija Liu Daqun

Dana 12. novembra 2009.,

U Haagu, Nizozemska

[pečat Međunarodnog suda]

XV. DODATAK A – ISTORIJAT POSTUPKA

A. Pretresni postupak

1. Prvobitna optužnica je bila podignuta protiv Miloševića i Galića.¹ Dana 26. marta 1999. tužilaštvo je podnijelo izmijenjenu optužnicu, u kojoj se Milošević navodi kao jedini optuženi.² Milošević se dobrovoljno predao vlastima Srbije i Crne Gore i 3. decembra 2004. prebačen je u Pritvorsku jedinicu Ujedinjenih nacija.³ Prilikom prvog stupanja pred Sud 7. decembra 2007. Milošević se izjasnio da nije kriv ni po jednoj tački Optužnice.⁴ Dana 18. decembra 2006. tužilaštvo je podnijelo izmijenjenu i važeću Optužnicu,⁵ shodno odluci Pretresnog vijeća u vezi sa zahtjevom za izmjenu optužnice i primjenom pravila 73bis(D) Pravilnika.⁶

2. Pretres u prvostepenom postupku protiv Miloševića započeo je 11. januara 2007.,⁷ pred Pretresnim vijećem III, u sastavu: sudija Patrick Robinson, predsjedavajući, sudija Antoine Kesia-Mbe Mindua i sudija Frederik Harhoff. Tužilaštvo je pozvalo ukupno 84 svjedoka, a odbrana 53 svjedoka.⁸ Dvije osobe su pristupile kao svjedoci Pretresnog vijeća na osnovu pravila 98 Pravilnika.⁹ Pretresno vijeće je uvrstilo u spis 935 dokaznih predmeta tužilaštva i 522 dokazna predmeta odbrane.¹⁰ Ono je takođe uvrstilo u spis 16 kompleta fotografija kao dokazne predmete Suda.¹¹ Završni pretresni podnesci su podneseni 1. oktobra 2007.¹² Završne riječi su iznesene 9. i 10. oktobra 2007.

3. Prvostepena presuda je izrečena 12. decembra 2007.¹³ Pretresno vijeće je Miloševića proglasilo krivim prema članu 7(1) za sljedeća krivična djela: terorisanje, kršenje zakona ili običaja ratovanja (tačka 1 Optužnice); ubistvo, kao zločin protiv čovječnosti (tačke 2 i 5 Optužnice); i

¹ *Tužilac protiv Stanislava Galića i Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29-I, Optužnica, 15. april 1998. (povjerljivo), potvrđena u: *Tužilac protiv Stanislava Galića i Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29-I, Pregled optužnice, 24. april 1998.

² *Tužilac protiv Stanislava Galića i Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29-I, Optužnica, 26. mart 1999. (povjerljivo); istog dana je zavedena i redigovana verzija.

³ Prvostepena presuda, par. 3.

⁴ Pretres prilikom prvog stupanja pred Sud, 7. decembar 2004., T. 8-11.

⁵ *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-PT, Izmijenjena optužnica, 18. decembar 2006.

⁶ *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-PT, Odluka u vezi s izmjenom Optužnice i primjenom pravila 73bis(D), 12. decembar 2006.

⁷ Pretpretresna konferencija, 10. januar 2007., T. 258; Uvodna riječ tužilaštva, 11. januar 2007., T. 259.

⁸ Prvostepena presuda, par. 4.

⁹ Prvostepena presuda, par. 4.

¹⁰ Prvostepena presuda, par. 4.

¹¹ Prvostepena presuda, par. 4.

¹² *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-T, Završni pretresni podnesak tužilaštva, 1. oktobar 2007. (povjerljivo); *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, predmet br. IT-98-29/1-T, Završni pretresni podnesak odbrane (shodno pravilu 86(b)), s javnim Dodatkom A, original na francuskom zaveden 1. oktobra 2007., a prijevod na engleski 19. oktobra 2007. (povjerljivo).

¹³ Prijevod Prvostepene presude na b/h/s uručen je Miloševiću 30. jula 2008.

nehumana djela, zločin protiv čovječnosti (tačke 3 i 6 Optužnice).¹⁴ S obzirom na osuđujuću presudu izrečenu po tački 1, Pretresno vijeće je odbacilo optužbe iz tačaka 4 i 7 Optužnice (protivpravni napadi na civile, kršenje zakona ili običaja ratovanja).¹⁵ Pretresno vijeće je izreklo jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 33 godine.¹⁶

B. Žalbeni postupak

1. Najave žalbi

4. Na osnovu pravila 108 Pravilnika i člana 25 Statuta, tužilaštvo je 31. decembra 2007. podnijelo najavu žalbe na Prvostepenu presudu. Milošević je podnio Najavu žalbe 11. januara 2008.¹⁷

2. Sastav Žalbenog vijeća

5. Dana 4. februara 2008. tadašnji predsjednik Međunarodnog suda sudija Fausto Pocar rasporedio je sljedeće sudije u Žalbeno vijeće za postupanje u predmetu: sudiju Fausta Pocara (kao predsjedavajućeg), sudiju Mehmeta Güneya, sudiju Liua Daquna, sudiju Andrésiu Vaz i sudiju Theodora Merona. On je takođe imenovao sebe za predžalbenog sudiju.¹⁸

3. Žalbeni podnesci

(a) Žalba tužilaštva

6. Tužilaštvo je podnijelo Žalbeni podnesak 30. januara 2008. Dana 7. februara 2008. Milošević je zatražio produženje roka za podnošenje Podneska odbrane kao respondenta i Žalbenog podneska odbrane, na osnovu toga što još nije primio prijevod Prvostepene presude na b/h/s.¹⁹ Tužilaštvo se složilo da je produženje roka primjereno.²⁰ Žalbeno vijeće je odobrilo zahtjev i naložilo Miloševiću "da svoj Žalbeni podnesak dostavi u roku od 15 dana, a svoj Podnesak

¹⁴ Prvostepena presuda, par. 1006. V. takođe gore, Odjeljak I.A, par. 5.

¹⁵ Prvostepena presuda, par. 981, 1007. V. takođe gore, Odjeljak I.A, par. 5.

¹⁶ Prvostepena presuda, par. 1008. V. takođe gore, Odjeljak I.A, par. 5.

¹⁷ Prijevod na engleski je zaveden 16. januara 2008. Javna redigovana verzija je zavedena na francuskom 11. maja 2009. Prijevod javne redigovane verzije na engleski je zaveden 20. oktobra 2009.

¹⁸ Nalog kojim se imenuje predžalbeni sudija, 13. februar 2008.

¹⁹ Zahtjev odbrane za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska i podneska respondenta, original na francuskom zaveden 7. februara 2008.; prijevod na engleski zaveden 8. februara 2008.

²⁰ Odgovor tužilaštva na Zahtjev odbrane za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska i podneska respondenta, 11. februar 2008.

respondenta u roku od 7 dana nakon što od sekretara primi službeni prijevod Prvostepene presude na b/h/s".²¹

7. Dana 6. avgusta 2008. Milošević je podnio Podnesak odbrane kao respondenta.²² Tužilaštvo je 12. avgusta 2008. podnijelo Repliku na podnesak respondenta.

(b) Miloševićeva žalba

8. Dana 7. avgusta 2008. Milošević je zatražio dodatno produženje roka za podnošenje Žalbenog podneska odbrane, do 13. septembra 2008., i odobrenje da se dozvoljeni broj riječi za njegov žalbeni podnesak poveća za 10.000 riječi.²³ Dana 11. avgusta 2008. predžalbeni sudija je odbio oba zahtjeva.²⁴ Shodno tome, i u skladu s Odlukom o produženju roka, Milošević je 14. avgusta 2008. podnio Žalbeni podnesak odbrane.²⁵

9. Dana 23. septembra 2008. tužilaštvo je podnijelo Podnesak respondenta.²⁶ Milošević je 9. oktobra 2008. podnio Repliku odbrane na podnesak respondenta.²⁷

4. Privremeno puštanje na slobodu

10. Dana 14. avgusta 2008. Milošević je zatražio privremeno puštanje na slobodu u periodu od 3. maja do 13. maja 2008. kako bi prisustvovao vjenčanju svog sina i posjetio svog neizlječivo bolesnog brata.²⁸ Žalbeno vijeće je odbilo Miloševićev zahtjev jer "ništa n[ij]e ukaz[ivalo] na postojanje neke akutne krize ili zdravstvenog stanja opasnog po život, koji [su] predstavlja[li] 'posebne okolnosti', koje bi opravdale privremeno puštanje na slobodu".²⁹

²¹ Odluka po Zahtjevu odbrane za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska i podneska respondenta, 20. februar 2008. (dalje u tekstu: Odluka o produženju roka), str. 4.

²² Prijevod na engleski je zaveden 13. avgusta 2008.

²³ Zahtjev odbrane za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska, 7. avgust 2008. (prijevod na engleski zaveden 8. avgusta 2008.); Zahtjev da se odobri prekoračenje dozvoljenog broja riječi u žalbenom podnesku, 7. avgust 2008. (prijevod na engleski zaveden 12. avgusta 2008.).

²⁴ Odluka po Zahtjevu odbrane za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska i za prekoračenje dozvoljenog broja riječi, 11. avgust 2008.

²⁵ Prijevod na engleski je zaveden 11. septembra 2008. Javna redigovana verzija je zavedena na francuskom 11. maja 2009. Prijevod javne redigovane verzije na engleski je zaveden 1. oktobra 2009.

²⁶ Izmijenjena javna redigovana verzija je zavedena 15. maja 2009. (Obavještenje o promjeni statusa javne redigovane verzije Podneska tužilaštva kao respondenta zavedenog 7. oktobra 2008. i podnošenje nove javne redigovane verzije).

²⁷ Prijevod na engleski je zaveden 15. oktobra 2008. Javna redigovana verzija je zavedena na francuskom 19. marta 2009., a prijevod na engleski je zaveden 15. aprila 2009.

²⁸ Molba odbrane za privremeno puštanje na slobodu u skladu s pravilom 65(I), s javnim Dodatkom A i povjerljivim dodacima B, C i D, 14. april 2008., par. 9, 23-27.

²⁹ Odluka po Molbi za privremeno puštanje na slobodu u skladu s pravilom 65(I), 29. april 2008. (javna redigovana verzija), par. 7.

5. Odluke na osnovu pravila 115 Pravilnika

11. Dana 20. januara 2009. Žalbeno vijeće je odbilo Miloševićev zahtjev u kojem je on tražio da se u spis uvrsti dnevnik Louisa Fortina iz UNPROFOR-a i da se Louis Fortin, svjedok W-46, Rupert Smith i svjedok W-156 pozovu pred Žalbeno vijeće radi unakrsnog ispitivanja o sadržaju ponuđenih dokaza, i pozvalo Miloševića da, ukoliko to želi, podnese izmijenjeni zahtjev uz striktno poštovanje uslova iz pravila 115 Pravilnika.³⁰

12. Dana 19. februara 2009. Milošević je podnio povjerljivi izmijenjeni zahtjev,³¹ koji je Žalbeno vijeće odbilo zbog toga što nije ispunjavao uslov konkretnosti iz pravila 115 Pravilnika.³²

13. Dana 8. septembra 2009.³³ Žalbeno vijeće je odbilo Miloševićev zahtjev u kojem je on tražio da se u spis uvrsti naređenje br. 09/30/18-239 generala Ratka Mladića od 8. avgusta 1995., kojim se Čedomir Sladoje imenuje za komandanta SRK-a do Miloševićevog povratka s liječenja iz Beograda.³⁴ Smatrajući da je to podnesak podnesen iz obijesti, Žalbeno vijeće je, shodno pravilu 73(D) Pravilnika, Miloševićevim braniocima izreklo sankcije u vidu neisplaćivanja honorara za podnesak i izdalo im opomenu u skladu s pravilom 46(A) Pravilnika.

6. Druge predžalbene odluke

(a) Pristup materijalu u ovom predmetu od strane optuženih u drugim predmetima pred Međunarodnim sudom

14. Dana 27. aprila 2009.³⁵ Žalbeno vijeće je Momčilu Perišiću odobrilo pristup povjerljivom materijalu u ovom predmetu.³⁶ "Obavještenje tužilaštva o izvršenju obaveza iz odluke u vezi s odobrenjem pristupa Perišiću" podneseno je 12. maja 2009., a 9. novembra 2009. je podneseno "Obavještenje tužilaštva u vezi s materijalom iz pravila 70" (s povjerljivim Dodatkom).

15. Dana 19. maja 2009. Žalbeno vijeće je odobrilo "Zahtjev Radovana Karadžića da mu se dozvoli pristup povjerljivom materijalu iz predmeta *Milošević*", koji je Radovan Karadžić podnio

³⁰ Odluka po Zahtjevu Dragomira Miloševića za izvođenje dodatnih dokaza, 20. januar 2009. (Odluka od 20. januara 2009.), par. 22.

³¹ Dalji zahtjev za izvođenje dodatnih dokaza, 19. februar 2009. (povjerljivo). Prijevod na engleski je zaveden 26. februara 2009.

³² Odluka po Daljnjem zahtjevu Dragomira Miloševića za izvođenje dodatnih dokaza, 9. april 2009., par. 19-21.

³³ Odluka po Trećem zahtjevu Dragomira Miloševića za izvođenje dodatnih dokaza, 8. septembar 2009.

³⁴ Zahtjev za izvođenje dodatnih dokaza, s povjerljivim Dodatkom A, 3. avgust 2009. (povjerljivo). Prijevod na engleski je zaveden 5. avgusta 2009.

³⁵ Odluka po Zahtevu Momčila Perišića za pristup poverljivom materijalu u predmetu *Dragomir Milošević*, 27. april 2009.

14. aprila 2009.³⁷ "Obavještenje tužilaštva o izvršenju obaveza iz odluke u vezi s odobrenjem pristupa Karadžiću" podneseno je 26. maja 2009. godine. Dana 8. oktobra 2009. Žalbeno vijeće je odbilo "Zahtjev Radovana Karadžića za izmjenu zaštitnih mjera", koji je Karadžić podnio 26. avgusta 2009. u vezi sa svjedocima tužilaštva koji su svjedočili u ovom predmetu.³⁸

7. Objelodanjivanje

16. Pitanja vezana za objelodanjivanje dnevnika Louisa Fortina iz Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija, koje je tužilaštvo izvršilo 7. aprila 2008., razmotrena su u odluci Žalbenog vijeća od 20. januara 2009. pomenutoj gore u tekstu.

17. Dana 18. avgusta 2009. Pretresno vijeće koje je rješavalo u predmetu *Tužilac protiv Momčila Perišića*³⁹ odobrilo je zahtjev tužilaštva za izmjenu odluke Pretresnog vijeća o zaštitnim mjerama od 4. juna 2008.⁴⁰ i dozvolilo tužilaštvu da Miloševiću objelodani svjedočenje dva svjedoka iz predmeta *Perišić*. Milošević Žalbenom vijeću nije podnio nikakav podnesak u vezi s tim pitanjem.

8. Statusne konferencije

18. U skladu s pravilom 65bis(B) Pravilnika, statusne konferencije su održane 29. aprila 2008., 22. avgusta 2008., 24. novembra 2008., 11. marta 2009. i 7. jula 2009.⁴¹

9. Žalbeni pretres

19. Nalog o rasporedu za žalbeni pretres izdat je 22. juna 2009., a 6. jula 2009. izdata je "Dopuna naloga o rasporedu za žalbeni pretres", u kojoj je Žalbeno vijeće preciziralo modalitete pretresa i pozvalo strane u postupku da se osvrnu na više pitanja vezanih za njihove pismene

³⁶ *Addendum* Zahtjevu Momčila Perišića za pristup poverljivom materijalu u predmetu *Dragomir Milošević*, predmet br. IT-98-29/1-T, 4. mart 2009.

³⁷ Odluka po Zahtjevu Radovana Karadžića da mu se dozvoli pristup poverljivom materijalu iz predmeta *Dragomir Milošević*, 19. maj 2009.

³⁸ Odluka po Zahtjevu Radovana Karadžića za izmjenu zaštitnih mjera, 8. oktobar 2009.

³⁹ Predmet br. IT-04-81-T (dalje u tekstu: predmet *Perišić*).

⁴⁰ *Tužilac protiv Momčila Perišića*, predmet br. IT-04-81-T, Hitni zahtjev tužilaštva za izmjenu odluke Pretresnog vijeća o zaštitnim mjerama od 4. juna 2008., 30. juli 2009. (povjerljivo).

⁴¹ Sljedeća statusna konferencija je bila na rasporedu 4. novembra 2009. Dana 20. oktobra 2009. Miloševićeva odbrana je obavijestila predžalbenog sudiju da Milošević smatra da nema potrebe za održavanjem statusne konferencije prije izricanja drugostepene presude. Tužilaštvo je o tome primjereno obaviješteno. Budući da je glavna svrha održavanja statusne konferencije prema pravilu 65bis(B) Pravilnika da se osobi koja se nalazi u pritvoru dok traje žalbeni postupak omogući da pokrene pitanja u vezi sa žalbom, u toj fazi nije održana statusna konferencija.

podneske. Dana 21. jula 2009. Žalbeno vijeće je saslušalo usmenu argumentaciju strana u postupku u vezi sa Žalbama, kao i Miloševićevu ličnu izjavu.⁴²

⁴² AT. 34-168.

XVI. DODATAK B – GLOSAR

A. Sudska praksa

1. Međunarodni sud

ALEKSOVSKI

Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000. (Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*)

M. BABIĆ

Tužilac protiv Milana Babića, predmet br. IT-03-72-A, Presuda po žalbi na kaznu, 18. juli 2005. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*)

BLAGOJEVIĆ I JOKIĆ

Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića, predmet br. IT-02-06-A, Presuda, 9. maj 2007. (Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*)

BLAŠKIĆ

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000. (Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*)

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. juli 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*)

BRĐANIN

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004. (Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*)

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-A, Presuda, 3. april 2007. (Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*)

ČELEBIĆI

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića zvanog Pavo, Hazima Delića i Esada Landže zvanog Zenga, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998. (Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*)

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića zvanog Pavo, Hazima Delića i Esada Landže zvanog Zenga, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*)

DERONJIĆ

Tužilac protiv Miroslava Deronjića, predmet br. IT-02-61-A, Presuda po žalbi na kaznu, 20. juli 2005. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Deronjić*)

GALIĆ

Tužilac protiv Stanislava Galića, predmet br. IT-98-29-T, Presuda i mišljenje, 5. decembar 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Galić*)

Tužilac protiv Stanislava Galića, predmet br. IT-98-29-A, Presuda, 30. novembar 2006. (Drugostepena presuda u predmetu *Galić*)

HADŽIHASANOVIĆ I KUBURA

Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure, predmet br. IT-01-47-A, Presuda, 22. april 2008. (Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*)

HALILOVIĆ

Tužilac protiv Sefera Halilovića, predmet br. IT-01-48-A, Presuda, 16. oktobar 2007. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*)

JELISIĆ

Tužilac protiv Gorana Jelisića, predmet br. IT-95-10-A, Presuda, 5. juli 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*)

M. JOKIĆ

Tužilac protiv Miodraga Jokića, predmet br. IT-01-42/1-A, Presuda po žalbi na kaznu, 30. avgust 2005. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *M. Jokić*)

KORDIĆ I ČERKEZ

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*)

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004., izmijenjena *Corrigendumom* Presude od 17. decembra 2004., 26. januar 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*)

KRAJIŠNIK

Tužilac protiv Momčila Krajišnika, predmet br. IT-00-39-AR73.2, Odluka po Krajišnikovoj žalbi na odluku Pretresnog vijeća kojom se odbija zahtjev odbrane za donošenje odluke da sudija Canivell ne može dalje postupati u ovom predmetu, 15. septembar 2006.

Tužilac protiv Momčila Krajišnika, predmet br. IT-00-39-A, 17. mart 2009. (Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*)

KRSTIĆ

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-T, Presuda, 2. avgust 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*)

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-A, Presuda, 19. april 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*)

KUNARAC I DRUGI

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmet br. IT-96-23 & IT-96-23/1-A, Presuda, 12. juni 2002. (Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*)

KUPREŠKIĆ I DRUGI

Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića i Vladimira Šantića, predmet br. IT-95-16-A, Presuda, 23. oktobar 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*)

KVOČKA I DRUGI

Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Mlađe Radića, Zorana Žigića i Dragoljuba Prcaća, predmet br. IT-98-30/1-A, Presuda, 28. februar 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*)

LIMAJ I DRUGI

Tužilac protiv Fatmira Limaja, Haradina Bale i Isaka Musliua, predmet br. IT-03-66-A, Presuda, 27. septembar 2007., izmijenjena *Corrigendumom* Presude od 27. septembra 2007., 16. novembar 2007. (Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*)

MARTIĆ

Tužilac protiv Milana Martića, predmet br. IT-95-11-A, Presuda, 8. oktobar 2008. (Drugostepena presuda u predmetu *Martić*)

D. MILOŠEVIĆ

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-PT, Odluka po zahtjevu odbrane za privremeno puštanje na slobodu, 13. juli 2005.

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-PT, Odluka u vezi s izmjenom Optužnice i primjenom pravila 73bis(D), 12. decembar 2006.

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-T, Odluka po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno i tužiočevom katalogu činjenica o kojima su se strane u postupku složile, s protivnim mišljenjem sudije Harhoffa, 10. april 2007.

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Nalog kojim se imenuje predžalbeni sudija, 13. februar 2008.

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Odluka po zahtjevu odbrane za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska i podneska respondentata, 20. februar 2008. (Odluka o produženju roka)

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Odluka po molbi za privremeno puštanje na slobodu u skladu s pravilom 65(I), 29. april 2008. (javna redigovana verzija)

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Odluka po zahtjevu odbrane za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska i za prekoračenje dozvoljenog broja riječi, 11. avgust 2008.

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Odluka po zahtjevu Dragomira Miloševića za izvođenje dodatnih dokaza, 20. januar 2009. (Odluka od 20. januara 2009.)

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Odluka po daljnjem zahtjevu Dragomira Miloševića za izvođenje dodatnih dokaza, 9. april 2009.

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Odluka po zahtjevu Momčila Perišića za pristup poverljivom materijalu u predmetu *Dragomir Milošević*, 27. april 2009.

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Odluka po zahtjevu Radovana Karadžića da mu se dozvoli pristup povjerljivom materijalu iz predmeta *Dragomir Milošević*, 19. maj 2009.

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Nalog o rasporedu za žalbeni pretres, 22. juni 2009.

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Dopuna naloga o rasporedu za žalbeni pretres, 6. juli 2009.

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Odluka po trećem zahtjevu Dragomira Miloševića za izvođenje dodatnih dokaza, 8. septembar 2009.

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Odluka po zahtjevu Radovana Karadžića za izmjenu zaštitnih mjera, 8. oktobar 2009.

MRKŠIĆ I ŠLJIVANČANIN

Tužilac protiv Mileta Mrkšića i Veselina Šljivančanina, predmet br. IT-95-13/1-A, Presuda, 5. maj 2009. (Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*)

NALETILIĆ I MARTINOVIĆ

Tužilac protiv Mladena Naletilića zvanog Tuta i Vinka Martinovića zvanog Štela, predmet br. IT-98-34-A, Presuda, 3. maj 2006. (Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*)

D. NIKOLIĆ

Tužilac protiv Dragana Nikolića, predmet br. IT-94-2-A, Presuda po žalbi na kaznu, 4. februar 2005. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Dragan Nikolić*)

M. NIKOLIĆ

Tužilac protiv Momira Nikolića, predmet br. IT-02-60/1-A, Presuda po žalbi na kaznu, 8. mart 2006. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Momir Nikolić*)

ORIĆ

Tužilac protiv Nasera Orića, predmet br. IT-03-68-A, Presuda, 3. juli 2008. (Drugostepena presuda u predmetu *Orić*)

PRLIĆ I DRUGI

Tužilac protiv Jadranka Prlića i drugih, predmet br. IT-04-74-AR73.14, Odluka po interlokutornoj žalbi na odluku Pretresnog vijeća o predočavanju dokumenata tužioca tokom unakrsnog ispitivanja svjedoka odbrane, 26. februar 2009.

B. SIMIĆ

Tužilac protiv Blagoja Simića, predmet br. IT-95-9-A, Presuda, 28. novembar 2006. (Drugostepena presuda u predmetu *Simić*)

STAKIĆ

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006. (Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*)

STRUGAR

Tužilac protiv Pavla Strugara, predmet br. IT-01-42-A, Presuda, 17. juli 2008. (Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*)

D. TADIĆ

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995. (Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*)

TOLIMIR

Tužilac protiv Zdravka Tolimira i drugih, predmet br. IT-04-80-AR73.1, Odluka po interlokutornoj žalbi Radivoja Miletića na odluku Pretresnog vijeća o spajanju postupaka, 27. januar 2006.

VASILJEVIĆ

Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002. (Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*)

2. MKSR**BAGILISHEMA**

Tužilac protiv Ignacea Bagilisheme, predmet br. ICTR-95-1A-A, Presuda, 3. juli 2002. (Drugostepena presuda u predmetu *Bagilishema*)

GACUMBITSI

Sylvestre Gacumbitsi protiv tužioca, predmet br. ICTR-2001.-64-A, Presuda, 7. juli 2006. (Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*)

KAJELIJELI

Juvénal Kajelijeli protiv tužioca, predmet br. ICTR-98-44A-A, Presuda, 23. maj 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*)

KAMUHANDA

Jean de Dieu Kamuhanda protiv tužioca, predmet br. ICTR-99-54A-A, 19. septembar 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*)

KARERA

François Karera protiv tužioca, predmet br. ICTR-01-74-A, Presuda, 2. februar 2009. (Drugostepena presuda u predmetu *Karera*)

KAYISHEMA I RUZINDANA

Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane, predmet br. ICTR-95-1-A, 1. juni 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*)

MUHIMANA

Mikaeli Muhimana protiv tužioca, predmet br. ICTR-95-1B-A, Presuda, 21. maj 2007. (Drugostepena presuda u predmetu *Muhimana*)

MUSEMA

Alfred Musema protiv tužioca, predmet br. ICTR-96-13-A, Presuda, 16. novembar 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Musema*)

MUVUNYI

Tužilac protiv Tharcissea Muvunyiya, predmet br. ICTR-2000-55A-A, Presuda, 29. avgust 2008. (Drugostepena presuda u predmetu *Muvunyi*)

NAHIMANA I DRUGI

Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza i Hassan Ngeze protiv tužioca, predmet br. ICTR-99-52-A, Presuda, 28. novembar 2007. (Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*)

NIYITEGEKA

Eliézer Niyitegeka protiv tužioca, predmet br. ICTR-96-14-A, Presuda, 9. juli 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*)

NTAGERURA I DRUGI

Tužilac protiv Andréa Ntagerure, Emmanuela Bagambikija i Samuela Imanishimwea, predmet br. ICTR-99-46-A, Presuda, 7. juli 2006. (Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*)

NTAKIRUTIMANA

Tužilac protiv Elizaphana Ntakirutimane i Gérarda Ntakirutimane, predmeti br. ICTR-96-10-A i ICTR-96-17-A, Presuda, 13. decembar 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*)

RUTAGANDA

Georges Anderson Nderubunwe Rutaganda protiv tužioca, predmet br. ICTR-96-3-A, Presuda, 26. maj 2003. (Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*)

SEMANZA

Laurent Semanza protiv tužioca, predmet br. ICTR-97-20-A, Presuda, 20. maj 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*)

SEROMBA

Tužilac protiv Athanasea Serombe, predmet br. ICTR-2001-66-A, Presuda, 12. mart 2008. (presuda u predmetu *Seromba*)

SIMBA

Aloys Simba protiv tužioca, predmet br. ICTR-01-76-A, Presuda, 27. novembar 2007. (Drugostepena presuda u predmetu *Simba*)

B. Spisak korištenih izraza i skraćenica

Shodno pravilu 2(B) Pravilnika o postupku i dokazima, muški rod obuhvata ženski, a jednina množinu, i obratno.

ABiH	vojska Republike Bosne i Hercegovine (Armija Bosne i Hercegovine)
AT.	Stranica transkripta žalbenog pretresa u ovom predmetu. Ako nije naznačeno drugačije, svi navedeni brojevi stranica odnose se na neslužbenu, neprečišćenu verziju transkripta. Uslijed toga se mogu javiti manje razlike između paginacije tog transkripta i konačne objavljene verzije transkripta.
b/h/s	bosanski/hrvatski/srpski jezik
BiH	Bosna i Hercegovina
D	oznaka uz dokazne predmete odbrane
Dopunski protokol I	Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), 8. juni 1977., 1125 U.N.T.S. 3
Dopunski protokol II	Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II), Ženeva, 8. juni 1977., 1125 U.N.T.S. 609
Fn(s)	Fusnota(e)
HVO	Hrvatsko vijeće obrane
<i>Id.</i>	<i>Idem</i>
JNA	Jugoslovenska narodna armija
KDZ	Odjeljenje za kontradiverzionu zaštitu (BiH)
Komentar uz Dopunske protokole	Claude Pillot, Yves Sandoz, Christophe Swinarski i Bruno Zimmermann, Komentar Dopunskih protokola od 8. juna 1977. godine uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949., (Ženeva/Dordrecht: MKCK/Martinus Nijhoff Publishers, 1987.) Međunarodni komitet Crvenog krsta, Ženeva, 1987.
Međunarodni sud	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine
Miloševićeva žalba	Najava žalbe odbrane i Žalbeni podnesak odbrane, zajedno
MKCK	Međunarodni komitet Crvenog krsta
MKSR	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande i građana Ruande odgovornih za genocid i druga teška kršenja počinjena na teritoriji susjednih država od 1. januara 1994. do 31. decembra 1994. godine

MUP BiH	Ministarstvo unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine
Najava žalbe odbrane	Najava žalbe odbrane na Prvostepenu presudu, original na francuskom zaveden 11. januara 2008. (povjerljivo); prijevod na engleski zaveden 16. januara 2008.; javna redigovana verzija zavedena na francuskom 11. maja 2009.
Najava žalbe tužilaštva	Najava žalbe tužilaštva, 31. decembar 2007.
NATO	Sjevernoatlanski savez
Odgovor odbrane	Podnesak odbrane kao respondenta, s Dodatkom 1, original na francuskom zaveden 6. avgusta 2008.; prijevod na engleski zaveden 13. avgusta 2008.
Odgovor tužilaštva	Podnesak tužilaštva kao respondenta, 23. septembar 2008. (povjerljivo); Obavještenje o promjeni statusa javne redigovane verzije Podneska tužilaštva kao respondenta podnesenog 7. oktobra 2008. i podnošenje nove javne redigovane verzije, 15. maj 2009.
Optužnica	<i>Tužilac protiv Dragomira Miloševića</i> , predmet br. IT-98-29/1-PT, Izmijenjena optužnica, 18. decembar 2006.
P	oznaka uz dokazne predmete tužilaštva
par.	paragraf/paragrafi
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog suda
Prvostepena presuda	<i>Tužilac protiv Dragomira Miloševića</i> , predmet br. IT-98-29/1-T, Presuda, 12. decembar 2007.
Replika odbrane	Replika odbrane na podnesak respondenta, original na francuskom zaveden 9. oktobra 2008. (povjerljivo); prijevod na engleski zaveden 15. oktobra 2008.; javna redigovana verzija zavedena 19. marta 2009. na francuskom, a prijevod na engleski zaveden 15. aprila 2009.
Replika tužilaštva	Replika tužilaštva na podnesak respondenta, 12. avgust 2008.
Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja	Reagujući na stradanje civila od snajperske vatre, UNPROFOR je pokrenuo pregovore u cilju postizanja sporazuma o prekidu snajperskog djelovanja. Sporazum je potpisan 14. avgusta 1994.
SRK	Sarajevsko-romanijski korpus VRS-a
Statut	Statut Međunarodnog suda
str.	stranica/stranice
T.	stranica transkripta glavnog pretresa u ovom predmetu
TNT	trinitrotoluol
Treća ženevska konvencija	Ženevska konvencija (III) o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949., 75 U.N.T.S. 135
UMC	Univerzitetski medicinski centar u Sarajevu
UNMO	Vojni posmatrači Ujedinjenih nacija
UNPROFOR	Zaštitne snage Ujedinjenih nacija

upor.	upoređi
usaglašene činjenice	<i>Tužilac protiv Dragomira Miloševića</i> , predmet br. IT-98-29/1-T, Tužiočev katalog činjenica o kojima su se tužilac i odbrana složili, s Dodatkom A, 28. februar 2007.
VRS	vojska Republike Srpske (Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine, kasnije Vojska Republike Srpske)
Završni podnesak odbrane	<i>Tužilac protiv Dragomira Miloševića</i> , predmet br. IT-98-29/1-T, Završni pretresni podnesak odbrane (shodno pravilu 86(b)), s javnim Dodatkom A, original na francuskom zaveden 1. oktobra 2007.; prijevod na engleski zaveden 19. oktobra 2007. (povjerljivo)
Završni podnesak tužilaštva	<i>Tužilac protiv Dragomira Miloševića</i> , predmet br. IT-98-29/1-T, Završni pretresni podnesak tužilaštva, 1. oktobar 2007. (povjerljivo)
zgrada RTV-a	zgrada Radio-televizije Sarajevo
Žalba tužilaštva	Najava žalbe tužilaštva i Žalbeni podnesak tužilaštva, zajedno
Žalbeni podnesak odbrane	Žalbeni podnesak odbrane, s povjerljivim dodacima A i B i javnim dodacima C i D, original na francuskom zaveden 14. avgusta 2008. (povjerljivo); prijevod na engleski zaveden 11. septembra 2008.; javna redigovana verzija zavedena na francuskom 11. maja 2009.; prijevod javne redigovane verzije na engleski zaveden 1. oktobra 2009.
Žalbeni podnesak tužilaštva	Žalbeni podnesak tužilaštva, 30. januar 2008.
Ženevske konvencije	Ženevske konvencije I-IV